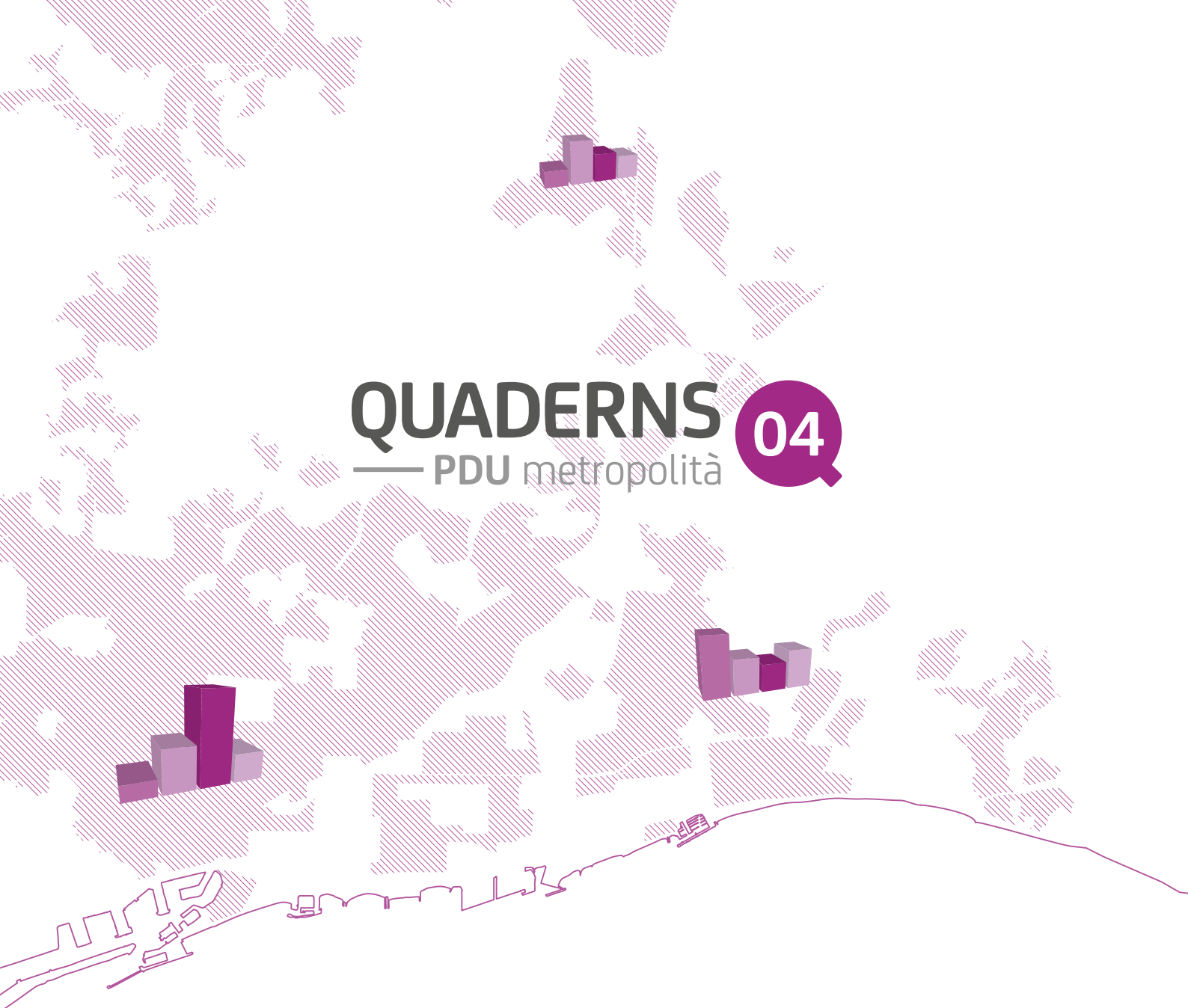

QUADERNS

— PDU metropolità

04

Urbanisme i noves
dinàmiques socials
i productives

Urbanism and new dynamics
of society and production

Urbanismo y nuevas dinámicas
sociales y productivas

Workshop 3

28 / 5 / 2014

L'AMB articula el debat tècnic necessari al voltant del procés de redacció del Pla Director Urbanístic (PDU) metropolità, mitjançant dos àmbits de reflexió teòrica d'ordre diferent. D'una banda, organitza un seguit de jornades tècniques de debat —*workshops*— que ofereixen reflexions i tracten les problemàtiques de la ciutat metropolitana, i d'una altra, la Institució disposa de nombrosos estudis urbanístics i territorials. Ambdós elements seran d'utilitat per extreure noves idees i per a l'articulació dels continguts del PDU metropolità, però, en qualsevol cas, es fa necessària la difusió de tot aquest coneixement que es va acumulant amb les jornades i els estudis. La col·lecció “*Quaderns PDU metropolità*” és la plataforma de difusió d'aquestes idees, intercanvis experts i estudis, que aporten dades i noves perspectives al coneixement de la ciutat metropolitana de Barcelona. Es tracta d'unes publicacions en format paper que igualment tindran la seva versió completa a la xarxa, mitjançant el web de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, www.amb.cat.

QUADERNS

— PDU metropolità

Urbanisme i noves
dinàmiques socials
i productives

Workshop 3

28 / 5 / 2014

Urbanismo y nuevas
dinámicas sociales
y productivas

Urbanism and new
dynamics of society
and production

Col·lecció Quaderns
PDU Metropolità

Consell de Redacció

Consejo de Redacción / Editorial board

Ramon Torra

Joan Busquets

Héctor Santcovsky

Josep Ma Carreras

Juan Carlos Montiel

Carles Crosas

Eduard Saurina

Xavier Roig

Quaderns 4

URBANISME I NOVES

DINÀMIQUES SOCIALS

I PRODUCTIVES. Workshop-3

URBANISMO Y NUEVAS

DINÁMICAS SOCIALES

Y PRODUCTIVAS. Workshop-3

URBANISM AND NEW

DYNAMICS OF SOCIETY AND

PRODUCTION. Workshop-3

Autors

Autores / Authors

Richard Burdett

Andreu Domingo

Zaida Muxí

Sebastià Sarasa

Sebastià Jornet i Carles Llop

Néstor Duch

Antonio Font

Miquel Morell

Amador Ferrer

Dinamització taules participatives:

Dinamización de mesas participativas

/ Activation of discussion tables

Management Momentum

Coordinació

Coordinación / Coordination

Carles Crosas

Servei Comunicació AMB

Disseny gràfic

Diseño gráfico / Graphic design

Servei Comunicació AMB / aaaa.cat

Traduccions

Traducciones / Translations

Tau Traduccions

Fotògraf workshop

Fotógrafo workshop / Workshop photographer

DGLOBAL Jordi Company

Impressió

Impresión / Printed by

VanguardGràfic

Dipòsit legal

B 14990-2014

ISSN 2339-8914 (paper)

ISSN 2339-8922 (digital)

www.amb.cat

© Àrea Metropolitana de Barcelona

© dels textos, els autors mateixos

**URBANISME I NOVES
DINÀMIQUES SOCIALS
I PRODUCTIVES.
WORKSHOP-3**

**URBANISMO Y NUEVAS
DINÁMICAS SOCIALES
Y PRODUCTIVAS.
WORKSHOP-3**

**URBANISM AND NEW
DYNAMICS OF SOCIETY
AND PRODUCTION.
WORKSHOP-3**

- 6 PRESENTACIÓ / PRESENTACIÓN / INTRODUCTION Joan Busquets
- 12 DESIGNING URBAN DEMOCRACY: MAPPING SCALES OF URBAN IDENTITY
Richard Burdett
Diseñar la democracia urbana: cartografiar las escalas de la identidad urbana
Dissenyar la democràcia urbana: cartografiar les escales de la identitat urbana
- 32 ENTRE LA INÈRCIA I LA RENOVACIÓ: ELEMENTS SOCIODEMOGRÀFICS
PER A PENSAR EL PROPER PDU METROPOLITÀ
Andreu Domingo
Entre la inercia y la renovación: elementos sociodemográficos para pensar el próximo PDU
metropolitano
Between inertia and renewal: demographic elements to consider for the forthcoming
Metropolitan Urbanistic Plan (PDU)
- 52 VIVIENDA Y CIUDAD: DESAFÍOS PARA LA INCLUSIÓN
Zaida Muxí
Habitatge i ciutat: reptes per a la inclusió
Housing and cities: challenges for inclusiveness
- 74 DESIGUALTATS SOCIALS, PROBLEMÀTIQUES URBANES
Sebastià Sarasa
Desigualdades sociales, problemáticas urbanas
Social inequalities, urban issues
- 90 RECICLATGE URBÀ, DESIGUALTATS SOCIALS I PROBLEMÀTIQUES URBANES
Sebastià Jornet i Carles Llop
Reciclaje urbano, desigualdades sociales y problemáticas urbanas
Urban recycling, social inequalities and urban issues
- 110 DINÀMIQUES RECENTS EN EL SÒL INDUSTRIAL I PRODUCTIU: TECNOLOGIA
I ESPECIALITZACIÓ URBANA
Néstor Duch
Dinámicas recientes en el suelo industrial y productivo: tecnología y especialización urbana
Recent dynamics in industrial and productive land use: technology and urban specialisation
- 122 OPORTUNITATS TERRITORIALS I ESTRATÈGIES URBANÍSTIQUES PER ALS ESPAIS
METROPOLITANS DE LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES
Antonio Font
Oportunidades territoriales y estrategias urbanísticas para los espacios metropolitanos
de las actividades económicas
Regional opportunities and planning strategies for the metropolitan areas of economic activity
- 146 NOUS ESCENARIS ECONÒMICS I FINANCERS PER A LA INTERVENCIÓ EN ELS ESPAIS
D'OPORTUNITAT EN LA METRÒPOLIS
Miquel Morell
Nuevos escenarios económicos y financieros para la intervención en los espacios de oportunidad
en la metrópoli
New economic and financial scenarios for intervention in areas of opportunity in the metropolis
- 162 OPORTUNITATS URBANÍSTIQUES EN EL TERRITORI METROPOLITÀ
Amador Ferrer
Oportunidades urbanísticas en el territorio metropolitano
Urban planning opportunities in the metropolitan region
- 180 WORKSHOP-3
Presenta: Héctor Santcovsky
TAULES PARTICIPATIVES / MESAS PARTICIPATIVAS / DISCUSSION TABLES
- 196 RECOMANACIONS / RECOMENDACIONES / RECOMMENDATIONS

PRESENTACIÓN

El tercer workshop se centra en la manera en que las nuevas dinámicas sociales, demográficas y económicas de la sociedad actual inciden en el urbanismo metropolitano. Por un lado, hay cuestiones coyunturales que observamos cotidianamente y que nos afectan de una forma dramática. Por otro, hay un cambio de tendencia en la economía y en la producción, también en su vertiente sociológica, que nos obliga a mirar más allá: hacia el posicionamiento de las grandes ciudades en la competencia global, una cuestión muy viva y que hay que afrontar para asegurar un desarrollo sostenible a medio plazo.

Los planes metropolitanos son instrumentos estratégicos que pueden ayudar a configurar un futuro mejor para la metrópoli. Creemos que el PGM de 1976, ahora en proceso de cambio, ha servido de encaje para la construcción de una Barcelona metropolitana como la que existía en 1975. Nadie puede dudar, pues, de su importancia como marco de desarrollo: hoy la Barcelona metropolitana tiene una superficie de 636 km²; en 2014 el suelo consolidado representa unas 27.000 ha, cuando en 1975 representaba 14.200. La mayor proporción de este incremento corresponde a crecimiento en extensión y sólo un 10% del total a transformación.

En este workshop el foco es amplio y, por lo tanto, las reflexiones y discusiones tienen miradas diferentes, que se explican en cuatro bloques separados y que después se conectarán en las mesas de debate:

— *¿Cómo afectan las dinámicas demográficas estructurales (resumidas en el decrecimiento y el envejecimiento de la población) y los procesos más coyunturales de la crisis, pero también los cambios en la forma de vivir (mayor confort en la vida cotidiana) a los hogares y las viviendas? ¿Cómo han de evolucionar las viviendas y su diseño para dar respuesta a las nuevas demandas? ¿Cómo se puede crear un potencial significativo de renovación debido a los cambios en la configuración poblacional (menos personas por hogar)? A través de todos estos temas, el urbanismo puede mejorar la cohesión ciudadana.*

— *La evolución de la sociedad metropolitana, con las nuevas formas de vida (por ejemplo, los hogares monoparentales) y las nuevas formas de trabajo (mutaciones de la estructura ocupacional alimentadas por el cambio tecnológico), revaloriza los barrios y su identidad como espacios clave para establecer una vida cívica mejor. El estudio de los barrios más problemáticos nos hace ver la necesidad urgente de estimular su reconversión para evitar el efecto negativo de los guetos, tan propios de otras banlieux europeas.*

— *La transformación de la estructura industrial tradicional ha llevado a una demanda de nuevos patrones urbanísticos para la actividad económica. Esto obliga a repensar en parte algunos emplazamientos y a estudiar su reconversión, pero también a comprender los procesos de evolución de las actividades productivas, tanto si es por el cambio de dimensiones como por las características de su estructura interna (smart specialisation). Es necesario abrir la mirada*

INTRODUCTION

The third workshop focuses on how the new social, demographic and economic dynamics of modern society impact on metropolitan urbanism. First, there are situational issues that have a dramatic effect on us every day. Second, there is a turnaround in the economy and production, including its sociological aspects, which requires us to look further to the positioning of cities in global competition, a very topical issue that must be addressed to ensure sustainable development in the medium term.

Metropolitan plans are strategic tools that can help shape a better future for cities. We believe that the 1976 PGM, which is now undergoing change, was useful for the construction of metropolitan Barcelona as it existed in 1975. Its importance as a development framework is beyond question: today metropolitan Barcelona covers an area of 636 km²; in 2014 the consolidated land accounted for 27,000 ha, compared with 14,200 in 1975. The largest proportion of this increase is due to growth in size and only 10% is due to transformation.

In this workshop the focus is wide. The reflections and discussions show different approaches that are explained in four separate sections and will be brought together in the debates:

— How do the structural demographic dynamics (summarized as the decline and aging of the population), the more situational processes of the crisis, and changes in the way of life (greater comfort in everyday life) affect households and housing? How should housing and its design evolve to meet new demands? How can one create a significant potential for renewal through changes in the configuration of the population (fewer people per household)? By addressing all these issues, urbanism can improve civic cohesion.

— The evolution of metropolitan society with new forms of life (e.g. single-parent households) and new forms of work (mutations of the occupational structure brought about by technological change) situates neighborhoods and their identity as key spaces for establishing a better civic life. The study of the most problematic neighbourhoods reveals the urgent need to remodel them in order to avoid the negative effect of the ghettos that are so characteristic of other European suburbs.

— The transformation of the traditional industrial structure has led to a demand for new urban models of economic activity. This forces us to rethink some locations and consider the possibility of remodelling them. It also forces us to understand the evolutionary processes of productive activities with regard to their size and internal structure (smart specialization). We must open our eyes to new, emerging economic activities that are initially of little importance but have great potential in the medium term and provide an indispensable complement to traditional systems.

— Studying the real estate system, which has suffered so much after the economic bubble, will allow us to understand where we

PRESENTACIÓ

El tercer *workshop* se centra en la manera com les noves dinàmiques socials, demogràfiques i econòmiques de la societat actual incideixen en l'urbanisme metropolità. D'una banda, hi ha qüestions conjunturals que observem quotidianament i que ens afecten d'una forma dramàtica. D'altra banda, hi ha un canvi de tendència en l'economia i en la producció, també en el seu vessant sociològic, que ens obliga a mirar més enllà: cap al posicionament de les grans ciutats en la competència global, una qüestió molt viva i que cal afrontar per assegurar un desenvolupament sostenible a mitjà termini.

Els plans metropolitans són instruments estratègics que poden ajudar a configurar un futur millor per a la metròpolis. Creiem que el PGM de 1976, ara en procés de canvi, ha servit d'encaix per a la construcció d'una Barcelona metropolitana com la que existia el 1975. Ningú, doncs, no pot dubtar de la seva importància com a marc de desenvolupament: avui la Barcelona metropolitana té una superfície de 636 km²; el 2014 el sòl consolidat representa unes 27.000 ha, quan el 1975 en representava 14.200. La major proporció d'aquest increment correspon a creixement en extensió i només un 10% del total a transformació.

En aquest *workshop* el focus és ample i, per tant, les reflexions i discussions tenen mirades diferents, que s'expliquen en quatre blocs separats i que després es connectaran en les taules de debat:

— Com afecten les dinàmiques demogràfiques estructurals (resumides en el decreixement i l'envelliment de la població) i els processos més conjunturals de la crisi, però també els canvis en la forma de viure (major confort en la vida quotidiana), a les llars i als habitatges? Com han d'evolucionar els habitatges i el seu disseny per a donar resposta a les noves demandes? Com es pot crear un potencial significatiu de renovació a causa dels canvis en la configuració poblacional (menys persones per llar)? A través de tots aquests temes, l'urbanisme pot millorar la cohesió ciutadana.

— L'evolució de la societat metropolitana, amb les noves formes de vida (per exemple, les llars monoparentals) i les noves formes de treball (mutacions de l'estructura ocupacional alimentades pel canvi tecnològic), posa en valor els barris i la seva identitat, com a espais clau per a establir una vida cívica millor. L'estudi dels barris més problemàtics ens fa veure la necessitat urgent d'estimular la seva reconversió per evitar l'efecte negatiu dels guetos, tan propis en d'altres *banlieux* europees.

— La transformació de l'estructura industrial tradicional ha portat a una demanda de nous patrons urbanístics per a l'activitat econòmica. Això obliga a repensar en part alguns emplaçaments i estudiar la seva reconversió, però també a comprendre els processos d'evolució de les activitats productives, tant si és pel canvi de mida com per les característiques de la seva estructura interna (*smart specialisation*). Cal obrir la mirada cap a noves activitats econòmiques emergents —de poca entitat a l'origen, però d'una

hacia nuevas actividades económicas emergentes –de poca entidad en el origen, pero de una gran potencialidad a medio plazo–, que son un complemento imprescindible respecto a los sistemas tradicionales.

— La mirada hacia la evolución del sistema inmobiliario, tan penalizado después de la “burbuja”, nos permitirá entender dónde estamos, pero sobre todo en qué condiciones tenemos que preparar el futuro. Es imprescindible evitar la repetición de los episodios anteriores, en los que la guía de las acciones fue en gran medida el hecho de crecer por crecer; hay que pensar en actuaciones más complejas e imbricadas en las necesidades específicas del lugar y de sus futuros habitantes. Ver las oportunidades metropolitanas nos permite descubrir lugares en los que la mejora y la transformación urbanística son posibles y necesarias para alcanzar objetivos más innovadores.

El workshop se abre con la ponencia de Ricky Burdett, arquitecto, urbanista y profesor de la prestigiosa London School of Economics, con una gran experiencia en el estudio de la “ciudad global” y los procesos de transformación más recientes. Las investigaciones llevadas a cabo bajo su dirección en el LSE Cities, dentro de la iniciativa “Urban Age”, son excelentes y dieron lugar a la exposición “Global Cities” en la Tate Gallery de Londres y en la Bienal de Venecia en 2006. En la trayectoria de Burdett hay que destacar la voluntad de entender la relación entre el factor social y el espacio, analizando cómo éste se estratifica y se fragmenta, pero también cómo agrupa, concentra y crea oportunidades.

Por otro lado, su contribución en el seguimiento del proceso olímpico de Londres como consejero de la London Olympic Legacy Park Company tiene para nosotros un especial interés. Londres, como sede de los Juegos Olímpicos de 2012, tiene un legado que, aun siendo “joven”, nos permite comprender la importancia de los “legados olímpicos” en la forma de la ciudad a largo plazo. Su mirada dual sobre Londres y Barcelona –casi dos años y veintidós años después– nos interesa especialmente para descubrir el efecto del postolimpismo: una asignatura muy interesante para muchas ciudades que encuentran a partir de esos proyectos unas raíces para afrontar su proyecto de futuro. Hoy, el postolimpismo es un legado, pero también un valor y un patrón que nos puede ayudar a diseñar y orientar el futuro.

J. B.

are, and especially the conditions in which we must prepare for the future. We must avoid the repetition of previous periods, in which actions were largely guided by growth for growth's sake; we need to think about more complex actions that are linked to the specific needs of locations and their future inhabitants. Seeing the metropolitan opportunities allows us to discover places where urban improvements and transformation are possible and necessary to achieve the most innovative goals.

The workshop opens with a presentation by Ricky Burdett, an architect, urban planner and lecturer at the prestigious London School of Economics who has extensive experience in the study of the “global city” and the latest transformation processes. The research carried out under his direction at LSE Cities within the “Urban Age” initiative is outstanding and resulted in the exhibition “Global Cities” at the Tate Gallery in London and at the Venice Biennale in 2006. One of the characteristics of Burdett's work is the desire to understand the relationship between the social factor and space by analysing how space is stratified and fragmented but also unites, concentrates and creates opportunities.

His contribution to monitoring the Olympic Games process in London as an advisor of the London Olympic Park Legacy Company is of special interest to us. The legacy of London's hosting of the 2012 Olympics is recent but allows us to understand the importance of Olympic legacies in the long-term shaping of cities. His dual consideration of London and Barcelona after almost 2 and 22 years, respectively, is of special interest to us in order to discover the effect of the post-Olympic period: this is a highly interesting subject for many cities that find roots for addressing their future through such projects. Today, the legacy of the post-Olympic period is a value and a model that can help design and guide the future.

J. B.

gran potencialitat a mitjà termini—, que són un complement imprescindible respecte als sistemes tradicionals.

— La mirada cap a l'evolució del sistema immobiliari, tan penalitzat després de la “bombolla”, ens permetrà entendre on som, però sobretot en quines condicions hem de preparar el futur. És imprescindible evitar la repetició dels episodis anteriors, on la guia de les accions fou en gran manera el fet de créixer per créixer; cal pensar en actuacions més complexes i imbricades en les necessitats específiques del lloc i dels seus futurs habitants. Veure les oportunitats metropolitanes ens permet descobrir llocs on la millora i la transformació urbanística són possibles i necessàries per a assolir objectius més innovadors.

El *workshop* s'obre amb la ponència de Ricky Burdett, arquitecte, urbanista i professor a la prestigiosa London School of Economics, amb una gran experiència en l'estudi de la “ciutat global” i els processos de transformació més recents. Les recerques fetes sota la seva direcció en el LSE Cities, dins de la iniciativa “Urban Age”, són remarcables i van donar lloc a l'exposició “Global Cities” a la Tate Gallery de Londres i a la Biennal de Venècia el 2006. En la trajectòria de Burdett cal destacar la voluntat d'entendre la relació entre el factor social i l'espai, analitzant com aquest s'estratifica i es fragmenta, però també com agrupa, concentra i crea oportunitats.

D'altra banda, la seva contribució en el seguiment del procés olímpic de Londres com a conseller de la London Olympic Park Legacy Company per a nosaltres té un interès especial. Londres, com a seu dels Jocs Olímpics de 2012, té un llegat que, tot i ser “jove”, ens permet comprendre la importància dels “llegats olímpics” en la forma de la ciutat a llarg termini. La seva mirada dual a Londres i a Barcelona —quasi dos anys i vint-i-dos anys després— ens interessa especialment, per descobrir l'efecte del postolimpisme: una assignatura força interessant per a moltes ciutats que troben a partir d'aquells projectes unes arrels per a afrontar el seu projecte de futur. Avui, el postolimpisme és un llegat, però també un valor i un patró que ens pot ajudar a dissenyar i orientar el futur.

J. B.

Andreu Domingo

Zaida Muxi

Sebastià Sarasa

Sebastià Jornet

Néstor Duch

Antonio Font

Miquel Morell

Amador Ferrer

Richard Burdett
Profesor-director de Estudios Urbanos. London School
of Economics

Richard Burdett
Professor – director d'Estudis Urbans, London School
of Economics

DISEÑAR LA DEMOCRACIA URBANA: CARTOGRAFIAR LAS ESCALAS DE LA IDENTIDAD URBANA*

DISSENYAR LA DEMOCRÀCIA URBANA: CARTOGRAFIAR LES ESCALES DE LA IDENTITAT URBANA*

INTRODUCCIÓN

A pesar del aumento de la complejidad y la especificidad de la condición urbana global, el antiguo modelo “de abajo a arriba versus de arriba a abajo” sigue marcando el debate sobre cómo se deben planificar, gestionar y gobernar las ciudades. Actualmente, las ciudades se hacen y rehacen a un ritmo más rápido y a una escala mayor que nunca, pero el debate sobre su futuro se encuentra en un punto muerto intelectual que, en el mejor de los casos, hace cincuenta años que está pasado de moda y se basa en unas preocupaciones muy occidentales sobre el cambio urbano (lo que también se conoce como Robert Moses versus Jane Jacobs)¹. Una gran parte del discurso sobre el futuro de las ciudades se encuentra atrapado en un paradigma profesional que se centra en el papel de los urbanistas y creadores de políticas, mientras que las realidades urbanas cotidianas dependen de un conjunto muy diferente de procesos y actores informales que son en gran medida inmunes a la planificación y a la formulación de políticas. Con el objetivo de aportar una dimensión cualitativa al debate sobre las dinámicas sociales y espaciales de las ciudades, este ensayo explora las especificidades espaciales que se encuentran detrás del término genérico “ciudad”, considerando la macro y microescala del desarrollo metropolitano y vinculando los conceptos de espacio democrático e identidad con el ADN espacial de una ciudad.

La intensidad de la agitación urbana que se vive actualmente en zonas de urbanización rápida —desde Dhakka i Bombay hasta Lagos, Lima, Ciudad del Cabo y El Cairo— plantea un dilema a los urbanistas profesionales y académicos que requiere un replanteamiento de las cuestiones sobre sus dinámicas espaciales, sociales y temporales. De hecho, los profesionales del planeamiento y el diseño urbanísticos parece que hayan perdido la capacidad de conceptualizar e implantar modelos espaciales robustos, capaces de adaptarse y de

INTRODUCCIÓ

Malgrat l'augment de la complexitat i l'especificitat de la condició urbana global, l'antic model “de baix a dalt versus de dalt a baix” continua marcant el debat sobre com s'han de planificar, gestionar i governar les ciutats. Actualment, les ciutats es fan i refan a un ritme més ràpid i a una escala més gran que mai, però el debat sobre el seu futur es troba en un punt mort intel·lectual que, en el millor dels casos, fa cinquanta anys que està passat de moda i es basa en unes preocupacions molt occidentals sobre el canvi urbà (el que també es coneix com a Robert Moses versus Jane Jacobs).¹ Una gran part del discurs sobre el futur de les ciutats es troba atrapat en un paradigma professional que se centra en el paper dels urbanistes i creadors de polítiques, mentre que les realitats urbanes quotidianes depenen d'un conjunt molt diferent de processos i actors informals que són en gran manera immunes a la planificació i la formulació de polítiques. Amb l'objectiu d'aportar una dimensió qualitativa al debat sobre les dinàmiques socials i espacials de les ciutats, aquest assaig explora les especificitats espacials que es troben darrere del terme genèric “ciutat”, considerant les macro i microescales del desenvolupament metropolità i vinculant els conceptes d'espai democràtic i identitat amb l'ADN espacial d'una ciutat.

La intensitat de l'agitació urbana que es viu actualment en zones d'urbanització ràpida —des de Dhakka i Bombai fins a Lagos, Lima, Ciutat del Cap i el Caire— planteja un dilema als urbanistes professionals i acadèmics que requereix un replantejament de les qüestions sobre les seves dinàmiques espacials, socials i temporals. De fet, els professionals del planejament i el disseny urbanístics sembla que hagin perdut la capacitat de conceptualitzar i implantar models espacials robustos, capaços d'adaptar-se i de canviar, en un moment en què les dinàmiques de les ciutats són

Londres, anàlisi social y funcional.
Londres formado por una serie de pueblos, Abercrombie, 1943

Londres, Anàlisi social i funcional.
Londres format per una sèrie de pobles,
Abercrombie, 1943

Richard Burdett

Professor-director of urban studies London School of Economics

DESIGNING URBAN DEMOCRACY: MAPPING SCALES OF URBAN IDENTITY*

INTRODUCTION

Despite the increasing complexity and specificity of the global urban condition, the old 'bottom-up vs top-down' model still frames the debate about how cities should be planned, managed and governed. Cities today are being made and re-made at a faster pace and at a larger scale than ever before, yet the discussion about their future is lodged in an intellectual impasse that is, at best, 50 years out of date and rooted in very Western preoccupations about urban change (*aka* Robert Moses vs Jane Jacobs).¹ Much of the

London, Social and functional analysis.
London being made up a series of small villages, Abercrombie, 1943

* The original version of this text was formerly published in an extended version in *Public Culture* 25 (2). 349-367. (2013) ISSN 0899-2363.

¹ Koolhaas, R., 'Whatever Happened to Urbanism?', in Koolhaas, R. and Mau, B., S, M, X, XL, Monacelli Press, (1994); Angotti, T., *The New Century of the Metropolis: Urban Enclaves and Orientalism*, Routledge (2012)

cambiar, en un momento en que las dinámicas de las ciudades son volátiles e inciertas, y hayan optado por unos modelos urbanos anacrónicos, unidimensionales y rígidos que no están a la altura de las exigencias sociales y medioambientales de la urbanización del siglo XXI.

Las reflexiones que ofrece este ensayo no entran dentro de las convenciones de la sociología empírica, ni de los cánones del discurso urbanístico. Se basan en gran medida en la observación y el análisis de proyectos, desarrollos e iniciativas a escala metropolitana y “sobre el terreno” en más de veinte ciudades que han sido objeto de investigación y de una implicación directa durante la pasada década.² La base intelectual de este estudio es una investigación de los vínculos entre las dinámicas sociales y físicas de la vida urbana, con un énfasis en la forma urbana y la actividad humana³. Así pues, las observaciones se basan en el análisis de las cualidades espaciales de los entornos urbanos —la estructura y la forma de la ciudad, las calles y los edificios a diferentes escalas—, y en una etnografía de cómo la gente habita las nuevas realidades urbanas y se adapta a ellas, con un énfasis particular en los procesos informales de crecimiento y desarrollo en varias regiones urbanas del mundo. Aparte del trabajo realizado en ciudades globales complejas durante bastante tiempo, mis impresiones se basan en el análisis de unos 400 proyectos —y las visitas a más de cincuenta proyectos— llevados a cabo en cinco ciudades africanas, latinoamericanas y asiáticas como miembro de un jurado que otorga un premio anual a los proyectos que reconocen nuevas alianzas entre las partes implicadas y contribuyen a la calidad de vida de los residentes urbanos⁴.

La experiencia obtenida en estas visitas sugiere que el potencial de integración social y de implicación democrática de los residentes urbanos socialmente excluidos se suele materializar a través de proyectos de “acupuntura” a pequeña escala —algunos de los cuales describo más adelante— que consiguen reunir a personas y comunidades en las que los procesos de planificación urbanística formal han fracasado tan singularmente. Lo que pasa “sobre el terreno” se puede describir como un proceso de integración urbana que cuestiona nuestro papel como urbanistas y planificadores, en cuanto a qué diseñamos y para quién, pero que también traslada el análisis desde los instrumentos bastante toscos del planeamiento “de arriba a abajo versus de abajo a arriba” hacia una comprensión más precisa de los procesos de “crecimiento y ruptura”, conceptos a los que volveré más adelante. Esta crisis del planeamiento y el diseño urbano actuales también cuestiona nuestra capacidad de crear marcos, visiones o planes maestros urbanos que vayan más allá de la respuesta a las necesidades a corto plazo del mercado, la especulación inmobiliaria y los gobiernos metropolitanos débiles, más preocupados por los plazos impuestos por el ciclo electoral municipal que por la sostenibilidad de sus comunidades. Son las tensiones entre estas diferentes escalas y dimensiones de la forma y la infraestructura urbanas —lo macro y lo micro, lo

volátiles i incertes, i hagin optat per uns models urbans anacrònics, unidimensionals i rígids que no estan a l'altura de les exigències socials i mediambientals de la urbanització del segle XXI.

Les reflexions que ofereix aquest assaig no entren dins de les convencions de la sociologia empírica, ni dels canons del discurs urbanístic. Es basen en gran manera en l'observació i l'anàlisi de projectes, desenvolupaments i iniciatives a escala metropolitana i “sobre el terreny” en més de vint ciutats que han estat objecte de recerca i d'una implicació directa durant la dècada passada.² La base intel·lectual d'aquesta recerca és una investigació dels vincles entre les dinàmiques socials i físiques de la vida urbana, amb un èmfasi en la forma urbana i l'activitat humana.³ Així doncs, les observacions es basen en l'anàlisi de les qualitats espacials dels entorns urbans —l'estructura i la forma de la ciutat, els carrers i els edificis a diferents escales—, i en una etnografia de com la gent habita i s'adapta a les noves realitats urbanes, amb un èmfasi particular en els processos informals de creixement i desenvolupament en diverses regions urbanes del món. A part del treball realitzat en ciutats globals complexes durant força temps, les meves impressions es basen en l'anàlisi d'uns 400 projectes —i les visites a més de cinquanta projectes— duts a terme en cinc ciutats africanes, llatinoamericanes i asiàtiques com a membre d'un jurat que atorga un premi anual als projectes que reconeixen noves aliances entre les parts implicades i contribueixen a la qualitat de vida dels residents urbans.⁴

L'experiència obtinguda en aquestes visites suggereix que el potencial d'integració social i d'implicació democràtica dels residents urbans socialment exclosos se sol materialitzar a través de projectes d'“acupuntura” a petita escala —algun dels quals descriu més endavant— que aconsegueixen aplegar persones i comunitats allà on els processos de planificació urbanística formal han fracassat tan singularment. El que passa “sobre el terreny” es pot descriure com un procés d'integració urbana que qüestiona el nostre paper com a dissenyadors urbans i urbanistes, pel que fa a què dissenyem i per a qui, però que també trasllada l'anàlisi des dels instruments força matussers del planejament “de dalt a baix versus de baix a dalt” cap a una comprensió més precisa dels processos de “creixement i ruptura”, conceptes als quals tornaré més endavant. Aquesta crisi del planejament i el disseny urbà actuals també qüestiona la nostra capacitat de crear marcs, visions o plans mestres urbans que vagin més enllà de la resposta a les necessitats a curt termini del mercat, l'especulació immobiliària i els governs metropolitans febles, més preocupats pels terminis imposats pel cicle electoral municipal que per la sostenibilitat de les seves comunitats. Són les tensions entre aquestes diferents escales i dimensions de la forma i la infraestructura urbanes —el macro i el micro, el metropolità i el local, l'àmbit del barri i del carrer— i la seva adaptabilitat a la implicació social i cultural, les que marquen aquestes reflexions

discourse on the future of cities is trapped in a professional paradigm that focuses on the role of urban planners and policymakers, while everyday urban realities are being shaped by a very different set of informal processes and actors that are largely immune to planning and policymaking. To contribute a qualitative dimension to the debate about the social and spatial dynamics of cities, this essay explores the spatial specificities that lie behind the generic term 'city' by considering both the macro and micro scales of metropolitan development, connecting notions of democratic space and identity with the spatial DNA of a city.

The intensity of *urban churn* currently being experienced in areas of rapid urbanisation – from Dhaka and Mumbai to Lagos, Lima, Cape Town and Cairo – presents a conundrum for both urban professionals and urban scholars that requires a reframing of the questions surrounding their spatial, social and temporal dynamics. In fact, the planning and urban design professions seem to have lost the ability to conceptualise and implement robust spatial models that are capable of adaptation and change, at a time that city dynamics are both volatile and uncertain, choosing instead to opt for anachronistic, uni-dimensional and rigid urban models that fail to live up to the social and environmental exigencies of 21st-century urbanisation.

The reflections offered in this essay belong neither to the conventions of empirical social science nor to the canons of planning discourse. They are based largely on the observation and analysis of projects, developments and initiatives at a metropolitan level and 'on the ground' in over twenty cities that have been the focus of research and direct involvement over the past decade.² The intellectual underpinning of this enquiry is an investigation of the links between social and physical dynamics of urban life, focusing on urban form and human activity.³ As such, the observations are based on the analysis of the spatial qualities of urban environments – the structure and form of the city, streets and buildings at different scales –and an ethnography of how people inhabit and adapt to new urban realities, with a particular emphasis on informal processes of growth and development in different urban regions of the world. Apart from working on complex global cities for some time, my own impressions are informed by the examination of about 400 projects – and visits to over 50 projects– in five African, Latin American and Asian cities as a member of a panel that gives an annual award to projects that recognise new alliances between stakeholders and make a contribution to the quality of life of urban residents.⁴

The experience gained from these visits suggests that the potential for social integration and democratic engagement of socially excluded urban residents is often realised through small-scale 'acupuncture' projects – some of which I describe below –that succeed in bringing people and communities together in ways that formal planning processes have so uniquely failed to do. What is happening 'on the ground' can be described as a process of urban integration which questions our role as urban designers and planners in terms of what we design and for whom, but also shifts the focus of analysis away from the rather blunt instruments of 'top-down vs bottom-up' planning towards a more nuanced understanding of processes of urban 'accretion and rupture', concepts that I will return to later in the paper. This crisis of contemporary urban planning and design also calls into question our ability to create urban frameworks, visions or master plans that do more than respond to the short-term

2. Much of the research has been carried out at LSE Cities, an international centre based at the London School of Economics, and through the Urban Age programme, both directed by the author (see www.lsecities.net). Findings of the research are summarised in Burdett, R. and Sudjic, D. (eds) *The Endless City*, London: Phaidon (2008) and Burdett, R. and Sudjic, D. (eds) *Living in the Endless City*, London: Phaidon (2011). In addition, the author has been proactively involved as an adviser on large scale urban projects in London and other cities, including the London 2012 Olympics.

3. The intellectual 'project' draws inspiration from Richard Sennett's oeuvre as an urban sociologist and Saskia Sassen's concept of 'cityness' coined to capture the fluid and indeterminate shape and experience of broadly non-western models of urbanization. See in particular: Sennett, R., *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*, WW Norton & co (reprint edition), (1992) and Sassen, S. "Cityness in the Urban Age," *Urban Age Bulletin* 2 (Autumn 2005)

4. Since 2007, the author has been a member of the Deutsche Bank Urban Age Award Jury in Mumbai, Sao Paulo, Istanbul, Mexico City and Cape Town; see Kaasa, A. et al 'On the Ground' in Burdett, R. and Sudjic, D. (eds) *Living in the Endless City*, London: Phaidon, pp 396-411 (2011) and <http://lsecities.net/ua/award/>

metropolitano y lo local, el ámbito del barrio y de la calle— y su adaptabilidad a la implicación social y cultural, las que marcan estas reflexiones sobre las dinámicas espaciales de la vida urbana moderna.

LA VIDA URBANA DESDE ARRIBA

Aunque los académicos, urbanistas y arquitectos siguen debatiendo sobre los vínculos entre la democracia y la forma urbana, la mayoría estaría de acuerdo en que el tiempo y la apropiación por parte de la gente resultan cruciales para la creación de un sentido de identidad colectiva⁵. Sabemos la dificultad de crear una “ciudad instantánea”, con las complejidades superpuestas de la vida urbana que Richard Sennett describe con tanta precisión en su defensa de la ciudad “abierta” y crítica del urbanismo “frágil”⁶, que se resiste a los cambios sociales y temporales, como ejemplifican los casos de la Battery Park City de Nueva York, el Canary Wharf de Londres, La Défense de París o la “ciudad inteligente” definitiva de Songdo, en Corea del Sur.

Este fenómeno no es nuevo, ni es exclusivo de la época moderna. Muchas ciudades ideales construidas a lo largo del tiempo sufren la misma insipidez y unidimensionalidad. La idea nunca construida de Sforzinda, una ciudad en forma de estrella concebida por Filarete —la primera ciudad ideal imaginada para la familia Sforza, que gobernaba en Milán en el siglo xv—, y Palmanova, la creación defensiva de Scamozzi, de una misma carga geométrica, muestran un orden impuesto, concebido para mantener a raya el desorden de la ciudad medieval. Siglos después, Ledoux desarrolló “el” modelo ideal de ciudad de trabajo para las salinas reales en Les Salines de Chaux: un sistema urbano perfectamente cerrado, incapaz de permitir modificaciones o manipulaciones y, huelga decirlo, de tolerar los conflictos laborales. Como las demás ciudades instantáneas de Brasilia, Canberra o Chandigarh, estos sistemas urbanos parecen suspendidos en gelatina, incapaces de responder a los requisitos caóticos de la vida cotidiana y las contingencias.

En cambio, otros sistemas de ordenación menos formales, pero igualmente “planificados”, parece que hayan superado la prueba del tiempo, adaptándose a los ciclos económicos y políticos de formas que han enriquecido el tejido urbano y han creado una mayor densidad y complejidad en la experiencia urbana cotidiana. Un vistazo rápido a cualquier página del mapa A-Z de Londres, por ejemplo, revela la narrativa acumulada del tiempo y el espacio a escala local y metropolitana. La configuración de las calles y los espacios, la cuadrícula urbana distorsionada, atravesada por calles principales lineales serpenteantes de color amarillo, los grandes huecos verdes o blancos creados por los parques reales y los depósitos ferroviarios de mercancías abandonados tienen algo que encarna el carácter londinense; es imposible confundirlos con una parte de Nueva York o de Hong Kong, Dubái o Bombay. La iconografía del mapa revela la estratificación del tiempo y las negociaciones que marca

sobre les dinàmiques espacials de la vida urbana moderna.

LA VIDA URBANA DES DE DALT

Per bé que els acadèmics, urbanistes i arquitectes continuen debatent sobre els vincles entre la democràcia i la forma urbana, la majoria estarien d'acord que el temps i l'apropiació per part de la gent resulten crucials per a la creació d'un sentit d'identitat col·lectiva.⁵ Sabem la dificultat de crear una “ciutat instantània”, amb les complexitats superposades de la vida urbana que Richard Sennett descriu amb tanta precisió en la seva defensa de la ciutat “oberta” i crítica de l'urbanisme “fràgil”,⁶ que es resisteix als canvis socials i temporals, com exemplifiquen els casos de la Battery Park City de Nova York, el Canary Wharf de Londres, La Défense de París o la “ciutat intel·ligent” definitiva de Songdo, a Corea del Sud.

Aquest fenomen no és nou, ni és exclusiu de l'època moderna. Moltes ciutats ideals construïdes al llarg del temps pateixen la mateixa insípidesa i unidimensionalitat. La idea mai construïda de Sforzinda, una ciutat en forma d'estrella concebuda per Filarete —la primera ciutat ideal imaginada per a la família Sforza, que governava a Milà al segle xv—, i Palmanova, el giny defensiu de Scamozzi, d'una mateixa càrrega geomètrica, mostren un ordre imposat, concebut per mantenir a ratlla el desordre de la ciutat medieval. Uns segles després Ledoux va desenvolupar “el” model ideal de ciutat de treball per a les salines reials a Les Salines de Chaux: un sistema urbà perfectament tancat, incapaç de permetre modificacions o manipulacions i, no cal dir-ho, de tolerar els conflictes laborals. Com les altres ciutats instantànies de Brasília, Canberra o Chandigarh, aquests sistemes urbans semblen suspesos en gelatina, incapaços de respondre als requisits caòtics de la vida quotidiana i les contingències.

En canvi, altres sistemes d'ordenació menys formals, però igualment “planificats”, sembla que hagin superat la prova del temps, adaptant-se als cicles econòmics i polítics de maneres que han enriquit el teixit urbà i han creat una major densitat i complexitat en l'experiència urbana quotidiana. Una ullada ràpida a qualsevol pàgina del mapa A-Z de Londres, per exemple, fa palesa la narrativa acumulada del temps i l'espai a escala local i metropolitana. La configuració dels carrers i els espais, la quadrícula urbana distorsionada, travessada per carrers principals lineals serpentejants de color groc, els grans buits verds o blancs creats pels parcs reials i els dipòsits ferroviaris de mercaderies abandonats tenen alguna cosa que encarna el caràcter londinenc; és impossible confondre'ls amb una part de Nova York o de Hong Kong, Dubai o Bombai. La iconografia del mapa revela l'estratificació del temps i les negociacions que marca un procés en gran part orgànic de canvi urbà, que reflecteix la reticència de Londres davant del planejament centralitzat, “de dalt a baix”. De manera semblant, el pla Nolli de Roma, dissenyat el 1748, plasma la porositat i

Docklands - Canary Wharf de Londres

London Docklands- Canary Wharf

needs of the market, land speculation and weak metropolitan governments more concerned with the deadlines imposed by a mayoral election cycle than the long-term sustainability of their communities. It is the tensions between these different scales and dimensions of urban form and infrastructure – the macro and the micro, the metropolitan and the local, the neighbourhood and the street level – and their adaptability to social and cultural engagement that informs these reflections on the spatial dynamics of contemporary urban life.

URBAN LIFE FROM ABOVE

While scholars, planners and architects continue to debate the connections between democracy and urban form, most would agree that time and appropriation are critical to the creation of a sense of collective identity.⁵ We know how difficult it is to create an 'instant city', with the overlaying complexities of urban life that Richard Sennett so accurately defines in his defence of the 'open' city and critique of 'brittle' urbanism⁶ that is resistant to social and temporal change exemplified by realities of New York's Battery Park City, London's Canary Wharf, Paris's La Défense, or South Korea's ultimate 'smart city' of Songdo

London Docklands-Canary Wharf

This phenomenon is not new, nor is it exclusive to the modern age. Many ideal towns built throughout the ages suffer from the same blandness and one-dimensionality. Filarete's unbuilt concept of the star-shaped city of Sforzinda – the very first ideal city imagined for the ruling Sforza family in 15th-century Milan –and Scamozzi's equally geometrically charged defence machine of Palmanova display an imposed order designed to keep in check the messiness of the medieval city. Several centuries later Ledoux developed 'the' ideal model of working town for the Royal Saltworks at Les Salines de Chaux: a perfect closed urban system, incapable of modification or tinkering, not to mention tolerance of workers' unrest. Like the other instant cities of Brasília, Canberra or Chandigarh, these urban systems appear suspended in aspic, unable to respond to the messy requirements of the everyday and the contingent.

Yet, other less formal but nonetheless 'planned' ordering systems seem to have stood the test of time, adapting to economic and political cycles in ways that have enriched the

5 Virilio, P. *Open Sky*, London: Verso (2000); Wacziarg, J. 'Life in the fast lane? Towards a sociology of technology and time', *The British Journal of Sociology*, Volume 59, issue 1, pp 59-77, (March 2008); Hall, S. *City, Street and Citizen: The measure of the ordinary*, London: Routledge (2012); Mehrotra, R. 'The Kinetic City' in *Architecture in India since 1900*, Mumbai: Pictor (2011)

6 Sennett, R. 'The Open City', Gandt Foundation, see: <http://www.richardsennett.com/site/SENN/Templates/General2.aspx?pageid=16>

un proceso en gran parte orgánico de cambio urbano, reflejando la reticencia de Londres ante el planeamiento centralizado, “de arriba a abajo”. De manera similar, el plan Nolli de Roma, diseñado en 1748, plasma la porosidad y permeabilidad de una ciudad con varios estratos históricos, en que los interiores de los edificios públicos (iglesias, palacios, monumentos) y los espacios públicos de las calles, callejuelas y plazas se cruzan para crear un sistema continuo, abierto y accesible. Este mapa “figura-fondo”⁷ describe el ADN espacial democrático de una ciudad con una forma acumulada a lo largo del tiempo (bajo regímenes que no tienen nada de democráticos).

Nueva York y Barcelona aportan otros modelos de resiliencia urbana. La cuadrícula de 200 años de antigüedad de Manhattan,⁸ una subdivisión inmobiliaria de una claridad absoluta, tallada en la piedra y la tierra, le ha ido bien a la ciudad de Nueva York, que pasó de ser una pequeña factoría a ser un gran puerto y centro industrial, para luego convertirse en uno de los principales centros económicos mundiales (con varias crisis de por medio). El patrón monumental e implacable de calles dispuestas alrededor de manzanas de 264 por 900 pies (80 m x 270 m), concebido por el Commissioners' Plan de 1811, ha permitido de todo, desde sedes de empresas, grandes almacenes y mansiones hasta almacenes, edificios industriales y talleres de explotación laboral. Mientras que Henry James lo condenó hace un siglo como una “maldición topográfica primitiva”⁹, la visión de Rem Koolhaas, según la cual su forma bidimensional creó “una libertad insospechada para la anarquía tridimensional”¹⁰ ha resultado ser la correcta. La ciudad se ha densificado, ha replanteado su zonificación, se ha adaptado a la reestructuración económica y se ha vuelto más diversa en algunas partes y más homogénea en otras. Los almacenes se han convertido en lofts, las fábricas en espacios de trabajo, las vías de ferrocarril en pasarelas, pero la cuadrícula se ha mantenido constante. La combinación de tipologías de edificios y de una porosidad continua ha permitido (no provocado) que la ciudad se adapte a circunstancias extremas de transición económica y social, y ha establecido una conexión endémica con los procesos de cambio democrático de la cultura y la sociedad estadounidenses durante los últimos doscientos años, una lección que parece que no haya aprendido la generación actual de “padres de ciudades” de regiones urbanas en expansión.

Basándose en la experiencia de Nueva York, el ingeniero catalán del siglo XIX Ildefonso Cerdà no sólo nos dio el término “urbanismo”, sino que también creó una infraestructura espacial de expansión urbana que acompañó a Barcelona a través de un período de crecimiento extremo, represión violenta por parte de una dictadura fascista y renacimiento político tras la muerte del general Franco en 1975. Inspirado por el concepto de salud pública, en 1895 Cerdà organizó el plan de ensanche de Barcelona (l'Eixample) alrededor de una cuadrícula de calles con esquinas en chafalán que proporcionaba gas, alcantarillado y transpor-

permeabilitat d'una ciutat amb diversos estrats històrics, en què els interiors dels edificis públics (esglésies, palaus, monuments) i els espais públics dels carrers, carrerons i places s'encreuen per crear un sistema continu, obert i accessible. Aquest mapa “figura-fons”⁷ descriu l'ADN espacial democràtic d'una ciutat amb una forma acumulada al llarg del temps (sota règims que no tenen res de democràtics).

Nova York i Barcelona aporten uns altres models de resiliència urbana. La quadrícula de 200 anys d'antiguitat de Manhattan,⁸ una subdivisió immobiliària d'una claredat absoluta, tallada a la pedra i la terra, ha anat bé a la ciutat de Nova York, que va passar de ser una petita factoria a ser un gran port i centre industrial, per després esdevenir un dels principals centres econòmics mundials (amb unes quantes crisis entremig). El patró monumental i implacable de carrers disposats al voltant d'il·les de 264 per 900 peus (80 m x 270 m), concebut pel Commissioners' Plan de 1811, ha permès de tot, des de seus d'empreses, grans magatzems i mansions fins a magatzems, edificis industrials i tallers d'explotació laboral. Mentre que Henry James ho va condemnar fa un segle com una “maldicció topogràfica primitiva”,⁹ la visió de Rem Koolhaas, segons la qual la seva forma bidimensional va crear “una llibertat insospitada per a l'anarquia tridimensional”,¹⁰ ha resultat ser la correcta. La ciutat s'ha densificat, ha replantejat la seva zonificació, s'ha adaptat a la reestructuració econòmica i s'ha tornat més diversa en algunes parts i més homogènia en d'altres. Els magatzems s'han convertit en lofts, les fàbriques en espais de treball, les vies de ferrocarril en passarel·les, però la quadrícula s'ha mantingut constant.

La combinació de tipologies d'edificis i d'una porositat contínua ha permès (no provocat) que la ciutat s'adapti a circumstàncies extremes de transició econòmica i social, i ha establert una connexió endèmica amb els processos de canvi democràtic de la cultura i la societat nord-americanes durant els darrers dos-cents anys, una lliçó que sembla que no hagi après la generació actual de “pares de ciutats” de regions urbanes en expansió.

Basant-se en l'experiència de Nova York, l'enginyer català del segle XIX Ildefonso Cerdà no només ens va donar el terme “urbanisme”, sinó que també va crear una infraestructura espacial d'expansió urbana que va acompanyar Barcelona a través d'un període de creixement extrem, repressió violenta per part d'una dictadura feixista i renaixement polític després de la mort del general Franco el 1975. Inspirat pel concepte de salut pública, el 1895 Cerdà va organitzar el pla d'ampliació de Barcelona (l'Eixample) al voltant d'una quadrícula de carrers amb cantonades en xamfrà que proporcionava gas, clavegueres i transport públic als nous residents, passant per damunt dels interessos dels administradors i propietaris d'immobles. Tot i que la quadrícula de Cerdà s'ha vist revisada, modificada i compromesa —l'especulació immobiliària ha fet que

urban grain, creating greater density and complexity in the everyday urban experience. A quick look at any page of the A-Z map of London, for example, speaks of the accumulated narrative of time and space at the local and metropolitan level. There is something about the configuration of streets and spaces, the distorted urban grid criss-crossed by meandering, linear yellow high-streets, the large green or white gaps carved out by Royal Parks or redundant railway goods yards that signify 'Londonness'. You could never mistake them as being part of New York City or Hong Kong, Dubai or Mumbai. The iconography of the map reveals the layering of time and negotiation that marks a broadly organic process of urban change that reflects London's reticence to 'top-down', centralised planning. In a similar fashion, the Nolli plan of Rome, drawn in 1748, captures the porosity and permeability of a historically multi-layered city, where the interiors of public buildings (churches, palazzi, monuments) and the public spaces of the streets, alleyways and squares intersect to create a seamless, open and accessible system. This quintessential 'figure-ground' map⁷ describes the democratic spatial DNA of a city whose form has accumulated over time (under everything but democratic regimes).

New York and Barcelona provide other models of urban resilience. The 200-year old Manhattan grid⁸, a brutally honest piece of real estate subdivision carved out of earth and rock, has served the city well as New York grew from a small trading post to a major port and manufacturing hub, and then on to become one of the world's top financial centres (with a few crises in between). The monumental, relentless pattern of streets arranged around 264 feet by 900 feet (80 m x 270 m) urban blocks conceived by the Commissioners' Plan of 1811 has supported everything from corporate headquarters, department stores and mansion blocks, to warehouses, industrial buildings and sweatshops. While Henry James condemned it a century ago as a 'primal topographic curse',⁹ it is Rem Koolhaas' view that its two-dimensional form created 'undreamed-of freedom for three-dimensional anarchy'¹⁰ that has proven to be correct. The city has densified, rethought its zoning, adapted to economic restructuring, become more mixed in parts, more homogenous in others. Warehouses have turned into lofts, factories into workplaces, railways have become walkways – but the grid has remained constant. The combination of building typologies and continuous porosity has *allowed* (not caused) the city to adapt to extremes of economic and social transition, establishing an endemic connection to the democratic process of change in North American culture and society over the last two hundred years, a lesson that seems not to have been learnt by the current generation of 'city fathers' of expanding city regions.

Building on the New York experience, the 19th century Catalan engineer Ildefons Cerdà not only gave us the term 'urbanism' but also created a spatial infrastructure of urban expansion which saw Barcelona through a period of extreme growth, violent repression by a fascist dictatorship and political rebirth after the death of General Franco in 1975. Inspired by concepts of public health, in 1859 Cerdà organised the plan of the extension of Barcelona (Eixample) around a grid of streets with chamfered corners that provided gas, sewers and public transport to the new city residents, cutting across the vested interest of landlords and property owners. While the Cerdà grid has been revised, modified and compromised – with land speculation leading to the infill of spacious internal courtyards of housing blocks – it remains a robust armature for adaptation and change. Pasqual Maragall and Narcís Serra, the Socialist mayors who led the city out of its dark period of Francoist repression, continually referred to the democratic role of the Eixample in underpinning both the city's resistance and

7 Rowe, Colin; Koetter, Fred: *Collage City*, The MIT Press (1984)

8 Ballon, H., *The Greatest Grid: The Master Plan of Manhattan, 1811-2011*, Columbia University Press, 2012; Kimmelman, M., 'The Grid at 200: Lines That Shaped Manhattan', The New York Times, 2 January 2012 <http://www.nytimes.com/2012/01/03/arts/design/manhattan-street-grid-at-museum-of-city-of-new-york.html> (2012)

9 James, H., *New York Revisited*, 1904, Franklin Square Press (revised edition 2008)

10 Koolhaas, R., *Delirious New York: A Retroactive Manifesto of Manhattan*, (first edition 1978) Monacelli Press (revised edition 1994)

te público a los nuevos residentes, pasando por encima de los intereses de los administradores y propietarios de inmuebles. Aunque la cuadrícula de Cerdà se ha visto revisada, modificada y comprometida —la especulación inmobiliaria ha hecho que se llenaran los espaciosos patios interiores de los bloques de pisos— sigue siendo una armadura robusta para la adaptación y el cambio. Maragall y Narcís Serra, los alcaldes socialistas que dirigieron la ciudad en su salida del periodo oscuro de la represión franquista, se referían continuamente al papel del Eixample como pilar de la resistencia y el renacimiento de la ciudad. Como Manhattan, el carácter abierto de la disposición de las calles, la intensidad de la vida en la calle, la resiliencia de las formas construidas y la elevada conectividad han permitido a la ciudad reinventarse muchas veces¹¹. Los barrios del centro con un exceso de densidad se abrieron en los años ochenta con pequeños parques y plazas para dar identidad y sentido de lugar a los residentes nuevos y antiguos; los Juegos Olímpicos de 1992 iniciaron una reconexión entre la ciudad y el mar, en una ampliación finales del siglo xx del plan original de Cerdà, y la zona industrial abandonada del Poblenou todavía se está transformando hoy en día, para hacerla más densa y compleja, con nuevos edificios e instalaciones que siguen generalmente el plan original de la ciudad. No son necesarias nuevas poblaciones o ciudades inteligentes, sólo una reforma cuidadosa de un ADN urbano adaptable.

Tanto Nueva York como Barcelona muestran, en su orden macrogeométrico, un grado de resiliencia: una forma urbana que se ha adaptado al proceso gradual de crecimiento y cambio democrático sin la necesidad de un "urbanismo telescópico". De hecho, estas ciudades se han reformado a lo largo del tiempo. A pesar de los esfuerzos de Robert Moses para abrir nuevas calles y vías rápidas para los distritos urbanos de la ciudad, la cuadrícula de Manhattan se mantiene prácticamente intacta, al igual que Barcelona ha sido capaz de reinventarse continuamente sin perder de vista su propia identidad metropolitana. De una forma menos ilustrativa, Londres ha ido realizando su adaptación metabólica siguiendo un camino orgánico no planificado durante los últimos siglos, y ha aportado otro modelo de diseño urbano resiliente. De hecho, desde la fiel reconstrucción de la City (la máquina urbana de hacer dinero original) después del Gran Incendio de 1666, Londres no ha tenido nunca un orden geométrico impuesto por reyes, reinas, funcionarios o ingenieros. A pesar de haber crecido de uno a diez millones de habitantes en un siglo (desde principios del siglo xix hasta principios del siglo xx), los parques reales y el río Támesis continúan definiendo el mapa mental de la primera megaciudad del mundo, mucho más que su confuso conjunto de calles principales lineales, plazas ajardinadas e hileras de casas adosadas de los suburbios. Sólo se puede decir que ha determinado sustancialmente la forma y la distribución urbanas de Londres el Cinturón Verde de Patrick Abercrombie de 1944, que consiguió limitar el crecimiento. De todos modos, detrás de este "desorden" orgánico hay

s'omplissin els espaiosos patis interiors dels blocs de pisos—, continua sent una armadura robusta per a l'adaptació i el canvi. Pasqual Maragall i Narcís Serra, els alcaldes socialistes que van dirigir la ciutat en la seva sortida del període obscur de la repressió franquista, es referien continuament al paper de l'Eixample com a pilar de la resistència i el renaixement de la ciutat. Com Manhattan, el caràcter obert de la disposició dels carrers, la intensitat de la vida al carrer, la resiliència de les formes construïdes i l'elevada connectivitat han permès a la ciutat reinventar-se moltes vegades.¹¹ Els barris del centre amb un excés de densitat es van obrir als anys vuitanta amb petits parcs i places per donar identitat i sentit de lloc als residents nous i antics; els Jocs Olímpics de 1992 van iniciar una reconexió entre la ciutat i el mar, en una ampliació de finals del segle xx del pla original de Cerdà, i la zona industrial abandonada del Poble Nou encara s'està transformant avui dia, per fer-la més densa i complexa, amb nous edificis i instal·lacions que segueixen generalment el pla original de la ciutat. No calen noves poblacions o ciutats intel·ligents, només una reforma acurada d'un ADN urbà adaptable.

Tant Nova York com Barcelona mostren, en el seu ordre macrogeomètric, un grau de resiliència: una forma urbana que s'ha adaptat al procés gradual de creixement i canvi democràtic sense la necessitat d'un "urbanisme telescòpic". De fet, aquestes ciutats s'han reformat al llarg del temps. Malgrat els esforços de Robert Moses per obrir nous carrers i vies ràpides per als districtes urbans de la ciutat, la quadrícula de Manhattan es manté pràcticament intacta, de la mateixa manera que Barcelona ha estat capaç de reinventar-se continuament sense perdre de vista la seva pròpia identitat metropolitana. D'una manera menys il·lustrativa, Londres ha anat fent la seva adaptació metabòlica seguint un camí orgànic no planificat durant els darrers segles, i ha aportat un altre model de disseny urbà resilient. De fet, des de la fidel reconstrucció de la City (la màquina urbana de fer diners original) després del Gran Incendi de 1666, Londres no ha tingut mai un ordre geomètric imposat per reis, reines, funcionaris o enginyers. Malgrat haver crescut d'un a deu milions d'habitants en un segle (des de principis del segle xix fins a principis del segle xx), els parcs reials i el riu Tàmesi continuen definint el mapa mental de la primera megaciutat del món, molt més que el seu confús conjunt de carrers principals lineals, places enjardinades i fileres de cases adossades dels suburbis. Només es pot dir que ha determinat substancialment la forma i la distribució urbanes de Londres el Cinturó Verd de Patrick Abercrombie de 1944, que va aconseguir limitar el creixement. De totes maneres, darrere d'aquest "desordre" orgànic hi ha una estructura espacial, plasmada en l'especificitat del mapa A-Z, d'una immensa resiliència, que es torça i es doblega en resposta a un còctel molt britànic de pressions del mercat, ambició col·lectiva i sentit de la justícia. Referint-se a la tradició urbana del segle xviii, l'historiador de l'arquitectura John Summerson va descriure aquesta via intermèdia

Mapa de pobreza de Londres de Charles Booth. 1889

Mapa de pobreza de Londres de Charles Booth. 1889

its renaissance. Like Manhattan, the openness of its street plan, the intensity of its street life and the resilience of its built forms and high connectivity have allowed the city to reinvent itself many times over.¹¹ Overly dense inner city districts were opened up in the 1980s with small parks and squares providing identity and sense of place to the new and old residents; the 1992 Olympics kick-started a reconnection between the city and the sea, a late 20th century extension of Cerdà's original plan; and the derelict industrial area of el Poblenou is still today being transformed, rendered more dense and complex, with new buildings and facilities that broadly follow the original city plan. No need for new towns or smart cities here, just careful retrofitting of an adaptable urban DNA.

Charles Booth poverty map
of London. 1889

Both New York and Barcelona reveal, in their own macro-geometric order, a degree of resilience: an urban form that has adapted to the process of gradual accretion and democratic change without the need for 'telescopic urbanism'. In effect, these cities have been retrofitted over time. While Robert Moses tried his best to plough new roads and freeways through the city's urban districts, the Manhattan Grid remains largely intact, just as Barcelona has been able to continually reinvent itself without losing sight of its own metropolitan identity. In a less demonstrative way, London has gone about its business of metabolic adaptation following an organic, unplanned path for the last centuries, providing another model of resilient urban design. In fact, ever since the faithful reconstruction of the City of London (the original urban money machine) after the Great Fire of 1666, London has never had a geometric order imposed upon it by kings, queens, commissioners or engineers. Despite growing from one to ten million in the space of a century (from the early 19th century to early 20th century), the Royal Parks and the River Thames continue to define the mental map of the world's first megacity, far more so than its confusing array of linear high-streets, landscaped squares and suburban terraces. Only Patrick Abercrombie's Green Belt of 1944, which has successfully constrained growth, can be said to have substantially determined London's urban form and distribution. Yet, behind this organic 'dis-order' lies a spatial structure, captured in the specificity of the A-Z map, of immense resilience that bends and bows in response to a very British cocktail of market pressures, collective ambition and sense of justice. Referring to the

¹¹ Rowe, P., *Civic Realism*, The MIT Press (1999)

una estructura espacial, plasmada en la especificidad del mapa A-Z, de una inmensa resiliencia, que se tuerce y se dobla en respuesta a un cóctel muy británico de presiones del mercado, ambición colectiva y sentido de la justicia. Refiriéndose a la tradición urbana del siglo XVIII, el historiador de la arquitectura John Summerson describió esta vía intermedia anglosajona como “fundamentalmente pragmática (...), una coincidencia de intenciones y circunstancias”,¹² una idea que, en mi opinión, define la dinámica socioespacial tanto del Londres del siglo XXI como del de hace dos siglos.

Lo que hemos observado en estos ejemplos es la demostración de un orden urbano maleable que asume los cambios sin generar disrupciones fundamentales. Un período de estructuración económica, un cambio de prioridades políticas, los efectos de la migración y la competitividad global han provocado modificaciones y alteraciones, pero la estructura urbana de fondo se ha mantenido intacta. En palabras de Suzi Hall, estos medios de estructuración urbana constituyen una forma de “democracia en las dimensiones construidas, una cultura común que aporta claridad sin prescripción, que permite la implicación a través de una interpretación que absorbe los cambios de época y, en definitiva, reconoce y absorbe la pequeña iniciativa”.¹³ Es a través de esta visión urbana a más pequeña escala que las ciudades muestran señales de vitalidad y resiliencia, un aspecto que trataré a continuación.

URBANISMO HÍBRIDO: LOS JUEGOS OLÍMPICOS DE LONDRES

Aunque sus residentes no hablen de él en términos tan románticos, las oportunidades con las que cuentan muchos de los habitantes del East London han aumentado gracias al frenesí gastador de 15.000 millones de dólares que el gobierno destinó a los Juegos Olímpicos de 2012 y sus ambiciones de dejar un legado patrimonial. Basándose en su carácter londinense, en lugar de optar por una intervención innovadora de tipo “telescópico”, el enfoque de la planificación urbanística olímpica es un intento nada disimulado de remediar una de las desigualdades espaciales más duraderas de la ciudad: el profundo desequilibrio entre la relativamente rica mitad occidental de Londres y la periferia oriental más pobre donde se han ubicado los Juegos. Pocas ciudades habrían podido intentar una operación social tan ambiciosa aprovechando un acto deportivo, y yo diría que la flexibilidad espacial inherente de la ciudad ha tenido un papel importante en el desarrollo de esta intervención relativamente delicada, que podría –durante un período largo, de tal vez 20 o 30 años– producir un impacto más duradero sobre su metabolismo urbano¹⁴. En este sentido es un ejemplo híbrido de innovación urbana, en la que se ha prestado la misma atención al marco espacial general y a su potencial para adaptarse a los cambios a pequeña escala y absorberlos a lo largo del tiempo.

A pesar de la gran cantidad de dinero público y la ventaja de su plazo inamovible, el proyec-

anglosaxona com a “fonamentalment pragmàtica (...), una coincidència d'intencions i circumstàncies”,¹² una idea que, en la meua opinió, defineix la dinàmica socioespacial tant del Londres del segle XXI com del de fa dos segles.

El que hem observat en aquests exemples és la demostració d'un ordre urbà mal-leable que assumeix els canvis sense generar disrupcions fonamentals. Un període d'estructuració econòmica, un canvi de prioritats polítiques, els efectes de la migració i la competitivitat global han provocat modificacions i alteracions, però l'estructura urbana de fons s'ha mantingut intacta. En paraules de Suzi Hall, aquests mitjans d'estructuració urbana constitueixen una forma de “democràcia en les dimensions construïdes, una cultura comuna que aporta claredat sense prescripció, que permet la implicació a través d'una interpretació que absorbeix els canvis d'època i, en definitiva, reconeix i absorbeix la petita iniciativa”.¹³ És a través d'aquesta visió urbana a més petita escala que les ciutats mostren senyals de vitalitat i resiliència, un aspecte que tractaré a continuació.

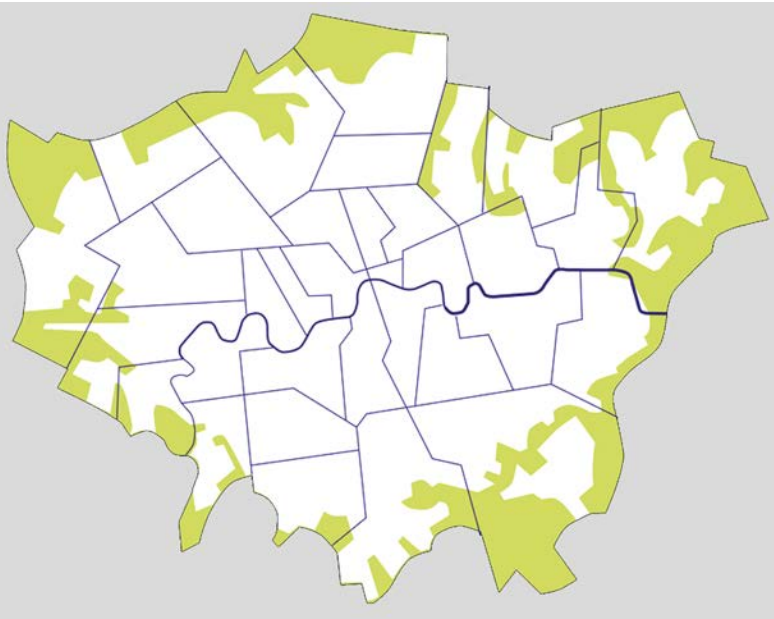
URBANISME HÍBRID: ELS JOCS OLÍMPICS DE LONDRES

Encara que els seus residents no en parlin en termes tan romàntics, les oportunitats amb què compten molts dels habitants de l'East London han augmentat gràcies al frenesí gastador de 15.000 milions de dòlars que el govern va destinar als Jocs Olímpics de 2012 i la seva ambició de deixar un llegat patrimonial. Basant-se en el seu caràcter londinenc, en comptes d'optar per una intervenció innovadora de tipus “telescòpic”, l'enfocament de l'urbanisme olímpic és un intent gens dissimulat de remeiar una de les desigualtats espacials més duradores de la ciutat: el profund desequilibri entre la relativament rica meitat occidental de Londres i la perifèria oriental més pobre on s'han ubicat els Jocs. Poques ciutats haurien pogut intentar una operació social tan ambiciosa aprofitant un acte esportiu, i jo diria que la flexibilitat espacial inherent de la ciutat ha tingut un paper important en el desenvolupament d'aquesta intervenció relativament delicada, que podria —durant un període llarg, de potser vint o trenta anys— produir un impacte més durador sobre el seu metabolisme urbà.¹⁴ En aquest sentit, és un exemple híbrid d'innovació urbana, en què s'ha prestat la mateixa atenció al marc espacial general i al seu potencial per adaptar-se als canvis a petita escala i absorbir-los al llarg del temps.

Tot i la gran quantitat de diners públics i l'avantatge del seu termini inamovible, el projecte olímpic no és l'únic amb què es vol reequilibrar Londres; simplement ha accelerat el procés aproximadament mig segle. Des dels anys setanta el govern ha impulsat iniciatives per regenerar el Thames Gateway (situat a l'East London), com ara l'espacialment aïllat però econòmicament reeixit complex d'oficines del Canary Wharf (que ha creat 100.000 llocs de treball nous a Londres des de mitjans dels anys vuitanta del

Alcalde ejecutivo del área metropolitana de Londres desde 2000. 33 distritos; aumento de los poderes del alcalde. Cinturón Verde de Londres

Alcalde executiu de l'àrea metropolitana de Londres des del 2000. 33 districtes; augment dels poders de l'alcalde. Cinturó Verd de Londres

Executive mayor for Greater London since 2000.
33 boroughs; increasing mayoral powers

London's Green Belt

18th century English urban tradition, the architectural historian John Summerson described this Anglo-Saxon compromise as 'quintessentially pragmatic ... a coincidence of intent and circumstance,¹² a sentiment, which to my mind, defines the socio-spatial dynamics of 21st century London as much as it did two centuries ago.

What we have been observing in these examples is evidence of a malleable urban order that embraces change without causing fundamental disruption. A period of economic structuring, a change in political priorities, the effects of migration and global competitiveness have all resulted in shifts and alterations but the core urban structure has remained intact. As Suzi Hall has noted, these urban structuring devices constitute a form of '*democracy in built dimensions, a common literacy which provides clarity without prescription, allowing enrolment through interpretation which absorbs epochal shifts and ultimately both recognise and absorb the small endeavour.*'¹³ It is through this smaller scale urban lens that cities are showing signs of vibrancy and resilience, to which I now turn.

HYBRID URBANISM: THE LONDON'S OLYMPICS

While East London is not referred to by its residents in such romantic terms, the opportunities afforded to many of its residents may have been lifted by the government-led \$15bn spending spree which funded the 2012 Olympic Games and its legacy ambitions. Building on its 'Londonness' rather than opting for some novel 'telescopic' intervention, the Olympics planning approach is a thinly concealed attempt at curing one of the city's most enduring spatial inequalities: the deep imbalance between London's relatively wealthy western half and more deprived eastern fringes, where the Games have been located. Few cities could have attempted such an ambitious social operation on the back of a sports event, and I would argue that the city's inherent spatial flexibility has played an important role in developing the relatively delicate intervention that may – over a long period of time of perhaps 20 or 30 years – lead to a more durable impact on its urban metabolism.¹⁴ In

¹² Summerson, John., *Heavenly Mansions and Other Essays on Architecture*, London, Cresset Press, p 103, (1949)

¹³ In conversation with Suzi Hall, Lecturer in Sociology and Research Fellow, LSE Cities, London School of Economics, October 2012

¹⁴ The author was Chief Adviser to the Olympic Delivery Authority (the government agency responsible for the delivery of the London 2012 Games) and an adviser to the London Legacy Development Corporation (the Mayoral body responsible for the future development of the area occupied by the summer Olympic and Paralympic Games)

to olímpico no es el único con el que se quiere reequilibrar Londres. Simplemente ha acelerado el proceso aproximadamente medio siglo. Desde los años setenta el Gobierno ha impulsado iniciativas para regenerar el Thames Gateway (situado en el East London), como el espacialmente aislado pero económicamente exitoso complejo de oficinas del Canary Wharf (que ha creado 100.000 puestos de trabajo nuevos en Londres desde mediados de los años ochenta). Los Juegos Olímpicos forman parte de este complejo rompecabezas urbano, en el que los intereses privados y la inversión pública continúan aprovechándose unos de otros con el objetivo de aportar puestos de trabajo, viviendas e infraestructuras a una gran sección de la ciudad que ha sufrido una falta de inversión crónica. Pero el resultado de los proyectos recientes de regeneración del East London no ha sido positivo, con un desarrollo generalmente parcial y fragmentado y unos enclaves de viviendas guetizados que disfrutan de unas cotizadas vistas al río, pero que dan la espalda a las comunidades existentes. El proyecto olímpico, al menos, se ha concebido con un paradigma diferente, que comienza con la intención de dejar un auténtico “pedazo de ciudad”, que conecta lo nuevo con lo viejo, y que con el tiempo aportará un nivel sostenido de mejora social tanto en las comunidades ya existentes como en las nuevas. Si bien es evidentemente demasiado pronto para saber si los resultados cumplirán estos objetivos ambiciosos (el Parque Olímpico y las primeras viviendas se ocuparán en 2014), la metodología de planificación adoptada por las autoridades públicas se basa en un marco de diseño urbano mucho más abierto y menos frágil que otros proyectos similares de una escala y urgencia comparables.¹⁵

Centrada alrededor de Stratford, un típico casco urbano descuidado pero versátil y con unas conexiones de transporte público excepcionales, la zona olímpica más extensa del valle bajo del Lea encarna el ADN espacial de Londres. Hilas de bonitas casas adosadas habitadas por comunidades étnicas diversas se encuentran junto a bloques de viviendas sociales de los años setenta y calles comerciales deterioradas con tiendas de descuento y locales de comida rápida. Una red de canales y vías acuáticas serpentea por un paisaje postindustrial con depósitos de gas abandonados y apartaderos ferroviarios vacíos. A poca distancia, las calles están llenas de una población cada vez más cosmopolita, formada por asiáticos, africanos, caribeños y un nuevo flujo de europeos del Este que se mezclan con los londinenses nativos tradicionales. Durante décadas, el lugar que ocupa el Parque Olímpico estuvo relativamente aislado, ocupado por depósitos ferroviarios de mercancías actualmente abandonados y por una multitud de instalaciones semiindustriales, de almacenamiento y de residuos, entre ellas un enorme vertedero de electrodomésticos de línea blanca que contribuyó a los elevados niveles de contaminación del terreno.¹⁶

El proyecto “urbano” olímpico es, en realidad, un sofisticado ejercicio de injerto que reconoce las exigencias del tiempo y el espacio. Viviendas,

segle passat). Els Jocs Olímpics formen part d'aquest complex trencaclosques urbà, en què els interessos privats i la inversió pública continuen aprofitant-se els uns dels altres amb l'objectiu d'aportar llocs de treball, habitatges i infraestructures a una gran secció de la ciutat que ha patit una manca d'inversió crònica. Però el resultat dels projectes recents de regeneració de l'East London no ha estat positiu, amb un desenvolupament generalment parcial i fragmentat i uns enclavaments d'habitatges guetitzats que gaudeixen d'unes cotitzades vistes al riu, però que giren l'esquena a les comunitats existents. El projecte olímpic, si més no, s'ha concebut amb un paradigma diferent, que comença amb la intenció de deixar un autèntic “tros de ciutat”, que connecta el nou amb el vell, i que amb el temps aportarà un nivell sostingut de millora social a les comunitats existents i noves. Si bé evidentment és massa aviat per saber si els resultats compliran aquests objectius ambiciosos (el Parc Olímpic i els primers habitatges s'ocuparan el 2014), la metodologia de planejament adoptada per les autoritats públiques es basa en un marc de disseny urbà molt més obert i menys fràgil que altres projectes semblants d'una escala i urgència comparables.¹⁵

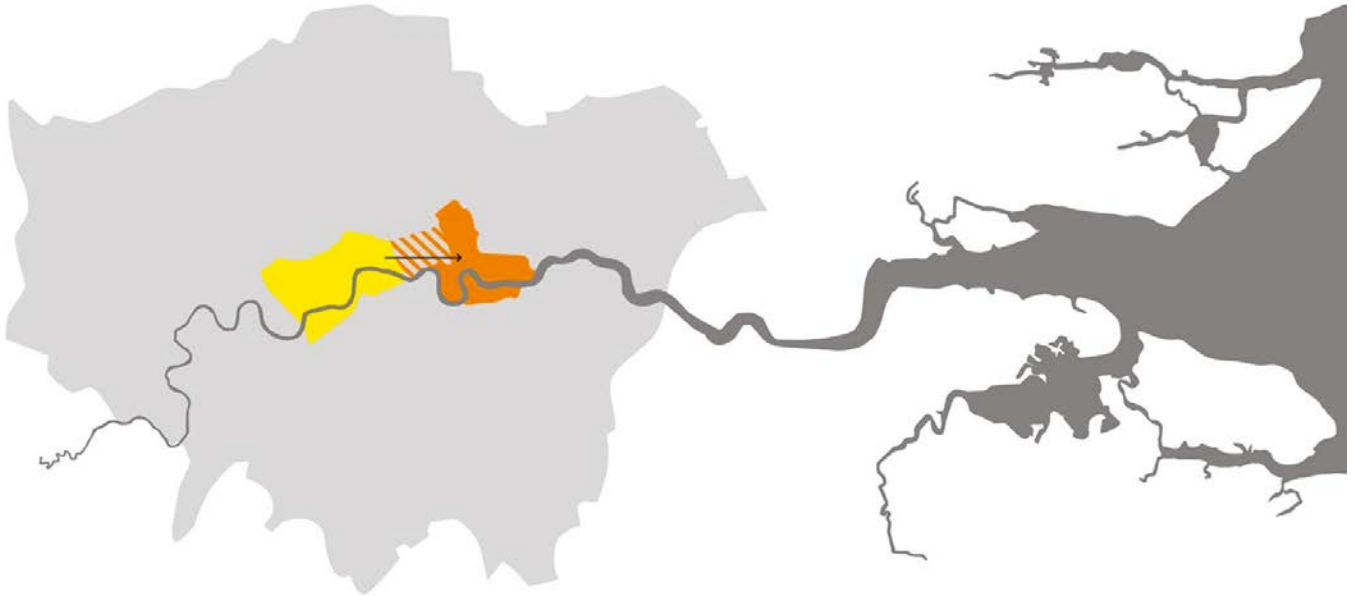
Centrada al voltant de Stratford, un típic nucli urbà descuidat però versàtil i amb unes connexions de transport públic excepcionals, la zona olímpica més extensa de la vall baixa del Lea encarna l'ADN espacial de Londres. Rengleres de boniques cases adossades habitades per comunitats ètniques diverses són al costat de blocs d'habitatges socials dels anys setanta i de carrers comercials deteriorats amb establiments de descompte i locals de menjar ràpid. Una xarxa de canals i vies aquàtiques serpenteja per un paisatge postindustrial amb dipòsits de gas abandonats i apartadors ferroviaris buits. A la vora, els carrers són plens d'una població cada cop més cosmopolita, formada per asiàtics, africans, caribenys i un nou flux d'uropeus de l'Est que es barregen amb els londinencs nadius tradicionals. Durant dècades, el lloc on hi ha el Parc Olímpic va estar relativament aïllat, ocupat per dipòsits ferroviaris de mercaderies actualment abandonats i per una munió d'instal·lacions semiindustrials, d'emmagatzematge i de residus, entre elles un enorme abocador d'electrodomèstics de línia blanca que va contribuir als elevats nivells de contaminació del terreny.¹⁶

El projecte “urbà” olímpic és, en realitat, un sofisticat exercici d'empelt que reconeix les exigències del temps i l'espai. Habitatges, edificis d'oficines i hotels aviat ocuparan l'emplaçament de les instal·lacions temporals i els pavellons dels patrocinadors de l'estiu de 2012, però en un procés lent que trigarà fins a trenta anys a completar-se —tenint en compte les limitacions de l'absorció del mercat i la necessitat de crear comunitat i identitat en una àrea on no existien. Entre el 35 i el 50% de tots els habitatges nous construïts a la zona seran assequibles, d'acord amb la política actual de Londres, mentre que el nou centre comercial Westfield (que no és

Crecimiento de Londres hacia el este 2012-2030: se estima que el 25% del crecimiento de Londres tendrá lugar en el East London durante los próximos 20 años

Creixement de Londres cap a l'est 2012-2030: s'estima que el 25% del creixement de Londres tindrà lloc a l'East London durant els pròxims 20 anys

this respect it is a hybrid example of urban innovation, where equal attention has been given to the overall spatial framework and its potential to adapt and absorb change at the smaller scale over time.

London Going East 2012-2030:
25% of London's growth
is likely to be housed in East
London over the next 20 years

Despite the quantum of public money and the benefit of its unchangeable deadline, the Olympic project does not stand alone in its desire to rebalance London. It has simply accelerated the process by about half a century. Ever since the 1970s, government-led initiatives have been aimed at regenerating the Thames Gateway (located in East London), including the spatially isolated but economically successful Canary Wharf office complex (which has added 100,000 new jobs to London since the mid 1980s). The Olympics is part of this complex urban jigsaw, where private interests and public investment continue to piggy-back on each other, trying to bring new jobs, housing and infrastructure to a large swathe of the city that has suffered from chronic under-investment. But the outcomes of recent regeneration projects in East London have not been positive, with largely piecemeal and fragmented development, ghettoised housing enclaves that benefit from expensive riverside views but turn their backs on existing communities. The Olympics project has at least been conceived in a different paradigm, one which starts with the intention of leaving behind a real 'piece of city', that connects the new with the old, and which over time will bring about a sustained level of social improvement to existing and new communities. While it is of course too soon to tell whether the results meet these ambitious targets (the Olympic Park and first housing units will be occupied in 2014), the planning methodology embraced by the public authorities is founded on a far more open, less brittle urban design framework than similar projects of a similar scale and urgency.¹⁵

Centred around Stratford, a typical down-at-heel yet versatile town centre with exceptional public transport connections, the wider Olympic area in the Lower Lea valley encapsulates London's spatial DNA. Rows of neat terraced houses inhabited by diverse ethnic communities sit next to 1970s social housing blocks and run-down shopping streets with discount stores

¹⁵ The 2008 Beijing Olympics or the 2004 Athens Olympics have seen the construction of new facilities and infrastructures, but with little evidence of a lasting social, economic and spatial impact compared to the planning of the 1992 Barcelona Olympics and its Olympic Village which strongly influenced London's legacy-led design approach.

edificios de oficinas y hoteles pronto ocuparán el emplazamiento de las instalaciones temporales y los pabellones de los patrocinadores del verano de 2012, pero en un proceso lento que tardará hasta treinta años a completarse –teniendo en cuenta las limitaciones de la absorción del mercado y la necesidad de crear comunidad e identidad en un área donde no existían. Entre el 35 y el 50% de todas las viviendas nuevas construidas en la zona serán asequibles, de acuerdo con la política actual de Londres, mientras que el nuevo centro comercial Westfield (que no es una iniciativa olímpica) y la probable conversión del Centro Internacional de Radio y Televisión en un clúster de tratamiento de datos y tecnología para nuevas empresas del East London ya han creado hasta 10.000 puestos de trabajo. El University College, una de las instituciones académicas más consolidadas de Londres, con sede en el centro de la ciudad, se está planteando abrir un campus en el East London, junto a la zona olímpica, para aprovechar las comunicaciones, las nuevas viviendas, las instalaciones deportivas y las escuelas, además del atractivo del Parque (Olímpico) Reina Isabel II.

Índice de Privación Múltiple, 2010.
Cartografía de O'Brien. CASA UCL.

Índice de Privació Múltiple, 2010.
Cartografia d'O'Brien. CASA UCL.

Con más de treinta y cinco nuevos puentes, caminos peatonales y enlaces, el diseño urbano del plan del legado olímpico es una distorsión topológica de la estructura espacial de Londres que tiene un auténtico potencial para volver a unir esta zona hasta ahora desconectada con la compleja red del East London. En mi opinión, la armadura urbana flexible ya demuestra resiliencia permitiendo iniciativas a pequeña escala, estructuras temporales y actividades locales que indican cómo evolucionará el panorama general. Es, quizás, un ejemplo de planificación urbanística por agregación, en lugar de ruptura, que proporciona un marco para el crecimiento sin ser excesivamente prescriptivo, basándose en la esencia londinense de Londres, tal como la cuadrícula de Manhattan y el Eixample de Cerdà marcaron las dinámicas de cambio en Nueva York y Barcelona.

CONCLUSIÓN

La distancia entre la intimidad de las letrinas comunales de Bombay y la megaescala de los Juegos Olímpicos de Londres no podría, aparentemente, ser mayor. Pero ambos son testigos del proceso detallado de agitación urbana que tiene lugar en estas dos ciudades globales. Este ensayo argumenta que tanto las intervenciones a pequeña escala como el orden metropolitano tienen su papel en la estructuración de la cohesión social y en la generación de un sentido de democracia urbana. Aportan oportunidades para que la gente de las ciudades aproveche al máximo sus circunstancias, ya sea haciendo pequeñas mejoras que llegan mucho más allá de lo que cabría esperar en cuanto a la calidad de vida colectiva, o por medio de redes abiertas, flexibles y resilientes que optimicen el potencial democrático de sus residentes urbanos. Los resultados de los proyectos de acupuntura a pequeña escala sugieren que tienen el potencial de fomentar –en lugar de negar– la creación de capacidad y la cohesión social. Los

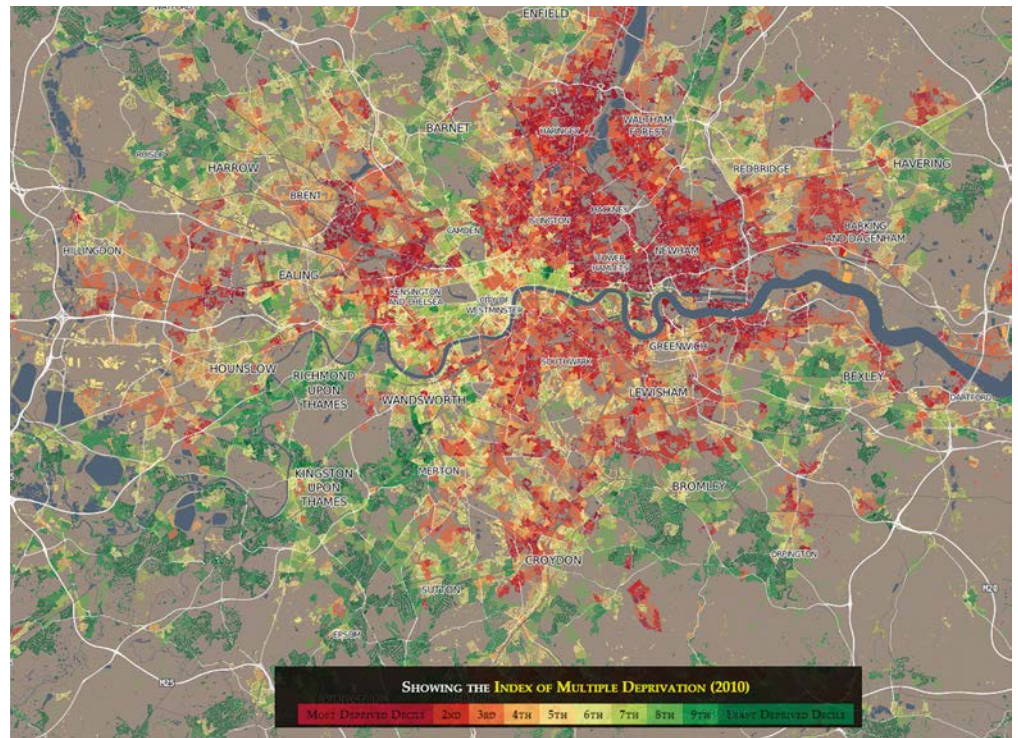
una iniciativa olímpica) i la probable conversió del Centre Internacional de Ràdio i Televisió en un clúster de tractament de dades i tecnologia per a noves empreses de l'East London ja han creat fins a 10.000 llocs de treball. El University College, una de les institucions acadèmiques més consolidades de Londres, amb seu al centre de la ciutat, s'està plantejant d'obrir un campus a l'East London, al costat de la zona olímpica, per aprofitar les comunicacions, els nous habitatges, les instal·lacions esportives i les escoles, a més de l'atracció del Parc (Olímpic) Reina Isabel II.

Amb més de trenta-cinc nous ponts, camins de vianants i enllaços, el disseny urbà del pla del llegat olímpic és una distorsió topològica de l'estructura espacial de Londres que té un autèntic potencial per tornar a unir aquesta zona fins ara desconectada amb la complexa xarxa de l'East London. Segons el meu parer, l'armadura urbana flexible ja demostra resiliència permetent iniciatives a petita escala, estructures temporals i activitats locals que indiquen com evolucionarà el panorama general. És, potser, un exemple de planificació urbanística per agregació, en comptes de ruptura, que proporciona un marc per al creixement sense ser excessivament prescriptiu, basant-se en l'essència londinenca de Londres, tal com la quadrícula de Manhattan i l'Eixample de Cerdà van marcar les dinàmiques de canvi a Nova York i Barcelona.

CONCLUSIÓN

La distància entre la intimitat de les latrines comunals de Bombai i la megaescala dels Jocs Olímpics de Londres no podria, aparentment, ser més gran. Però ambdós són testimonis del procés detallat d'agitació urbana que té lloc en aquestes dues ciutats globals. Aquest assaig argumenta que tant les intervencions a petita escala com l'ordre metropolità tenen el seu paper en l'estructuració de la cohesió social i en la generació d'un sentit de democràcia urbana. Aporten oportunitats perquè la gent de les ciutats aprofiti al màxim les seves circumstàncies, sia fent petites millores que arriben molt més enllà del que es podria esperar pel que fa a la qualitat de vida col·lectiva, sia per mitjà de xarxes obertes, flexibles i resilients que optimitzin el potencial democràtic dels seus residents urbans. Els resultats dels projectes d'acupuntura a petita escala suggereixen que tenen el potencial de fomentar —en comptes de negar— la creació de capacitat i la cohesió social. Els resultats dels plans metropolitans a gran escala indiquen que un marc urbà mal·leable —en termes generals, una quadrícula oberta— es presta a un procés d'adaptació gradual que “absorbeix els canvis d'època... i la petita iniciativa”.¹⁷ Aquesta perspectiva de múltiple escala ens indica que els processos socials són el resultat de narratives espacials sovint ocultes, juntament amb altres consideracions sociològiques més convencionals. També suggereix que tant els actors informals com les agències professionals contribueixen a fer ciutats més justes i equitatives. El paper dels estudiosos

Index of Multiple Deprivation, 2010. Cartography by O'Brien. CASA UCL.

and fast-food outlets. A network of canals and waterways winds through a rough post-industrial landscape with redundant gas cylinders and empty railway sidings. Nearby, the streets are crowded with an increasingly cosmopolitan population made up of Asians, Africans, Caribbeans and a new influx of Eastern Europeans who mingle with traditional native Londoners. The actual site of the Olympic Park was for decades relatively isolated, occupied by what became redundant railway goods yards and a myriad of semi-industrial, storage and waste facilities, including a massive white goods dump which contributed to the high pollution levels of the land.¹⁶

The Olympics 'urban' project is, in effect, a sophisticated grafting exercise that recognises the exigencies of time and space. Housing, office buildings and hotels will soon follow where temporary facilities and sponsors' pavilions stood during the summer of 2012, but in a slow process that will take up to 30 years to complete – recognising the limitations of the market take-up and the need to allow time to create community and identity in an area where there was none. Between 35% and 50% of all new housing built on the site will be affordable, in line with current London policy, while up to 10,000 jobs have already been created by the new Westfield shopping centre (not an Olympics initiative) and the likely conversion of the International Broadcast Centre into a data and technology cluster for new businesses in East London. University College London, one of London's most established learning institutions based in central London, is considering opening up an East London campus next to the Olympic site, taking advantage of the transport connections, new housing, sports facilities and schools as well as the attraction of the Queen Elizabeth II (Olympic) Park.

With over 35 new bridges, footpaths and links, the urban design of the Olympic legacy plan is a topological distortion of London's spatial structure which has the real potential of stitching this formerly disconnected site back into the intricate web of East London. In my view, the flexible urban armature is already demonstrating resilience by allowing smaller-scale

¹⁶ Many local commentators have criticized the top-down approach of the Mayor of London and the Olympic Delivery Authority in employing compulsory purchase orders (eminent domain) to relocate local businesses. See, in particular: Sinclair, I., *Ghost Milk: Calling Time on the Grand Project*, Penguin, (2011).

resultados de los planes metropolitanos a gran escala indican que un marco urbano maleable –en términos generales, una cuadrícula abierta– se presta a un proceso de adaptación gradual que “absorbe los cambios de época... y la pequeña iniciativa”.¹⁷ Esta perspectiva de múltiple escala nos indica que los procesos sociales son el resultado de narrativas espaciales a menudo ocultas, junto con otras consideraciones sociológicas más convencionales. También sugiere que tanto los actores informales como las agencias profesionales contribuyen a hacer ciudades más justas y equitativas. El papel de los estudiosos del urbanismo es quizás acercar más estas dos dimensiones, a través de un replanteamiento teórico de la crisis urbana contemporánea y de la identificación y la explicación de proyectos e iniciativas que, por defecto o a propósito, están cambiando nuestro mundo urbano.

de l'urbanisme és potser acostar més aquestes dues dimensions, a través d'un replantejament teòric de la crisi urbana contemporània i de la identificació i l'explicació de projectes i iniciatives que, per defecte o a propòsit, estan canviant el nostre món urbà.

NOTES

* La versió original i més extensa d'aquest text es va publicar a (2013) *Public Culture* 25 (2). 349-367. ISSN 0899-2363.

1 Koolhaas, R., "Whatever Happened to Urbanism?", a Koolhaas, R., i Mau, B., S, M, X, XL, Monacelli Press, (1994); Angotti, T., *The New Century of the Metropolis: Urban Enclaves and Orientalism*, Routledge (2012).

2 Una gran part de la recerca s'ha fet a LSE Cities, un centre internacional de la London School of Economics, i a través del programa Urban Age, en tots dos casos sota la direcció de l'autor (vegeu www.lsecities.net). Els resultats de la recerca es resumeixen a Burdett, R., i Sudjic, D. (eds), *The Endless City*, Londres: Phaidon (2008), i Burdett, R. i Sudjic, D. (eds), *Living in the Endless City*, Londres: Phaidon (2011). A més, l'autor ha participat activament com a assessor en projectes urbans a gran escala a Londres i altres ciutats, entre ells els Jocs Olímpics de Londres de 2012.

3 El "projecte" intel·lectual s'inspira en l'obra de Richard Sennett com a sociòleg urbà i en el concepte de "cityness", o "caràcter de ciutat" de Saskia Sassen, creat per plasmar la forma i l'experiència fluides i indeterminades dels models d'urbanització generalment

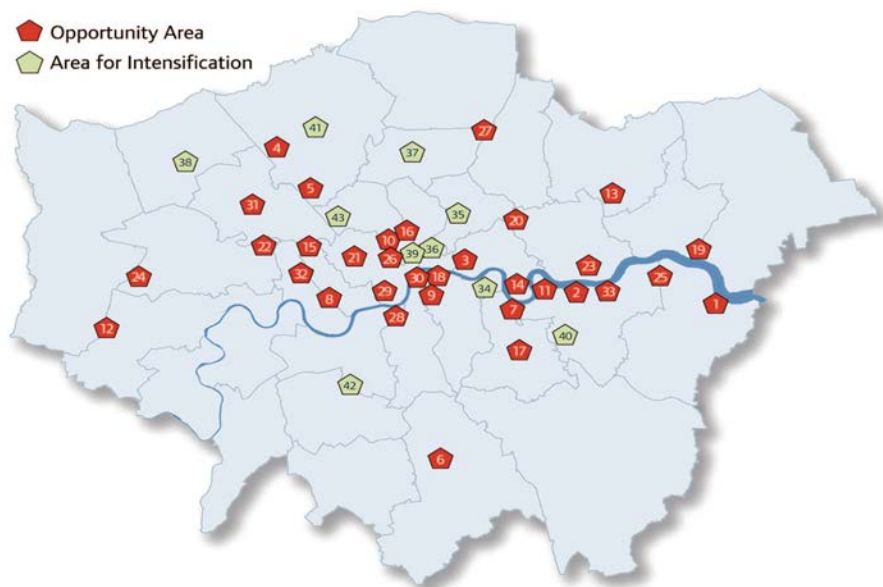
Vistas aéreas de 2005 y 2012

Vistes aèries de 2005 i 2012

NOTAS

* La versión original y más extensa de este texto se publicó en (2013) *Public Culture* 25 (2). 349-367. ISSN 0899-2363.

1 Koolhaas, R., "Whatever Happened to Urbanism?", en Koolhaas, R. y Mau, B., S, M, X, XL, Monacelli Press, (1994); Angotti,

El Pla de Londres: zones d'oportunitat i intensificació

El Plan de Londres: zonas de oportunidad e intensificación / The London Plan: Opportunity & Intensification Areas

Zona d'oportunitat

Zona de oportunidad

Opportunity Area

- 1 Bexley Riverside
- 2 Charlton Riverside
- 3 City Fringe
- 4 Colindale / Burnt Oak
- 5 Cricklewood / Brent Cross
- 6 Croydon
- 7 Deptford Creek / Greenwich Riverside
- 8 Earls Court & West Kensington
- 9 Elephant & Castle
- 10 Euston
- 11 Greenwich Peninsula
- 12 Heathrow
- 13 Ilford
- 14 Isle of Dogs
- 15 Kensal Canalside
- 16 King's Cross

- 17 Lewisham, Catford & New Cross

- 18 London Bridge & Bankside
- 19 London Riverside
- 20 Lower Lee Valley (including Stratford)
- 21 Paddington
- 22 Park Royal / Willesden Junction
- 23 Royal Docks and Beckton Waterfront
- 24 Southall
- 25 Thamesmead & Abbey Wood
- 26 Tottenham Court Road
- 27 Upper Lee Valley (including Tottenham Hale)
- 28 Vauxhall, Nine Elms & Battersea
- 29 Victoria
- 30 Waterloo
- 31 Wembley
- 32 White City
- 33 Woolwich

Àrees d'intensificació

Áreas de intensificación

Areas for Intensification

- 34 Canada Water
- 35 Dalston
- 36 Farringdon / Smithfield
- 37 Haringey Heartlands / Wood Green
- 38 Harrow & Wealdstone
- 39 Holborn
- 40 Kidbrooke
- 41 Mill Hill East
- 42 South Wimbledon / Colliers Wood
- 43 West Hampstead Interchange

Aerial views in 2005 and 2012

initiatives, temporary structures and local activities to inform how the overall picture will evolve. It is, perhaps, an example of planning by accretion, rather than rupture, that provides a framework for growth without being overly prescriptive, building on London's Londonness just as the Manhattan grid and Cerdà's *Eixample* interpreted and shaped the dynamics of change in New York and Barcelona

CONCLUSION

The distance between the intimacy of the Mumbai communal toilet and the mega-scale of the London Olympics could not, it seems, be greater. Yet they are both witnesses to the fine-grained process of urban churn that is at work in these two global cities. This essay has argued that both small-scale interventions and metropolitan order play their part in structuring social cohesion and engendering a sense of urban democracy. They provide opportunities for people in cities to make the most of their circumstances, either by making small improvements that punch well above their weight in terms of quality of collective life or through flexible and resilient open networks that optimise the democratic potential of their urban residents. The evidence from small-scale acupuncture projects suggests they have the potential to foster – rather than negate – capacity building and social cohesion. The evidence from large-scale metropolitan plans indicates that a malleable urban framework – broadly speaking, an open grid – lends itself to a process of gradual adaptation which ‘absorbs epochal shifts ... and the small endeavour’.¹⁷ This multi-scalar perspective informs us that social processes are the outcomes of often hidden spatial narratives, alongside more conventional social science considerations. It also suggests that both informal actors and professional agencies play their part in making cities more just and equitable. It is perhaps the role of urban scholarship to bring these two dimensions closer together, both through a theoretical reframing of the contemporary urban crisis and by the identification and explanation of projects and initiatives that are, by default or design, changing our urban world.

¹⁷ See footnote 13.

T., *The New Century of the Metropolis: Urban Enclaves and Orientalism*, Routledge (2012)

2 Una gran parte de la investigación se ha realizado en LSE Cities, un centro internacional de la London School of Economics, y a través del programa Urban Age, en ambos casos bajo la dirección del autor (véase www.lsecities.net). Los resultados de la investigación se resumen en Burdett, R. y Sudjic, D. (eds) *The Endless City*, Londres: Phaidon (2008) y Burdett, R. y Sudjic, D. (eds) *Living in the Endless City*, Londres: Phaidon (2011). Además, el autor ha participado activamente como asesor en proyectos urbanos a gran escala en Londres y otras ciudades, entre ellos los Juegos Olímpicos de Londres 2012.

3 El "proyecto" intelectual se inspira en la obra de Richard Sennett como sociólogo urbano y en el concepto de "cityness", o "carácter de ciudad" de Saskia Sassen, creado para plasmar la forma y la experiencia fluidas e indeterminadas de los modelos de urbanización generalmente no occidentales. Véase, en particular: Sennett, R., *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*, WW Norton & co (reedición), (1992) y Sassen, S., "Cityness in the Urban Age," *Urban Age Bulletin* 2 (otoño de 2005)

4 Desde 2007, el autor ha sido miembro del jurado del premio Urban Age del Deutsche Bank en Bombay, Sao Paulo, Estambul, Ciudad de México y Ciudad del Cabo; véase Kaasa, A. et al. 'On the Ground', en Burdett, R. y Sudjic, D. (eds) *Living in the Endless City*, Londres: Phaidon, pp 396–411 (2011) y <http://lsecities.net/ua/award/>

5 Virilio, P., *Open Sky*, Londres: Verso (2000); Wacjman, J., 'Life in the fast lane? Towards a sociology of technology and time', *The British Journal of Sociology*, Volum 59, número 1, pp 59–77, (marzo 2008); Hall, S., *City, Street and Citizen: The measure of the ordinary*, Londres: Routledge (2012); Mehrotra, R., 'The Kinetic City' en *Architecture in India since 1900*, Bombay: Pictor (2011) 6 Sennett, R., 'The Open City', Gandt Foundation, véase: <http://www.richardsennett.com/site/SENN/Templates/General2.aspx?pageid=16>

7 Rowe, Colin; Koetter, Fred: *Collage City*, The MIT Press (1984) 8 Ballon, H., *The Greatest Grid: The Master Plan of Manhattan, 1811–2011*, Columbia University Press, 2012; Kimmelman, M., 'The Grid at 200: Lines That Shaped Manhattan', *The New York Times*, 2 de enero de 2012. <http://www.nytimes.com/2012/01/03/arts/design/manhattan-street-grid-at-museum-of-city-of-new-york.html> (2012)

9 James, H., *New York Revisited*, 1904, Franklin Square Press (edición revisada 2008)

10 Koolhaas, R., *Delirious New York: A Retroactive Manifesto of Manhattan*, (primera edición 1978) Monacelli Press (edición revisada 1994)

11 Rowe, P., *Civic Realism*, The MIT Press (1999)

12 Summerson, John., *Heavenly Mansions and Other Essays on Architecture*, Londres, Cresset Press, p 103, (1949)

13 En una conversación con Suzi Hall, profesora de Sociología e investigadora de LSE Cities, London School of Economics, octubre de 2012

14 El autor fue asesor jefe de la Olympic Delivery Authority (la agencia gubernamental responsable de la ejecución de los Juegos Olímpicos de Londres 2012) y asesor de la London Legacy Development Corporation (el organismo municipal responsable del desarrollo futuro de la zona ocupada por los Juegos Olímpicos y los Juegos Paralímpicos).

15 Los Juegos Olímpicos de Pekín 2008 y Atenas 2004 han supuesto la construcción de nuevas instalaciones e infraestructuras, pero hay pocos indicios de que hayan tenido un impacto social, económico y espacial duradero, en comparación con la planificación de los Juegos de Barcelona 1992 y la su Villa Olímpica, que influyó fuertemente la estrategia de diseño londinense, con la intención de dejar un legado patrimonial.

16 Muchos comentaristas locales han criticado la estrategia de arriba a abajo de la alcaldía de Londres y la Olympic Delivery Authority, que han utilizado órdenes de compra obligatoria (expropiaciones) para trasladar los comercios locales. Véase, en particular: Sinclair, I., *Ghost Milk: Calling Time on the Grand Project*, Penguin, (2011).

17 Véase la nota 13

no occidentals. Vegeu, en particular: Sennett, R., *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*, WW Norton & co (reedició), (1992), i Sassen, S., "Cityness in the Urban Age", *Urban Age Bulletin* 2 (tardor de 2005).

4 Des del 2007, l'autor ha estat membre del jurat del premi Urban Age del Deutsche Bank a Bombai, São Paulo, Istanbul, Ciutat de Mèxic i Ciutat del Cap; vegeu Kaasa, A. et al., "On the Ground", a Burdett, R., i Sudjic, D. (eds), *Living in the Endless City*, Londres: Phaidon, pp. 396-411 (2011) i <http://lsecities.net/ua/award/>.

5 Virilio, P., *Open Sky*, Londres: Verso (2000); Wacjman, J., "Life in the fast lane? Towards a sociology of technology and time", *The British Journal of Sociology*, volum 59, número 1, pp. 59-77 (març de 2008); Hall, S., *City, Street and Citizen: The measure of the ordinary*, Londres: Routledge (2012); Mehrotra, R., "The Kinetic City", a *Architecture in India since 1900*, Bombai: Pictor (2011). 6 Sennett, R., "The Open City", Gandt Foundation, vegeu: <http://www.richardsennett.com/site/SENN/Templates/General2.aspx?pageid=16>.

7 Rowe, Colin; Koetter, Fred: *Collage City*, The MIT Press (1984).

8 Ballon, H., *The Greatest Grid: The Master Plan of Manhattan, 1811-2011*, Columbia University Press, 2012; Kimmelman, M., "The Grid at 200: Lines That Shaped Manhattan", *The New York Times*, 2 de gener de 2012. <http://www.nytimes.com/2012/01/03/arts/design/manhattan-street-grid-at-museum-of-city-of-new-york.html> (2012).

9 James, H., *New York Revisited*, 1904, Franklin Square Press (edició revisada de 2008).

10 Koolhaas, R., *Delirious New York: A Retroactive Manifesto of Manhattan* (primera edició: 1978), Monacelli Press (edició revisada: 1994).

11 Rowe, P., *Civic Realism*, The MIT Press (1999).

12 Summerson, John., *Heavenly Mansions and Other Essays on Architecture*, Londres, Cresset Press, p. 103, (1949).

13 En una conversa amb Suzi Hall, professora de Sociologia i investigadora de LSE Cities, London School of Economics, octubre de 2012.

14 L'autor va ser assessor en cap de l'Olympic Delivery Authority (l'agència governamental responsable de l'execució dels Jocs Olímpics de Londres 2012) i assessor de la London Legacy Development Corporation (l'organisme municipal responsable del desenvolupament futur de la zona ocupada pels Jocs Olímpics d'estiu i els Jocs Paralímpics).

15 Els Jocs Olímpics de Pequín 2008 i Atenes 2004 han comportat la construcció de noves instal·lacions i infraestructures, però hi ha pocs indicis que hagin tingut un impacte social, econòmic i espacial durador, en comparació amb la planificació dels Jocs de Barcelona 1992 i la seva Vila Olímpica, que va influir en gran manera en l'estratègia de disseny londinenca, amb la intenció de deixar un llegat patrimonial.

16 Molts comentaristes locals han criticat l'estratègia de dalt a baix de l'alcaldia de Londres i l'Olympic Delivery Authority, que han utilitzat ordres de compra obligatòria (expropiacions) per traslladar els comerços locals. Vegeu, en particular: Sinclair, I., *Ghost Milk: Calling Time on the Grand Project*, Penguin, (2011).

17 Vegeu la nota 13.

CONFERÈNCIA PRÈVIA
CONFERENCIA PREVIA
PREVIOUS LECTURE

London and Barcelona
Designing Olympic legacies
Professor Ricky Burdett
London School of Economics

Col·legi d'Economistes de Catalunya
Barcelona
27 de maig de 2014

Andreu Domingo
Demógrafo, profesor CED-UAB

ENTRE LA INERCIA Y LA RENOVACIÓN: ELEMENTOS SOCIODEMO- GRÁFICOS PARA PENSAR EL PRÓXIMO PDU METROPO- LITANO

TRAS EL TEMPORAL: LA COMPLEJA RELACIÓN
ENTRE URBANISMO Y DEMOGRAFÍA

Sin duda, las migraciones internacionales –un elemento demográfico–, ligadas a la globalización, han representado uno de los grandes retos inesperados con los que el urbanismo ha tenido que enfrentarse en el nuevo milenio. Aunque el Plan General Urbanístico de 1976 podía vislumbrar los efectos del envejecimiento (no el ritmo que adquiriría debido a los avances en longevidad y a la drástica reducción de la natalidad) y soñar más que sospechar los efectos no tan evidentes de las transformaciones de estilo de vida vinculados al creciente individualismo y a los cambios relacionados con la situación de la mujer, que afectarían a la composición de los hogares y a los procesos de suburbanización o gentrificación, no podía ni imaginar lo que iba a suceder con la inmigración internacional. Estos flujos, además de incrementar el número de habitantes, han alterado la composición de la población en la totalidad de los municipios que integran el área metropolitana de Barcelona y los propios espacios metropolitanos debido a su distribución dentro de cada municipio. Pero el Plan General Urbanístico (PGU), a pesar de su aspecto innovador, se enfrentaba más al pasado que al futuro. Así pues, el arquitecto Joan Antoni Solans, al hacer balance de los veinte años,

Andreu Domingo
Demographer, Professor CED-UAB

BETWEEN INERTIA AND RENEWAL: DEMOGRAPHIC ELEMENTS TO CONSIDER FOR THE FORTHCOMING METROPOLITAN URBANISTIC PLAN

AFTER THE STORM: THE COMPLEX
RELATIONSHIP BETWEEN URBAN
PLANNING AND DEMOGRAPHY

One of the great challenges that urban planning has unexpectedly had to face is that of international migration linked to globalization. When the General Urban Plan (PGU) was drawn up in 1976, it was possible to foresee the effects of an aging population but not the rate at which life expectancy would increase and the birth rate would fall. It was also just possible to imagine lifestyle changes related to growing individualism and changes in the situation of women, which would affect household composition and the processes of suburbanization and gentrification. However, the massive influx of immigrants from abroad could not have been foreseen. In addition to increasing the number of inhabitants, immigration has dramatically changed the composition of the population in all towns within the Barcelona Metropolitan Area (BMA) and the city centre. However, despite its innovative nature, the PGU faced the past more than the future. In his review of 20 years since the PGU, the architect Joan Antonio Solans recalled that its first objective was to remedy the lack of facilities and green spaces, which he conside-

Andreu Domingo

Demògraf, professor CED-UAB

ENTRE LA INÈRCIA I LA RENOVACIÓ: ELEMENTS SOCIODEMOGRÀFICS PER A PENSAR EL PROPER PDU METROPOLITÀ

DESPRÉS DE LA LLEVANTADA: LA COMPLEXA RELACIÓ ENTRE URBANISME I DEMOGRAFIA

Sens dubte, les migracions internacionals –un element demogràfic–, lligades a la globalització, han representat un dels grans reptes inesperats amb els quals l'urbanisme ha hagut d'enfrontar-se en el nou mil·lenni. Per bé que el Pla General Urbanístic de 1976 en el moment de la seva elaboració podia besllumar els efectes de l'envelliment (no el ritme que adquiriria a causa dels avenços en longevitat i de la dràstica reducció de la natalitat) i somiar més que no pas ensumar els no tan evidents de les transformacions d'estil de vida vinculats al creixent individualisme i als canvis en relació amb la situació de la dona, que afectarien la composició de les llars i els processos de suburbanització o gentrificació, no podia ni imaginar el que s'esdevindria amb la immigració internacional. Aquests fluxos, a més d'augmentar el nombre d'habitants, han trasbalsat la composició de la població a la totalitat de municipis que integren l'àrea metropolitana de Barcelona i els mateixos espais metropolitans a causa de la seva distribució dins de cada municipi. Però el pla general urbanístic (PGU), malgrat el seu caire innovador, s'enfrontava més al passat que no pas al futur. Així doncs, l'arquitecte Joan Anton Solans, en fer balanç dels vint anys, recordava que el seu primer objectiu era recuperar el dèficit d'equipaments i espais verds, en part –deia–, producte de la dinàmica demogràfica (Solans, 1997). Recordem que aleshores estava marcada pels efectes de la segona gran onada migratòria del segle xx, que s'inicià en el temps de la redacció del Pla Comarcal de 1953, i pel *baby boom*, que arrencaria als anys seixanta. La densitat apareixia com l'enemic a batre; per a ser més exactes, quant a la distribució de la població, la finalitat era la descongestió de l'àrea central i la compactació de la resta del territori metropolità. Els urbanistes no poden deixar de considerar la demografia amb una certa aversió. Tant és així que Albert Serratosa mateix (1997) reconeixia l'aparent paradoxa que la pèrdua de població

recordaba que su primer objetivo era recuperar el déficit de equipamientos y de espacios verdes, en parte –decía–, producto de la dinámica demográfica (Solans, 1997). Recordemos que entonces estaba marcada por los efectos de la segunda gran oleada migratoria del siglo xx, que se inició en los tiempos de la redacción del Plan Comarcal de 1953, y por el baby boom, que iba a arrancar en los años sesenta. La densidad aparecía como el enemigo a batir; para ser más exactos, en cuanto a la distribución de la población, la finalidad era la descongestión del área central y la compactación del resto del territorio metropolitano. Los urbanistas no pueden dejar de considerar la demografía con cierta aversión. Tanto es así que el propio Albert Serratos (1997) reconocía la aparente paradoja de que la pérdida de población durante los años ochenta y noventa, que también hizo posible que se alcanzara parcialmente el primero de estos objetivos, fuese en su momento entendida como una desgracia.

La elaboración de un plan urbanístico en un momento de gran incertidumbre, provocada por una crisis económica que en su profundidad impone una mudanza de modelo en la gestión, añadió una notoria dificultad a la hora de planificar, pero también apuntaba a la propia planificación como una respuesta a las carencias del pasado y a los retos que planteaba la crisis. Esto, que era cierto entonces, también lo es ahora, aunque limitemos nuestro esfuerzo de previsión a los próximos diez años.

La caída de los flujos de entrada, provocada por el estallido de la burbuja inmobiliaria, primero, y por la acusada recesión económica después, nos puede hacer caer en la tentación de enfrentarnos al porvenir, como mínimo desde la vertiente sociodemográfica, como un regreso al depresivo escenario de descenso imparable del peso demográfico respecto al conjunto de Cataluña. Es un escenario “cargado de tintas” por la pérdida de población debida al cambio de signo del saldo migratorio internacional, enmarcado por un proceso acelerado de envejecimiento iniciado con anterioridad al nuevo milenio. Así pues, aunque el número de habitantes del AMB entre los dos períodos censales de 2001 a 2011 ha aumentado un 8% –ha pasado de 2,8 millones a 3,1 millones–, su peso en el conjunto de la población de Cataluña ha descendido en 3,3 puntos porcentuales para representar en el último censo el 41,5% del total –recordemos que en 1975 era del 49,5%–. Este pesimismo se vería confirmado en la incipiente emigración internacional de jóvenes, a los cuales ya se ha condenado (para organizar un simulacro de salvamento) con la etiqueta de “generación perdida”. La resaca de la oleada migratoria habría dejado al descubierto en la arena metropolitana la fragmentación de la población –a la que, en un acto de voluntarismo optimista, llamaríamos “diversidad”– y la amenaza de la asociación con la pobreza, cuando no de una creciente polarización de la desigualdad. Traducido

red to have been partly caused by demographics (Solans, 1997). That period was marked by the effects of the second great wave of immigration of the 20th century, which began at the time of drafting of the County Plan in 1953, and by the start of the baby boom in the 1960s. Density seemed to be the enemy to fight: the aim was to redistribute the population in order to decongest the central area and to compact the rest of the metropolitan region. Planners cannot fail to have a certain aversion to demography. Indeed, Albert Serratos (1997) recognized the apparent paradox that the loss of population during the 1980s and 1990s, which also made it possible to partially achieve the first of these goals, was at the time seen as a misfortune.

The drafting of an urban plan at a time of great uncertainty caused by a serious economic crisis involved great difficulty and forced a change in the management model, but it offered an opportunity to address the shortcomings of the past and the challenges of the crisis. This was true at that time, and it still is, even if we only look ten years ahead.

The fall in immigration caused by the bursting of the housing bubble and the sharp recession that accompanied the change of government may tempt us to imagine—at least from the sociodemographic perspective—a return to the depressive scenario of unstoppable demographic decline in Catalonia as a whole. It is a scenario marked by loss of population owing to the reversal of migration flows and the rapid aging of the population that began at the end of the last century. Although the number of inhabitants of the BMA increased by 8%, from 2.8 million to 3.1 million, in the intercensal period from 2001 to 2011, its proportion of the total Catalan population decreased by 3.3 percentage points to 41.5%. And in 1975 it was 49.5%. This pessimism would be confirmed in the incipient emigration of young people to foreign countries. Young Spanish workers have been called the “lost generation” in order to raise awareness of the problem. In the aftermath of the wave of immigration the population in the metropolitan area is fragmented. This situation could optimistically be called “diversity” but it involves the threat of poverty and an increasing polarization of inequality: greater vulnerability among the population and the specter of ghettoization.

This supposed return to the past, which was intended as a futuristic, utopian project, suggested that the trend towards diversification of family morphology would continue to grow, that individualization would be encouraged by the market, and that experimentation with new experiential spaces related to growing accep-

durant els anys vuitanta i noranta, que també va fer possible assolir parcialment el primer d'aquests objectius, fos en el seu moment copsada com una desgràcia.

L'elaboració d'un pla urbanístic en un moment d'una gran incertesa, provocada per una crisi econòmica que en la seva profunditat imposa una mudança de model en la gestió, afegí una notòria dificultat a l'hora de planificar, però també apuntava a la mateixa planificació com una resposta a les mancances del passat i als reptes que plantejava la crisi. Això, que va ser cert aleshores, també ho és ara, tot i que limitem el nostre esforç de previsió als propers deu anys.

La caiguda dels fluxos d'entrada, provocada per l'esclat de la bombolla immobiliària, primer, i per l'acusada recessió econòmica que acompanya l'alteració de la gerència política, després, ens pot fer caure en la temptació d'enfrontar l'avenir, com a mínim des del vessant sociodemogràfic, com un retorn al depressiu escenari de descens imparable del pes demogràfic respecte al conjunt de Catalunya. És un escenari carregat de tintes per la pèrdua de població ocasionada pel canvi de signe del saldo migratori internacional, emmarcada per un procés accelerat d'envelliment encetat amb anterioritat al nou mil·lenni. Així doncs, tot i que el nombre d'habitants de l'AMB entre els dos períodes censals de 2001 a 2011 ha augmentat un 8% –ha passat de 2,8 milions a 3,1 milions–, el seu pes al conjunt de la població de Catalunya ha descendit en 3,3 punts percentuals per a representar en el darrer cens el 41,5% del total –recordem que el 1975 era del 49,5%. Aquest pessimisme es veuria confirmat en la incipient emigració internacional de joves, als quals ja s'ha condemnat (per a organitzar un simulacre de salvament) amb l'etiqueta de “generació perduda”. La ressaca de l'onada migratòria hauria deixat al descobert a l'arena metropolitana la fragmentació de la població –a la qual, en un acte de voluntarisme optimista, anomenariem “diversitat”– i l'amenaça de l'associació amb la pobresa, si no d'una polarització creixent de la desigualtat. Traduint en termes de població, l'augment de la vulnerabilitat; en termes de territori, el fantasma de la guetització.

Aquest suposat retorn a un passat –que en la seva definició futurista es volia que fos un projecte utòpic– ens faria creure que la tendència a la diversificació de la morfologia familiar continuaria incrementant-se, en la mesura també que tant el procés d'individualització –encoratjat pel mercat– com el d'experimentació de nous espais vivencials relacionada amb el procés transicional en l'assumpció de les mutacions de gènere i redefinició identitàries, continuarien en augment (SUBIRATS, 2014). A aquesta diversificació s'hi han afegit durant la primera dècada del nou mil·lenni els efectes del *boom* migratori, amb la proliferació de llars múltiples, complexes i monoparentals (relacionades amb la mateixa trajectòria migratòria), així com l'efecte de la longevitat, i els guanys de vida i de salut experimentats, als quals en essència és degut el creixement de les llars unipersonals.

Quins són els factors demogràfics que s'haurien de tenir en compte per a pensar el futur de l'àrea metropolitana de Barcelona?

DINÀMICA I ESTRUCTURA DEMOGRÀFIQUES: FINESTRA D'OPORTUNITATS?

Amb un 18% de persones majors de 64 anys dels 3,2 milions d'habitants, el reemplaçament generacional durant els propers anys de les ciutats que componen la xarxa metropolitana crea un potencial demogràfic per a la renovació urbanística que es pot considerar una “finestra d'oportunitats” extraordinària, manllevant una expressió que ha estat aplicada a la favorable estructura demogràfica pròpia dels països econòmicament emergents (amb un nombre reduït de persones dependents). En el cas de les ciutats de l'AMB, el que s'ha observat els darrers anys és una tendència al descens de les sortides de les ciutats centrals cap a la resta de municipis de la província, mentre continuava creixent l'entrada, i no pas pel monopoli de la

en términos de población, el aumento de la vulnerabilidad; en términos de territorio, el fantasma de la guetización.

Este supuesto regreso a un pasado –que en su definición futurista se quería que fuese un proyecto utópico– nos haría creer que la tendencia a la diversificación de la morfología familiar seguiría incrementándose, en la medida, también, en que tanto el proceso de individualización –fomentado por el mercado– como el de experimentación de nuevos espacios vivenciales relacionada con el proceso transicional en la asunción de las mutaciones de género y redefinición identitarias, seguirían en aumento (Subirats, 2014). A esta diversificación se le han añadido durante la primera década del nuevo milenio los efectos del boom migratorio, con la proliferación de hogares múltiples, complejos y monoparentales (relacionados con la propia trayectoria migratoria), así como el efecto de la longevidad y los incrementos de vida y salud experimentados, a los que se debe en esencia el crecimiento de los hogares unipersonales.

¿Cuáles son los factores demográficos que se deberían tener en cuenta para pensar el futuro del área metropolitana de Barcelona?

DINÁMICA Y ESTRUCTURA DEMOGRÁFICAS: ¿VENTANA DE OPORTUNIDADES?

Con un 18% de personas mayores de 64 años entre los 3,2 millones de habitantes del AMB, el reemplazo generacional durante los próximos años de las ciudades que componen la red metropolitana crea un potencial demográfico para la renovación urbanística que se puede considerar una “ventana de oportunidades” extraordinaria, tomando prestada una expresión que se ha aplicado a la favorable estructura demográfica propia de los países económicamente emergentes (con un número reducido de personas dependientes). En el caso de las ciudades del AMB, lo que se ha observado en los últimos años es una tendencia al descenso de las salidas de las ciudades centrales hacia el resto de municipios de la provincia, mientras seguía creciendo la entrada, y no por el monopolio de la inmigración internacional, como se podría sospechar. Este modelo, que ha sido estudiado para la ciudad de Barcelona (López-Gay, 2011; 204), podría estar reproduciéndose en otras ciudades del entramado metropolitano. Quizá estamos ante un agotamiento del proceso de suburbanización, sobre el que la propia crisis económica provocaría un efecto de reflujo (vuelta a las ciudades centrales de algunas de las personas que las abandonaron en su momento, hecho vinculado tanto a la situación laboral y al ciclo de vida familiar como a la evolución del mercado de la vivienda). Del mismo modo, quizá estamos delante de un aumento del atractivo de los espacios centrales para los residentes metropolitanos.

Todavía en el capítulo de las migraciones en referencia a las corrientes internacionales, no deberíamos dejarnos confundir por la identifica-

tance of gender mutations and the redefinition of identity would continue to increase (Subirats, 2014). This diversification was increased in the 2000s by the immigration boom, which led to the proliferation of multiple, complex and single-parent households, coupled with increasing longevity and better health, which are the main reason for the increase in single-person households.

What demographic factors should be taken into account with regard to the future of the Barcelona Metropolitan Area?

DEMOGRAPHIC DYNAMICS AND STRUCTURES: A WINDOW OF OPPORTUNITY?

Of the 3.2 million inhabitants of the BMA, 18% are over the age of 64. In the next few years the generational replacement of this area offers an extraordinary window of opportunity for urban renewal, in line with that enjoyed by emerging countries with a favourable demographic structure and a small number of dependents. In recent years the number of people leaving the city centre for the other towns in the province has shown a decreasing trend. Also, the number of arrivals has continued to increase, and not—as might have been suspected—exclusively as a result of international immigration. This model, which has been studied for Barcelona (López-Gay, 2011; 2014) could be replicated in other cities in the metropolitan network. Perhaps we are witnessing an end to the suburbanization process. The economic crisis may be leading some of the people who left the centre to return because of the employment situation, the family life cycle and the evolution of the housing market. Furthermore, central areas may be becoming increasingly attractive to residents of the BMA.

However, what is happening in BMA should not be confused with what is happening in the rest of Catalonia. Although the crisis has been felt in the reduction of influxes of foreign immigrants, particularly since 2009, and net immigration is diminishing progressively and significantly, during the five years between 2008 and 2012 influxes have remained at an annual average of 75,000 people (69,000 from abroad and 3400 from the rest of Spain). The decline in the migration balance has been mainly due to the growth of emigration but, contrary to popular belief, emigration by young Spaniards is not the main reason: foreign migrants—returning immigrants and re-emigrants—account for 93.6% of the total. The characteristics of immigrants and emigrants are more important than the balances: current immigrants and emigrants do not share comparable characteristics with each other or with immigrants and emigrants of earlier periods. We must also discover the relationship and impact of the new emigrants and immigrants in

Flujos residenciales de la ciudad central con el resto de la provincia 1998-2012. Fuente: Elaboración propia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 1998-2012 (INE)

Residential flows from the central city to the rest of the province 1998-2012
Source: Own compilation, from Statistics on Residential Changes 1998-2012 (NSI)

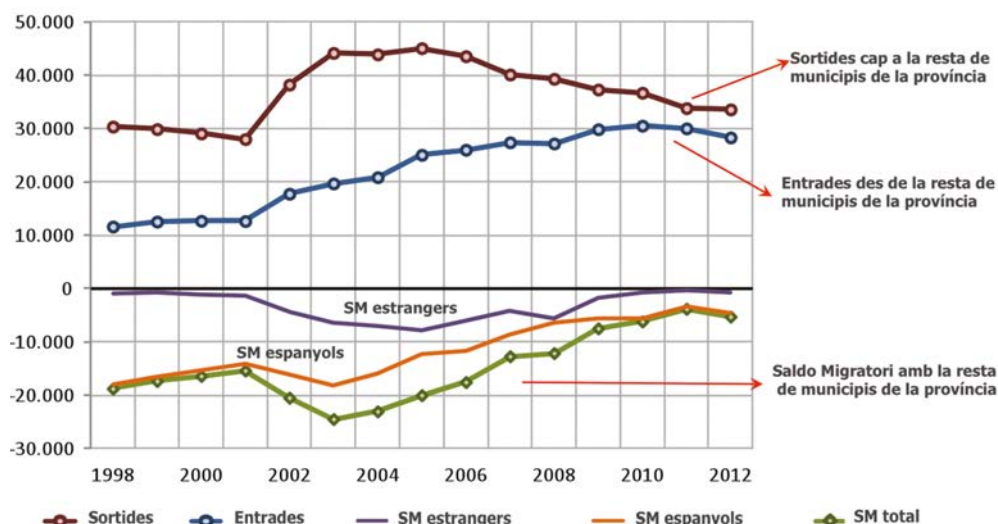
Flujos migratorios exteriores, por nacionalidad, AMB, 2003-2012 Fuente: Elaboración propia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 2003-2012 (INE)

External migratory flows, by nationality, BMA, 2003-2012
Source: Own compilation, from Statistics on Residential Changes 2003-2012 (NSI)

immigració internacional, com es podria sospitar. Aquest model, que ha estat estudiat per a la ciutat de Barcelona (LÓPEZ-GAY, 2011; 2014), es podria estar replicant en unes altres ciutats de l'entramat metropolità. Potser som davant d'un esgotament del procés de suburbanització, sobre el qual la mateixa crisi econòmica provocaria un efecte de reflux (tornada a les ciutats centrals d'algunes de les persones que les van abandonar en el seu moment, fet vinculat tant a la situació laboral i al cicle de vida familiar com a l'evolució del mercat de l'habitatge). De la mateixa manera, potser som davant d'un augment de l'atractiu dels espais centrals per als residents metropolitans.

Fluxos residencials de la ciutat central amb la resta de la província, 1998-2012

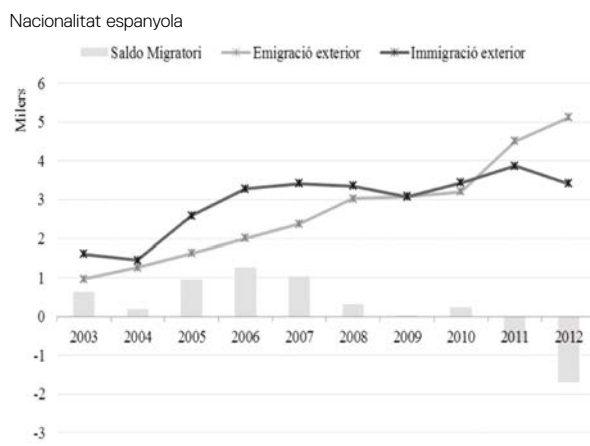
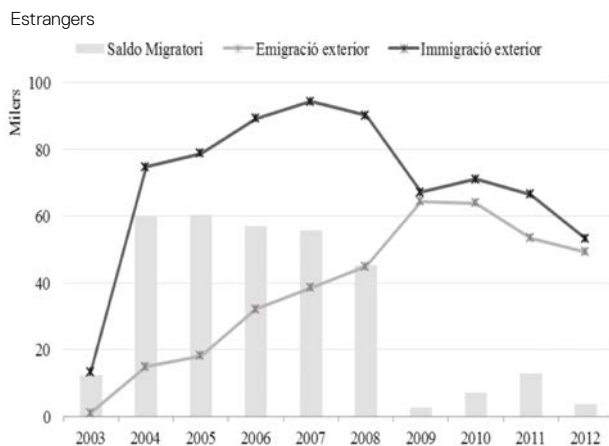
Font: Elaboració pròpia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 1998-2012 (INE)

Encara en el capítol de les migracions en referència als corrents internacionals, no hauríem de deixar-nos confondre per la identificació del que passa a l'AMB amb el que s'esdevé al conjunt del país. Tot i que la crisi s'ha deixat sentir en la reducció dels fluxos arribats de l'estranger, notablement a partir de 2009, i que els saldos migratoris minvin progressivament i significativa, durant el quinquenni 2008-2012 els fluxos d'entrada s'han mantingut en 75.000 persones de mitjana anual (69.000 estrangers i 3.400 espanyols). La disminució dels saldos amb l'estranger principalment ha estat deguda al creixement de l'emigració internacional, però encara ha estat, protagonitzada en un 93,6% per la població estrangera –moviments de retorn o reemigració– i no per la població jove autòctona, com popularment s'ha assumit. Més que no pas el saldo, l'important aquí és descobrir les característiques d'uns i altres: els trets demogràfics dels immigrants i dels emigrants no són comparables ni entre ells ni respecte als immigrants i emigrants de períodes anteriors. A més, cal esbrinar quina relació i impacte tenen en el territori metropolità aquests nous fluxos de sortida i d'entrada. Quina mena

Fluxos migratoris exteriors, per nacionalitat, AMB, 2003-2012

Font: Elaboració pròpia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 2003-2012 (INE)

ción de lo que pasa en el AMB con lo que sucede en el conjunto del país. Aunque la crisis se ha dejado sentir en la reducción de los flujos llegados del extranjero, especialmente a partir de 2009, y los saldos migratorios decrecen progresiva y significativamente, durante el quinquenio 2008-2012 los flujos de entrada se han mantenido en 75.000 personas de promedio anual (69.000 extranjeros y 3.400 españoles). La disminución de los saldos con el extranjero ha sido debida principalmente al crecimiento de la emigración internacional, pero todavía ha sido protagonizada en un 93,6% por la población extranjera –movimientos de retorno o reemigración– y no por la población joven autóctona, como popularmente se ha supuesto. Más que el saldo, lo importante aquí es descubrir las características de unos y otros: las características demográficas de los inmigrantes y de los emigrantes no son comparables ni entre sí, ni respecto a los inmigrantes y emigrantes de períodos anteriores. Además, es necesario averiguar qué relación y qué impacto tienen en el territorio metropolitano estos nuevos flujos de salida y de entrada. ¿Qué clase de inmigrantes llegan al AMB? Podemos pensar en dos tipos bien diferenciados: uno concentraría a recién llegados que han venido por reagrupamiento familiar de las personas inmigradas que, a pesar de todo, han decidido quedarse en el AMB, y el otro corresponde a los flujos que tienen que ver con la otra cara de la moneda del proceso de globalización, ligada a la lógica de la atracción de niveles de instrucción altos y mercados inmobiliarios globalizados. Un 30% de los extranjeros con nivel de estudios superiores (el 28% del total) han llegado a partir de 2008, inicio de la crisis económica.

Pero no todo se limita a las migraciones, evidentemente; cualquier elucubración sobre el futuro de la movilidad residencial en el AMB requiere la evaluación de lo que significa el cambio de la base demográfica que sustentaba al sistema residencial –con la llegada de la edad de emancipación de generaciones crecientes del baby boom– y la crisis relacionada con la forma de tenencia de la vivienda. La aparente apatía marcada por la compensación de tendencias en la creación y disolución de hogares, provocada por la caída de la natalidad en el pasado y por el descenso de la inmigración en el presente y en los próximos años, hace que el crecimiento de la demanda dependa casi exclusivamente de la formación de hogares por parte de los jóvenes, en un momento en que la falta de crédito parece haberlos empujado al alquiler, que ha experimentado un crecimiento insospechado (Módenes y López-Colás, en prensa). Esta evolución todavía incierta puede tener dos consecuencias: que la cadena de vacantes de viviendas ocasionada por la mortalidad provoque el rejuvenecimiento de ciertos barrios caracterizados por haber sido creados o haber crecido a finales de los años cincuenta y sesenta, y/o la dinamización del alquiler en forma de salida al mercado de estas viviendas (que requieren rehabilitación). En ambos casos, los stocks de viviendas vacías acabarán teniendo un efecto tanto en el mercado inmobiliario (y en la evolución del tipo de tenencia) como en la propia dinámica de emancipación familiar.

the metropolitan region. What kind of immigrants are coming to the BMA? There are two distinct types: persons who, through family reunification, are joining relatives who have decided to stay in the BMA despite the crisis; and immigrants who correspond to the other side of globalization, who are attracted by the need for highly qualified workers and the globalized property markets. Of the immigrants with a higher educational level (28% of the total), 30% have arrived since the beginning of the economic crisis in 2008.

Of course, immigration is not the only issue. Any consideration of the future of residential mobility in the BMA must take into account the demographic changes that have affected the residential system, with the arrival of the age of emancipation of the baby boom generations and the crisis in home ownership. As a result of the apparent apathy marked by the compensation of trends in the creation and dissolution of households, caused by the fall in the birth rate in the past and the decline of immigration in the present and near future, growth in demand depends almost exclusively on household formation by young people, at a time when the lack of credit seems to have forced them onto a rental market that has undergone unexpected growth (Módenes and López Colás, in press). This still uncertain trend can have two consequences: vacant housing as a result of death will lead to the rejuvenation of neighborhoods that were created or grew in the late 1950s and 1960s; and/or the rental market will be stimulated by this property (which will require refurbishment). In both cases, the vacant housing stock will ultimately effect the housing market (and the evolution of the type of tenure) and the dynamics of family emancipation.

THE EVOLUTION OF HOUSEHOLDS: MIGRATION, LONGEVITY AND NEW LIFESTYLES

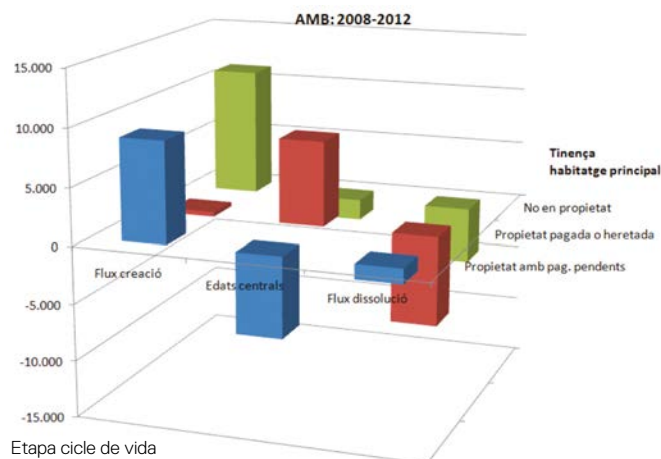
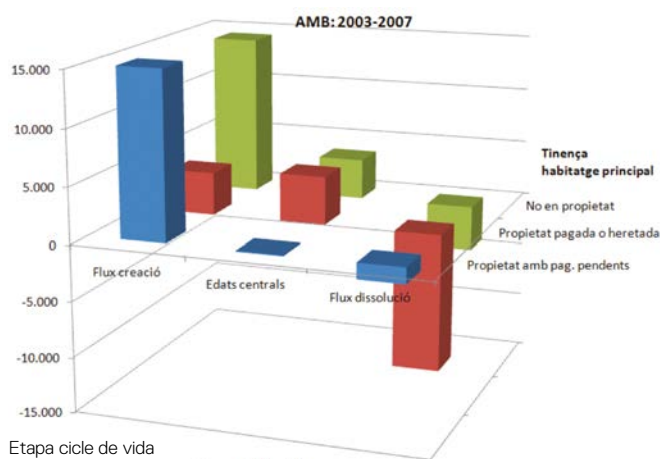
As mentioned above, the volume, dynamics and structure of households are one of the demographic elements that have most changed in the BMA, along with the number of inhabitants. Since 1976 the number of households has increased faster than the number of inhabitants, so they have predictably decreased in size. To understand these changes, three elements are essential: first, the economic crisis in which it occurred; second, the regulatory adjustments that were held back during the time of Franco and underwent a boom during the early years of the democratic transition (legal ones such as separation and divorce and legitimizations such as the acceptance of single-parent families); and third, overlapping with the first two, the demographic mutations known as the “second demographic transition”. In response to the crisis, emancipation has been delayed (Miret 2004) and fertility has declined (Miret

Distribución por etapas del ciclo de vida y tenencia de la vivienda de la variación anual de los hogares, AMB. Fuente: Elaboración propia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 2003-2012 (INE)

Distribution of yearly changes in homes by stages of life cycle and possession of housing, BMA. Source: Own compilation, from Statistics on Residential Changes 2003-2012 (NSI)

d'immigrants arriben a l'AMB? Podem pensar en dos tipus ben diferenciats: l'un concentraria nouvinguts arribats per reagrupament familiar de les persones immigrades que, malgrat tot, han decidit romandre a l'AMB, i l'altre correspon als fluxos que tenen a veure amb l'altra cara de la moneda del procés de globalització, lligat a la lògica de l'atracció de nivells d'instrucció alts i mercats immobiliaris globalitzats. Un 30% dels estrangers amb nivell d'estudis superiors (el 28% del total) han arribat a partir de 2008, inici de la crisi econòmica.

Però no tot es limita a les migracions, evidentment; qualsevol elucubració sobre el futur de la mobilitat residencial a l'AMB requereix l'avaluació del que significa el canvi de la base demogràfica que sustentava el sistema residencial –amb l'arribada a l'edat d'emancipació de generacions creixents del *baby boom*– i la crisi en relació amb la forma de tinença de l'habitatge. L'aparent apatia marcada per la compensació de tendències en la creació i dissolució de llars, provocada per la caiguda de la natalitat en el passat i per la davallada de la immigració en el present i els propers anys, fa que el creixement de la demanda depengui quasi exclusivament de la formació de llars per part dels joves, en un moment en què la manca de crèdit els sembla haver abocat al lloguer, que ha experimentat un creixement insospitat (MÓDENES I LÓPEZ-COLÁS, en premsa). Aquesta evolució encara incerta pot tenir dues conseqüències: que la cadena de vacants d'habitatges ocasionada per la mortalitat provoqui el rejuveniment de certs barris caracteritzats per haver estat creats o haver crescut a finals dels anys cinquanta i seixanta, i/o la dinamització del lloguer en forma de sortida al mercat d'aquests habitatges (que requereixen rehabilitació). En ambdós casos, els estocs d'habitatge buits a l'últim tindran un efecte tant en el mercat immobiliari (i en l'evolució del tipus de tinença) com en la mateixa dinàmica d'emancipació familiar.

Distribució per etapes del cicle de vida i tinença de l'habitatge de la variació anual de les llars, AMB. / Font: Elaboració pròpia, Estadísticas de Variaciones Residenciales, 2003-2012 (INE)

L'EVOLUCIÓ DE LES LLARS: MIGRACIONS, LONGEVITAT I NOUS ESTILS DE VIDA

Com hem dit abans, el volum, la dinàmica i l'estructura de les llars constitueixen l'element demogràfic que més ha variat a l'AMB, juntament amb el nombre d'habitants. Des de 1976 el nombre de llars ha augmentat a més velocitat que el nombre d'habitants, amb el previsible resultat de la reducció de la seva grandària. Per a comprendre aquestes transformacions, resulten essencials tres elements: en primer lloc, el context de crisi econòmica en el qual es van produir; en segon lloc, les adequacions normatives, que van ser frenades durant l'època del franquisme i que van experimentar una eclosió durant els primers anys de l'anomenada transició democràtica (legals, com la separació o el divorci, o simplement legitimadores, com l'acceptació de les famílies monoparentals), i en tercer lloc, encavalcant-se amb els

LA EVOLUCIÓN DE LOS HOGARES: MIGRACIONES, LONGEVIDAD Y NUEVOS ESTILOS DE VIDA

Como hemos dicho antes, el volumen, la dinámica y la estructura de los hogares constituyen el elemento demográfico que más ha variado en el AMB, junto con el número de habitantes. Desde 1976 el número de hogares ha aumentado a más velocidad que el número de habitantes, con el previsible resultado de la reducción de su tamaño. Para comprender estas transformaciones, resultan esenciales tres elementos: en primer lugar, el contexto de crisis económica en el que se produjeron; en segundo lugar, las adecuaciones normativas, que fueron frenadas durante la época del franquismo y que experimentaron una eclosión durante los primeros años de la llamada transición democrática (legales, como la separación o el divorcio, o simplemente legitimadoras, como la aceptación de las familias monoparentales), y en tercer lugar, encabalgándose con los anteriores, las mutaciones demográficas conocidas como "segunda transición demográfica". De este modo, como respuesta a la crisis, se retrasaba el momento de la emancipación (Miret, 2004) y se reducía la natalidad (Miret, 2006). Como cambios normativos, el divorcio y la separación explicarían la emergencia de los hogares monoparentales –tanto los de madres con hijos, como los de hombres maduros que volvían a vivir con la madre y los unipersonales masculinos (Treviño y Gumà, 2013)–. Finalmente, el alargamiento de la esperanza de vida explicaba fundamentalmente el crecimiento progresivo de los hogares unipersonales. Estas transformaciones se acelerarían en los años ochenta y noventa, no sólo por la existencia de modelos familiares distintos y su reconocimiento institucional, sino también por la diversificación de las propias trayectorias vitales de los individuos, a pesar de que, en lo referente a la situación de variaciones residenciales, en general seguíamos siendo un país bastante conservador, en comparación con otros, debido al hecho de que la propiedad es el régimen de tenencia mayoritario. Con la llegada del boom migratorio, la complejidad característica de los hogares de las personas migradas se superpondría a la diversificación a la que hemos aludido antes, no por las costumbres propias de los países de origen de los extranjeros o por sus estructuras de parentesco diferenciadas, sino básicamente por el tipo de estrategia migratoria propia de cada flujo, junto con el acceso a la vivienda dentro del espacio del AMB.

Si tomamos tan sólo el último período intercensal, veremos que en 2001 el número de hogares era de 1.065.030, mientras que diez años después era de 1.255.234. El primer resultado de este crecimiento es una ligera disminución de su tamaño, de 2,7 a 2,5 miembros por hogar. El retrato más próximo de la estructura correspondiente al censo de 2011 nos muestra que, con todo, la mayoría de los hogares

2006). Changes in the laws on divorce and separation explain the emergence of households composed of mothers with children, mature men who have returned to live with their parents, and men living alone (Treviño and Gumà, 2013). Finally, the increase in life expectancy is the main reason for the progressive growth of single-person households. These changes accelerated in the 1980s and 1990s, not only because of the existence and institutional recognition of different family models but also because of the diversification of the life stories of individuals. However, Catalonia continued to be a fairly conservative country in comparison with others because the housing market remained mainly based on home ownership. With the advent of the immigration boom, the characteristic complexity of immigrant households was added to the above diversification. This complexity is not due to different customs or kinship structures but rather to the migration strategy of the immigrants and the availability of housing within the BMA.

In the last intercensal period, the number of households rose from 1,065,030 in 2001 to 1,255,234 in 2011. The first result of this growth is a slight decline in size from 2.7 to 2.5 members per household. The closest picture corresponding to the 2011 census shows that 34.1% of households in the BMA were made up of couples with children and housed just over half the population. A further 24.9% were made up of couples without children and housed 21.6% of the population, with a marked bimodal nature according to the age of the inhabitants: young couples at the beginning of the family cycle and older couples whose children have left home. One-person households accounted for 25% of the total and housed 10.2% of the population, clearly dominated by people over 64. Single-parent households accounted for 11% of the total and housed 11% of the population; they were highly feminized, as a result of divorces and separations, the aging population and longer life expectancy of women. Finally, non-nuclear households accounted for 4.5% of the total and 4.5% of the population, and their composition varied greatly (different ages and backgrounds). As mentioned above, immigration has added complexity but over time immigrants, like the native population, tend to set up or rebuild households formed by couples with children thanks to family reunification, which increased greatly between 2006 and 2009 (Domingo et al., 2010).

In view of this situation, it would be tempting to believe that the complexity related to the modernization of family customs and residential uses will continue to increase. This hypothe-

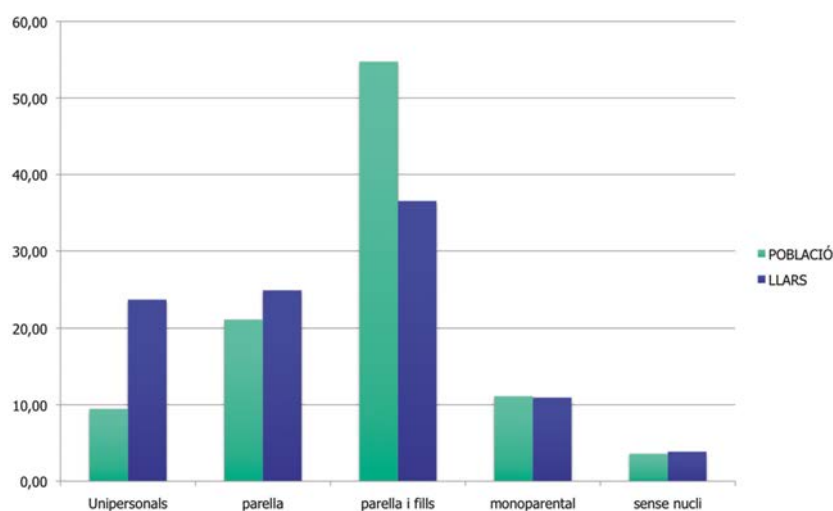
Distribución de hogares y población por tipo de hogar, AMB, 2011.

Fuente: Elaboración propia, Censo de población, 2011 (INE)

Distribution of homes and population by types of homes, BMA, 2011

Source: Own compilation, from population census, 2011 (NSI)

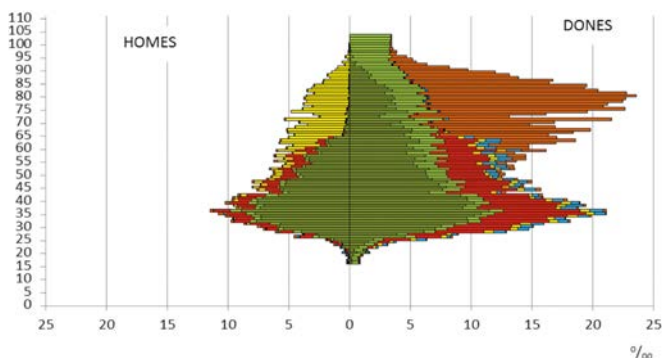
anterior, les mutacions demogràfiques conegudes com a “segona transició demogràfica”. D’aquesta manera, com a resposta a la crisi, es retardava el moment d’emancipació (MIRET, 2004) i es reduïa la natalitat (MIRET, 2006). Com a canvis normatius, el divorci i la separació explicarien l’emergència de les llars monoparentals –tant les de mares amb fills, com les d’homes madurs que tornaven a viure amb la mare i les unipersonals masculines (TREVIÑO I GUMÀ, 2013). Finalment, l’allargament de l’esperança de vida explicava fonamentalment el creixement progressiu de les llars unipersonals. Aquestes transformacions s’accelerarien als anys vuitanta i noranta, no només per l’existència de models familiars diferents i el seu reconeixement institucional, sinó també per la diversificació de les mateixes trajectòries vitals dels individus, malgrat que, en relació amb la situació de variacions residencials, en general continuàvem essent un país força conservador, en comparació amb d’altres, a causa del fet que la propietat és el règim de tinença majoritari. Amb l’arribada del *boom* migratori, la complexitat característica de les llars de les persones migrades se sobreposaria a la diversificació a la qual hem al·ludit abans, no pas pels costums propis dels països d’origen dels estrangers o per les seves estructures de parentiu diferenciades, sinó bàsicament pel tipus d’estratègia migratòria pròpia de cada flux, juntament amb l’accés a l’habitatge dins l’espai de l’AMB.

Distribució de llars i població per tipus de llar, AMB, 2011
Font: Elaboració pròpia, Cens de població, 2011 (INE)

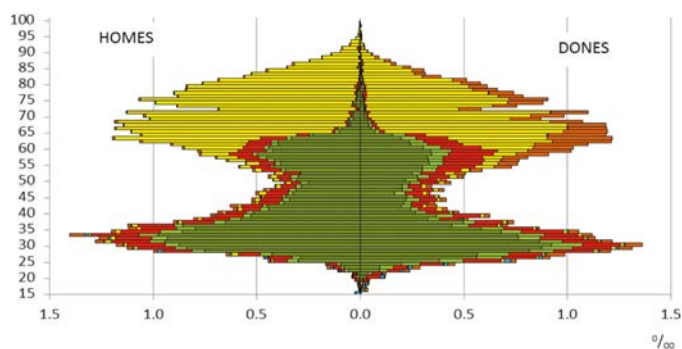
Si prenem només el darrer període intercensal, veurem que el 2001 el nombre de llars era d’1.065.030, mentre que deu anys més tard era d’1.255.234. El primer resultat d’aquest creixement és una lleugera disminució de la seva grandària, de 2,7 a 2,5 membres per llar. El retrat més proper de l’estructura corresponent al cens de 2011 ens mostra que, amb tot, la majoria de les llars –el 34,1%– estan formades per parelles amb fills i hi resideixen una mica més de la meitat dels habitants de l’AMB, i que el 24,9% estan formades per parelles sense fills –constitueixen el 21,6% dels metropolitans barcelonins–, amb una marcada forma bimodal d’acord amb l’edat de les persones que hi viuen, que segueix fonamentalment el cicle familiar, a l’inici i un cop els fills s’han emancipat. Després hi ha les llars unipersonals, que constitueixen una quarta part i on s’apleguen el 10,2% de les persones, amb un clar protagonisme de les persones majors de 64 anys. Seguidament, hi trobem les llars monoparentals, que representen l’11% de llars i de la població, i que estan molt feminitzades, tant com a resultat dels divorcis i separacions com per l’envelliment de la població i la major esperança de vida femenina. Finalment, hi ha les llars sense nucli, que només representen un 4,5% de les llars i de la població, i la composició de les quals és molt diversa (hi contribueixen diferents edats i orígens). Com hem dit, la immigració només ha fet que afegir complexitat, encara que, amb el temps, els immigrants tendien a formar o reconstruir les llars formades per parelles amb fills, de la mateixa manera que la població autòctona, gràcies al reagrupament familiar, que es disparà entre l’any 2006 i 2009 (DOMINGO *et al.*, 2010).

Piràmide població que viu sola a l'AMB

Piràmide de població que viu sola en el BMA
Population pyramid, living alone in BMA

Piràmide població que viu en parella amb fills

Piràmide de població que viu en parella amb fills
Population pyramid, couple with children

Piràmides de població por forma de convivencia y relación con la actividad, AMB, 2011.

Fuente: Elaboración propia, Censo de población, 2011 (INE)

Population pyramids by forms of cohabitation and relationship with activity, BMA, 2011.

Source: Own compilation, from population census, 2011 (NSI)

—el 34,1%— están formados por parejas con hijos y que en ellos reside un poco más de la mitad de los habitantes del AMB, y que el 24,9% están formados por parejas sin hijos —constituyen el 21,6% de los metropolitanos barceloneses—, con una acusada forma bimodal de acuerdo con la edad de las personas que viven en ellos, que sigue fundamentalmente el ciclo familiar, al inicio y una vez que los hijos ya se han emancipado. Después están los hogares unipersonales, que constituyen una cuarta parte y que reúnen al 10,2% de las personas, con un claro protagonismo de las mayores de 64 años. Seguidamente, encontramos los hogares monoparentales, que representan el 11% de los hogares y de la población, y que están muy feminizados, tanto como resultado de los divorcios y separaciones como por el envejecimiento y la mayor esperanza de vida femenina. Finalmente, están los hogares sin núcleo, que sólo representan un 4,5% de los hogares y de la población, y cuya composición es muy diversa (contribuyen a ello las diferentes edades y orígenes). Como hemos dicho, la inmigración no ha hecho más que añadir complejidad, aunque, con el tiempo, los inmigrantes tendían a formar o reconstruir los hogares formados por parejas con hijos, de la misma manera que la población autóctona, gracias al reagrupamiento familiar, que se disparó entre los años 2006 y el 2009 (Domingo et al., 2010).

Visto este panorama, la tentación sería creer que la complejidad relacionada con la modernización de los usos y costumbres familiares y residenciales seguirá multiplicándose. Sin embargo, esta hipótesis no nos parece tan obvia. Por una parte, la crisis puede tener una función de retención en lo que respecta a la creación de nuevos hogares, tanto por el hecho de favorecer el retraso de la emancipación de los jóvenes como por su efecto inhibitor en las disoluciones familiares, menos evidente. Además, la estructura-refugio de la familia puede haber hecho aumentar la diversificación, aunque disminuya la formación de nuevas familias. De igual modo, la disminución de los flujos migratorios, por un lado, y el retorno y la reemigración de muchas de las personas migradas, por otro, pueden hacer desaparecer hogares enteros,

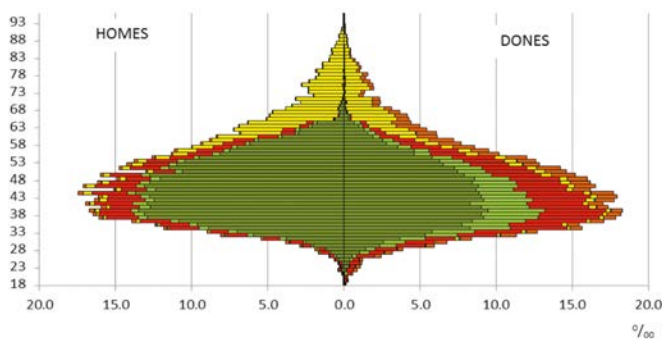
sis, however, does not seem so obvious. First, the crisis may hinder the creation of new homes because of delayed emancipation of young people and the less obvious inhibitory effect on family dissolution. In addition, the refuge structure of families may have led to increased diversification but has decreased the formation of new families. Similarly, the decrease in immigration and the return and re-emigration of many immigrants may make entire households disappear. However, at first, the return strategies could involve family disintegration, so the disappearance of households would be gradual and the greatest effect would be on their morphology. There are therefore reasons to believe that the crisis may have a negative impact on the growth in the number of households and make their structure more complex.

The limitations of the 2011 census, which affect both the regional scale and the reliability of the allocation that has been made from the sample, place extreme limitations on our attempts to localize the changes mentioned above. The census does, however, allow us to obtain an overall picture of family vulnerability by taking into account the source of income of each household.

THE IMPACT OF THE CRISIS: ABOUT GHETTOIZATION AND VULNERABILITY

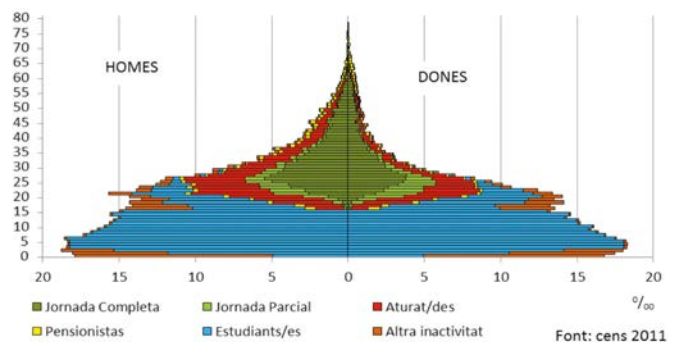
Planners have traditionally approached population density from the viewpoint of reducing congestion, and a recentralization such as the one suggested above is seen with rejection or suspicion. The recent immigration boom has led to residential concentration and segregation according to birthplace that are seen as a threat. There is an unspoken, underlying fear of the banlieue: in other words, the risk of an explosion caused by increasing inequality that endangers the concept of social cohesion. However, demographic studies have shown that residential concentration and segregation are fairly low in comparison with other (metro-

Piràmide població que viu en parella sense fills

Piràmide de població que viu en parella sin hijos
Population pyramid, couple with no children

Piràmide població que conviu en posició de fill/a a l'AMB

Piràmide de població que convive en posició de hijo/a en el AMB
Population pyramid, living as son/daughter in BMA

Piràmides de població per
forma de convivència i relació
amb l'activitat, AMB, 2011

Font: Elaboració pròpia,
Cens de població, 2011 (INE)

Vist aquest panorama, la temptació seria creure que la complexitat relacionada amb la modernització dels usos i costums familiars i residencials continuarà multiplicant-se. Aquesta hipòtesi, però, no ens sembla tan òbvia. D'una banda, la crisi pot tenir una funció de retenció en la creació de noves llars, tant pel fet d'afavorir el retard de l'emancipació dels joves com pel seu efecte inhibitor en les dissolucions familiars, menys evident. A més, l'estructura-refugi de la família pot haver fet augmentar la diversificació, tot i que disminueixi la formació de noves. De la mateixa manera, la disminució dels fluxos migratoris, d'una banda, i el retorn i la reemigració de moltes de les persones migrades, d'altra banda, poden fer desaparèixer llars senceres, malgrat que, en un primer moment, el retorn pogués seguir estratègies de disgregació familiar, de manera que la desaparició de llars seria el fenomen diferit en el temps i el més important seria el que pot afectar la morfologia. És a dir, hi ha raons per a creure que la crisi pot tenir com a resultat un impacte negatiu en el creixement del nombre de llars, alhora que fa més complexa la seva estructura.

Les limitacions del cens de 2011, que afecten tant l'escala territorial com la fiabilitat de la imputació que se n'ha fet a partir de la mostra, limiten extraordinàriament les nostres temptatives de territorialitzar els canvis esmentats. El cens ens permet, però, acostar-nos a l'engròs a la dimensió familiar respecte a la vulnerabilitat tenint en compte la font d'ingressos de cadascuna de les llars.

L'IMPACTE DE LA CRISI: SOBRE LA GUETITZACIÓ I LA VULNERABILITAT

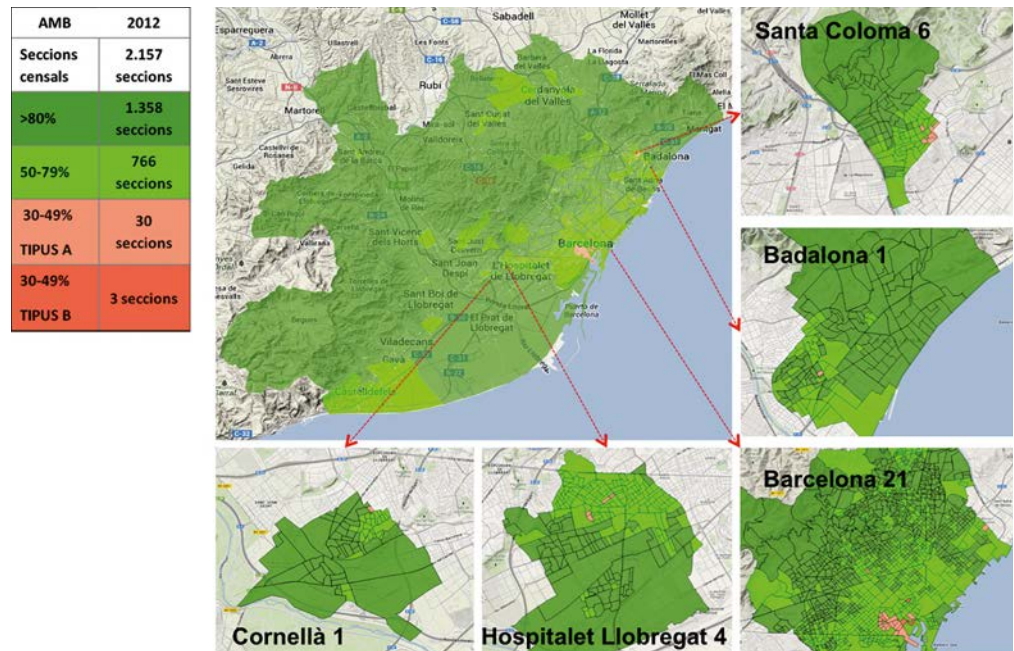
Per a una mirada planificadora que sovint ha considerat la població sota el filtre de la densitat, marcada històricament per la lluita contra els processos de densificació congestiva, una possible recentralització com la que hem apuntat abans es descarta o és vista amb recel. La traducció immediata d'aquesta perspectiva és la lectura de la concentració i segregació residencial relacionada amb l'origen de la població a causa del *boom* migratori internacional recent com una amenaça. En el rerefons, quasi impronunciable, hi transita la temença a la *banlieue*; és a dir, la por al risc d'un esclat provocat per la desigualtat creixent que posi en perill el concepte de "cohesió social". Tanmateix, la mesura que s'ha realitzat des de la demografia ens diu que la concentració i la segregació residencials són relativament baixes, tant en comparació amb d'altres àrees (metropolitanes i no metropolitanes) a Espanya com a la resta de metròpolis de la Unió Europea.

Segons el padró continu de població, l'1 de gener de 2012, de les 2.157 seccions censals en les quals es dividien els 36 municipis de l'AMB, només en 33 més de la meitat de la població havia nascut a l'estranger –un 2% de tots els ciutadans de l'AMB, 64.991 persones, vivien en aquests enclavaments residencials (GALEANO *et al.*, 2014). Però la naturalesa de la

a pesar de que, en un primer momento, el retorno pudiera seguir estrategias de disgregación familiar, de manera que la desaparición de hogares sería el fenómeno diferido en el tiempo y el más importante sería el que puede afectar a la morfología.

politan and non-metropolitan) areas of Spain and with other cities in the EU.

According to the Ongoing Census, on 1 January 2012, of the 2,157 census tracts into

1 Espacios de alta concentración nacidos en el extranjero, AMB, 2012.
2 Barrios de alta concentración de mayores de 64 años en la ciudad de Barcelona, 2012

1 Areas with large concentrations of people born abroad, BMA, 2012.
2 Neighbourhoods with high concentrations of people over 64 in the city of Barcelona, 2012

Espais d'alta concentració nascuts a l'estanger, AMB, 2012

Es decir, existen razones para creer que la crisis puede tener como resultado un impacto negativo en el crecimiento del número de hogares, al mismo tiempo que hace más compleja su estructura.

Las limitaciones del censo de 2011, que afectan tanto a la escala territorial como a la fiabilidad de la imputación que se ha hecho a partir de la muestra, limitan extraordinariamente nuestras tentativas de territorializar los mencionados cambios. El censo nos permite, no obstante, acercarnos a grandes rasgos a la dimensión familiar con relación a la vulnerabilidad teniendo en cuenta la fuente de ingresos de cada uno de los hogares.

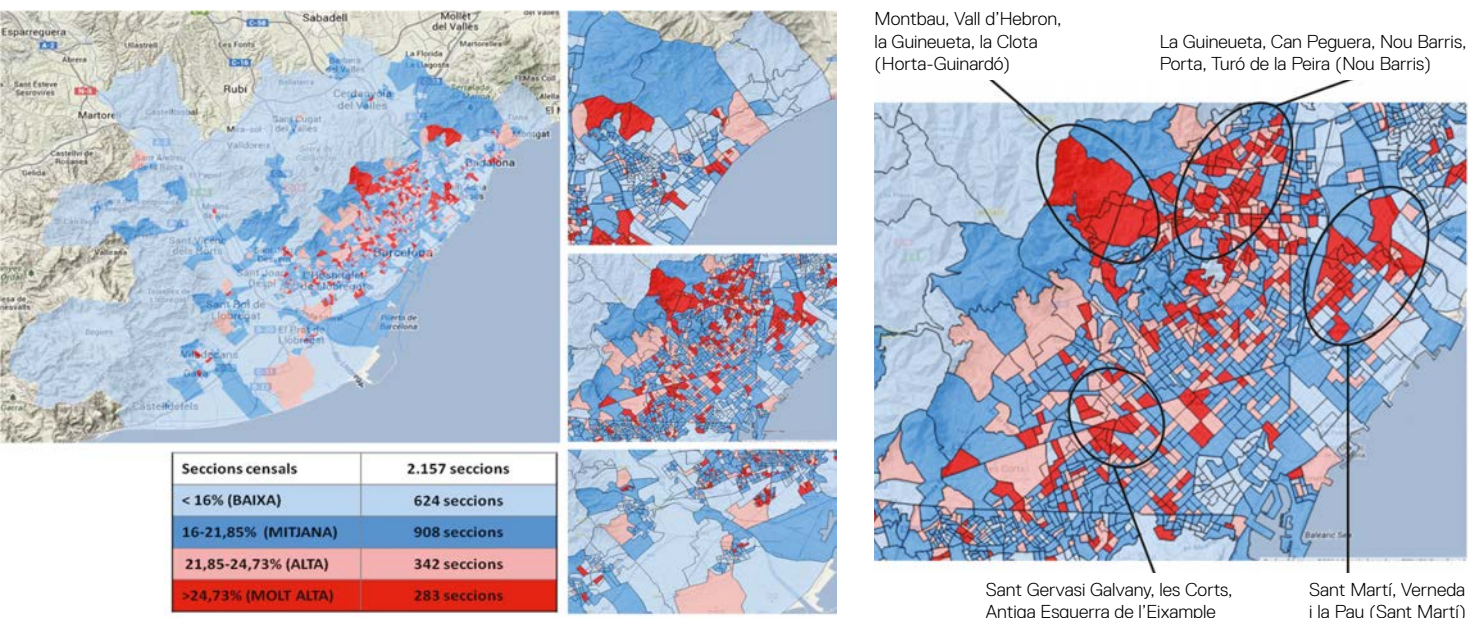
EL IMPACTO DE LA CRISIS: SOBRE LA GUETIZACIÓN Y LA VULNERABILIDAD

Para una mirada planificadora que con frecuencia ha considerado la población bajo el filtro de la densidad, marcada históricamente por la lucha contra los procesos de densificación congestiva, una posible recentralización como la que hemos apuntado antes se descarta o es vista con recelo. La traducción inmediata de esta perspectiva es la lectura de la concentración y la segregación residencial relacionada con el origen de la población debido al boom migratorio internacional reciente como una amenaza. En el trasfondo, casi

which the 36 municipalities of the AMB are divided, in only 33 of them more than half of the population had been born abroad, and 2% of all citizens of the BMA—64,991 people—lived in these residential enclaves (Galeano et al., 2014). However, the nature of the population is not the only sociodemographic characteristic that can be used to understand spatial distribution; age is an even more basic one and is highly concentrated: in a quarter of all census tracts of the BMA there is a high concentration of people over 64 years.

The counterpoint to the negative perception of concentration and segregation (from the perspective of the place of birth) is the concept of diversity. Diversity has been elevated to an ethical category and in the field of urban planning it embodies the cosmopolitan interpretation of globalization. This positive vision, which barely hides its conversion from the appropriation of neoliberal discourse, has limited statistical visibility and has been little measured. Undoubtedly, this is a pending task and, as with residential concentration and segregation, birthplace cannot be used as the only approach to the ethnic group. One step further is the crossed spatial interconnection of several types of diversity. For example,

població no és l'única característica sociodemogràfica a partir de la qual podem entendre la distribució territorial; l'edat n'és una altra, més bàsica encara, que presenta, aquesta sí, fortes concentracions: en una quarta part de totes les seccions censals de l'AMB hi trobem una concentració molt alta de persones majors de 64 anys.

Barris d'alta concentració de majors de 64 anys a la ciutat de Barcelona, 2012

El contrapunt de la percepció negativa de la concentració i la segregació (sempre des del prisma del lloc de naixement) ha estat el concepte de diversitat. La "diversitat" ha estat elevada a categoria ètica i en el camp de l'urbanisme encarna la interpretació cosmopolita de la globalització. Aquesta visió positiva, que a penes amaga la seva reconversió a partir de l'apropiació del discurs neoliberal, contrasta en canvi amb l'escassa visibilitat estadística que té i la seva mesura. Sens dubte, aquesta és una tasca pendent, que, igual que el que plantejàvem per a la concentració i segregació residencials, no pot aturar-se en el lloc de naixement com a aproximació incompleta al grup ètnic. Un pas més enllà encara és la interconnexió en el territori d'unes diversitats i d'unes altres, de forma creuada. Per exemple, si, com passa als enclavaments residencials per origen, la distància entre les edats és fins i tot més accentuada que la suposada distància cultural, hauríem de reinterpretar molts dels malentesos atribuïts a la diferència cultural i atribuir-los a diferències intergeneracionals –malentesos, però també punts de trobada. Aquesta realitat no ha trobat encara la seva traducció en la reflexió urbanística a casa nostra. Això no obstant, per a tenir una visió dinàmica de la diversitat i de la interacció que comporta el concepte d'interculturalitat, forçosament caldrà analitzar la mobilitat i l'ús del temps, que obren les portes al concepte d'exposició a la diversitat (contacte amb els altres), que s'ha desenvolupat molt poc a casa nostra.

Finalment, és inevitable plantejar-se què significa la vulnerabilitat en termes demogràfics i la seva relació amb la categorització de la població a l'AMB. El discurs emergent sobre la "generació perduda" elaborat per a explicar el fracàs de l'incipient sistema R+D+I a Espanya (i a Catalunya), que marca com a vulnerable una generació confosa amb l'impacte de la crisi per a joves i adolescents, silencia, en canvi, l'efecte negatiu que aquesta té sobre la generació dels primers *baby boomers*, que s'acosten a l'edat de jubilació. Quina de les dues es troba en un risc més elevat d'empobriment? El silenci administratiu ens diu quina és la condemnada.

impronunciable, transita el temor a la banlieue, es decir, el miedo al riesgo de un estallido provocado por la desigualdad creciente que ponga en peligro el concepto de “cohesión social”. De todos modos, la medición que se ha realizado desde la demografía nos dice que la concentración y la segregación residenciales son relativamente bajas, tanto en comparación con otras áreas (metropolitanas y no metropolitanas) de España como en el resto de metrópolis de la Unión Europea.

Según el padrón continuo de población, el 1 de enero de 2012, de las 2.157 secciones censales en que se dividen los 36 municipios del AMB, sólo en 33 más de la mitad de la población había nacido en el extranjero –un 2% de todos los ciudadanos del AMB, 64.991 personas, vivían en estos enclaves residenciales (Galeano et al., 2014)–. Pero la naturaleza de la población no es la única característica sociodemográfica a partir de la cual podemos entender la distribución territorial; la edad es otra, más básica aún, que presenta, esta sí, fuertes concentraciones: en una cuarta parte de todas las secciones censales del AMB encontramos una concentración muy alta de personas mayores de 64 años.

El contrapunto de la percepción negativa de la concentración y la segregación (siempre desde el prisma del lugar de nacimiento) ha sido el concepto de diversidad. La “diversidad” ha sido elevada a categoría ética y en el campo del urbanismo encarna la interpretación cosmopolita de la globalización. Esta visión positiva, que apenas oculta su reconversión a partir de la apropiación del discurso neoliberal, contrasta en cambio con la escasa visibilidad estadística que tiene y con su medida. Sin duda, esta es una tarea pendiente que, igual que lo que planteábamos para la concentración y la segregación residenciales, no puede detenerse en el lugar de nacimiento como aproximación incompleta al grupo étnico. Un paso todavía más allá es la interconexión en el territorio de unas diversidades y de otras, de forma entrecruzada. Por ejemplo, si, como pasa en los enclaves residenciales por origen, la distancia entre las edades es incluso más acentuada que la supuesta distancia cultural, tendríamos que reinterpretar muchos de los malentendidos atribuidos a la diferencia cultural y atribuirlos a diferencias intergeneracionales –malentendidos, pero también puntos de encuentro–. Esta realidad no ha encontrado todavía su traducción en la reflexión urbanística en nuestro país. No obstante, para tener una visión dinámica de la diversidad y de la interacción que comporta el concepto de interculturalidad, forzosamente habrá que analizar la movilidad y el uso del tiempo, que abren las puertas al concepto de exposición a la diversidad (contacto con los demás), que se ha desarrollado muy poco en nuestro país.

Por último, es inevitable plantearse qué significa la vulnerabilidad en términos demográficos y su

if—as happens with residential enclaves based on birthplace—the distance between ages is even more pronounced than the supposed cultural distance, we must reinterpret many of the misconceptions attributed to cultural differences and attribute them to intergenerational differences: misunderstandings but also meeting places. This reality has still not found its translation into urban planning in the BMA. However, to have a dynamic view of the diversity and interaction brought about by multiculturalism, we must analyse mobility and use of time, opening the door to the concept of exposure to diversity (contact with others), which has been little developed in Catalonia.

Finally, it is inevitable to consider the meaning of vulnerability in demographic terms and in its relationship with the categorization of the population in the BMA. The emerging discourse on the “lost generation” put forward to explain the failure of the fledgling R&D system in Spain (and in Catalonia) marks as vulnerable a generation who are confused by the impact of the crisis on young people and teenagers. However, there is little mention of the negative effects of the crisis on the baby boom generation, who are approaching retirement age. Which of the two is faced with a higher risk of impoverishment? The government’s silence tells us which group has been condemned.

HEISENBERG VARIATIONS: FUTURE SCENARIOS

The idea of an emerging trend that is pursued in the confusion between projection and forecasting becomes an oxymoron. Admittedly, we blindly attempt to differentiate the real seeds of the future from optical illusions caused by the bias of the observer. That is why we avoid a projection limited to observed trends but also, with the necessary precaution, collect the prospective information provided by the sociological, economic and demographic experts who were charged with providing information for the construction of future scenarios. However, this approach also has its limitations.

One of the recognized successes of the PGU was its flexibility, understood as the ability to adapt to the challenges created by social changes over the years. As stated in the introduction, these changes were not few in number. Somehow, the type of projection that we are proposing belongs to the same concept of progressive adaptation to the changes that the BMA may undergo. Demographic and household forecasts correspond to different types of evolution of the socio-economic reality of the BMA in the short and medium term. These regulatory scenarios will result in different hypotheses on the future trends in fertility,

1 Barrios de alta concentración de mayores de 64 años en la ciudad de Barcelona, 2012.

2 Diversidad poblacional según el lugar de nacimiento (Índice de Simpson), ciudad de Barcelona, 2012.

Fuente: Elaboración propia, padrón continuo de población, a 1 de enero de 2012 (INE)

1 Neighbourhoods with high concentrations of people over 64 in the city of Barcelona, 2012.

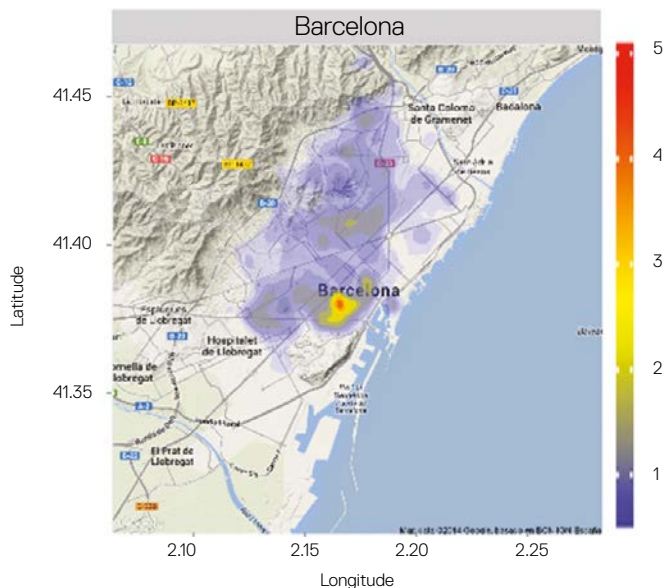
2 Population diversity depending on place of birth (Simpson index), city of Barcelona, 2012.

Source: Own compilation, permanent population register, January 1, 2012 (NSI)

Generaciones vulnerables en relación con la actividad, AMB, 2011.

Fuente: Elaboración propia, padrón continuo de población, a 1 de enero de 2012 (INE)

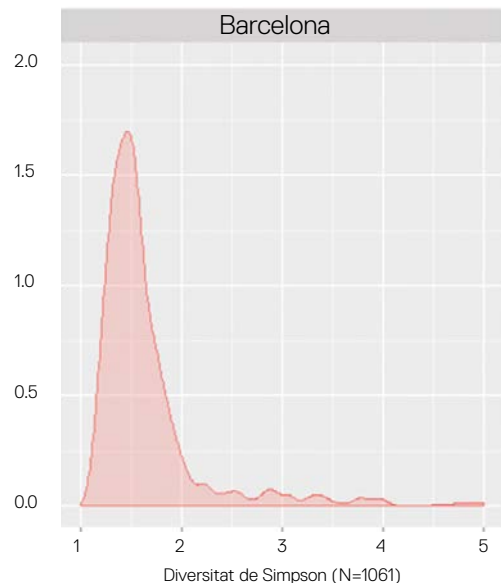
Vulnerable generations due to relationship with activity, BMA, 2011.
Source: Own compilation, permanent population register, January 1, 2012 (NSI)

Barris d'alta concentració de majors de 64 anys a la ciutat de Barcelona, 2012

summary (BAR\$DIV)

Min.	1st Qu.	Median	Mean	3rd Qu.	Max.
1.093	1.360	1.512	1.659	1.717	5.557

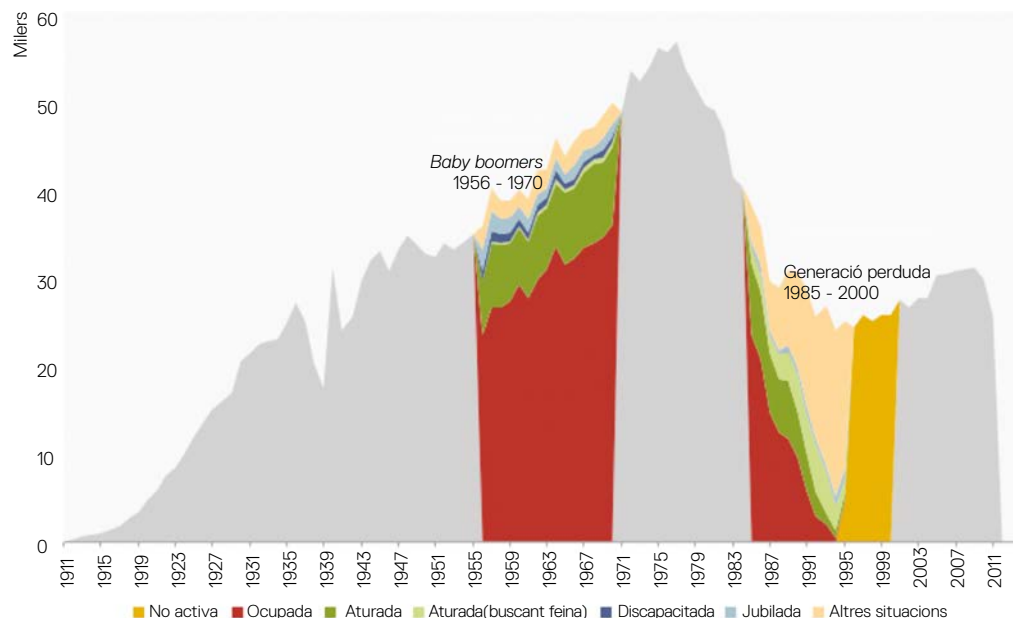

Diversitat poblacional segons el lloc de naixement (Índex de Simpson). Ciutat de Barcelona, 2012 / Font: Elaboració pròpia, Padró continu de població, a 1 de gener de 2012 (INE)

VARIACIONS HEISENBERG: ESCENARIS DE FUTUR

La idea de tendència emergent, que és el que persegueix la confusió entre projecció i prospectiva, acaba presentant-se com un oxímoron. Cal reconèixer que ens movem a les palpentes en la nostra pretensió de besllumar què és el que encara és una llavor de futur que s'anuncia calladament i el que romandrà com a il·lusió òptica producte del biaix que l'observació produeix en el fenomen observat. És per això que s'evita un tipus de projecció limitat a les tendències observades i que, amb la cautela necessària, recollim els elements prospectius aportats pels equips sociològic, econòmic i demogràfic, encarregats de contribuir a plantejar elements significatius per a la construcció dels escenaris de futur. Però aquesta aproximació també té les seves limitacions.

Generacions vulnerables en relació amb l'activitat, AMB, 2011
Font: Elaboració pròpia, Padró continu de població, a 1 de gener de 2012 (INE)

relación con la categorización de la población en el AMB. El discurso emergente sobre la “generación perdida” elaborado para explicar el fracaso del incipiente sistema I+D+i en España (y en Cataluña), que marca como vulnerable a una generación confundida con el impacto de la crisis para jóvenes y adolescentes, silencio, en cambio, el efecto negativo que esta tiene sobre la generación de los primeros baby boomers, que se acercan a la edad de la jubilación. ¿Cuál de las dos se encuentra en un riesgo más elevado de empobrecimiento? El silencio administrativo nos dice cuál es la condenada.

VARIACIONES HEISENBERG: ESCENARIOS DE FUTURO

La idea de tendencia emergente, que es lo que persigue la confusión entre proyección y prospectiva, acaba presentándose como un oxímoron. Debemos reconocer que nos movemos a tientas en nuestra pretensión de vislumbrar qué es lo que todavía es una semilla de futuro que se anuncia calladamente y lo que quedará como ilusión óptica producto del sesgo que la observación produce en el fenómeno observado. Por eso se evita un tipo de proyección limitado a las tendencias observadas y, con la cautela necesaria, recogemos los elementos prospectivos aportados por los equipos sociológico, económico y demográfico, encargados de contribuir a plantear elementos significativos para la construcción de los escenarios de futuro. Pero esta aproximación también tiene sus limitaciones.

Uno de los éxitos reconocidos del PGU fue su flexibilidad, entendida como la capacidad de adaptarse a los retos que los cambios sociales iban planteando con los años, que, como ya hemos dicho en la introducción, no eran pocos. De algún modo, el tipo de proyección que nos proponemos se adscribe al mismo concepto de adaptación progresiva a las transformaciones que el AMB pueda experimentar. Las previsiones demográficas y de hogares responderán, pues, a distintas lógicas de evolución de la realidad socioeconómica del AMB a corto y medio plazo. Estos escenarios de aspecto normativo se traducirán en diferentes hipótesis sobre las tendencias futuras de la fecundidad, de las migraciones –tanto exteriores como internas al AMB– y de formación de hogares. En este sentido, en función de los múltiples escenarios que se construyan sobre la duración del actual contexto de crisis económica y la intensidad de su recuperación posterior, se modelizarán los comportamientos demográficos futuros, en especial los relacionados con el saldo migratorio exterior del AMB, la intensidad y la configuración territorial de los flujos migratorios internos, o con los determinantes de la formación de hogares, como la emancipación de los jóvenes, entre otros (Blanes et al., 2007). Las hipótesis se combinarán para construir diversos escenarios demográficos

migration (both external and within the BMA) and household formation. Future demographic behaviour will be modelled according to the multiple scenarios based on the duration of the economic crisis and the intensity of the subsequent recovery. Special attention is paid to external migration into and out of the BMA, the intensity and spatial configuration of internal migration flows and the determinants of household formation, such as the emancipation of young people (Blanes et al., 2007). The hypotheses are combined to construct various scenarios representing the possible evolution of the population and households associated with each socio-economic context, and the implications that they may involve in terms of demand for goods and services by different age groups.

CONCLUSIONS: POTENTIALS AND LIMITATIONS

We all agree that the present moment can be defined as transitional and that this definition will have a great effect on planning. But what does not seem so obvious is where this transition is taking us: some elements have changed, others have not changed in the expected direction. The apparent calm resulting from the compensating dynamics (zero or slightly negative migration balance in the rest of Catalonia and abroad, opposing trends in the creation and dissolution of households and in the demand and supply of housing) can hide the unexpected turbulence of underlying trends that will lead to radical changes in the urban morphology.

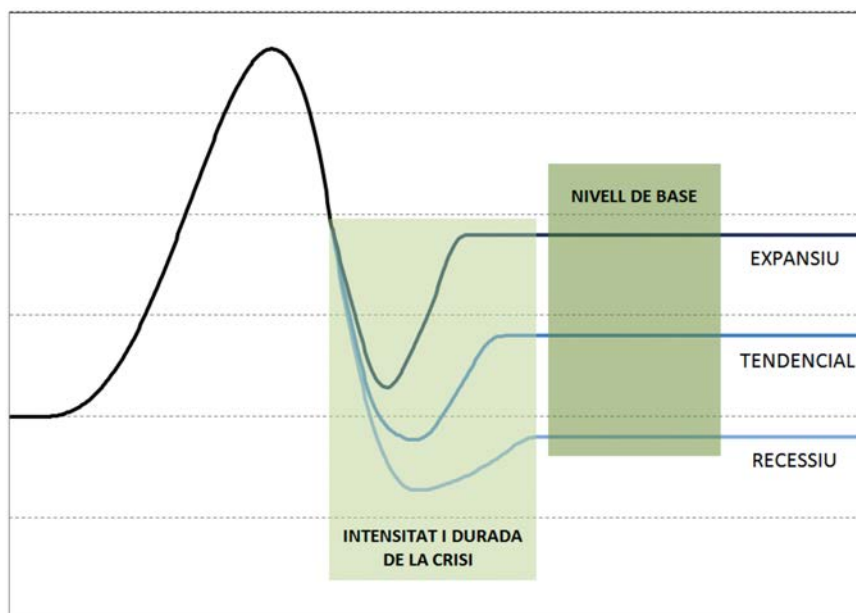
It is inevitable to refer to the economic model, which will mark both the demographic cycle, enabling or frustrating habits and tendencies, and the limits of urban intervention. “Austericide” means the increase in inequality necessary for the proper functioning of the market with the limit of containment of popular discontent. The devastation that this policy leads to at local and urban level is the result of the very narrow margin for action by the public government, despite its role as a regulator. Hope is placed in the fact that an answer will be found precisely in the area defining the tensions that drive globalization. It is a solution valued in terms of resilience, understood not as the ability to resist and return to a supposed former stability, but the ability to find a new equilibrium after the economic crisis, which is redefining the concept and uses of the metropolis.

Is it possible to maintain the utopian view that planning can remedy the social inequalities in the urban area? I do not know, I am not an urban planner. What I do know, as a demo-

Esquema de la construcción de los escenarios de futuro para las proyecciones de población y hogares del AMB

Diagram of structure of future scenarios by population and homes forecasts for BMA

Un dels èxits reconeguts del PGU va ser la seva flexibilitat, entesa com la capacitat d'adaptar-se als reptes que els canvis socials anaven plantejant amb els anys, que, com ja hem dit a la introducció, no eren pocs. D'alguna manera, el tipus de projecció que ens proposem s'adscriu al mateix concepte d'adaptació progressiva a les transformacions que l'AMB pugui experimentar. Les previsions demogràfiques i de llars respondran, així doncs, a distintes lògiques d'evolució de la realitat socioeconòmica de l'AMB a curt i mitjà termini. Aquests escenaris de caire normatiu es traduiran en diferents hipòtesis sobre les tendències futures de la fecunditat, de les migracions –tant exteriors com internes a l'AMB– i de formació de llars. En aquest sentit, en funció dels múltiples escenaris que es construeixen sobre la durada de l'actual context de crisi econòmica i la intensitat de la seva recuperació posterior, es modelitzaran els comportaments demogràfics futurs, en especial els relacionats amb el saldo migratori exterior de l'AMB, la intensitat i la configuració territorial dels fluxos migratoris interns, o amb els determinants de la formació de llars, com l'emancipació dels joves, entre d'altres (BLANES *et al.*, 2007). Les hipòtesis es combinaran per a construir diversos escenaris demogràfics que permetran respondre a la qüestió de quins poden ser els grans trets d'evolució de la població i de les llars associats a diferents contextos socioeconòmics, i les repercussions que se'n deriven en aspectes com la demanda de béns i serveis per part dels diferents segments d'edat.

Esquema de la construcció dels escenaris de futur per a les projeccions de població i llars de l'AMB

CONCLUSIONS: SOBRE POTENCIALITATS I LIMITACIONS

Tots estem d'acord que el moment present pot definir-se com a transicional i que aquesta definició tindrà un gran pes sobre l'acció urbanística. Però el que no sembla tan evident és que se sàpiga cap a on ens mena aquesta transició: alguns elements ja han canviat, d'altres no ho fan en la direcció esperada. L'aparent placidesa de les aigües somes resultant de dinàmiques que es compensen (saldos migratoris nuls o lleugerament negatius, tant a la resta de Catalunya com a l'estranger, tendències contraposades en la creació i dissolució de llars, en la demanda i oferta d'habitatge) pot amagar les turbulències inesperades de corrents subterranis que acabaran transformant la morfologia urbana radicalment.

És inevitable referir-se al model econòmic, que marcarà tant el cicle demogràfic, possibilitant o frustrant inèrcies i tendències, com els límits de la intervenció urbanística. L'austericidi és

que permitirán responder a la pregunta de cuáles pueden ser los grandes rasgos de evolución de la población y de los hogares asociados a diferentes contextos socioeconómicos, y las repercusiones que se deriven de ellos en aspectos como la demanda de bienes y servicios por parte de los distintos segmentos de edad.

CONCLUSIONES: SOBRE POTENCIALIDADES Y LIMITACIONES

Todos estamos de acuerdo en que el momento presente puede definirse como transicional y que esta definición tendrá un gran peso sobre la acción urbanística. Pero lo que no parece tan evidente es que se sepa hacia dónde nos conduce esta transición: algunos elementos ya han cambiado, otros no lo hacen en la dirección esperada. La aparente placidez de las aguas superficiales resultante de dinámicas que se compensan (saldos migratorios nulos o ligeramente negativos, tanto en el resto de Cataluña como en el extranjero, tendencias contrapuestas en la creación y disolución de hogares, en la demanda y oferta de vivienda) puede ocultar las turbulencias inesperadas de corrientes subterráneas que acabarán transformando la morfología urbana radicalmente.

Es inevitable referirse al modelo económico, que marcará tanto el ciclo demográfico, posibilitando o frustrando inercias y tendencias, como los límites de la intervención urbanística. El austericidio es la profundización de la necesaria desigualdad para el buen funcionamiento del mercado con el límite de la contención del descontento popular. La devastación que esta política implica a escala local y urbana es el resultado que se deja al estrecho margen de maniobra de que dispone el gobierno público, aunque aparezca como regulador. Se deposita la esperanza en el hecho de que se encontrará una respuesta precisamente en el territorio en el que se produce la concreción de tensiones que están marcando el proceso de globalización. Se trata de una solución valorada en términos de resiliencia, entendida como la capacidad no de resistir –y volver a una supuesta vieja estabilidad–, sino de encontrar un nuevo equilibrio después del impacto que está suponiendo la redefinición de la concepción y los usos de la metrópolis que implica la crisis económica.

¿Puede mantenerse el impulso utópico de que el planeamiento es un corrector de las desigualdades sociales en el área urbana? No lo sé, no soy urbanista. Lo que sí sé, como demógrafo, es que el peligro de encapsulamiento y la escisión de la ciudad por el incremento de la desigualdad no tiene nada que ver con el aumento de la diversidad poblacional en concreto, ni con la dinámica o la estructura demográfica en general, que, muy al contrario, se pueden presentar como una oportunidad de renovación.

grapher, is that the danger of encapsulation and division of the city due to the increase in inequality has nothing to do with the increased population diversity in particular, nor with the dynamics and structure of demographics in general, which, on the contrary, can be presented as an opportunity for renewal.

l'aprofundiment de la necessària desigualtat per al bon funcionament del mercat amb el límit de la contenció del descontentament popular. La devastació que aquesta política comporta a escala local i urbana és el resultat que es deixa a l'estret marge de maniobra del qual disposa el govern públic, tot i que aparegui com a regulador. Es diposita l'esperança en el fet que es trobarà una resposta precisament en el territori on es produeix la concreció de tensions que estan marcant el procés de globalització. Es tracta d'una solució valorada en termes de resiliència, entesa com la capacitat no de resistir –i tornar a una suposada vella estabilitat–, sinó de trobar un nou equilibri després de l'impacte que està suposant la redefinició de la concepció i els usos de la metròpoli que comporta la crisi econòmica.

Pot mantenir-se l'impuls utòpic que el planejament és un corrector de les desigualtats socials a l'àrea urbana? No ho sé, no sóc urbanista. El que sí que sé, com a demògraf, és que el perill d'encapsulament i l'escissió de la ciutat per l'increment de la desigualtat no té res a veure amb l'augment de la diversitat poblacional en concret, ni amb la dinàmica o l'estructura demogràfica en general, que, ben al contrari, es poden presentar com una oportunitat de renovació.

BIBLIOGRAFIA

BLANES, Amand; i MENACHO, Teresa (2010). "Proyecciones de población y llars dels municipis del Pla Estratègic Metropolità i districtes de la ciutat de Barcelona". A: COSTAS, Antón (dir.). *Llibre blanc de l'habitatge a Barcelona. Part II. Anàlisi de la demanda, l'oferta i les polítiques d'habitatge a Barcelona*. Barcelona (http://www.bcn.cat/conselldecitat/pdf/lb_PART_II_03_Poblacio_habitatge_Barcelona_context.pdf).

DOMINGO, Andreu; LÓPEZ-FALCÓN, Diana; i BAYONA, Jordi (2010). "El reagrupament familiar l'any 2008 a la província de Barcelona". A: ALCALDE, Rosalina; BAYONA, Jordi; DOMINGO, Andreu; GONZÁLEZ-FERRER, Amparo; LÓPEZ-FALCÓN, Diana. *El reagrupament familiar a Catalunya, una aproximació quantitativa*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Col·lecció "Informes Breus", 23, pp. 65-92.

GALEANO, Juan; SABATER, Albert; i DOMINGO, Andreu (2014). "Formació i evolució dels enclavaments ètnics a Catalunya, abans i durant la crisi econòmica". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 60, vol. 2, pp. 1-28.

LÓPEZ-GAY, A. (2011): "¿Vuelve el centro? Caracterización demográfica de los procesos de reurbanización en las metrópolis españolas". A: Pujadas I. et al. (ed.). *Población y Espacios urbanos*. Barcelona: Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona i Grupo de Población de la AGE, pp. 163-180.

LÓPEZ-GAY, A. (2014). "Population growth and re-urbanization in Spanish inner cities: The role of internal migration and residential mobility". *Revue Quetelet/Quetelet Journal*, vol. 1, núm. 2, pp. 67-92.

MIRET, Pau (2004). *Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya*. Col·lecció "Aportacions", n. 25, Secretaria General de Joventut.

MIRET, Pau (2006). "Formació familiar a Catalunya: la nupcialitat i la fecunditat durant els darrers vint-i-cinc anys del segle xx i els primers del xxi". *Papers de Demografia*, n. 279, Centre d'Estudis Demogràfics.

MÓDENES, J.A., i LÓPEZ-COLÁS, J. [en premsa]. "Cambio demográfico reciente y vivienda en España: ¿hacia un nuevo sistema residencial?". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*.

SERRATOSA, Albert (1997). "La revisió del pla comarcal de 1953: alternatives a l'origen i organització dels treballs". *Papers. Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona*, núm. 28, pp. 9-14.

SOLANS, Joan Antoni (1997). "Els canvis que el Pla General Metropolità va introduir a la pràctica urbanística. Un balanç". *Papers. Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona*, núm. 28, pp. 85-105.

SUBIRATS, Joan (2014). "Les polítiques urbanes en el canvi d'època. Evolució del marc polític i social a les últimes dècades". *Quaderns PDU metropolità*, núm. 1, pàg. 12-19.

TREVIÑO, Rocio, i GUMÀ, Jordi (2013). "De la monoparentalidad a la reconstitución familiar", *Papers*, 98(2): 287-309.

HABITATGE I CIUTAT: REPTES PER A LA INCLUSIÓ

HOUSING AND CITIES: CHALLENGES FOR INCLUSIVENESS

L'organització de les ciutats, i amb elles els habitatges, es continua considerant de manera mecànica, o no prou reflexionada, per a una societat bàsicament organitzada en funció del món productiu, sense tenir en compte els requeriments de la vida quotidiana ni les tasques derivades de les responsabilitats de la reproducció. Els treballs de cura dels altres o els relacionats amb la reproducció representarien a Catalunya, si es consideressin com un sector econòmic, el 38% del PIB català (Carrasco i Serrano, 2006). També cal subratllar que en les circumstàncies actuals de post-desindustrialització i flexibilitat dels treballs, tant en horaris com en localització, la manera més clàssica d'organitzar els espais urbans segons zones funcionals sens dubte està caducada.

L'espai urbà no és neutre; s'ha de construir des de la vida quotidiana per a la igualtat d'oportunitats d'homes i dones. Des dels programes i l'organització de barris i habitatges es pot col·laborar en la formació de societats més justes, inclusives i equitatives. Per tant, què vol dir una ciutat i uns habitatges que tinguin en compte la vida quotidiana i la igualtat d'oportunitats? Ens referim a barris mixtos, amb criteris de proximitat, de prioritat de vianants, amb bon transport públic... És la ciutat pròxima (Muxí, 2006), que es construeix amb habitatges, equipaments i serveis atents a les diversitats i necessitats reals.

Per això és imprescindible enquadrar la qüestió de l'habitatge contemporani, incorporant els canvis socials, els esdevinguts en els últims trenta anys i els que han de venir, com les condicions canviants de la qüestió urbana.

Dins de les qüestions socials, que ens porten a preguntar-nos sobre la validesa o l'adequació de les tipologies d'habitatge a les necessitats reals i

The organisation of cities and, with them, housing, continues to be addressed mechanically, or at least without sufficient consideration, for the purposes of a society that is organised basically in terms of production, without taking into account the requirements of daily life or the tasks involved in the responsibilities of reproduction. If the work of care or reproduction were to be framed as a sector of the economy, in Catalonia it would represent 38% of the Catalan GDP (Carrasco and Serrano, 2006). It is likewise clear that, given the current circumstances of post-deindustrialisation and work flexibility, in terms of both working hours and localisation, the standard approach to organisation of urban spaces according to functional zones is obsolete.

Urban space is not neutral; it must be constructed in keeping with daily life for equality of opportunities for men and women. Programmes for neighbourhood and residential organisation may be aimed at contributing to the creation of societies that are fairer, more inclusive and more equitable. In that connection, what do we mean by cities and housing that take daily life and equality of opportunities into account? We are talking about composite neighbourhoods, with proximity criteria, pedestrian right-of-way, and good public transport. This is the proximate city (Muxí, 2006), built with housing, facilities and services appropriate to actual diversity and needs.

For that purpose, we need to frame the issue of contemporary housing taking into account the social changes that have occurred over the past thirty years and those that are yet to come, as well as the fluid conditions of the issue of urbanisation.

Among the social issues that lead us to question the validity or appropriateness of types of

Zaida Muxí

Arquitecta, profesora de Urbanística ETSAB-UPC

VIVIENDA Y CIUDAD: DESAFÍOS PARA LA INCLUSIÓN

La organización de las ciudades, y con ellas las viviendas, sigue siendo considerada de manera mecánica, o no suficientemente reflexionada, para una sociedad básicamente organizada en función del mundo productivo, sin considerar los requerimientos de la vida cotidiana ni las tareas derivadas de las responsabilidades de la reproducción. Los trabajos de cuidado o de la reproducción representarían en Cataluña, si se consideraran como sector económico, el 38% del PIB catalán (Carrasco y Serrano, 2006). También hay que recalcar que en las circunstancias actuales de post-desindustrialización y flexibilidad de los trabajos, tanto en horarios como en localización, la manera más clásica de organizar los espacios urbanos según zonas funcionales está, sin duda, caducada.

El espacio urbano no es neutro; debe construirse desde la vida cotidiana para la igualdad de oportunidades de hombres y mujeres. Desde los programas y la organización de barrios y viviendas se puede colaborar en la formación de sociedades más justas, inclusivas y equitativas. Por ello, ¿qué significa una ciudad y unas viviendas que tengan en cuenta la vida cotidiana y la igualdad de oportunidades? Nos referimos a barrios mixtos, con criterios de proximidad, de prioridad peatonal, con buen transporte público... Es la ciudad próxima (Muxí, 2006), que se construye con viviendas, equipamientos y servicios atentos a las diversidades y necesidades reales.

Para ello es imprescindible encuadrar la cuestión de la vivienda contemporánea, incorporando tanto los cambios sociales, los acaecidos en los últimos treinta años y los que están por venir, como las condiciones cambiantes de la cuestión urbana.

Dentro de las cuestiones sociales, que nos llevan a preguntarnos sobre la validez o la adecuación de las tipologías de vivienda a las necesidades reales y a las maneras de vivir de la sociedad actual, se encuentran sin duda una serie de cuestiones: el papel de la mujer, las nuevas agrupaciones de convivencia, y los cambios demográficos, especialmente los orígenes diversos de quienes cohabitamos en las ciudades actuales y la transformación de la pirámide demográfica, que adquiere otras formas geométricas.

Los cambios sociales llevan a un necesario replanteamiento tanto de las tipologías de vivienda como de las maneras de acceder a la vivienda y de la ampliación de los modelos de tenencia.

a les maneres de viure de la societat actual, hi ha sens dubte una sèrie de qüestions: el paper de la dona, les noves agrupacions de convivència i els canvis demogràfics, especialment els orígens diversos dels que cohabitarem en les ciutats actuals i la transformació de la piràmide demogràfica, que adquireix altres formes geomètriques.

Els canvis socials comporten un necessari replantejament tant de les tipologies d'habitatge com de les maneres d'accedir a l'habitatge i de l'ampliació dels models de tinença. Cal diversificar les formes de producció de l'habitatge, propiciant una varietat de models que incorporin la concepció de l'habitatge com a bé d'ús, i en aquest sentit les cooperatives d'habitants-usuaris, no només de productors, són un bon model. No es tracta que sigui una opció única, però sí que hauria de ser una opció possible per a les persones que vulguin una altra manera de viure. En aquest sentit, les experiències europees de cohousing i l'habitatge en cooperativa, tant a Viena com a l'Uruguai, constitueixen una bona mostra que són possibles altres maneres d'accedir a l'habitatge.

El dret a la ciutat és crucial en una societat majoritàriament urbanitzada. Si l'any 2008 la població urbana mundial va superar per primera vegada la població rural, i es calcula que per al 2030 el 80% de la població mundial viurà en zones urbanes, convé interpretar que urbanització no és sinònim de ciutat. La ciutat com a sumatòria complexa de barris, activitats i components socials no és el que caracteritza moltes o la majoria de les àrees urbanitzades. En aquest àmbit es fa novament necessària la visibilització de les desigualtats que es poden generar segons l'origen, la classe, l'edat i el gènere en relació amb l'accés al dret a la ciutat, ja que els impactes negatius de la manca d'accés a la ciutat no afecten de la mateixa manera a tots els components de la societat.

En aquest sentit, l'àrea metropolitana de Barcelona compta almenys amb dues realitats majoritàries: d'una banda, les ciutats madures consolidades, amb problemes que han estat abordats, entre altres, per la Llei de Barris; i d'altra banda, la realitat de les àrees monofuncionals residencials de baixa densitat, o urbanitzacions. Aquestes últimes constitueixen un problema en termes socials, econòmics i ambientals, d'abordatge encara més difícil. Les urbanitzacions són les que tenen un impacte més negatiu en la vida quotidiana i, lluny de ser una opció de persones de renda alta, que els permetria suplir les mancances públiques de l'entorn, són cada vegada més el resultat de l'expulsió econòmica urbana.

La rehabilitació de teixits o les noves àrees urbanes requereixen, sens dubte, que barris i habitat-

housing to actual needs and lifestyles in today's society, we will certainly find a variety of issues: the role of women, new groupings of coexistence, and demographic changes, particularly the different origins of those of us who inhabit today's cities and the transformation of the demographic pyramid, which is taking on other geometric forms.

Social changes generate the need to reconsider not only the different types of housing but also the different means of access to housing and a broader range of models for possession. We need to diversify the ways in which we produce housing, to foster a variety of models that include the concept of housing as a consumer good, and in that regard tenant-user co-operatives, and not just producer co-operatives, are a valid model. This does not mean that it should be the only option, but rather that it should be an option available to those who prefer a different way of life. European experiments with cohousing and cooperative housing, whether in Vienna or Uruguay, are good examples to show that there are other means of access to housing.

The right to the city is essential in a society with an urbanised majority. If the worldwide urban population outgrew the rural population for the first time in 2008, and if the forecast for 2030 is that 80% of the world's population will live in cities, we need to realise that urbanisation is not synonymous with city. The city as a complex ensemble of neighbourhoods, activities and social components is not a concept that characterises many, or the majority, of urbanised areas. In that regard, we need once again to visualise the inequalities that may arise depending on origin, class, age and gender with regard to access to the right to the city, since the negative impact of lack of access to the city does not affect all the components of society equally.

In that regard, the Barcelona Metropolitan Area has as at least two major realities; on the one hand, mature, consolidated cities, with problems that have been addressed by, among other initiatives, the Neighbourhoods Act, and, on the other hand, the reality of single-function, low-density residential developments. The latter present problems in social, financial and environmental terms that are more difficult to deal with. It is the residential developments that have the greatest negative impact on daily life and, rather than being an option for high-income groups that would allow them to offset the public deficiencies of their surroundings, they are increasingly the result of urban economic expulsion.

The rehabilitation of urban fabrics and new urban areas clearly require neighbourhoods and housing to be considered together, in synergy.

Habitatge i ciutat, reptes per a la inclusió. Les urbanitzacions i la vida quotidiana

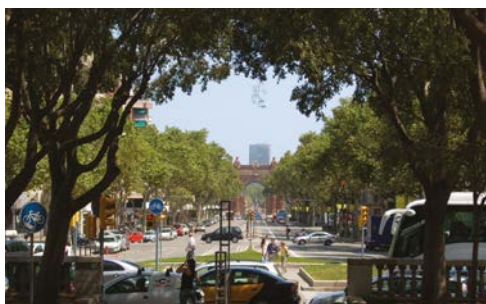
Housing and city, challenges for inclusiveness. Residential developments and daily life

Es necesario diversificar las formas de producción de la vivienda, propiciando una variedad de modelos que incorporen la concepción de la vivienda como bien de uso, y en este sentido las cooperativas de habitantes-usuarios, no solamente de productores, son un buen modelo. No se trata de que sea una opción única, pero sí debería ser una opción posible para las personas que quieran otra manera de vivir. En este sentido, las experiencias europeas de *cohousing* y la vivienda en cooperativa, tanto en Viena como en Uruguay, son buenas muestras de que son posibles otras maneras de acceder a la vivienda.

El derecho a la ciudad es crucial en una sociedad mayoritariamente urbanizada. Si en el año 2008 la población urbana mundial superó por primera vez la población rural, y para el 2030 se calcula que el 80% de la población mundial vivirá en zonas urbanas, conviene interpretar que urbanización no es sinónimo de ciudad. La ciudad como sumatoria compleja de barrios, actividades y componentes sociales no es lo que caracteriza muchas, o la mayoría, de las áreas urbanizadas. En este ámbito se hace nuevamente necesaria la visibilización de las desigualdades que se pueden generar según el origen, la clase, la edad y el género con relación al acceso al derecho a la ciudad, ya que los impactos negativos de la falta de acceso a la ciudad no afectan de igual manera a todos los componentes de la sociedad.

En este sentido, el Área Metropolitana de Barcelona cuenta al menos con dos realidades mayoritarias; por un lado, las ciudades maduras consolidadas, con problemas que han sido abordados, entre otras, por la Ley de Barrios; y por otro, la realidad de las áreas monofuncionales residenciales de baja densidad, o urbanizaciones. Estas últimas son un

Vivienda y ciudad, desafíos para la inclusión. Las urbanizaciones y la vida cotidiana

problema en términos sociales, económicos y ambientales, de abordaje aún más difícil. Las urbanizaciones son las que mayor impacto negativo tienen en la vida cotidiana y, lejos de ser una opción de personas de renta alta, que les permitiría suplir las carencias públicas del entorno, es cada vez más el resultado de la expulsión económica urbana.

La rehabilitación de tejidos o las nuevas áreas urbanas requieren, sin duda, que barrios y viviendas se piensen juntos, en sinergia. La ciudad sin vivienda no es ciudad, pero solo la vivienda no hace ciudad. Y la ciudad se forma de barrios, y los barrios, de personas.

Entendemos por barrios los espacios urbanos que permiten desarrollar la vida personal, laboral y reproductiva (es decir, las tareas derivadas de la vida familiar, el cuidado de las personas, etc.) para todos y todas en igualdad de oportunidades sin importar clase, raza ni género. Los barrios son espacios en los que nos sentimos identificados, y en los que se genera una

ges es pensin junts, en sinergia. La ciutat sense habitatge no és ciutat, però només l'habitatge no fa ciutat. I la ciutat es forma de barris, i els barris, de persones.

Entenem per barris els espais urbans que permeten desenvolupar la vida personal, laboral i reproductiva (és a dir, les tasques derivades de la vida familiar, la cura de les persones, etc.) per a tothom en igualtat d'oportunitats sense que importin la classe, la raça ni el gènere. Els barris són espais en els quals ens sentim identificats, i en els quals es genera una sensació de pertinença. Els barris són en essència espais diversos que han de permetre la integració des de diferents identitats i que facilitaran que una ciutat sigui activa, que tingui vida. Per millorar els metabolismes urbans, els barris haurien de tendir a un màxim d'autocontenció, a generar el menor impacte en externalitats quotidianes.

Aparentment la resposta seria senzilla, ja que un cop acceptada la crítica a la segregació funcional derivada del zoning, se sap que l'ideal d'una ciutat estaria format per àrees de funcions barrejades, amb habitatges i activitats diverses, i amb un espai públic de qualitat. No obstant això, si realitzem un estudi analític d'alguns dels barris creats recentment, tots basats en aquest mateix reconeixement crític, veurem que moltes vegades no és així. Les raons són múltiples, però bàsicament es tracta de dificultats normatives i que el negoci econòmic-financer troba facilitat en la gestió de la monofuncionalitat.

Per construir barris que responguin a les necessitats actuals i canviants de la societat, necessitem:

- Incorporació de la perspectiva de gènere en les polítiques i en els projectes urbans i residencials.*
- Projectes urbans complexos que incorporin una zonificació mixta, varietat de tipologies residencials —tant en superfícies com en tinençes—, incorporació de serveis, comerços i espais de treball lligats a la residència, i reincorporació de la natura com a element urbà de primer ordre.*
- Tipologies atentes a la realitat. Habitatges que responguin de la manera més eficient a la varietat temporal i espacial de les unitats de convivència, a la sensibilitat ambiental contemporània, al treball productiu i reproductiu.*

INCORPORACIÓ DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN LES POLÍTIQUES I EN ELS PROJECTES URBANS I RESIDENCIALS

Un exemple que ens pot servir de referència per a aquest abordatge són les polítiques de reforma, els nous barris i habitatges a la ciutat de Viena, que ha estat pionera sota la direcció d'Eva Kail en l'aplicació de la perspectiva de gènere des de 1992. Una de les primeres actua-

A city without housing is not a city, but housing alone does not make a city. A city is made up of neighbourhoods and neighbourhoods are made up of people.

We understand neighbourhoods to be urban spaces that allow accomplishment of human, working and reproductive life (i.e. the tasks involved in family life, care for individuals, etc.) for everyone, with equal opportunities for all, regardless of class, race or gender. Neighbourhoods are spaces where we feel that we identify and that create a sense of belonging. Neighbourhoods are essentially diverse spaces that must allow integration of different identities and that permit a city to be active and alive. In order to enhance the urban metabolism, neighbourhoods should be capable of tending to self-containment, of having the least possible impact on day-to-day externalities.

The response should apparently be simple, since, having accepted the criticism of functional segregation resulting from zoning, we know that the ideal city would be made up of areas with combined functions, housing coupled with diverse activities and quality public space. However, if we look closely at some new neighbourhoods, all of them based on that same critical assessment, we see that this is often not the case. There are many reasons, but it is mainly the result of regulatory difficulties and the fact that a single-function approach is easier to manage in financial terms.

In order to build neighbourhoods that can meet society's current and changing requirements, we need:

- To incorporate the factor of gender into urban and residential policies and plans.
- Complex urban plans that include combined zoning, varied housing types (in terms of both size and possession), incorporation of services, businesses and working spaces linked to the housing, and the re-introduction of nature as a primary urban element.
- Types grounded in reality. Housing that caters most efficiently to the temporal and spatial variety of units of co-existence, to contemporary environmental sensibility, and to productive and reproductive work.

INCORPORATION OF THE GENDER PERSPECTIVE INTO POLICIES AND INTO URBAN AND RESIDENTIAL PLANNING

One example that we might take as a reference for this approach is to be found in the policies for renovation, new neighbourhoods and housing in the city of Vienna, which has been groundbreaking under the direction of Eva Kail in the application of the gender perspective since 1992. One of the earliest actions was the call for ten-

La societat actual és diversa i canviant

Today's society is diverse and fluid

sensación de pertenencia. Los barrios son en esencia espacios diversos que han de permitir la integración desde diferentes identidades y que facilitarán que una ciudad sea activa, que tenga vida. Y para mejorar los metabolismos urbanos, los barrios deberían tender a un máximo de autocontención, a generar el menor impacto en externalidades cotidianas.

La sociedad actual es diversa y cambiante

Aparentemente la respuesta sería sencilla, ya que una vez aceptada la crítica a la segregación funcional derivada del *zoning*, se sabe que el ideal de una ciudad estaría formado por áreas de funciones mezcladas, con viviendas y actividades diversas, y con un espacio público de calidad. Sin embargo, si realizamos un estudio analítico de algunos de los barrios de reciente creación, todos basados en ese mismo reconocimiento crítico, veremos que muchas veces no es así. Las razones son múltiples, pero básicamente se trata de dificultades normativas y de que el negocio económico-financiero encuentra facilidad en la gestión de la monofuncionalidad.

Para construir barrios que respondan a las necesidades actuales y cambiantes de la sociedad necesitamos:

- Incorporación de la perspectiva de género en las políticas y en los proyectos urbanos y residenciales.
- Proyectos urbanos complejos que incorporen una zonificación mixta, variedad de tipologías residenciales –tanto en superficies como en tenencias–, incorporación de servicios, comercios y espacios de trabajo ligados a la residencia, y la reincorporación de la naturaleza como elemento urbano de primer orden.
- Tipologías atentas a la realidad. Viviendas que respondan de la manera más eficiente a la variedad temporal y espacial de las unidades de convivencia, a la sensibilidad ambiental contemporánea, al trabajo productivo y reproductivo.

INCORPORACIÓN DE LA PERSPECTIVA DE GÉNERO EN LAS POLÍTICAS Y EN LOS PROYECTOS URBANOS Y RESIDENCIALES

Un ejemplo que nos puede servir de referencia para este abordaje son las políticas de reforma, los nuevos barrios y viviendas en la ciudad de Viena, que ha sido pionera bajo la dirección de Eva Kail en la aplicación de la perspectiva de género desde 1992. Una de las primeras actuaciones fue el concurso y posterior construcción del conjunto de viviendas,

cions va ser el concurs i la construcció posterior del conjunt d'habitatges, fet per i per a dones, Frauen-Werk-Stadt, actualment Margarete Schütte-Lihotzky Hof. El concurs el va guanyar Franziska Ullmann, que va projectar el master plan i un dels edificis; els altres els van realitzar les altres participants en el concurs urbà: Elsa Prochazka, Gisela Prodeka i Liselotte Peretti. L'objectiu era convertir l'experiència de la dona en la vida quotidiana en criteri de disseny, tant en el procés de planificació urbana com en la construcció d'habitatges; augmentar la seva participació en la construcció de la ciutat i en els llocs de decisió política; i demostrar que els criteris de disseny per a habitatges i espai públic, amb visió de gènere, no només són un manifest teòric, sinó que també es poden portar a la pràctica i són beneficiosos per a tothom (Muxí, 2009). L'espai públic en el qual s'ubica està pensat per als usuaris, amb llocs de jocs i activitats per a diferents necessitats i edats. A aquest conjunt de gairebé quatre-cents habitatges, a requeriment de les quatre concursants per complir amb la perspectiva de gènere i prèvia modificació de la llei d'habitatges públics, s'hi han incorporat espais de treball, comerços i equipaments de proximitat (una guarderia, un dispensari mèdic i una comissaria de policia).

Alguns dels criteris de disseny resultants de l'aplicació de la perspectiva de gènere són els recorreguts oberts a la vista de tot el conjunt, sobretot en les entrades; les escales molt visibles i amb bona il·luminació; els espais d'emmagatzematge accessibles a la planta baixa per a bicicletes i cotxets de nens i en cada replà d'accés als habitatges; terrats utilitzables comunitàriament; i la multiplicitat i categorització dels espais de relació i trobada.

Pel que fa a les tipologies dels habitatges, a més de complir la normativa vigent que demana la transformabilitat dels habitatges perquè puguin acollir un dormitori més en el futur, es busca la manca de jerarquia interior; la visió des de la cuina, que és l'espai de més hores de treball, dels espais de joc; banys compartimentats per multiplicar possibilitats d'ús; i espai exterior propi.

L'èxit d'aquest projecte va portar a nous concursos de Frauen-Werk-Stadt a Viena, en el tercer dels quals es va incorporar la participació directa d'una associació de dones, que conformarien la meitat de les usuàries futures. La seva participació va ser fonamental per a determinar programes i característiques principals de la materialitat de l'edifici.

Amb aquesta perspectiva també s'ha realitzat a Wiesen-Nord un edifici intergeneracional projectat per l'arquitecta Franziska Ullmann. En aquest cas, és interessant destacar com la tipologia d'habitatge s'adequa fins al més mínim

ders and subsequent construction of housing by and for women, Frauen-Werk-Stadt, now Margarete Schütte-Lihotzky Hof. The competition was won by Franziska Ullmann, who drafted the master plan and the plan for one of the buildings; the others were planned by the other participants in the urban competition: Elsa Prochazka, Gisela Prodeka and Liselotte Peretti. The object was to transform the experience of women in everyday life into a design criterion, in both urban planning and the construction of housing, to increase their participation in construction of the city and in the political decision-making process, and to demonstrate that design criteria for housing and public spaces taking gender into account not only constitute a theoretical manifesto, but may also be put into practice and benefit everyone (Muxí, 2009). The public space where it is situated has been planned for the users, with areas for play and activities for different needs and ages. This ensemble of almost four hundred housing units, as required by the four competitors to comply with the gender perspective and following amendment of the public housing law, includes work areas, businesses and local facilities (a nursery, a dispensary and a police station).

Some of the design criteria resulting from application of the gender perspective include open walkways that are visible from the whole area, particularly entryways, highly visible and well-lit stairways, areas for bicycle parking and strollers on the ground-floor and on each floor, rooftops for common use, and variety and categorisation of spaces for meeting and interaction.

With regard to housing types, in addition to complying with current regulations that require dwellings to be suitable for transformation so that they can include an extra bedroom in future, a reduction of interior hierarchy was pursued, with visibility of play areas from the kitchen, where most working hours are spent, compartmentalised bathrooms to allow more possibilities for use, and an external space for each dwelling.

The success of the project led to further competitions for Frauen-Werk-Stadt in Vienna, and in the third of those competitions a women's association took part that represented one half of the future users. Their participation was a basic factor for determining the programmes and main characteristics of the layout of the buildings.

That approach was also taken for construction of an intergenerational building in Wiesen-Nord planned by the architect Franziska Ullmann. In this case, it is interesting to note how even the smallest details of the housing or type are adapted to the occupants' ages. There are single-person flats for young people, flats for families and flats for older people. The type of flat for young

Incorporar la perspectiva de gènere a les polítiques, als projectes urbans i residencials

Incorporating the gender perspective into urban and residential policies and planning

por y para mujeres, Frauen-Werk-Stadt, hoy Margarete Schütte-Lihotzky Hof. El concurso fue ganado por Franziska Ullmann, quien proyectó el *master plan* y uno de los edificios; los otros fueron realizados por las restantes participantes en el concurso urbano: Elsa Prochazka, Gisela Prodeka y Liselotte Peretti. El objetivo era convertir la experiencia de la mujer en la vida cotidiana en criterio de diseño, tanto en el proceso de planificación urbana como en la construcción de viviendas; aumentar su participación en la construcción de la ciudad y en los lugares de decisión política; y demostrar que los criterios de diseño para viviendas y espacio público, con visión de género, no solo son un manifiesto teórico, sino que también se pueden llevar a la práctica y son beneficiosos para todas las personas (Muxí, 2009). El espacio público en el que se ubica está pensado para los usuarios, con lugares de juegos y actividades para distintas necesidades y edades. A este conjunto de casi cuatrocientas viviendas, a requerimiento de las cuatro concursantes para cumplir con la perspectiva de género y previa modificación de la ley de viviendas públicas, se han incorporado espacios de trabajo, comercios y equipamientos de proximidad (una guardería, un dispensario médico y una comisaría de policía).

Incorporar la perspectiva de género en las políticas, los proyectos urbanos y residenciales

Algunos de los criterios de diseño resultantes de la aplicación de la perspectiva de género son los recorridos abiertos a la vista de todo el conjunto, sobre todo en las entradas; las escaleras muy visibles y con buena iluminación; los espacios de almacenamiento accesibles en planta baja para bicicletas y cochecitos de niños y en cada rellano de acceso a las viviendas; las azoteas utilizables comunitariamente; y la multiplicidad y categorización de los espacios de relación y encuentro.

En cuanto a las tipologías de las viviendas, además de cumplir con la normativa vigente que pide la transformabilidad de las viviendas para que puedan albergar un dormitorio más en el futuro, se busca la falta de jerarquía interior; la visión desde la cocina, que es el espacio de más horas de trabajo, de los espacios de juego; baños compartimentados para multiplicar posibilidades de uso; y espacio exterior propio.

El éxito de este proyecto llevó a nuevos concursos de Frauen-Werk-Stadt en Viena, en el tercero de los cuales se incorporó la participación directa de una asociación de mujeres, que conformarían la mitad de las usuarias futuras. Su participación fue fundamental para determinar programas y características principales de la materialidad del edificio.

detall al moment vital dels seus habitants. Es tracta d'habitatges unipersonals per a joves, per a famílies i per a gent gran. La tipologia per a joves és un espai mínim vital que utilitza l'altura per a proposar mobles retràctils que permeten la transformació d'espai de dormir en espai d'estada diürna; en el cas de la gent gran, es planteja que la mobilitat és escassa, que passaran molt de temps a l'interior, i per això les finestres es col·loquen a l'altura adequada per poder mirar a l'exterior des de butaques o des del llit; la proposta familiar separa la part col·lectiva de la individual. L'edifici ofereix serveis i comerços bàsics, així com un petit espai públic de trobada.

PROJECTES URBANS COMPLEXOS

Poques vegades un projecte urbà reuneix les particulars característiques de la nova àrea residencial de Torre-sana, a la ciutat de Terrassa. Planificat com a vora però no frontera, transició entre un barri de la ciutat i els seus límits naturals, el projecte de Pla de Millora Urbana de Torre-sana, redactat per Manuel de Solà-Morales, va reunir des de la seva gestació característiques que el perfilen com un projecte emblemàtic de fer ciutat amb habitatges, de projectar el creixement urbà amb límits i d'intervenir en el paisatge amb arquitectura. El barri de Torre-sana es planteja com un barri divers, des de l'administració, el projecte i la seva gestió; un barri que contingui paisatge, habitatges, activitats comercials i productives, espais públics diversos i equipaments col·lectius.

La voluntat dels redactors del Pla de Millora Urbana va ser convertir el procés de projecte en un laboratori urbà en temps real. Un cop triats els equips redactors per a les diferents unitats residencials, es va plantejar un sistema de treball de taller compartit per contrastar i discutir les idees i els avenços de cada part del projecte final: així doncs, els cinc equips de projectes (Enric

people comprises a minimal living space that makes use of height so that folding furnishings can be used to transform the sleeping space into daytime sitting space; in the flats for older people, they are expected to have less mobility and to spend more time indoors, so windows are situated at a height that allows them to see outside when sitting in chairs or lying in bed; in the family flats, the collective space is separated from the individual space. The building includes basic services and shops and a small public meeting space.

COMPLEX URBAN PROJECTS

Few projects to date have combined the particular characteristics of the new residential area of Torre-sana, in the city of Terrassa. Planned as an edge but not a border, as a transition between a city neighbourhood and its natural bounds, the Torre-sana Urban Improvement Plan, drafted by Manuel de Solà-Morales, combined from the outset certain characteristics that mark it as an emblematic project for city creation by means of housing, for planning urban growth within limits and for placing architecture within the landscape. The Torre-sana neighbourhood was planned as a diverse neighbourhood from its official conception, planning and management, a neighbourhood that incorporates landscape, housing, commercial and productive activities, diverse public spaces and collective facilities.

The aim of the authors of the Urban Improvement Plan was to convert the project process into a real-time urban laboratory. Once the teams of authors were chosen for the different housing units, a shared workshop was proposed to allow comparison and discussion of ideas and progress on each part of the final plan; the five planning teams (Enric Sòria, Xavier Monteys and Josep Mari Lecea, Eva Prats and Ricardo Flores, Josep Llinàs, and the team led by Manuel de Solà-

Projecte d'habitatges per i per a dones.
Franziska Ullman
Margarete Schütte - Lihotzky Hof.
Frauen-Werk-Stadt / Viena - 1992

Plan for women's housing. Franziska Ullman
Margarete Schütte - Lihotzky Hof.
Frauen-Werk-Stadt / Vienna - 1992

1 Proposta d'Elsa Prochazka – múltiples variants de distribució en 85 m²
2 i 3 Viviendes per dones. Franziska Ullman.
Margarete Schütte -Lihotzky Hof. Frauen-Werk-Stadt / Viena - 1992

1 Proposal by Elsa Prochazka – variations on distribution of 85 m²
2 and 3 Housing by and for women. Franziska Ullman.
Margarete Schütte -Lihotzky Hof. Frauen-Werk-Stadt / Vienna - 1992

Proyecto de viviendas por y para mujeres. Franziska Ullman.
Margarete Schütte – Lihotzky Hof. Frauen-Werk-Stadt / Viena – 1992

Con esta perspectiva también se ha realizado en Wiesen-Nord un edificio intergeneracional proyectado por la arquitecta Franziska Ullmann. En este caso es interesante destacar cómo la tipología de vivienda se adecua hasta en el más mínimo detalle al momento vital de sus moradores. Se trata de viviendas unipersonales para jóvenes, para familias y para personas mayores. La tipología para jóvenes es un espacio mínimo vital que utiliza la altura para proponer muebles escamoteables que permiten la transformación de espacio de dormir en espacio de estancia diurna; en el caso de las personas mayores, se plantea que la movilidad es escasa, que pasarán mucho tiempo en el interior y por ello las ventanas se colocan a la altura adecuada para poder mirar al exterior desde sillones o desde la cama; la propuesta familiar separa la parte colectiva de la individual. El edificio ofrece servicios y comercios básicos, y un pequeño espacio público de encuentro.

- 1 Plantas propuesta de Elsa Prochazka – múltiples variantes de distribución en 85 m²
- 2 y 3 Viviendas por y para mujeres. Franziska Ullman.
- 4 Margarete Schütte – Lihotzky Hof. Frauen-Werk-Stadt / Viena – 1992

Sòria; Xavier Monteys i Josep Maria Lecea; Eva Prats i Ricardo Flores; Josep Llinàs, i l'encapçalat per Manuel de Solà-Morales) funcionen amb autonomia, però compartint parers i adequant les propostes a una unitat en diversitat, alhora que els projectes s'adeqüen a la canviant realitat.

L'oportunitat de pensar i projectar un nou barri és un repte que genera moltes preguntes, començant per com es construeix ciutat. Les llistes d'objectes i elements poden venir donats pel programa (habitatges, equipaments, comerç, espai públic), però les maneres d'organitzar-los, de distribuir-los, de formalitzar-los, són múltiples, i aquí rau una part important de la resposta a aquesta pregunta. Si la ciutat està definida per l'espai públic, les activitats i la gent diversa que l'utilitza, el projecte ha de procurar garantir-los per mitjà de decisions d'escala i complexitat diferents. Si es tractés d'un procés històric de construcció d'un barri, seria el temps, amb la varietat superposada d'actuacions i capes, el que garantiria l'heterogeneïtat i l'apropiació. No obstant això, en un projecte de creació unitària, que això passi és un dels grans reptes. És a dir, sense el "gra petit" que dona cabuda a la varietat tipològica, temporal i d'usos, com es pot aconseguir la varietat real des d'un projecte únic que alhora respongui a l'escala de peça urbana adequada i unitària? La confiança en el tractament de l'espai públic com a element d'organització, coherència i formalització, unit a la llibertat interior de les unitats edificatòries, sembla que és una manera eficient d'aconseguir-ho. El repte és ser capaç d'integrar-se en un barri d'identitat difusa i de petites peces, i al mateix temps ser una peça límit del que és urbà davant del paisatge. Integració i límit en les diferents escales defineixen el projecte.

Aquestes preguntes i d'altres les respon de diferents maneres el projecte: unes clares regles de joc conformen les façanes urbanes d'alineacions i altures estrictes. Si les primeres són homogènies i regulars en el pla, les segones són un nombre absolut que resulta en cada part del conjunt en una alçada relativa diferent a causa del pendent del terreny. La manera en què el projecte urbà treu partit del seu pendent del terreny és una decisió fonamental en la seva funció de transició i límit. La massa construïda queda minorada, suavitzada per la disposició correcta de les peces en relació amb la topografia. La definició de la pell dels edificis la tria cada equip amb la condició prèvia d'una homogeneïtat cromàtica per a cada edifici. Si el front exterior es constitueix com un clar referent compartit, que està en funció d'una escala major, que és la de l'espai públic i les seves relacions amb el paisatge, els fronts interiors responen de manera lliure a les recerques i intencions de cada equip de projecte.

Torre-sana demostra que el coneixement dels processos de la ciutat i els resultats que poden

Morales) thus worked autonomously, but shared impressions and adapted the proposals to a unity in diversity, at the same time adjusting the plans to changing circumstances.

The opportunity to conceive and plan a new neighbourhood is a challenge that poses many questions, beginning with: how do we make a city? The lists of objects and elements may be given by the programme (housing, facilities, commerce, public space); however, there are many different ways of organising, distributing and formalising them, and that fact gives a substantial part of the answer to the question. If a city is defined by public space, activities and the people who use it, the plan must ensure those factors through decisions of differing scale and complexity. If it were a question of a historical process of creation of a neighbourhood, it would be time, through the superimposed variety of actions and layers, that ensured heterogeneity and appropriateness. However, in a plan for creation as a unit, it is a major challenge to achieve that process. In other words, without the "fine grain" that allows for the variety of types, timing and uses, how are we to attain actual variety through a single plan that at the same time deals with the scale of an appropriate and unified urban element? Confident handling of the public space as a component for organisation, coherence and formalisation, in combination with the internal freedom of the building units, would appear to be an efficient means of achieving that aim. The challenge is to be able create a neighbourhood with a diffuse identity made up of small parts, while at the same time forming an edge piece between the city and the landscape. Integration and edge on different scales are the defining factors of the plan.

Those and other issues are addressed in different ways in the plan: there are clear rules defining the urban façades of alignments and strict height restrictions. While the former are consistent and regular in the plan, the latter are an absolute number that results in a different relative height for each part of the ensemble due to the slope of the terrain. The way in which the urban plan takes advantage of the gentle slope of the terrain is a basic decision for its function of transition and edge. The built-up mass is lessened and softened by the proper placement of the parts in relation to the topography. The definition of the skin of the buildings was chosen by each team with the condition of chromatic consistency for each building. While the exterior face is constituted as a clearly shared reference, in relation to a larger scale, the interior faces respond freely to the aims and intentions of each planning team.

Torre-sana shows that awareness of the processes of the city and the results that may

*Projectes urbans complexos
Projecte urbà a Torre-sana, Terrassa.
Manuel de Solà-Morales*

*Complex urban plans
Urban planning of Torre-sana, Terrassa.
Manuel de Solà-Morales*

PROYECTOS URBANOS COMPLEJOS

Pocas veces un proyecto urbano reúne las particulares características de la nueva área residencial de Torre-sana, en la ciudad de Terrassa. Planificado como borde pero no frontera, transición entre un barrio de la ciudad y sus límites naturales, el proyecto de Plan de Mejora Urbana de Torre-sana, que fue redactado por Manuel de Solà-Morales, reunió desde su gestación características que lo perfilan como un proyecto emblemático de hacer ciudad con viviendas, de proyectar el crecimiento urbano con límites y de intervenir en el paisaje con arquitectura. El barrio de Torre-sana se plantea como un barrio diverso, desde la administración, el proyecto y la gestión del mismo; un barrio que contenga paisaje, viviendas, actividades comerciales y productivas, espacios públicos diversos y equipamientos colectivos.

La voluntad de los redactores del Plan de Mejora Urbana fue convertir el proceso de proyecto en un laboratorio urbano en tiempo real. Una vez elegidos los equipos redactores para las diferentes unidades residenciales, se planteó un sistema de trabajo de taller compartido para contrastar y discutir las ideas y los avances de cada parte del proyecto final; los cinco equipos de proyectos (Enric Sòria; Xavier Monteys y Josep Maria Lecea, Eva Prats y Ricardo Flores; Josep Llinàs; y el encabezado por Manuel de Solà-Morales) funcionan así con autonomía, pero compartiendo pareceres y adecuando las propuestas a una unidad en diversidad, a la vez que se adecuan los proyectos a la cambiante realidad.

Proyectos urbanos complejos
Proyecto urbano en Torressana,
Terrassa. Manuel Solà-Morales

La oportunidad de pensar y proyectar un nuevo barrio es un desafío que genera muchas preguntas, comenzando por ¿cómo se construye ciudad? Las listas de objetos y elementos pueden venir dados por el programa (viviendas, equipamientos, comercio, espacio público); sin embargo, las maneras de organizarlos, de distribuirlos, de formalizarlos son múltiples y en ello reside parte importante de la respuesta a esta pregunta. Si la ciudad está definida por el espacio público, las actividades y la gente diversa que lo utiliza, el proyecto ha de procurar garantizarlos por medio de decisiones de escala y complejidad diferentes. Si se tratara de un proceso histórico de construcción de un barrio, sería el tiempo, con la variedad superpuesta de actuaciones y capas, el que garantizaría la heterogeneidad y la apropiación. Sin embargo, en un proyecto de creación unitaria, que esto ocurra es uno de los grandes desafíos. Es decir, sin el “grano pequeño” que da cabida a la variedad tipológica, temporal y de usos, ¿cómo lograr la variedad real desde un proyecto único que a la vez responda a la escala de pieza urbana adecuada y unitaria? La confianza en el tratamiento del espacio público como elemento de organización, coherencia y formalización, unido a la libertad interior de

tenir aquests processos permet reelaborar una interpretació en el sentit de la història, avançant, donant una solució adequada a un problema real, que és el de la necessitat d'habitatges que visquin a la ciutat, inserits en un teixit complex, amb espai públic, espais per a la producció — tallers, comerços — i equipaments, en harmonia amb la natura.

TIPOLOGIES I UNITATS DE CONVIVÈNCIA

Els habitatges actuals han d'adaptar-se a dinàmiques de convivència i valors que han variat molt en les últimes dècades i que estan en constant transformació: els rols de gènere en transformació; composició variada i variable de les unitats de convivència; cultures i procedències diverses; l'habitatge com a lloc de treball (productiu i reproductiu); famílies igualitàries, no jeràrquiques; la importància de les edats i les formes de vida (fills petits, adolescents, adults grans, etc.); la integració i incorporació

stem from those processes allow reshaping of an interpretation in the direction of history, advancing, providing a suitable solution to a real problem, namely the need for housing that lives in a city, inserted into a complex fabric, with public space, spaces for production such as workshops and businesses, and facilities, all in harmony with nature.

TYPES AND UNITS OF COEXISTENCE

Today's housing must be adapted to the dynamics of coexistence and values that have changed greatly over the last few decades and are in a constant state of flux: gender roles in transformation, varied and variable composition of units of coexistence, diverse cultures and origins, the home as workplace (both productive and reproductive), non-hierarchical, egalitarian families, importance of ages and lifestyles (small children, adolescents, older adults, etc.), integration and incorporation of needs resulting from

de requeriments derivats d'altres capacitats; valoració del contacte amb la natura.

Per assolir els objectius d'adequació a les necessitats que hem assenyalat, es poden utilitzar diverses estratègies:

— *Varietat i especificitat programàtica:*
Habitatges que atenguin específicament les necessitats detectades en grups socials, que poden ser per edat, per capacitats econòmiques, per capacitats físiques i per situacions de vulnerabilitat: habitatges per a gent gran, per a joves; habitatges d'acollida per a dones maltractades; habitatges per a menors sense tutors; habitatges per a persones amb malalties

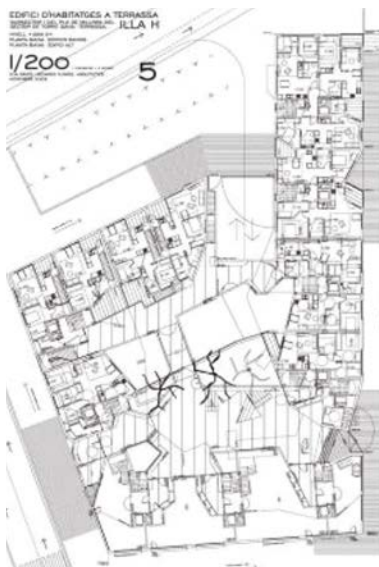
other capacities, and acknowledgement of the importance of contact with nature.

In order to attain those objectives of suitability to needs, we have noted that different strategies are available:

— *Programmed variety and specificity:* Housing that specifically addresses the needs detected in social groups, due to age, financial capacity, physical capacity or situations of vulnerability: housing for older people or young people, shelter housing for battered women, housing for minors without tutors, housing for people with mental illnesses, and halfway housing for ex-convicts.

las unidades edificatorias, parece ser una manera eficiente de lograrlo. El reto es ser capaz de integrarse a un barrio de identidad difusa y de pequeñas piezas, al mismo tiempo que ser una pieza límite de lo urbano frente al paisaje. Integración y límite en las diferentes escalas definen el proyecto.

Estas y otras preguntas son respondidas de diferentes maneras por el proyecto: unas claras reglas de juego conforman las fachadas urbanas de alineaciones y alturas estrictas. Si las primeras son homogéneas y regulares en el plan, las segundas son un número absoluto que resulta en cada parte del conjunto en una altura relativa diferente debido a la pendiente del terreno. La manera en que el proyecto urbano saca partido de la suave pendiente del terreno es una decisión fundamental en su función de transición y límite. La masa construida queda aminorada, suavizada por la correcta disposición de las piezas en relación a la topografía. La definición de la piel de los edificios es elegida por cada equipo con la condición previa de una homogeneidad cromática para cada edificio. Si el frente exterior se constituye como claro referente compartido, que está en función de una escala mayor, que es la del espacio público y sus relaciones con el paisaje, los frentes interiores responden de manera libre a las búsquedas e intenciones de cada equipo de proyecto.

Torressana, Terrassa

Torre-sana demuestra que el conocimiento de los procesos de la ciudad y los resultados que pueden tener dichos procesos permite reelaborar una interpretación en el sentido de la historia, avanzando, dando una solución adecuada a un problema real, que es el de la necesidad de viviendas que vivan en la ciudad, insertas en un tejido complejo, con espacio público; espacios para la producción: talleres, comercios; equipamientos y en armonía con la naturaleza.

TIPOLOGÍAS Y UNIDADES DE CONVIVENCIA

Las viviendas actuales han de adaptarse a dinámicas de convivencia y a valores que han variado mucho en las últimas décadas y que están en constante transformación: los roles de género en transformación; composición variada y variable de las unidades de convivencia; culturas y procedencias diversas; la vivienda como lugar de trabajo (productivo y reproductivo); familias igualitarias, no jerárquicas; la importancia de las edades y los modos

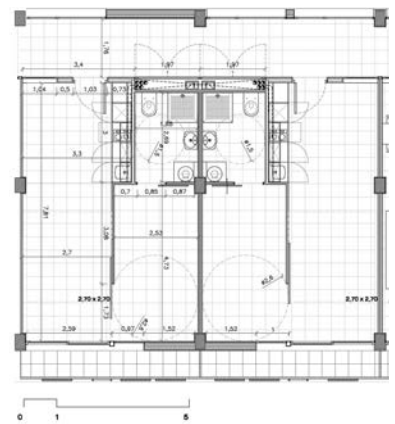
mentals i habitatges-pont posteriors a condemes penals.

Pertanyen a aquesta categoria els programes d'habitatge de lloguer per a joves i per a gent gran, amb característiques específiques, encara que la superfície pugui ser similar. Els habitatges per a joves i gent gran amb equipaments a l'Antic Camí de València a Barcelona, de les arquitectes Sara Bartumeus i Anna Renau, s'han projectat atenent les diferències de formes de vida dels dos col·lectius. En el cas de la gent gran, s'ha proposat una tipologia més tradicional, en la qual s'estableix una clara diferència entre

This category includes programmes for rental housing for young people and older people, with specific characteristics, although the surface area may be similar. The housing for young people and older people with facilities in Antic Camí de València in Barcelona, by the architects Sara Bartumeus and Ana Renau, was planned taking into account the differences in lifestyle between the two groups. The housing for older people is based upon a more traditional type, with clear differentiation between common and private areas. The common areas are concentrated on the ground floor; each unit has its own private exterior space and the sleeping areas and sitting

Tipologies i unitat de convivència. Conjunt d'habitatges per a joves i persones grans al Poblenou. Sara Bartumeus i Anna Renau, 2006 Varietat i especificitat programàtica

Types and units of co-existence. Housing for young people and older people in Poblenou. Sara Bartumeus and Anna Renau, 2006 Programmed variety and specificity

àrees comunes i privades. Els espais comuns es concentren a la planta baixa; cada habitatge té un espai exterior propi privat i s'organitzen els espais de descans i d'estar de manera semblant. En el cas dels joves, la preponderància es troba en els espais de relació, tant compartits com individuals. Així doncs, com que no es dona una solució de continuïtat entre l'exterior compartit i aquest interior de caràcter més públic, l'habitació té un paper secundari.

areas are organised in a similar manner. In the case of units for young people, there is more emphasis on spaces for interaction, whether shared or individual. Thus, since there is no break between the shared exterior and this more public interior, bedrooms are of secondary importance.

— *Variabilitat espacial en el temps: Habitatges que es puguin adequar a les necessitats canviants dels grups de convivència o bé als canvis en el temps d'un mateix grup. No es tracta solament de les diferències entre grups de convivència, o la transformació dràstica d'un d'ells; el simple pas del temps varia les necessitats de les persones que cohabiten: no són iguals les necessitats d'un grup amb nadons, nens en edat escolar, adolescents o joves. Per a les adequacions espacials cal tenir en compte les especificitats constructives i tecnològiques de l'edifici, perquè en permetin una transformació ràpida i econòmica. Com a estratègia de projecte, és fonamental la desjerarquització dels espais, és a dir, que aquests no condicionin jerarquies ni privilegis espacials entre els seus residents, afavorint una utilització flexible, no sexista, no exclusiva i no predeterminada dels*

Spatial variability over time: Housing that can be adapted to the changing needs of the groups of inhabitants or to changes within a given group over time. This is not just a question of differences between groups of inhabitants, or the drastic transformation of one such group; the mere passage of time changes the needs of the people living together: the needs of a group with babies are not the same as the needs of a group with school-age children, adolescents or young adults. Spatial adaptation requires taking the building's specific construction and technological characteristics into account, so that they may be transformed quickly and economically. Dehierarchisation of spaces is an essential planning strategy, in other words the spaces should not impose hierarchies or spatial privileges on their inhabitants, but should instead facilitate their flexible, non-sexist, non-exclusive and non-predetermined use. This will have to do with components of similar size quality. The dehierarchisation of living space not only makes it more social and contemporary, but also allows it to be

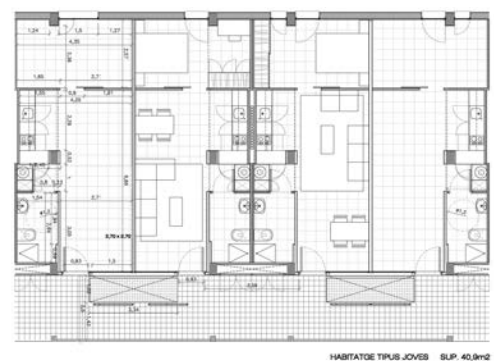
de vida (hijos pequeños, adolescentes, adultos mayores, etc.); la integración e incorporación de requerimientos derivados de otras capacidades; valoración del contacto con la naturaleza.

Para alcanzar los objetivos de adecuación a las necesidades que hemos señalado se pueden utilizar diversas estrategias:

— Variedad y especificidad programática: Viviendas que atiendan específicamente a las necesidades detectadas en grupos sociales, que pueden ser por edad, por capacidades económicas, por capacidades físicas y por situaciones de vulnerabilidad: viviendas para personas mayores, para jóvenes; viviendas de acogida para mujeres maltratadas; viviendas para menores sin tutores; viviendas para personas con enfermedades mentales y viviendas-puente posteriores a condenas penales.

Tipologías y unidad de convivencia.
Conjunto de viviendas para jóvenes y personas mayores en el Poble Nou.
Sara Bartumeus y Anna Renau.
2006

Variedad y especificidad programática

En esta categoría entran los programas de vivienda de alquiler para jóvenes y para personas mayores, con características específicas, aunque la superficie pueda ser similar. Las viviendas para jóvenes y personas mayores con equipamientos en el Antic Camí de València en Barcelona, de las arquitectas Sara Bartumeus y Ana Renau, se han proyectado atendiendo a las diferencias de modos de vida de los dos colectivos. En el caso de las personas mayores, se ha propuesto una tipología más tradicional, en la que se establece una clara diferencia entre áreas comunes y privadas. Los espacios comunes se concentran en planta baja; cada vivienda tiene un espacio exterior propio privado y se organizan los espacios de descanso y de estar de manera semejante. En el caso de los jóvenes, la preponderancia está en los espacios de relación, ya sean compartidos o individuales. Así, al no darse la solución de continuidad entre el exterior compartido y ese interior de carácter más público, la habitación tiene un papel secundario.

— Variabilidad espacial en el tiempo: Viviendas que se puedan adecuar a las necesidades cambiantes de los grupos de convivencia o bien a los cambios en el tiempo de un mismo grupo. No solo se trata de las diferencias entre grupos de convivencia, o a la transformación drástica de uno; el simple paso del tiempo varía las necesidades de las personas que cohabitan: no son iguales las necesidades de un grupo con bebés, niños en edad escolar, adolescentes o jóvenes. Para las adecuaciones espaciales hay que tener en cuenta las especificidades constructivas y tecnológicas del edificio, para que permitan su rápida y económica transformación. Como estrategia de proyecto es fundamental la desjerarquización de los espacios, es decir, que estos no condicionen jerarquías ni privilegios espaciales entre sus residentes, favoreciendo una utilización flexible, no sexista, no exclusiva y no predeterminada de los espacios. Ello tiene que ver con piezas de tamaños y cualidades similares. La desjerarquización del espacio doméstico no solamente lo hace más social y contemporáneo, sino que también permite que sea más flexible, rentable y

Tipologies i unitat de convivència.
Variabilitat en le temps.
Habitatges a Lleida.
Coll-Leclerc Arquitectos.

Types and units of co-existence.
Variability over time.
Housing in Lérida.
Coll-Leclerc Arquitectos

espais. Això té a veure amb peces de mides i qualitats similars. La desjerarquització de l'espai domèstic no solament el fa més social i contemporani, sinó que també permet que sigui més flexible, rendible i sostenible, per la seva adaptabilitat als canvis en el cicle vital i les formes de vida (Muxí, 2009). Els banys sub-dividits són una eina més d'aquesta flexibilitat. I per a no jerarquitzar habitacions ni usuaris, és important que les parts que componen els banys es puguin utilitzar a la vegada; per això, han d'estar col·locades en espais separats.

— Valoració de l'evolució i transformació dels rols de gènere: Els treballs productius són els que reben remuneració com a contraprestació, i es considera que, majoritàriament, es realitzen fora de la llar en entorns públics. Aquest últim pressupòsit no sempre es compleix, ja que la llar ha estat i és també un espai de tasques productives, especialment de les dones, que en la majoria de les ocasions no compten amb l'espai adequat.

La tendència actual és que les unitats de convivència no estiguin regides per unes jerarquies i rols excloents propis de la família nuclear moderna, en la qual el treball productiu el realitzava l'home fora de casa i el treball de la reproducció el realitzava la dona a l'interior de l'habitatge. Per això és clau la capacitat d'adequació de l'habitatge a la necessitat de llocs de treball productiu, que no entorpeixin les activitats de la vida quotidiana, preveient la possibilitat de disposar d'"espais satèl·lit" o espais discontinus respecte de l'habitatge per a aquesta finalitat. Les tecnologies de la informació i la comunicació han modificat els patrons de treball i han ampliat les possibilitats d'activitats productives a la llar, tant en els tipus de treball com pel que fa a qui es troba en aquesta situació.

L'habitatge és l'espai privat, un interior construït en el qual es realitzen principalment les activitats i tasques de la reproducció, que són aquelles que fan possible el desenvolupament natural, físic i social de les persones, i constitueixen la base de les tasques productives. Les tasques de la reproducció tenen com a característica principal que no són remunerades, cosa que les converteix en invisibles i fa que es considerin com a tasques menors. Si el treball productiu a l'interior dels habitatges és una opció, no ho són els treballs reproductius derivats de les necessitats diàries de totes les persones, de manera que és imprescindible que es prevegin els espais adequats per a desenvolupar el treball reproductiu. Si bé els treballs o les tasques de la reproducció s'han assignat tradicionalment al sexe femení, en el seu rol de gènere femení, progressivament les especificitats es dilueixen, però no les tasques, i per això el seu coneixement i reconeixement en els projectes són tan importants.

more flexible, profitable and sustainable, because it can be adapted to the life cycle and different lifestyles (Muxí, 2009). Divided bathrooms are a further instrument for that flexibility. In order to avoid hierarchising rooms or users, it is important that the different component parts of bathrooms can be used at the same time, meaning that they must be placed in separate spaces.

— Importance of the evolution and transformation of gender roles: Productive work is that which receives remuneration in return and it is considered, as a rule, to be performed outside the home in public surroundings. That rule does not always apply, since the home has been and continues to be a space for productive tasks, particularly by women, and in most cases there is no suitable space for such work.

The current trend is toward coexistence units that are not subject to exclusive hierarchies and roles characteristic of the modern nuclear family, where the productive work was done by the man outside the home and the reproductive work was performed by the woman within the home. It is therefore essential for housing to be adaptable to the need for places for productive work that do not interfere with the activities of daily life, with the possibility of "satellite spaces" or non-contiguous spaces vis-à-vis the dwelling for that purpose. Information and communication technologies have changed the patterns of work and expanded the possibilities for productive activities in the home, in terms of both the type of work and the people who find themselves in that situation.

A dwelling is a private space, a constructed interior where mainly the activities and tasks of reproduction are carried out that allow the natural, physical and social development of individuals, serving as the basis for productive tasks. The tasks of reproduction have as their main characteristic the fact that they are not remunerated, making them invisible and ranked as minor tasks. While productive work in the home is an option, that is not the case with the reproductive work involved in everyone's daily needs, so suitable spaces for the accomplishment of reproductive must be provided. While reproductive work or tasks have been traditionally assigned to women, in their role as the feminine gender, those specificities are being progressively blurred, but the tasks themselves are not, so awareness and recognition of those tasks in planning are of great importance.

— Shareable kitchen: The location and layout of the kitchen is essential to the creation of housing without hierarchies to make the reproductive work visible and to allow sharing of those tasks. The spaces for laundry tasks and suitable spaces for storage are obvious needs in a home;

Tipologies y unidad de convivencia.
Variabilidad en el tiempo.
Viviendas en Lleida.
Coll-Leclerc arquitectos

sostenible, por su adaptabilidad a los cambios en el ciclo vital y los modos de vida (Muxí, 2009). Los baños subdivididos son una herramienta más de esta flexibilidad. Y para no jerarquizar habitaciones ni usuarios es importante que las partes de que se componen los cuartos de baño puedan ser utilizadas al mismo tiempo; para ello, tienen que estar colocadas en espacios separados.

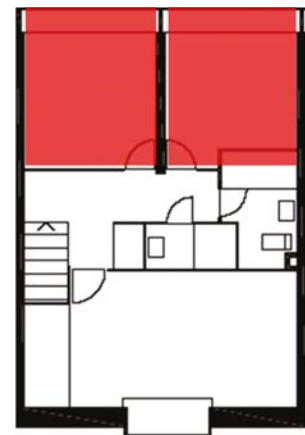
— Valoración de la evolución y transformación de los roles de género: Los trabajos productivos son aquellos que reciben remuneración como contraprestación, y se considera que, mayoritariamente, son realizadas fuera del hogar en entornos públicos. Este último presupuesto no siempre se cumple, ya que el hogar ha sido y es también un espacio de tareas productivas, especialmente de las mujeres, que en la mayoría de las ocasiones no cuentan con el espacio adecuado.

La tendencia actual es que las unidades de convivencia no se encuentren regidas por unas jerarquías y roles excluyentes propios de la familia nuclear moderna, en la que el trabajo productivo lo realizaba el hombre fuera de la casa y el trabajo de la reproducción lo realizaba la mujer en el interior de la vivienda. Por ello es clave la capacidad de adecuación de la vivienda a la necesidad de lugares de trabajo productivo, que no entorpezcan las actividades de la vida cotidiana, contemplando la posibilidad de disponer de “espacios satélite” o espacios discontinuos con respecto a la vivienda para tal finalidad. Las tecnologías de la información y la comunicación han modificado los patrones de trabajo ampliando las posibilidades de actividades productivas en el hogar, tanto en tipo de trabajo como en cuanto a quiénes se encuentran en esa situación.

La vivienda es el espacio privado, un interior construido en el que se realizan principalmente las actividades y tareas de la reproducción, que son aquellas que hacen posible el desarrollo natural, físico y social de las personas, constituyendo la base de las tareas productivas. Las tareas de la reproducción tienen como característica principal no ser remuneradas, lo que las hace invisibles y que sean consideradas como tareas menores. Si el trabajo productivo en el interior de las viviendas es una opción, no lo son los trabajos reproductivos derivados de las necesidades diarias de todas las personas, de modo que es imprescindible que se prevean los espacios adecuados para desarrollar el trabajo reproductivo. Si bien los trabajos o tareas reproductivas han sido tradicionalmente asignadas al sexo femenino, en su rol de género femenino, progresivamente las especificidades se diluyen, pero no las tareas, por lo que su conocimiento y reconocimiento en los proyectos son tan importantes.

Tipologies i unitat de convivència.
Desjerarquització.
Cuina oberta a altres àmbits – espai
per al treball reproductiu

Types and units of coexistence.
Dehierarchisation.
Open plan kitchen – space for
reproductive work

Ámbitos con iguales características: superficie, iluminación, ventilación, volumen

— *Cuina compartible: La situació i forma de la cuina és essencial per a crear habitatges sense jerarquies, per a visibilitzar el treball reproductiu i perquè aquestes tasques es puguin compartir. Els espais per a les tasques del cicle de la roba, així com els espais adequats d'emmagatzematge i desament, són necessitats evidents en una llar; tot i així, tenen poca consideració i moltes vegades s'entenen com a peces eliminables i sense valor. Una part d'aquestes tasques es pot realitzar en espais externs al mateix habitatge i es pot compartir.*

— *Valoració de la natura: La societat contemporània valora la recuperació de la relació amb la natura sense perdre condicions d'urbanitat, alhora que ha pres consciència de la finitud dels*

however, they are considered of little importance and often seen as dispensable. Some of those tasks may be accomplished outside the home itself in spaces that may be shared.

— Importance of nature: Our contemporary society values the recovery of contact with nature without renouncing the conditions of urban life, while it has also become aware that resources are limited. In order to avoid a situation where the solution to recovery of contact with nature consists of life in suburbia, which conflicts with the finite nature of resources, we need to incorporate plants, earth and water into all levels of the plan, from the quality exterior space of each dwelling, to including plants as an element of architectural planning.

Tipologies i unitat de convivència.
Valoració de la natura.
Toni Gironès a Tarragona /
Carlos Ferrater a Barcelona

Types and units of co-existence.
Importance of nature.
Toni Gironés in Tarragona /
Carlos Ferrater in Barcelona

Tipologías y unidad de convivencia.
Des-jerarquización.
Cocina abierta a otros
ámbitos – espacio para el trabajo
reproductivo

— Cocina compartible: La situación y forma de la cocina es esencial para crear viviendas sin jerarquías, para visibilizar el trabajo reproductivo y para que dichas tareas puedan ser compartidas. Los espacios para las tareas del ciclo de la ropa, así como los espacios adecuados de almacenaje y guardado, son necesidades evidentes en un hogar; sin embargo, son poco considerados y muchas veces se entienden como piezas eliminables y sin valor. Parte de estas tareas se pueden realizar en espacios externos a la propia vivienda y ser compartidos.

— Valoración de la naturaleza: La sociedad contemporánea valora la recuperación de la relación con la naturaleza sin perder condiciones de urbanidad, al tiempo que se ha hecho consciente de la finitud de los recursos. Para evitar que la solución a la recuperación de la relación con la naturaleza sea la vida en el suburbio, que entra en contradicción con la finitud de los recursos, es importante incorporar la vegetación, la tierra y el agua en todas las escalas de proyecto; desde el espacio exterior propio de calidad de cada vivienda hasta la incorporación de la vegetación como elemento de proyecto en la arquitectura.

Las estrategias señaladas a escala de la tipología necesitan estar complementadas por calidades y elementos del conjunto como interfaz con el espacio urbano. En los edificios o conjuntos hay que incorporar espacios de transición de lo privado a lo público. Las plantas bajas como elemento fundamental en la conformación de la calidad urbana tienen que ofrecer espacios para actividades comunitarias y sociales, así como servicios, comercios y espacios para trabajos variados. Las dimensiones de estos espacios han de garantizar una permeabilidad física y visual (Jacobs, 1961) con el exterior, para ser parte de la seguridad del entorno barrial. Deben incluirse elementos para la mejora del consumo energético del conjunto e incorporar la naturaleza en el proyecto total.

En los últimos años se ha avanzado en la búsqueda de soluciones normativas, económicas y tipológicas para franjas específicas de edad, como pueden ser las viviendas de alquiler para personas mayores y para jóvenes, al tiempo que se han creado viviendas de acogida para mujeres maltratadas, así como para jóvenes menores y niños sin familia. Estos programas insertos en tejidos urbanos complejos son innovaciones que resultan de la observación de la realidad para extraer las nuevas necesidades que de ella derivan.

Tipologías y unidad de convivencia.
Valoración de la naturaleza.
Carlos Ferrater en Barcelona /
Toni Gironés en Tarragona

recursos. Per evitar que la solució a la recuperació de la relació amb la natura sigui la vida al suburbi, que entra en contradicció amb la finitud dels recursos, és important incorporar la vegetació, la terra i l'aigua en totes les escales de projecte; des de l'espai exterior propi de qualitat de cada habitatge fins a la incorporació de la vegetació com a element de projecte en l'arquitectura.

Les estratègies assenyalades a escala de la tipologia s'han de complementar amb qualitats i elements del conjunt com a interfície amb l'espai urbà. En els edificis o conjunts cal incorporar espais de transició del privat al públic. Les plantes baixes com a element fonamental en la conformació de la qualitat urbana han d'oferir espais per a activitats comunitàries i socials, així com serveis, comerços i espais per a treballs variats. Les dimensions d'aquests espais han de garantir una permeabilitat física i visual (Jacobs, 1961) amb l'exterior, per a ser part de la seguretat de l'entorn de barri. S'han d'incloure elements per a la millora del consum energètic del conjunt i incorporar la naturalesa en el projecte total.

En els últims anys s'ha avançat en la recerca de solucions normatives, econòmiques i tipològiques per a franges específiques d'edat, com ara els habitatges de lloguer per a gent gran i per a joves, alhora que s'han creat habitatges d'acollida per a dones maltractades, i també per a joves menors i nens sense família. Aquests programes inserits en teixits urbans complexos són innovacions que resulten de l'observació de la realitat per extreure'n les noves necessitats que se'n deriven.

Actualment, el 2014, com a resultat de la crisi, veiem com part de la societat s'autoorganitza en sistemes cooperatius per a fer possible l'habitatge com a bé d'ús.

Com a conclusió, cal insistir que la complexitat social, econòmica i territorial en què vivim no ens permet solucions úniques, uniformes, repetitives. Es tracta de conèixer en profunditat les diferents realitats i de realitzar diverses actuacions que s'hi adequin creativament.

The strategies mentioned in connection with housing types must be supplemented with qualities and elements of the ensemble as an interface with the urban space. The buildings or groups of buildings need to include transitional areas from public to private space. Ground floors, as an essential element of the formation of urban quality have to provide spaces for community and social activities as well as services, businesses and varied work spaces. The dimensions of those spaces must ensure a physical and visual permeability (Jacobs, 1961) with the outside, as a contributing factor to the safety of the neighbourhood environment. Elements for improving energy use by the ensemble must be included and nature must be incorporated into the overall plan.

Progress has been made in recent years in the pursuit of regulatory, financial and typological solutions for specific age groups, such as rental accommodation for older people and young people, while shelter housing has been created for battered women and for minors and children without families. Such programmes inserted into complex urban fabrics are innovations achieved as a result of the observation of actual circumstances to define the new needs arising as a result of those circumstances.

At present, as of 2014, and as result of the crisis, we are seeing how a part of society is organising itself into co-operative systems to make housing as a consumer good a reality.

In conclusion, we must reiterate that the complex social, financial and regional circumstances prevailing at present do not allow for single, uniform or repetitive solutions. We need to study the differing situations in depth and carry out diverse actions that adapt creatively to those situations.

LA CASA SENSE GÈNERE
Jornades d'Urbanisme i Gènere, 2005

AMB GÈNERE

- 1– Cuina aïllada sense possibilitats de compartir-ne l'activitat amb la resta de l'habitatge
- 2– No existeix un estenedor vinculat a la bugada
- 3– La posició dels banyos i armaris impedeix la flexibilitat dels dormitoris

SENSE GÈNERE

- 1– Integrar la cuina a la dinàmica social de la casa (sala i balcó) i agregar-hi un estenedor
- 2– Concentrar en un sol espai funcional armaris i banyos al voltant de la circulació
- 3– Flexibilitat d'usos dels dormitoris, espais no jeràrquics

THE GENDERLESS HOME
Seminar on Gender and Urban Planning, 2005

WITH GENDER

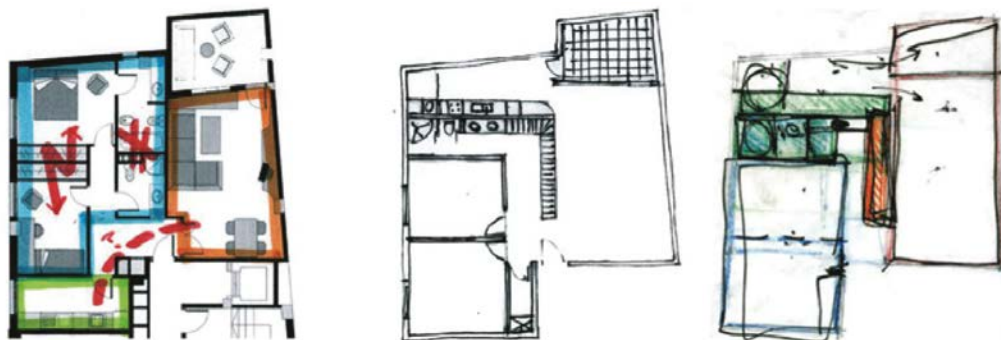
- 1– Separate kitchen with no potential for sharing activities with the rest of the dwelling
- 2– No clotheslines adjacent to the washer
- 3– Positioning of bathrooms and wardrobes obstructs flexibility of bedrooms

GENDERLESS

- 1– Integration of the kitchen into the social dynamics of the home (living room and balcony) and addition of a clothesline
- 2– Grouping of wardrobes and bathroom into a single function space around traffic
- 3– Flexible uses for bedrooms, non-hierarchical spaces

En la actualidad, en el 2014 y como resultado de la crisis, estamos viendo cómo parte de la sociedad se autoorganiza en sistemas cooperativos para hacer posible la vivienda como bien de uso.

Como conclusión, hay que insistir en que la complejidad social, económica y territorial en la que vivimos no nos permite soluciones únicas, uniformes, repetitivas. Se trata de conocer en profundidad las diferentes realidades y realizar diversas actuaciones que se adecuen creativamente a ellas.

LA CASA SIN GÉNERO. JORNADA URBANISMO Y GÉNERO, 2005

CON GÉNERO

- 1— Cocina aislada sin posibilidades de compartir su actividad con el resto de la vivienda
- 2— No existe un tendedero vinculado al lavado
- 3— La posición de los baños y armarios impide la flexibilidad de los dormitorios

SIN GÉNERO

- 1— Integrar la cocina en la dinámica social de la casa (sala y balcón) y agregar un tendedero
- 2— Concentrar en un solo espacio funcional armarios y baños en torno a la circulación
- 3— Flexibilidad de usos de los dormitorios, espacios no jerárquicos

BIBLIOGRAFÍA

BOFILL LEVI, Anna. *Planejament urbanístic, espais urbans i espais interiors des de la perspectiva de les dones*. *Quaderns de l'Institut*, Institut Català de les Dones – Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Barcelona, 2005.

CARRASCO, Cristina; SERRANO, Mònica. *Compte satèl·lit de la producció domèstica (CSPD) de les llars de Catalunya 2001*. Generalitat de Catalunya, Institut Català de les Dones. Colección Estudi 1. Barcelona, 2006.

HABRAKEN, N. J. et al. *El diseño de soportes*. Ed. Gustavo Gili S.A. Barcelona, 1979 (Traducción Indaleci Miras Pardo; reedición 2002).

HABRAKEN, N. John; MIGNUCCI, Andrés. *Soportes: vivienda y ciudad. Supports: Housing and City*. Máster Laboratorio de la vivienda del siglo XXI. Barcelona, 2009.

JACOBS, Jane. *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Capitán Swing. Madrid, 2012 (original de 1961).

MONTANER, Josep María; MUXÍ Zaida (Ed.). *Habitar el presente. Vivienda en España: sociedad, ciudad, tecnología y recursos*. Ministerio de Vivienda, Madrid, 2006.

MONTANER, Josep María; MUXÍ Zaida. "Seriación y singularidad". En: MOYA, Luis "Vivienda social ahora". *Ciudad y territorio. Estudios territoriales*, vol. XLI, tercera época N° 161-162, otoño-invierno 2009. Ministerio de vivienda. Madrid, 2009.

MUXÍ, Zaida. "Ciudad Próxima. Urbanismo sin Género". En: *Ingeniería y Territorio*, n° 75. Revista del Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos. Barcelona, 2006.

MUXÍ, Zaida. "Mujeres y arquitectura: teoría y práctica de la vivienda". En: *Arquitectura COAM*, n° 340. Madrid, 2005.

MUXÍ, Zaida. *Recomanacions per a un habitatge no jeràrquic ni androcèntric*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2009.

SÁNCHEZ DE MADARIAGA, Inés. "Vivienda, movilidad y urbanismo para la igualdad en la diversidad: ciudad, género y dependencia". En: MOYA, Luis. "Vivienda social ahora". *Ciudad y territorio. Estudios territoriales*, vol. XLI, tercera época, n° 161-162, otoño-invierno, 2009. Ministerio de vivienda. Madrid, 2009

DESIGUALDADES SOCIALES, PROBLEMÁTICAS URBANAS

SOCIAL INEQUALITIES, URBAN ISSUES

Comenzamos esta ponencia con un breve recordatorio de las revueltas urbanas que se han producido en algunas metrópolis europeas desde que entramos en el siglo XXI y que han sido asociadas a las condiciones de vida en los barrios más pobres.

2005: Once noches seguidas de revueltas en París. El Gobierno francés declara el estado de excepción.
2006: En septiembre, una semana de revueltas en algunos barrios de Bruselas.
2007: Tres noches de revueltas en Villiers-le-Bel, Francia.
2008: En diciembre, disturbios en Malmö (Suecia).
2009: En julio, disturbios en los barrios parisinos de Firminy y Montreuil.
2010: Dos noches de disturbios en Rinkeby (Estocolmo).
2011: Una semana de graves disturbios en diversas ciudades inglesas, con importantes daños en viviendas y comercios.
2013: Dos noches de disturbios en Trappes (Francia).
2013: Diez días de revueltas violentas en Estocolmo y otras ciudades suecas.
2014: Ocho días de disturbios contra una intervención urbanística en Gamonal (Burgos).

En la historia reciente de Europa nunca había habido tanta movilización colectiva violenta asociada a los barrios donde viven los estratos sociales más marginados de nuestra sociedad. ¿Qué ha cambiado para que haya surgido un fenómeno urbano que hasta ahora veíamos asociado sólo con las ciudades americanas? ¿Podemos esperar que el fenómeno empeore y se extienda por toda la UE y, por lo tanto, también al AMB? Los cambios más relevantes tienen que ver con el cambio de modelo productivo, que ha trastocado la estructura europea de desigualdades.

Las metrópolis industriales europeas habían conseguido, sobre todo en el tercer cuarto del siglo XX, unos niveles de bienestar y seguridad para sus residentes impensables cuando la industrialización inició sus pasos. La prosperidad económica, unida al papel relevante de los Estados en la regulación de mercados y la construcción de sistemas de protección social, ofrecían un sólido bienestar a los

I would like to begin my talk with a brief review of the urban unrest that has occurred in certain European metropolises since the beginning of the 21st century associated with living conditions in their poorest neighbourhoods.

2005: Eleven consecutive nights of riots in Paris. The French government declared a state of emergency.
2006: A week of riots in certain neighbourhoods of Brussels in September.
2007: Three nights of riots in Villiers-le-Bel, France.
2008: Disturbances in Malmö (Sweden) in December.
2009: Riots in the Paris neighbourhoods of Firminy and Montreuil, in July.
2010: Two nights of riots in Rinkeby (Stockholm).
2011: A week of serious rioting in several English cities, with substantial damage to homes and businesses.
2013: Two nights of unrest in Trappes (France).
2013: Ten days of violent rioting in Stockholm and other Swedish cities.
2014: Eight days of unrest in protest against an urban project in Gamonal (Burgos).

In its recent history Europe had not undergone such a degree of violent collective mobilisation associated with the neighbourhoods inhabited by the most underprivileged strata of our society. What happened to allow the emergence of an urban phenomenon that we had, until lately, associated strictly with American cities? Can we expect the situation to worsen and extend to the rest of the European Union, and so to the Barcelona Metropolitan Area as well? The most significant changes have to do with developments in the production model that have upset the structure of inequalities in Europe.

Europe's industrial metropolises had attained, particularly during the third quarter of the 20th century, levels of well-being and security for their inhabitants that would have been unthinkable at the outset of the industrial revolution. Economic prosperity, in combination with the leading role taken by states in regulating markets and building social protection

Sebastià Sarasa

Sociòleg, professor UPF

DESIGUALTATS SOCIALS, PROBLEMÀTIQUES URBANES

Comencem aquesta ponència amb un breu recordatori de les revoltes urbanes que han succeït en algunes metròpolis europees d'ençà que hem entrat al segle XXI i que han estat associades a les condicions de vida en els barris més pobres.

- 2005 Onze nits seguides de revoltes a París. El Govern francès declarà l'estat d'excepció.
- 2006 Al setembre, una setmana de revoltes a alguns barris de Brussel·les.
- 2007 Tres nits de revoltes a Villiers-le-Bel, França.
- 2008 Al desembre, disturbis a Malmö (Suècia).
- 2009 Al juliol, disturbis als barris parisencs de Firminy i Montreuil.
- 2010 Dues nits de disturbis a Rinkeby (Estocolm).
- 2011 Una setmana de greus disturbis a diverses ciutats angleses, amb importants danys sobre habitatges i comerços.
- 2013 Dues nits d'aldarulls a Trappes (França).
- 2013 Deu dies de revoltes violentes a Estocolm i altres ciutats sueques.
- 2014 Vuit dies d'aldarulls contra una intervenció urbanística a Gamonal (Burgos).

A la història recent d'Europa mai no hi havia hagut tanta mobilització col·lectiva violenta associada als barris on viuen els estrats socials més marginats de la nostra societat. Què ha canviat perquè hagi sorgit un fenomen urbà que fins ara el vèiem associat només a les ciutats americanes? Podem esperar que el fenomen empitjori i s'estengui arreu de la UE i, per tant, també a l'AMB? Els canvis més rellevants tenen a veure amb el canvi de model productiu, que ha trastocat l'estructura de desigualtats europea.

Les metròpolis industrials europees havien aconseguit, sobretot en el tercer quart del segle XX, uns nivells de benestar i seguretat per als seus residents impensables quan la industrialització va iniciar les seves passes. La prosperitat econòmica, unida al paper rellevant dels estats en la regulació de mercats i la construcció de sistemes de protecció social, oferien un sòlid benestar als estrats socials més baixos, formats majoritàriament per treballadors manuals que gaudien de la protecció de sòlides organitzacions sindicals. L'estructura urbana d'aquestes metròpolis no estava exempta de segregació residencial entre suburbis obrers, amb predominança de l'habitatge social de nova creació, centres històrics degradats que servien per a acollir la immigració interior del camp a la ciutat, i zones d'eixample del segle XIX i nous suburbis de costosos habitatges on s'ubicaven les classes mitjanes i els grans empresaris. Tot plegat, però,

estratos sociales más bajos, formados mayoritariamente por trabajadores manuales que gozaban de la protección de sólidas organizaciones sindicales. La estructura urbana de estas metrópolis no estaba exenta de segregación residencial entre suburbios obreros, con predominio de la vivienda social de nueva creación, centros históricos degradados que servían para acoger a la inmigración interior del campo a la ciudad, y zonas de ensanche del siglo XIX y nuevos suburbios de costosas viviendas donde se ubicaban las clases medias y los grandes empresarios. Todo ello, sin embargo, con unos niveles de heterogeneidad interclasista mayores que los habituales en el otro lado del Atlántico, donde a la segregación de clase se añadía la segregación étnica y racial, la cual daba pie a la existencia de guetos, fundamentalmente de población negra. Pero la transición de la urbe industrial a la postindustrial ha significado un cambio radical en la estructura de desigualdades y en la morfología de las ciudades europeas. Veámoslas por separado.

LA ESTRUCTURA DE LAS DESIGUALDADES

Existen indicios de que la estructura de las desigualdades tiende a la polarización social, pero una polarización con dimensiones diferentes. Por un lado, hay una polarización creciente entre capital y trabajo como resultado de una concentración del capital en manos de grandes corporaciones, que tienden a fusionarse para formar oligopolios que les den posiciones de poder en la economía mundial. Estas corporaciones tienen un poder superior al de los estados y fuerzan la desregulación de los mercados laborales, la regresividad de los sistemas fiscales y el crecimiento de las rentas de capital por encima de las rentas del trabajo.

Asimismo, existe una polarización social que está rompiendo también la cohesión entre las clases sociales subalternas, como resultado combinado de una polarización en la estructura ocupacional y en la estructura de los hogares. Sin embargo, hay discrepancias en los estudios realizados sobre el alcance de esta polarización. Existe bastante consenso en que se da una polarización creciente en EEUU y en Gran Bretaña entre directivos, profesionales y semiprofesionales, por un lado, y trabajadores poco cualificados del sector servicios, por otro, a costa de la clase trabajadora manual tradicional, que ha conformado la llamada "clase media" en términos de capacidad de consumo.

No obstante, las conclusiones sobre la polarización son más discutidas cuando se trata del resto de países de la UE, ya que la estructura ocupacional está condicionada por las regulaciones laborales y por los regímenes de bienestar social, muy diferentes en la Europa continental de los existentes en el mundo anglosajón. En pocas palabras, la estructura de desigualdades de las sociedades postindustriales depende de cómo los regímenes de bienestar hayan resuelto la dificultad de generar empleo para los trabajadores poco cualificados. En los regímenes de bienestar más liberales, en los que hay una fuerte oferta de mano de obra inmigrante poco cualificada, la opción ha sido reducir las prestaciones sociales, abaratar los costes salariales y desregular los mercados de trabajo alimentando un mercado de servicios baratos que genera una estructura ocupacional muy polarizada. En los regímenes de bienestar socialdemócratas, la opción elegida ha sido la de realizar fuertes inversiones

systems, provided dependable well-being for the lowest social strata, which consisted mainly of manual labourers who were protected by strong unions. The urban structure of those metropolises was not free from residential segregation, with working class neighbourhoods, consisting largely of newly built social housing, separated from decaying historic centres that served to accommodate migrants from the country to the city and expansion zones dating from the 19th century and new suburbs with expensive housing for the middle classes and leading entrepreneurs. Nevertheless, there was still a much greater degree of inter-class heterogeneity than was normally found on the other side of the Atlantic, where class segregation was compounded with ethnic and racial segregation, leading to the existence of ghettos, mainly for the African-American population. However, the transition from the industrial city to the post-industrial city has involved radical changes in the structure of inequalities and the morphology of European cities. Let us look at them, one by one.

STRUCTURE OF INEQUALITIES

There is evidence that the structure of inequalities tends to foster social polarisation, although that polarisation has different dimensions. On the one hand, there is a growing polarisation of capital and manpower as a result of the concentration of capital in the hands of large corporations, which tend to merge into oligopolies that attain positions of power in the world economy. Those corporations have greater power than states and force the deregulation of labour markets, regression of tax systems and growth of return on capital to levels in excess of the return on labour.

At the same time, there is a social polarisation that is also splitting the cohesion of the subordinate social classes as a combined result of the polarisation of occupational structures and domestic structures, although studies do not agree as to the scope of that polarisation. There is a fairly broad consensus with regard to a growing polarisation in the US and Great Britain between executives, professionals and semi-professionals, on the one hand, and largely unskilled workers in the services sector, on the other hand, at the expense of the traditional labouring class, which has formed the so-called "middle-class" in terms of consumer capacity.

Conclusions as to social polarisation are more disputed with regard to the rest of the European Union countries, since here the occupational structure is conditioned by employment law and social welfare systems, which are very different in continental Europe from those found in the English-speaking world. In short, the structure of inequalities in these post-industrial societies depends on how welfare systems have addressed the difficulties of creating employment for unskilled workers. In the most liberal welfare systems, where there is a large supply of unskilled immigrant manpower, the approach has been to reduce social benefits, lower wage costs and deregulate labour markets, thereby feeding a market for cheap services that generates a highly polarised occupational structure. In social-democrat welfare systems, the approach

amb uns nivells d'heterogeneïtat interclassista més grans que els habituals a l'altra banda de l'Atlàntic, on a la segregació de classe s'hi afegia la segregació ètnica i racial, la qual donava peu a l'existència de guetos, fonamentalment de població negra. Però la transició de l'urbs industrial a la postindustrial ha significat un canvi radical en l'estructura de desigualtats i en la morfologia de les ciutats europees. Vegem-les per separat.

L'ESTRUCTURA DE LES DESIGUALTATS

Hi ha indicis que l'estructura de desigualtats tendeix a la polarització social, però una polarització amb dimensions diferents. D'una banda, hi ha una polarització creixent entre capital i treball com a resultat d'una concentració del capital en mans de grans corporacions, que tendeixen a fusionar-se per a formar oligopolis que els donin posicions de poder en l'economia mundial. Aquestes corporacions tenen un poder superior al dels estats i forcen la desregulació dels mercats laborals, la regressivitat dels sistemes fiscals i el creixement de les rendes de capital per sobre de les rendes del treball.

Així mateix, hi ha una polarització social que està esberlant també la cohesió entre les classes socials subalternes, com a resultat combinat d'una polarització en l'estructura ocupacional i en l'estructura de les llars. Hi ha, però, discrepàncies en els estudis realitzats sobre l'abast d'aquesta polarització. Hi ha força consens que es dona una polarització creixent als EUA i a la Gran Bretanya entre directius, professionals i semiprofessionals, d'una banda, i treballadors poc qualificats del sector serveis, d'altra banda, a costa de la classe treballadora manual tradicional, que ha conformat l'anomenada "classe mitjana" en termes de capacitat de consum.

Tanmateix, les conclusions sobre la polarització social són més discutides quan es tracta de la resta de països de la UE, ja que l'estructura ocupacional està condicionada per les regulacions laborals i pels règims de benestar social, ben diferents a l'Europa continental de les existents en el món anglosaxó. En poques paraules, l'estructura de desigualtats de les societats postindustrials depèn de com els règims de benestar hagin resolt la dificultat de generar ocupació per als treballadors poc qualificats. En els règims de benestar més liberals, on hi ha una forta oferta de mà d'obra immigrant poc qualificada, l'opció ha estat reduir les prestacions socials, abaratir els costos salarials i desregular els mercats de treball alimentant un mercat de serveis barats que genera una estructura ocupacional molt polaritzada. En els règims de benestar socialdemòcrates, l'opció triada ha estat la de realitzar fortes inversions en capital humà i fomentar un mercat de treball regulat i amb bons salaris mercès al desenvolupament de serveis de benestar públics. En aquests casos, l'estructura ocupacional evoluciona més aviat cap a una millora generalitzada, malgrat que el canvi en la correlació de forces polítiques i la crisi dels anys noranta hagin contribuït a l'exclusió laboral d'algunes bosses d'immigrants poc qualificats. Finalment, els règims de benestar més conservadors han mantingut, com a mínim fins als anys noranta, una política de protecció laboral que ha estat saldada amb poca polarització ocupacional entre els ocupats, però a canvi d'una polarització entre ocupats i aturats (ESPING-ANDERSEN, 1993, 1999). Els canvis iniciats per Alemanya, arran de les reformes iniciades pel canceller Schröder, apunten, però, cap a un model "liberal" a la UE.

És per això que en aquest debat hi juguen un paper cabdal el concepte i la mesura que hom prengui de polarització social. Si la polarització és mesurada per l'evolució de l'estructura

en capital humano y fomentar un mercado de trabajo regulado y con buenos salarios gracias al desarrollo de servicios de bienestar público. En estos casos, la estructura ocupacional evoluciona más bien hacia una mejora generalizada, a pesar de que el cambio en la correlación de fuerzas políticas y la crisis de los años noventa hayan contribuido a la exclusión laboral de algunas bolsas de inmigrantes poco cualificados. Por último, los regímenes de bienestar más conservadores han mantenido, como mínimo hasta los años noventa, una política de protección laboral que se ha saldado con poca polarización ocupacional entre los ocupados, pero a cambio de una polarización entre ocupados y parados (Esping-Andersen, 1993, 1999). Los cambios iniciados por Alemania, a raíz de las reformas promovidas por el canciller Schroeder, apuntan, sin embargo, hacia un modelo "liberal" en la UE.

Es por esto por lo que en este debate desempeñan un papel primordial el concepto y la medida que se tome de polarización social. Si la polarización es medida por la evolución de la estructura ocupacional de los activos que tienen trabajo, la mayoría de los países del sur de Europa no habrían experimentado este tipo de polarización en los años anteriores a la crisis, ya que la reducción en la dimensión de la clase trabajadora industrial ha ido acompañada de aumentos notables en ocupaciones profesionales e intermedias, y también en empleos no cualificados en el sector servicios, pero todo ello con un balance positivo de mejora global de la estructura ocupacional. Ahora bien, este ascenso en la calidad de la estructura ocupacional ha ido acompañado de una polarización intensa entre insiders y outsiders del mercado de trabajo, con tasas elevadas de paro estructural y de precariedad para los trabajadores menos cualificados, los jóvenes y las mujeres. No disponemos todavía de estudios que hayan recogido series históricas de la evolución seguida por la polarización ocupacional en Cataluña y en el AMB, pero sí de la evolución más reciente a partir de 2006, y todo parece indicar que en el conjunto de Cataluña sí que hay indicios de cierta tendencia hacia la polarización de clases a raíz de la crisis económica, dado que han sido las ocupaciones menos cualificadas y las de profesionales y directivos las que han aguantado mejor las oportunidades de trabajar.

Otra manera de medir la polarización es en términos de renta monetaria disponible de los hogares, si bien también hay discrepancias según los indicadores utilizados. Tomando la evolución del estrato intermedio de renta, parece que la tendencia al hundimiento de la "clase media" por lo que respecta al consumo que se inició en los años ochenta del siglo xx en EEUU también está llegando a la UE; y por lo tanto a Cataluña, en un contexto en el que la pobreza estructural y la polarización de la renta entre clases sociales ya es muy elevada.

La renta disponible de los hogares evoluciona siguiendo las pautas de la estructura ocupacional (Tabla 1), pero con el matiz de que está afectada por las estrategias de la formación de familias y de la organización de los hogares. En Cataluña hay una desigualdad creciente que se explica por los cambios en la estructura de los hogares. El aumento del número de hogares monoparentales y de personas que viven solas en el período que va de 2006 a 2011 explicaría un 20% del aumento del riesgo de pobreza. Es previsible que este tipo de estruc-

followed has been to make large investments in human capital and promote a regulated labour market with good wages thanks to the development of public welfare services. In these cases, the occupational structure has evolved more towards overall improvement, although changes in the correlation of political forces and the crisis of the 1990s have contributed to the exclusion of certain groups of unskilled immigrants from employment. Lastly, the more conservative welfare systems maintained, at least until the 1990s, a policy of employment protection that has resulted in low levels of occupational polarisation among the employed, although at the expense of polarisation between the employed and the unemployed (Esping-Andersen, 1993, 1999). Nevertheless, the changes commenced by Germany, in connection with the reforms undertaken by Chancellor Schröder, point towards a "liberal" model for the EU.

Our concept of social polarisation and how we measure it, then, are key factors in this debate. If we measure polarisation in terms of the evolution of occupational structure of the active population with work, then most of the countries of southern Europe would not have experienced that sort of polarisation in the years preceding the crisis, since the shrinkage of the industrial working class was accompanied by notable increases in professional and intermediate occupations, along with unskilled occupations in the services sector, although with a positive balance of overall improvement of the occupational structure. Nevertheless, that enhanced quality of the occupational structure was accompanied by an intense polarisation between insiders and outsiders on the labour market, with high rates of structural unemployment and job insecurity for less skilled workers, young people and women. There are no studies available as yet with historical data on the evolution of occupational polarisation in Catalonia and the Barcelona Metropolitan Area, but there are studies of its more recent development, since 2006, and they all suggest that there has been a trend in Catalonia towards polarisation of classes due to the economic crisis, since it has been the less skilled occupations and professionals and executives that have maintained the greatest number of employment opportunities.

Another approach to measuring polarisation is in terms of available income for families, although there are discrepancies here as well, depending on the indicators used. Looking at the evolution of the intermediate income level, there is evidence that the trend to collapse of the "middle class" in terms of consumption that began in 1980s in the US is also affecting the EU, and therefore Catalonia, in a context where structural poverty and income polarisation between social classes is already very great.

The available income of families evolves along the same lines as occupational structure (Table 1), although with the difference that it is affected by strategies in family formation and household organisation. Inequality is growing in Catalonia, which may be explained by changes in household structures. The increase in the number of single-parent households and people who live alone between 2006 and 2011 would explain 20% of the increase in the risk of poverty. That type of structure will foreseeably grow once the economic crisis is

ocupacional dels actius que tenen feina, la majoria dels països del sud d'Europa no haurien experimentat aquesta mena de polarització en els anys anteriors a la crisi, ja que la reducció en la dimensió de la classe treballadora industrial ha estat acompanyada d'augment notables en ocupacions professionals i intermèdies, també en ocupacions no qualificades en el sector serveis, però tot plegat amb un balanç positiu de millora global de l'estructura ocupacional. Ara bé, aquest ascens en la qualitat de l'estructura ocupacional ha anat acompanyat d'una polarització intensa entre *insiders* i *outsiders* del mercat de treball, amb taxes elevades d'atur estructural i de precarietat per als treballadors menys qualificats, els joves i les dones. No disposem encara d'estudis que hagin recollit sèries històriques de l'evolució seguida per la polarització ocupacional a Catalunya i l'AMB, però sí de l'evolució més recent a partir de 2006, i tot sembla indicar que al conjunt de Catalunya sí que hi ha indicis d'una certa tendència cap a la polarització de classes arran de la crisi econòmica, atès que han estat les ocupacions menys qualificades i les de professionals i directius les que han aguantat millor les oportunitats de treballar.

Una altra manera de mesurar la polarització és en termes de renda monetària disponible de les llars, si bé també hi ha discrepàncies depenent dels indicadors utilitzats. Prenent l'evolució de l'estrat intermedi de renda, sembla que la tendència a l'enfonsament de la "classe mitjana" pel que fa a consum que es va iniciar als anys vuitanta del segle xx als EUA també està arribant a la UE; per tant, a Catalunya, en un context on la pobresa estructural i la polarització de la renda entre classes socials ja és molt elevada.

La renda disponible de les llars evoluciona seguint les pautes de l'estructura ocupacional,

	2006	2011
CATALUNYA / CATALUÑA / CATALONIA		
Pobres / Pobres / Poor	14,7	16,4
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	76,6	75,4
Rics / Ricos / Rich	8,7	8,2
ESPANYA / ESPAÑA / SPAIN		
Pobres / Pobres / Poor	17,4	20,9
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	72,7	67,6
Rics / Ricos / Rich	9,9	11,5
ALEMANYA / ALEMANIA / GERMANY		
Pobres / Pobres / Poor	12,6	16,9
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	80,4	75,3
Rics / Ricos / Rich	7,0	7,8
DINAMARCA / DINAMARCA / DENMARK		
Pobres / Pobres / Poor	6,7	7,6
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	89,5	87,1
Rics / Ricos / Rich	3,8	5,3
FRANÇA / FRANCIA / FRANCE		
Pobres / Pobres / Poor	9,7	14,5
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	82,2	78,1
Rics / Ricos / Rich	8,0	7,4
REGNE UNIT / INGLATERRA / UK		
Pobres / Pobres / Poor	16,9	17,1
Classe mitjana / Clase Media / Middle Class	73,9	74,0
Rics / Ricos / Rich	9,1	8,8

però amb el matís que està afectada per les estratègies en la formació de famílies i en l'organització de les llars. A Catalunya hi ha una desigualtat creixent que s'explica pels canvis en l'estructura de les llars. L'augment del nombre de llars monoparentals i de persones que viuen soles en el període que va de 2006 a 2011 explicaria un 20% de l'augment del risc de pobresa. És previsible que aquest tipus d'estructura augmenti un cop haguem superat la crisi econòmica, que ara frena la tendència creixent de divorcis, la qual està virant cap a una

tura aumente una vez que hayamos superado la crisis económica, que ahora frena la tendencia creciente de divorcios, la cual está virando hacia una frecuencia superior en los hogares de los estratos sociales más bajos, lo que hace aumentar, por tanto, el riesgo de pobreza y de exclusión social de sus hijos y agrava, pues, el serio problema de pobreza infantil y juvenil que tiene la sociedad catalana, y especialmente algunos municipios del AMB. A estos cambios hay que añadir el efecto que la incorporación de las mujeres al mercado de trabajo tiene sobre las oportunidades de ingresos de los hogares, en cuanto la actividad laboral femenina varía entre clases sociales y aumenta la homogamia en la formación de las parejas de las dos clases sociales más alejadas entre sí, la clase de profesionales y directivos, por un lado, y la de trabajadores poco cualificados, por otro.

LA MORFOLOGÍA URBANA

Si tomamos como ejemplo algunas de las ciudades portuarias europeas más importantes, la desindustrialización iniciada en los años setenta vino acompañada por el abandono de infraestructuras productivas que ocupaban extensas parcelas de territorio urbano, así como por la disminución notable de los recursos económicos de los gobiernos locales ante la pérdida de la base fiscal proporcionada por la actividad industrial, el valor de los inmuebles y los impuestos de los residentes. Este problema se agravó debido a una movilidad residencial creciente de las clases medias hacia áreas periféricas de la corona urbana, fuera de los límites administrativos de la ciudad.

La necesidad de modernizar las viejas estructuras industriales exige unas cuantiosas inversiones, que las elites locales y nacionales son incapaces de aportar, lo que obliga a los gobiernos locales a buscar recursos en un mercado financiero mundial cada vez más abundante y móvil. Pero, para tener éxito en la obtención de fondos, las ciudades han de competir entre sí en la ardua tarea de convencer a los grandes bancos y fondos de inversión de que las autoridades locales están dispuestas a asegurar la obtención de beneficios, para lo cual una buena carta de presentación es ir con las elites locales asegurando formas flexibles de gobierno que no den mucha prioridad a cuestiones reglamentistas y normativo-jurídicas (Sager, 2011). En consecuencia, las autoridades públicas confían en mejorar la posición competitiva de las ciudades mediante promociones inmobiliarias favorables a las estrategias de acumulación de rentas de las elites locales por medio de la obtención de rentas a partir de la revalorización del precio del suelo y de los edificios nuevos o remodelados (Swyngedow et al., 2002). El fin último es construir entornos urbanos seguros y agradables, con ofertas culturales sofisticadas, buenos sistemas de telecomunicaciones e infraestructuras de comunicación terrestres y aéreas de alta velocidad, capaces de atraer a los cuarteles generales de las grandes corporaciones y a sus empleados más cualificados.

Sin embargo, por su propia naturaleza, estas intervenciones a veces son diseñadas ad hoc, al margen de las regulaciones existentes y de los planes urbanísticos, con el argumento de la "excepcionalidad" derivada de diferentes factores, como la gran escala de la intervención urbanística, el carácter emblemático de la operación, la cantidad de puestos de trabajo que se pueden generar

overcome, as it is now slowing the divorce rate, which is veering towards greater frequency among the lower social strata, and this will therefore increase the risk of poverty and social exclusion for children from such homes and so worsen the serious problem of infantile and juvenile poverty facing Catalan society and particularly certain municipalities in the Barcelona Metropolitan Area. To these changes, we need to add the effect of women joining the workforce on the opportunities for household income, since employment of women varies between social classes and increases the homogamy of couples in the two most widely separated social classes, namely executives and professionals, on the one hand, and unskilled workers, on the other.

URBAN MORPHOLOGY

If we take as an example some of the leading European port cities, the de-industrialisation that began in the 1970s was accompanied by abandonment of productive infrastructure occupying large swathes of urban land, and by a substantial drop in the financial resources of local governments owing to the loss of the tax base provided by business activity, real estate values and taxes paid by residents. That problem was worsened by the growing residential mobility of the middle classes to the peripheral areas of the urban corona, outside the city's administrative limits.

The need to modernise aging industrial structures requires sizable investments that the local and national elites cannot supply, and local governments are therefore obliged to seek resources on a growing and increasingly mobile worldwide financial market. However, in order to succeed in obtaining funds, cities must compete among themselves in the arduous task of convincing the major banks and investment funds that the local authorities are in a position to guarantee that they will obtain a profit, and therefore a reliable presentation method is to join forces with the local elites, promising flexible forms of governance that place a low priority on regulatory and legal issues (Sager, 2011). As a result, the authorities hope to enhance the competitive edge of their cities through real estate promotions that favour the strategies of the local elites to increase their wealth by obtaining income through the revaluation of the price of land and of new or refurbished buildings (Swyngedow et al., 2002). The ultimate aim is to build safe and pleasant urban environments with sophisticated cultural offerings, good telecommunication systems and high-speed land and air transportation infrastructure that can attract the headquarters of large corporations and their most highly skilled employees.

Nevertheless, owing to their very nature, such actions are sometimes designed ad hoc, sidestepping existing regulations and urban development plans, on the grounds of exceptionality due to different factors, such as the large scale of the urban planning project, the emblematic nature of the operation, the number of jobs that may be created or deadlines that must be met in order to take part in the tendering for which financing is being sought (Swyngedow et al., 2002). Such projects sometimes also involve privatisation of public spaces and resources (privatisation of drinking water supply, subsidised housing, ports, etc.).

freqüència superior entre les llars dels estrats socials més baixos, cosa que fa augmentar, per tant, el risc de pobresa i d'exclusió social dels seus fills i agreuja, doncs, el seriós problema de pobresa infantil i juvenil que té la societat catalana i, especialment, alguns municipis de l'AMB. A aquests canvis, cal afegir-hi l'efecte que la incorporació de les dones al mercat de treball té sobre les oportunitats d'ingressos de les llars, en tant que l'activitat laboral femenina varia entre classes socials i augmenta l'homogàmia en la formació de les parelles de les dues classes socials més allunyades entre elles, la classe de professionals i directius, d'una banda, i la de treballadors poc qualificats, d'altra banda.

LA MORFOLOGIA URBANA

Si prenem com a exemple algunes de les ciutats portuàries europees més importants, la desindustrialització iniciada als anys setanta va anar acompanyada de l'abandó d'infraestructures productives que ocupaven extenses parcel·les de territori urbà, així com de la disminució notable dels recursos econòmics dels governs locals davant la pèrdua de la base fiscal proveïda per l'activitat empresarial, el valor dels immobles i els impostos dels residents. Aquest problema va ser agreujat per una mobilitat residencial creixent de les classes mitjanes cap a àrees perifèriques de la corona urbana, fora dels límits administratius de la ciutat.

La necessitat de modernitzar les velles estructures industrials exigeix unes inversions considerables, que les elits locals i nacionals són incapaces de subministrar, cosa que obliga els governs locals a cercar recursos en un mercat financer mundial cada cop més abundós i mòbil. Però, per a tenir èxit en l'obtenció de fons, les ciutats han de competir entre elles en l'àrdua tasca de convèncer els grans bancs i fons d'inversió que les autoritats locals estan disposades a assegurar l'obtenció de beneficis, per a la qual cosa una bona carta de presentació és anar plegats amb les elits locals assegurant formes flexibles de governança que no donin gaire prioritat a qüestions reglamentistes i normativo-jurídiques (SAGER, 2011). En conseqüència, les autoritats públiques confien millorar la posició competitiva de les ciutats mitjançant promocions immobiliàries favorables a les estratègies d'acumulació de rendes de les elits locals mitjançant l'obtenció de rendes a partir de revaloritzar el preu del sòl i dels edificis nous o remodelats (SWYNGEDOW *et al.*, 2002). El fi darrer és construir entorns urbans segurs i agradables, amb ofertes culturals sofisticades, bons sistemes de telecomunicacions i infraestructures de comunicació terrestres i aèries d'alta velocitat, capaces d'atraure els quaters generals de les grans corporacions i els seus empleats més qualificats.

Tanmateix, per la seva pròpia naturalesa, aquestes intervencions són dissenyades de vegades *ad hoc*, al marge de les regulacions existents i dels plans urbanístics, sota l'argument de "l'excepcionalitat" derivada de diferents factors, com ara la gran escala de la intervenció urbanística, el caràcter emblemàtic de l'operació, la quantitat de llocs de treball que es poden generar o criteris de terminis que han de ser aconseguits per a accedir al concurs en busca de finançament (SWYNGEDOW *et al.*, 2002). De vegades aquestes intervencions també comporten la privatització de recursos i d'espais públics (privatització del subministrament d'aigua potable, d'habitatge públic, de ports...).

Aquesta mena d'intervencions han estat criticades pel risc que la ciutat augmenti la seva polarització residencial, si bé es tractaria d'una polarització entre àrees urbanes petites dins els mateixos municipis, una mena de mosaic fragmentat d'illes urbanes amb fronteres

o criterios de plazos que tienen que cumplirse para acceder al concurso en busca de financiación (Swyngedouw et al., 2002). A veces estas intervenciones también conllevan la privatización de recursos y de espacios públicos (privatización del suministro de agua potable, de vivienda pública, de puertos...).

Esta clase de intervenciones han sido criticadas por el riesgo de que la ciudad aumente su polarización residencial, si bien se trataría de una polarización entre áreas urbanas pequeñas dentro de los mismos municipios, una especie de mosaico fragmentado de islas urbanas con fronteras sociales, económicas y culturales mucho más marcadas. Este hecho acentuaría la concentración de la pobreza en un proceso que, con frecuencia, va acompañado de un discurso que asocia esta pobreza con la inmigración. Entre los ejemplos a tener en consideración está el caso de Suecia, donde la diferenciación inter-municipal en las áreas metropolitanas ha disminuido, pero en cambio ha habido un significativo crecimiento de la segregación intramunicipal entre inmigrantes y nacionales (referencia). Otro ejemplo es el área metropolitana de París, donde, aunque no podemos hablar de guetos, dado que los inmigrantes son minorías dentro de barrios mixtos, ha aumentado la segregación étnica con mayor intensidad que la segregación socioeconómica (Préteceille, 2012); una segregación que, como en Suecia, ha disminuido entre municipios, pero a costa de aumentar entre barrios dentro de los municipios, en buena parte asociada con la ubicación de los polígonos de vivienda social (Verdugo, 2011). Es interesante destacar la importancia que tienen las políticas de vivienda en la segregación residencial de los más pobres, y no hay mejor ejemplo que la experiencia sueca. Los programas de vivienda en ese país se centraron, hasta la crisis de los años noventa, en ayudas a la compra y el alquiler de carácter casi universal. A raíz de la crisis financiera de los años noventa, de las exigencias de reducir el déficit fiscal que trajo consigo el tratado de Maastricht y de la nueva hegemonía política de la derecha, la política de vivienda se redujo a asistir sólo a los más pobres. Estas ayudas eran canalizadas mediante los parques de vivienda social municipales, que eran gestionados por entidades públicas y parapúblicas. Sin embargo, estas entidades pronto fueron privatizadas y entraron en una dinámica mercantilista para rentabilizar en la medida de lo posible el parque de viviendas y reducir los costes de gestión, de tal manera que la población beneficiaria fue segregada en función de su capacidad de pago, concentrando a los más pobres e insolventes en las áreas más desfavorecidas (Turner y Whitehead, 2002).

En el AMB, como en el resto de áreas metropolitanas españolas, los años ochenta y noventa han sido testigos de una pérdida de población en los centros históricos en beneficio de una expansión suburbial. Pero a partir del año 2000 se invierte la tendencia de despoblamiento del centro gracias a los flujos migratorios de extranjeros que rejuvenecen la estructura de edades de toda el AMB, en cuanto desbordan los límites de Barcelona y se extienden también por los centros antiguos de otros municipios de la periferia metropolitana en un proceso muy similar al de otras áreas metropolitanas españolas (Gil-Alonso et al., 2013). No obstante, hay indicios de que en este flujo y asentamiento poblacional el grado de segregación urbana de los inmigrantes ha sido inferior al de otras áreas metropolitanas del norte y el oeste de Europa. La

This sort of action has been criticised in connection with the risk that the city might increase its residential polarisation, although this would involve polarisation between small urban areas within the cities themselves, a sort of fragmented mosaic of urban islets with much stronger social, financial and cultural boundaries. That circumstance would accentuate the concentration of poverty in a process that is often accompanied by a discourse that associates that poverty with immigration. One good example of this is the case of Sweden, where the inter-municipal differentiation in metropolitan areas has diminished, but on the other hand there has been a significant increase in intra-municipal segregation of immigrants and natives (reference). Another example is the Paris metropolitan area, where, although we cannot speak of ghettos, since immigrants are minorities within mixed neighbourhoods, ethnic segregation has grown more intensively than socio-economic segregation (Préteceille, 2012), a segregation that, as in Sweden, has diminished between municipalities, although at the expense of an increase between neighbourhoods within municipalities, associated to a large extent with subsidised housing developments (Verdugo, 2011). We should stress the importance of housing policies for residential segregation of the poorest sectors of society, and there is no better example than the experience of Sweden. Up until the crisis of the 1990s, that country's housing programmes focused on almost universal aid for purchase and rental. As a result of the crisis of the 1990s, the need to reduce tax deficits under the terms of the Maastricht Treaty and the new political domination by the right, housing policies were reduced to aid only for the poorest. That aid was channelled through the reserves of municipal subsidised housing, managed by public and semi-public entities. Those entities, however, were soon privatised and began pursuing commercial strategies to make the reserves of subsidised housing as profitable as at all possible and to reduce management costs, with the result that the beneficiary population was segregated depending upon their ability to pay and the poorest and most insolvent were concentrated in the most underprivileged areas (Turner and Whitehead, 2002).

In the Barcelona Metropolitan Area, as in all the other metropolitan areas in Spain, the 1980s and 1990s saw a loss of population from the historic centre, offset by suburban expansion. However, beginning in 2000, the trend to depopulation of the city centre was reversed with the migratory influx of foreigners that has rejuvenated the age structure of the whole Barcelona Metropolitan Area, as it has overflowed the boundaries of Barcelona and extended into the historic centres of other municipalities on the edges of the metropolis, in a process similar to that affecting other Spanish metropolitan areas (Gil-Alonso et al., 2013). Nevertheless, there is evidence that this influx and establishment of inhabitants has been accompanied by a lower degree of urban segregation of immigrants than in the case of other metropolitan areas in the north and west of Europe. That lesser segregation in the Barcelona Metropolitan Area would appear also to have occurred in other Mediterranean cities, as seen in the studies carried out in Genoa (Scarpa, 2013) and Marseille (Mitchell, 2011), and it has given rise to the paradox that in those European metropolitan

socials, econòmiques i culturals molt més marcades. Aquest fet accentuaria la concentració de la pobresa en un procés que, freqüentment, va acompanyat d'un discurs que associa aquesta pobresa a la immigració. Entre els exemples a tenir en consideració hi ha el cas de Suècia, on la diferenciació intermunicipal a les àrees metropolitanes ha disminuït, però en canvi hi ha hagut un creixement significatiu de la segregació intramunicipal entre immigrants i nacionals (referència). Un altre exemple és l'àrea metropolitana de París, on, malgrat que no podem parlar de guetos, atès que els immigrants són minories dins de barris mixtos, ha augmentat la segregació ètnica amb més intensitat que la segregació socioeconòmica (PRÉTECILLE, 2012), una segregació que, com a Suècia, ha disminuït entre municipis, però a costa d'augmentar entre barris dins els municipis, en bona part associada a la ubicació dels polígons d'habitatge social (VERDUGO, 2011). És interessant destacar la importància que tenen les polítiques d'habitatge en la segregació residencial dels més pobres, i no hi ha cap millor exemple que l'experiència sueca. Els programes d'habitatge en aquest país es van centrar, fins a la crisi dels anys noranta, en ajudes a la compra i el lloguer de caràcter quasi universal. Arran de la crisi financera dels anys noranta, de les exigències de reduir el dèficit fiscal que va comportar el tractat de Maastricht i de la nova hegemonia política de la dreta, la política d'habitatge es va reduir a assistir només els més pobres. Aquestes ajudes eren canalitzades mitjançant els parcs d'habitatge social municipals, que eren gestionats per entitats públiques i parapúbliques. Aquestes entitats, però, aviat van ser privatitzades i van entrar en una dinàmica mercantilista per rendibilitzar en la mesura del que fos possible el parc d'habitatges i reduir els costos de gestió, d'aïtal manera que la població beneficiària va ser segregada en funció de la seva capacitat de pagament, concentrant els més pobres i insolvents en les àrees més desfavorides (TURNER i WHITEHEAD, 2002).

A l'AMB, com a la resta d'àrees metropolitanes espanyoles, els anys vuitanta i noranta han estat testimonis d'una pèrdua de població en els centres històrics en benefici d'una expansió suburbial. Però a partir de l'any 2000 es capgira la tendència de despoblament del centre gràcies als fluxos migratoris d'estrangers que rejuventeixen l'estructura d'edats de tota l'AMB, en tant que desborden els límits de Barcelona i s'estenen també pels centres antics d'altres municipis de la perifèria metropolitana en un procés força semblant al d'altres àrees metropolitanes espanyoles (GIL-ALONSO *et al.*, 2013). No obstant això, hi ha indicis que en aquest flux i assentament poblacional el grau de segregació urbana dels immigrants ha estat inferior al d'altres àrees metropolitanes del nord i l'oest d'Europa. La menor segregació urbana de l'AMB sembla que estaria compartida per altres ciutats mediterrànies, com s'ha mostrat en els estudis fets sobre Gènova (SCARPA, 2013) o Marsella (MITCHELL, 2011), i ha donat peu a la paradoxa que en aquestes àrees metropolitanes europees amb major polarització social que les seves homònimes del nord, pel que fa a desigualtats de classe, pobresa i exclusió del mercat de treball, no hi haurien quallat marcades segregacions ètniques.

Conèixer en profunditat l'abast de la segregació intra i intermunicipal, no només ètnica, sinó també de classe social, així com les causes d'una possible menor segregació relativa de l'AMB i altres regions mediterrànies és encara objecte d'estudi, amb llacunes importants d'informació sobre la distribució en àrees petites de la renda disponible i el risc de pobresa, el risc de fracàs escolar, els problemes de salut i l'accés a serveis bàsics de cura i protecció dels infants i les persones adultes dependents. Arran de la crisi actual, sabem que és a la zona perifèrica de l'AMB on més durs han estat els efectes de la crisi, atesa la seva composició de classe treballadora industrial i en edat de formació de famílies. A l'AMB el risc de pobresa infantil és més elevat que a Barcelona ciutat, i també ho és la proporció de llars que pateixen privació relativa en el consum de béns bàsics, i aquests riscos, en general, són més elevats si a les llars hi resideixen estrangers no comunitaris.

menor segregación urbana del AMB parece que sería compartida por otras ciudades mediterráneas, como se ha mostrado en los estudios hechos sobre Génova (Scarpa, 2013) o Marsella (Mitchell, 2011), y ha dado pie a la paradoja de que en estas áreas metropolitanas europeas, con mayor polarización social que sus homónimas del norte por lo que se refiere a desigualdades de clase, pobreza y exclusión del mercado de trabajo, no habrían cuajado marcadas segregaciones étnicas.

Conocer en profundidad el alcance de la segregación intra e intermunicipal, no sólo étnica, sino también de clase social, así como las causas de una posible menor segregación relativa del AMB y otras regiones mediterráneas, es todavía objeto de estudio, con lagunas importantes de información sobre la distribución en áreas pequeñas de la renta disponible y el riesgo de pobreza, el riesgo de fracaso escolar, los problemas de salud y el acceso a servicios básicos de cuidado y protección de los niños y las personas adultas dependientes. A raíz de la crisis actual, sabemos que es en la zona periférica del AMB donde más duros han sido los efectos de la crisis,

areas with higher levels of social polarisation than their counterparts to the north, in terms of class inequalities, poverty and exclusion from the labour market, no substantial ethnic segregation has occurred.

Detailed knowledge of the scope of intra-municipal and inter-municipal segregation, not only along ethnic lines but also in social class, and of the causes of a possibly lesser relative segregation in the Barcelona Metropolitan Area and other Mediterranean regions is still the subject of study, with significant gaps in the information available as to the distribution of available income, risk of poverty, risk of educational failure, health problems and access to basic services for care and protection of children and dependent adults in small areas. As a result of the current crisis, we know that the peripheral areas of the Barcelona Metropolitan Area have been the hardest hit, given their population of industrial working class and young families. The risk of poverty in the Barcelona Metropolitan Area is higher than in the city of Barcelona, as is the proportion of households experiencing relative

*Plaça de la Vila de Sant Adrià de Besòs.
Plaça Espanyola de L'Hospitalet
de Llobregat.
Mejora de la accesibilidad
en la calle Cuba de Badalona*

Plaça de la Vila, Sant Adrià de Besòs.
Plaça Espanyola, Hospitalet
de Llobregat.
Improvement of access to Carrer Cuba,
Badalona

dada su composición de clase trabajadora industrial y en edad de formación de familias. En el AMB el riesgo de pobreza infantil es más elevado que en Barcelona ciudad, y también lo es la proporción de hogares que sufren privación relativa en el consumo de bienes básicos, y estos riesgos, en general, son más elevados si en los hogares residen extranjeros no comunitarios.

Existe el peligro de que muchos de los perdedores de la crisis no se recuperen y acaben siendo marginados estructurales. En muchas de las regiones europeas más castigadas por la desindustrialización iniciada en los años setenta han quedado bolsas de población excluidas del mercado de trabajo concentradas en barrios marginados. Incluso en un Estado tan protector de la cohesión social como Suecia, la crisis financiera de la primera mitad de los años noventa dejó sin trabajo a una parte de la población inmigrante y la condenó a un ostracismo del que no se ha recuperado con la nueva fase de crecimiento económico iniciada en la segunda mitad de los noventa, marginación a la que hay que añadir la derivada de la crisis actual. Por eso en los planes estratégicos del AMB tienen que estar previstas las demandas de actuación para regenerar barrios marginados por la crisis actual.

deprivation in the consumption of basic goods, and those risks are higher, in general, for households made up of non-Community foreigners.

There is the danger that many of the losers in the crisis will not recover and will end up structurally marginalised. Many of the European regions that suffered most from the de-industrialisation that commenced during the 1970s continue to have population groups excluded from the labour market and concentrated in marginalised neighbourhoods. Even in a country as dedicated to protecting social cohesion as Sweden, the financial crisis of the early 1990s left a portion of its immigrant population out of work and condemned to ostracism, from which it failed to recover with the new phase of economic growth that got under way during the second half of the 1990s, and that marginalisation has been compounded by the effects of the current crisis. This is why the strategic plans for the Barcelona Metropolitan Area have to address the needs for action to regenerate neighbourhoods that have been marginalised by the current crisis.

What is more, the fact that the current recession has stemmed the massive influx of immigrants into the

Hi ha el perill que molts dels perdedors de la crisi no es recuperin i acabin sent marginats estructurals. A moltes de les regions europees més castigades per la desindustrialització iniciada als anys setanta han quedat bosses de població excloses del mercat de treball concentrades en barris marginats. Fins i tot en un estat tan protector de la cohesió social com Suècia la crisi financera de la primera meitat dels anys noranta va deixar sense feina una part de la població immigrant i la va condemnar a un ostracisme del qual no s'ha recuperat amb la nova fase de creixement econòmic iniciada a la segona meitat dels noranta, marginació a la qual cal afegir la derivada de la crisi actual. És per això que en els plans estratègics de l'AMB han d'estar previstes les demandes d'actuació per a regenerar barris marginats per la crisi actual.

Encara més: el fet que la recessió econòmica actual hagi aturat l'entrada massiva d'immigrants a l'AMB, no vol dir que no hi continuï un degoteig d'entrades provinent de fluxos extracomunitaris. Suècia, per exemple, va viure una crisi financera dramàtica entre 1990 i 1995 que no va evitar un augment de la immigració procedent de països en crisis bèl·liques, i tant les costes italianes com les espanyoles són encara receptores de pasteres carregades de persones que fugen dels conflictes bèl·lics i civils en els seus països.

Plaça de la Vila de Sant Adrià de Besòs
Plaça Espanyola de l'Hospitalet de Llobregat
Millora de l'accessibilitat al carrer Cuba de Badalona

LA REGENERACIÓ DE BARRIS

Les estratègies per a fomentar la competitivitat de les ciutats i per a lluitar a la vegada contra les desigualtats territorials no són fàcils de combinar i les autoritats han de ser curoses a mantenir els equilibris entre ambdues exigències dins els marges d'allò políticament acceptable.

La idea entre els gestors públics i molts intel·lectuals europeus d'evitar el gueto i fomentar la cohesió social mitjançant la barreja residencial, obtinguda amb la política d'habitatge, està cada cop més generalitzada a tot Europa (MUSTERD i ANDERSSON, 2005), sobretot amb la intenció d'evitar els enclavaments d'immigrants que donen peu a una creixent xenofòbia. De vegades, però, es confon l'heterogeneïtat social amb l'heterogeneïtat en el règim de tinença de l'habitatge, tot pensant que el fet de promoure habitatge privat, social, de propietat i de lloguer és condició suficient per a garantir l'heterogeneïtat social, però hi ha evidències que no és així (MUSTERD & ANDERSSON, 2005; GRAHAM *et al.*, 2009) i que fins i tot això pot aprofundir l'exclusió d'alguns grups de residents en els barris intervinguts (LEES *et al.*, 2008; ARBACI & TAPADA-BERTELI, 2012).

Más aún: el hecho de que la recesión económica actual haya detenido la entrada masiva de inmigrantes en el AMB, no significa que no continúe un goteo de entradas procedente de flujos extracomunitarios. Suecia, por ejemplo, vivió una crisis financiera dramática entre 1990 y 1995 que no evitó un aumento de la emigración procedente de países en crisis bélicas, y tanto las costas italianas como las españolas son todavía receptoras de pateras cargadas de personas que huyen de los conflictos bélicos y civiles de sus países.

LA REGENERACIÓN DE BARRIOS

Las estrategias para fomentar la competitividad de las ciudades y para luchar a la vez contra las desigualdades territoriales no son fáciles de combinar y las autoridades deben esmerarse en mantener los equilibrios entre ambas exigencias dentro de los márgenes de lo políticamente aceptable.

La idea de muchos gestores públicos y de muchos intelectuales europeos de evitar el gueto y fomentar la cohesión social mediante la mezcla residencial, obtenida con la política de vivienda, está cada vez más generalizada en toda Europa (Musterd y Andersson, 2005), sobre todo con la intención de evitar los enclaves de inmigrantes que dan pie a una creciente xenofobia. A veces, sin embargo, se confunde la heterogeneidad social con la heterogeneidad en el régimen de tenencia de la vivienda, pensando que el hecho de promover la vivienda privada, social, de propiedad y de alquiler es condición suficiente para garantizar la homogeneidad social, pero hay evidencias de que no es así (Musterd y Andersson, 2005; Graham et al., 2009) y de que incluso esto puede profundizar la exclusión de algunos grupos de residentes en los barrios intervenidos (Lees et al., 2008; Arbaci y Tapada-Berteli, 2012).

No está claro que la actuación urbanística que promueve la mezcla social sea un factor muy relevante para favorecer la movilidad social y la integración, ya que éstas dependen mucho más de las políticas estatales de bienestar social que de la configuración de los barrios (Musterd, 2003), ni que toda segregación urbana per se sea contraproducente. Una concentración segregada de la pobreza y de la exclusión del mercado de trabajo es un factor importante del riesgo de autoreproducción de la pobreza que opera mediante una combinación de expulsión de los hogares más integrados y una sobre-representación de familias desestructuradas, fracaso escolar y delincuencia. El resultado puede ser una subcultura de la pobreza que dificulta la integración social de los individuos y que es objeto de políticas represivas por parte de la policía y el sistema penal, especialmente contra los jóvenes, represión que casi siempre ha sido la chispa de las revueltas urbanas que hemos mencionado al inicio de esta presentación.

No obstante, algunos enclaves de inmigrantes, a pesar de que puedan tener en común con los barrios degradados la concentración de hogares con niveles de renta muy bajos, presentan una diferencia relevante por lo que respecta al potencial de integración y movilidad social a largo plazo de los individuos. Se trata de comunidades que comparten una característica étnica, pero que son más heterogéneas en lo que respecta a las clases sociales. Las redes informales permiten obtener empleos,

Barcelona Metropolitan Area does not mean that the trickle of arrivals from outside the Community has stopped completely. Sweden, for example, underwent a severe financial crisis between 1990 and 1995 that failed to prevent an increase in immigration from countries suffering from armed conflicts, and both the Italian and Spanish coastlines continue to receive boats full of people fleeing wars and civil unrest in their countries.

REGENERATION OF NEIGHBOURHOODS

Strategies for fostering the competitive edge of cities and at the same time combatting regional inequalities are not easy to combine, and the authorities must take care to strike a balance between those two necessities within the bounds of what is politically acceptable.

The belief held by many European intellectuals and public authorities that ghettos may be avoided and social cohesion may be fostered by means of residential mixing attained through housing policy is becoming increasingly widespread in Europe (Musterd and Andersson, 2005), particularly with the intention of preventing the appearance of enclaves of immigrants that lead to a growth of xenophobia. Sometimes, however, social heterogeneity is confused with heterogeneity in the system for possession of housing, in the belief that promotion of private, subsidised, owned and rented housing is a sufficient condition for ensuring social heterogeneity, but there is evidence that this is not the case (Musterd & Andersson, 2005; Graham et al., 2009), and that this might even aggravate the exclusion of groups of residents from the neighbourhoods where the action is taken (Lees et al., 2008; Arbaci & Tapada-Berteli, 2012).

It is not clear that urban planning initiatives promoting social mixture are a very important factor for promoting social mobility and integration, since the latter depend much more heavily on state social welfare policies than on the configuration of neighbourhoods (Musterd, 2003), nor is it clear that all urban segregation in itself is counterproductive. A segregated concentration of poverty and exclusion from the labour market is an important risk factor for self-reproduction of poverty that operates through a combination of expulsion from the most integrated residences and over-representation of destructured families, educational failure and delinquency. The outcome may be a culture of poverty that is a barrier to the social integration of individuals and the object of repression by the police and the penal system, directed particularly against young people. Such repression has almost always been the spark that touched off the urban unrest that we mentioned at the start of this presentation.

In addition, certain immigrant enclaves, in spite of having a concentration of households with very low incomes in common with run-down neighbourhoods, show a significant difference in terms of the long-term potential for integration and social mobility of individuals. These are communities that share an ethnic trait but are more heterogeneous in terms of social classes. Informal networks allow the residents to obtain work, mostly as self-employed workers and small business

No és clar que l'actuació urbanística que promou la barreja social sigui un factor molt rellevant en l'afavoriment de la mobilitat social i la integració, ja que aquestes depenen molt més de les polítiques estatals de benestar social que de la configuració dels barris (MUSTERD, 2003), ni que tota segregació urbana *per se* sigui contraproduent. Una concentració segregada de la pobresa i de l'exclusió del mercat de treball és un factor important del risc d'autoreproducció de la pobresa que opera mitjançant una combinació d'expulsió de les llars més integrades i una sobrerrepresentació de famílies desestructurades, fracàs escolar i delinqüència. El resultat pot ser una subcultura de la pobresa que dificulta la integració social dels individus i que és objecte de polítiques repressives per part de la policia i el sistema penal, especialment contra els joves, repressió que gairebé sempre ha estat l'espurna de les revoltes urbanes que hem esmentat en començar aquesta presentació.

Tanmateix, alguns enclavaments d'immigrants, malgrat que puguin tenir en comú amb els barris degradats la concentració de llars amb nivells de renda molt baixos, presenten una diferència rellevant pel que fa al potencial d'integració i de mobilitat social a llarg termini dels individus. Es tracta de comunitats que comparteixen un tret ètnic, però que són més heterogènies pel que fa a classes socials. Les xarxes informals permeten obtenir ocupacions, majoritàriament com a treballadors autònoms i petits empresaris, proveint serveis a la pròpia comunitat (PORTES i MANNING, 1986). Encara és més important per a la cohesió social quan aquestes xarxes estan interconnectades entre diferents ètnies i la població autòctona, per a la qual cosa resulta imprescindible la coresidència mixta i la simultaneïtat d'usos residencials i de negoci i treball a la mateixa àrea. Això és el que succeeix per exemple a Marsella, que ha estat posada com a exemple arran del fet que els disturbis de les *banlieues* de 2005 no van tenir rèplica en aquesta ciutat, on l'urbanisme ha reduït els guetos suburbials a costa de mantenir barris mixtos en el centre de la ciutat (MITCHELL, 2011).

Altres intervencions en barris empobrits d'alguns països de la UE han tractat de desenvolupar estratègies multidimensionals adreçades a millorar la connectivitat amb àrees més integrades de la ciutat, mitjançant plans de promoció de l'ocupació, d'ensenyament i de salut pública, de prevenció de la delinqüència, i de rehabilitació d'habitatges i d'espais públics amb resultats desiguals, de vegades perquè han donat més èmfasi a les infraestructures i l'habitatge que no pas a les necessitats de formació i ocupabilitat dels residents. Aquest ha estat el cas al Regne Unit amb els programes laboristes *New Deal for Communities*, a França amb les seves *politiques de la ville* i a Catalunya amb la Llei de barris, els efectes de la qual dissortadament no han estat avaluats amb mètodes prou rigorosos per a estimar l'abast de la seva eficàcia, per exemple, comparant l'evolució dels indicadors bàsics d'exclusió amb barris similars on no hi va haver intervenció.

Al Regne Unit, malgrat patir uns dels nivells de segregació urbana més alts de la UE, durant el període 1991 a 2005 s'ha produït una reducció de la segregació territorial (PEACH, 2013) i hi ha evidències d'un augment significatiu de l'ocupació laboral entre els residents en barris molt deteriorats arran del programa *New Deal for Communities* (GUTIÉRREZ, 2009). Endemés, la regeneració dels barris històrics centrals de les ciutats més pròsperes del sud d'Anglaterra ha tingut un cert èxit, però resten problemes de pobresa segregada en antics barris obrers perifèrics, una situació semblant a la de les ciutats franceses on la política d'habitatge dels anys seixanta i setanta consistí en grans polígons perifèrics d'habitatge social (COUCH *et al.*, 2011), alguns dels quals han esdevingut ara focus intensos de marginació social i de segregació ètnica.

En resum, en la nova economia global, les grans metròpolis han de competir entre elles per captar inversions quantioses destinades a acumular capitals i millorar la competitivitat per atraure inversions i noves activitats econòmiques en la gestió del coneixement i dels serveis. En aquest afany, una nova morfologia urbana apareix diferent de la del segle xx, amb el risc

mayoritariamente como trabajadores autónomos y pequeños empresarios, que proporcionan servicios a la propia comunidad (Portes y Manning, 1986). Todavía es más importante para la cohesión social cuando estas redes están interconectadas entre diferentes etnias y la población autóctona, para lo cual resulta imprescindible la correspondencia mixta y la simultaneidad de usos residenciales y de negocio y trabajo en la misma área. Esto es lo que ocurre, por ejemplo, en Marsella, que se ha puesto como ejemplo a raíz del hecho de que los disturbios de las banlieues de 2005 no tuvieron réplica en esta ciudad, en la que el urbanismo ha reducido los guetos suburbanos a costa de mantener barrios mixtos en el centro de la ciudad (Mitchell, 2011).

Otras intervenciones en barrios empobrecidos de algunos países de la UE han tratado de desarrollar estrategias multidimensionales dirigidas a mejorar la conectividad con áreas más integradas de la ciudad, mediante planes de promoción del empleo, de enseñanza y de salud pública, de prevención de la delincuencia, y de rehabilitación de viviendas y de espacios públicos con resultados desiguales, a veces porque han puesto más énfasis en las infraestructuras y la vivienda que en las necesidades de formación y ocupabilidad de los residentes. Este ha sido el caso en el Reino Unido con los programas laboristas New Deal for Communities, en Francia con sus politiques de la ville y en Cataluña con la Ley de Barrios, cuyos efectos desgraciadamente no han sido evaluados con métodos lo suficientemente rigurosos como para estimar el alcance de su eficacia, por ejemplo comparando la evolución de los indicadores básicos de exclusión con los de barrios similares en los que no hubo intervención.

En el Reino Unido, a pesar de sufrir unos de los niveles de segregación urbana más altos de la UE, durante el período 1991 a 2005 se produjo una reducción de la segregación territorial (Peach, 2013) y hay evidencias de un aumento significativo de la ocupación laboral entre los residentes en barrios muy deteriorados a raíz del programa New Deal for Communities (Gutiérrez, 2009). Además, la regeneración de los barrios históricos centrales de las ciudades más prósperas del sur de Inglaterra ha tenido cierto éxito, pero sigue habiendo problemas de pobreza segregada en antiguos barrios obreros periféricos, una situación similar a la de las ciudades francesas en las que la política de vivienda de los años sesenta y setenta consistió en grandes polígonos periféricos de vivienda social (Couch et al., 2011), algunos de los cuales se han convertido ahora en focos intensos de marginación y de segregación étnica.

En resumen, en la nueva economía global, las grandes metrópolis tienen que competir entre sí para captar inversiones cuantiosas destinadas a acumular capitales y mejorar la competitividad para atraer inversiones y nuevas actividades económicas en la gestión del conocimiento y de los servicios. En este afán, aparece una nueva morfología urbana diferente de la del siglo xx, con el riesgo de una polarización social creciente que puede derivar en la llamada dual city (Sassen, 1991), si bien la plasmación en el territorio de esta dualización está condicionada por los regímenes de bienestar de cada país y por la capacidad de gestionar las desigualdades en el territorio que tengan los agentes sociales, los intelectuales y las autoridades públicas de cada región metropolitana.

owners that supply services to the community (Portes and Manning, 1986). It is even more important for social cohesion where those networks are interconnected between different ethnic groups and the native population, which requires residential mixing and the combination of residential uses and uses for business and work in the same area. This was the case with Marseille, which has been held up as an example in connection with the fact that the riots in the French banlieues in 2005 failed to spread to that city, where urban planning has reduced suburban ghettos and maintained mixed neighbourhoods in the city centre (Mitchell, 2011).

Other actions in impoverished neighbourhoods in some EU countries have been aimed at developing multidimensional strategies for improving connectivity with more integrated areas of the city, by means of plans for promoting employment, education and public health, prevention of delinquency and rehabilitation of housing and public spaces, with uneven results, in some cases because they have placed more emphasis on infrastructure and housing than on the residents' needs for training and employability. This was the case in the United Kingdom with the Labour Party's New Deal for Communities programmes, in France with its politiques de la ville, and in Catalonia with the District Act, the effects of which have, unfortunately, not been assessed using sufficiently rigorous methods to allow estimation of their impact, for example by comparing developments in the basic indicators of exclusion with similar neighbourhoods where no action has been taken.

In the United Kingdom, which has the highest levels of urban segregation in the EU, there was a decrease in territorial segregation between 1991 and 2005 (Peach, 2013) and there is evidence of a significant increase in employment among residents of the most run-down neighbourhoods as a result of the New Deal for Communities programme (Gutiérrez, 2009). In addition, the regeneration of the historic central neighbourhoods of the most prosperous cities of southern England has met with some success, although there are still problems of segregated poverty in old peripheral working class neighbourhoods, a situation similar to that of French cities where housing policy in the 1960s and 1970s was centred on large subsidised housing estates on the outskirts (Couch et al., 2011), some of which have become dense pockets of social marginalisation and ethnic segregation.

To sum up, in the new global economy, large metropolises must compete with each other for substantial investments aimed at accumulating capital and improving their competitive edge to attract investment and new business activities in the management of knowledge and services. In that pursuit, a new urban morphology is emerging that is different from that of the 20th century, with the risk of growing social polarisation that might lead to the so-called "dual city" (Sassen, 1991), although the local appearance of such dualisation is conditioned by the systems for assurance of well-being in place in each country and by the ability of the social agents, intellectuals and public authorities of each metropolitan region to manage inequalities within their territories.

d'una polarització social creixent que pot derivar en l'anomenada *dual city* (SASSEN, 1991), si bé la plasmació en el territori d'aquesta dualització està condicionada pels règims de benestar de cada país i per la capacitat de gestionar les desigualtats en el territori que tinguin els agents socials, els intel·lectuals i les autoritats públiques de cada regió metropolitana.

BIBLIOGRAFIA

- Arbaci, S., i Tapada-Bertell, T. (2012). "Social inequality and urban regeneration in Barcelona city centre: reconsidering success". *European Urban and Regional Studies*, 19(3), pp. 287–311. Disponible a: <http://eur.sagepub.com/content/19/3/287.abstract>. [Accés: 14 de maig de 2014.]
- Couch, C.; Sykes, O., i Börstinghaus, W. (2011). "Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency". *Progress in Planning*, 75(1), 1-52.
- Esping-Andersen, G. (1993). *Changing classes*.
— (1999). *Fundamentos sociales de las economías post industriales*. Barcelona: Ariel.
- Gil-Alonso, F.; Bayona-i-Carrasco, J., i Pujadas-i-Rubies, I. (2013). "From boom to crash: Spanish urban areas in a decade of change (2001-2011)". *European Urban and Regional Studies*, p. 0969776413498762—. Disponible a: <http://eur.sagepub.com/content/early/2013/09/16/0969776413498762.abstract>. [Accés: 26 de maig de 2014.]
- Graham, E. et al. (2009). "Mixing Housing Tenures: Is it Good for Social Well-being?" *Urban Studies*, 46(1), pp.139–165. Disponible a: <http://usj.sagepub.com/content/46/1/139.abstract>. [Accés: 1 de maig de 2014.]
- Gutiérrez, R. (2009). "Estimating the impact of England's area-based intervention 'New Deal for Communities' on employment". *Regional Science and Urban Economics*. Disponible a: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166046208001166>. [Accés: 4 de juny de 2014.]
- Lees, L.; Slater, T., i Wily E. (2008). *Gentrification*. Londres: Routledge.
- Mitchell, K. (2011). "Marseille's not for burning: comparative networks of integration and exclusion in two French cities". *Annals of the Association of American Geographers*, 101(2), 404–423.
- Musterd, S. (2003). "Segregation and integration: A contested relationship". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(4), pp.623–641. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.1080/1369183032000123422>. [Accés: 14 de maig de 2014.]
- Musterd, S., i Andersson, R. (2005). "Housing mix, social mix, and social opportunities". *Urban Affairs Review*, 40(6), 761-790.
- Peach, Ceri. (2013) "E pluribus duo: contrasts in US and British segregation patterns." *Institute for Social Change Working Paper Series* (2010–2013). Disponible a: <http://www.humanities.manchester.ac.uk/socialchange/publications/working/documents/CeriPeach-Newsegregation8.pdf>.
- Portes, Alejandro, i Robert Manning (1986). "The Immigrant Enclave: Theory and Empirical Examples". A: Susan Olzak i Joan Nagel [eds.]. *Competitive Ethnic Relation*. Orlando, FL: Academic Press, pp. 47–68.
- Préteceille, E. (2012). "Has Ethno-Racial Segregation Increased in the Greater Paris Metropolitan Area?". *Revue française de sociologie*, vol. 52(5), pp. 31–62.
- Sager, T. (2011). "Neo-liberal urban planning policies: A literature survey 1990–2010". *Progress in Planning*, 76(4), 147-199.
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London and Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Scarpa, S. (2013). *Urban Marginality in Times of Economic Crisis and Welfare State Austerity: A Comparative Analysis between Malmö and Genoa*.
- Swyngedouw, E.; Moulaert, F., i Rodríguez, A. (2002). "Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy". *Antipode*, 34(3), 542-577.
- Turner, B., i C.M. Whitehead (2002). "Reducing Housing Subsidy: Swedish Housing Policy in an International Context". *Urban Studies*, vol. 39, No. 2, 201–217.
- Verdugo, G. (2011). "Public Housing and Residential Segregation of Immigrants in France, 1968-1999". *Population-E*, 66, pp 169-194.

RECICLAJE URBANO, DESIGUALDADES SOCIALES Y PROBLEMÁTICAS URBANAS

URBAN RECYCLING, SOCIAL INEQUALITIES AND URBAN ISSUES

En estos momentos, conscientes de que en los años del urbanismo democrático hemos consumido una superficie de suelo casi equivalente a la que consumimos hasta los años setenta, creo que ya no cabe ninguna duda de que el urbanismo de los próximos años tendrá que prestar mucha más atención a rehacer la ciudad existente que a su extensión. No obstante, a diferencia de la extensión, el reciclaje urbano presenta una mayor complejidad, tanto por la naturaleza de la actuación como por el tiempo y los diferentes elementos que están implicados en él. Reciclar siempre ha sido más complejo que extender.

UNA TAXONOMÍA DEL RECICLAJE URBANO

Por lo que respecta a las actuaciones de reciclaje urbano que hay que realizar, en atención a su naturaleza diversa, creo que se puede establecer una cierta taxonomía de estos tipos de intervenciones, asociada a la identificación de diferentes tipos de áreas y problemáticas de la ciudad actual y su transformación, para las cuales se requeriría un tipo de instrumento específico que ajustara derechos y obligaciones en función de los objetivos que se desea alcanzar. De acuerdo con ello, podemos establecer cinco grandes grupos de áreas dentro del reciclaje urbano:

1. Áreas de atención especial (AAE). Se corresponden con los barrios débiles, los centros históricos, los polígonos de vivienda masiva, las áreas suburbanas, los barrios que la Ley de Barrios de Cataluña identificaba. Son barrios en los que se concentran conflictos urbanísticos y sociales y donde es del todo necesaria la actuación intensa y transversal del urbanismo.

2. Áreas de renovación urbana (ARU). Son las áreas ya clásicas de lo que se puede entender

Currently, aware that in the years of democratic urban planning we have consumed an area of land equal to the amount of land we consumed up to the end of the 1970s, I think there can be no doubt that urban planning in the coming years must pay much more attention to redoing the existing city than to expanding it. However, unlike expansion, urban recycling presents a greater complexity, both because of the nature of the action required, and because of the time and different elements involved. Recycling has always been more complex than expanding.

TAXONOMY OF URBAN RECYCLING

With regard to the urban recycling actions that have to be taken, given their diverse nature I believe that a certain taxonomy for such interventions can be established, associated with the identification of the different types of areas and issues in the present city and its transformation, for which a specific type of instrument would be required, tailoring rights and obligations according to the objectives to be attained. Accordingly, we may establish five major groups of areas within urban recycling:

1. Areas of Special Attention (ASA). These correspond to disadvantaged districts, historic centres, mass housing estates, deprived areas, the districts that were identified in Districts Act in Catalonia. These are the districts where planning and social conflicts are concentrated and where the intense and transversal action of urban planning is necessary.

2. Urban Renewal Areas (URA). These are the now classic areas of what can be considered to be an interior remodelling of the city, where what

Sebastià Jornet i Carles Llop

Professors DUOT-UPC, Jornet Llop Pastor Arquitectes

RECICLATGE URBÀ, DESIGUALTATS SOCIALS I PROBLEMÀTIQUES URBANES

En aquests moments, conscients que en els anys de l'urbanisme democràtic hem consumit una superfície de sòl quasi equivalent a la mateixa que vam consumir fins als anys setanta, crec que ja no hi ha cap dubte que l'urbanisme dels propers anys haurà de parar molta més atenció a refer la ciutat existent que no pas a la seva extensió. No obstant això, a diferència de l'extensió, el reciclatge urbà presenta una major complexitat, tant per la naturalesa de l'actuació, com pel temps i els diferents elements que hi estan implicats. Reciclar sempre ha estat més complex que estendre.

UNA TAXONOMIA DEL RECICLATGE URBÀ

Pel que fa a les actuacions de reciclatge urbà que cal realitzar, en atenció a la seva naturalesa diversa, crec que es pot establir una certa taxonomia d'aquests tipus d'intervencions, associada a la identificació de diferents tipus d'àrees i problemàtiques de la ciutat actual i la seva transformació, per a les quals es requeriria un tipus d'instrument específic que ajustés drets i obligacions en funció dels objectius a assolir. D'acord amb això, podem establir cinc grans grups d'àrees dins del reciclatge urbà:

1. Àrees d'atenció especial (AAE). Es corresponen amb els barris febles, els centres històrics, els polígons d'habitatge massiu, les àrees suburbanes, els barris que la Llei de barris a Catalunya identificava. Són barris en els quals es concentren conflictes urbanístics i socials i on és del tot necessària l'actuació intensa i transversal de l'urbanisme.
2. Àrees de renovació urbana (ARU). Són les àrees ja clàssiques del que es pot entendre com una remodelació interior de la ciutat, on el que cal substancialment és reordenar el buit urbà a la ciutat i on les despeses d'urbanització és limiten bàsicament a l'obra urbanitzadora, ja que habitualment no hi ha indemnitzacions ni trasllats significatius que calgui tractar en la nova ordenació.
3. Àrees de compleció o reompliment (ACR). Es corresponen amb el que podríem anomenar els alvéols urbans, que cal omplir amb elements o aprofitaments de la mateixa naturalesa dels que ja existeixen –habitatges, activitats, etc.– i en els quals sovint encara resten obres

como una remodelación interior de la ciudad, donde lo que hay que hacer sustancialmente es reordenar el vacío urbano en la ciudad y donde los gastos de urbanización se limitan básicamente a la obra urbanizadora, ya que habitualmente no hay indemnizaciones ni traslados significativos que haya que tratar en la nueva ordenación.

3. *Áreas de compleción o relleno (ACR). Se corresponden con lo que podríamos denominar los alvéolos urbanos, que hay que llenar con elementos o aprovechamientos de la misma naturaleza de los que ya existen –viviendas, actividades, etc.– y en los que a menudo todavía quedan obras de urbanización pendientes y/o cesiones de sistemas de suelos públicos. Son espacios de la ciudad a medio consolidar y medio consolidados, con algunas piezas de suelo pendientes de edificar, que se entremezclan con las otras edificaciones ya ejecutadas. En general, se corresponden con lo que podríamos denominar actuaciones de dotación.*

4. *Áreas de transformación de usos (ATU). Son áreas en las que de lo que se trata es de cambiar sustancialmente la realidad y el destino de los usos*

is substantially required is a reorganization of the urban vacuum in the city, where the planning expenses are limited basically to the development works, as normally there is no significant compensation or decanting to be considered in the new organization.

3. Completion or Refilling Areas (ACR). These correspond to what we could refer to as urban alveoli, which need to be filled with elements or features of the same nature as the existing ones – housing, activities, etc. – and in which development work and/or assignments of public land systems are often pending. These are parts of the city that are half consolidated and half pending consolidation, with some plots of land pending construction, which are intermixed with completed buildings. In general, these correspond to what we could call allocation actions.

4. Areas of Transformation of Uses (ATU). These are areas where it is sought to change substantially the reality and purpose of current uses for new uses. This is the widest and most complex category of urban recycling, as different sub-types

Taxonomía del reciclaje urbano NUEVO ESCENARIO DE REQUERIMIENTOS PARA EL RECICLAJE URBANO

- 1- Las áreas de especial atención
- 2- Las áreas de remodelación urbana
- 3- Las áreas de compleción o dotación
- 4- Las áreas de transformación de usos (ATU)
- 4.1- Áreas de oportunidad de nuevas funciones
- 4.2- Áreas de transformación secuencial
- 5- Las áreas de centralidad significativa

Taxonomy of urban recycling NEW SCENARIO OF NEEDS FOR URBAN RECYCLING

- 1- Areas for special attention
- 2- Areas for urban remodelling
- 3- Areas for completion or installation of infrastructure
- 4- Areas for transformation of uses (ATU)
- 4.1- Areas with opportunities for new functions
- 4.2- Areas for sequential transformation
- 5- Areas with significant centrality

actuales por unos usos nuevos. Este es el apartado más complejo y más amplio del reciclaje urbano, ya que en él pueden tener cabida diferentes subtipos de actuaciones:

– *Áreas de oportunidad de nuevas funciones (AOF). Son antiguos espacios industriales obsoletos, sustancialmente vacíos de actividad porque ésta ha cesado, en los que es adecuado plantear un nuevo marco de ordenación y usos. En este caso, los gastos de urbanización corresponden a la obra urbanizadora y a las edificaciones existentes.*

– *Áreas de transformación secuencial (ATS). Se corresponden con ámbitos llenos de usos y actividades, en los que por localización y posición urbana y territorial es posible prever en el futuro una trans-*

of action can be involved:

– Areas of Opportunity for New Functions (AOF). These are former industrial areas, now obsolete, substantially void of activity because the industrial activity is no longer carried out, in which it is appropriate to consider a new framework of organization and uses. In this case, the expenses correspond to the development work and existing buildings.

– Areas of Sequential Transformation (AST). These are areas full of uses and activities, which on account of their urban and territorial location and position can foreseeably be transformed in the future from their current use, but where this transformation cannot be carried out because of

d'urbanització pendent i/o cessions de sistemes de sòls públics. Són espais de la ciutat a mig consolidar i mig consolidats, amb algunes peces de sòl pendents d'edificar, que s'entremesclen entre les altres edificacions ja executades. En general, es corresponen amb el que podríem anomenar actuacions de dotació.

4. Àrees de transformació d'usos (ATU). Són àrees on del que es tracta és de canviar substancialment la realitat i destí dels usos actuals per uns usos nous. Aquest és l'apartat més complex i més ampli del reciclatge urbà, ja que hi poden tenir cabuda diferents subtipus d'actuacions:

— Àrees d'oportunitat de noves funcions (AOF). Són antics espais industrials obsolets, substancialment buits d'activitat perquè aquesta hi ha cessat, en els quals és adequat plantejar un nou marc d'ordenació i usos. En aquest cas, les despeses d'urbanització corresponen a l'obra urbanitzadora i a les edificacions existents.

— Àrees de transformació seqüencial (ATS). Es corresponen amb àmbits plens d'usos i activitats, en els quals per localització i posició urbana i territorial és possible preveure en el futur una transformació del que hi ha avui dia, però que no es pot realitzar a causa de les elevades despeses d'indemnització d'activitats. Són sectors que en podríem dir de "avui no, però demà segur que sí", on caldria establir un marc de referència que incorporés aquesta potencial transformació seqüencial del teixit urbà consolidat. Es tracta d'àrees que podríem considerar de reprogramació i que en part es poden assimilar a les àrees de dotació ja descrites anteriorment.

Taxonomia del reciclatge urbà

NOU ESCENARI DE REQUERIMENTS PEL RECICLATGE URBÀ

- 1- Les àrees d'especial atenció
- 2- Les àrees de remodelació urbana
- 3- Les àrees de completament o dotació
- 4- Les àrees de transformació d'usos (ATU)
- 4.1- Àrees d'oportunitat de noves funcions
- 4.2- Àrees de transformació seqüencial
- 5- Les àrees de centralitat significativa

5. Àrees de centralitat significativa (ACS). Finalment, aquestes àrees es corresponen amb actuacions concentrades de noves centralitats, amb una barreja important d'usos i activitats i que s'identifiquen amb grans projectes singulars del projecte de ciutat. Són, si fa no fa, les noves àrees de centralitat en un municipi; sectors de caràcter marcadament públic, amb ordenacions complexes i intensitat d'usos, funcions i arquitectures en un mateix espai.

Voldria centrar aquest article precisament en el primer grup d'aquesta classificació, entre altres coses perquè sovint s'hi concentren les majors desigualtats socials, que van associades a problemàtiques urbanes de naturalesa diversa. La coneguda Llei de barris del 2004 va fer emergir, des del coneixement local, un conjunt de realitats urbanes que acumulaven, amb més intensitat que en altres parts de la ciutat, un ventall ampli de problemàtiques urbanístiques, econòmiques, demogràfiques i socials, a les quals calia fer una atenció especial mitjançant projectes d'inversió intensos en la part econòmica i transversals en les actuacions, a fi i efecte de poder garantir en aquests barris un nou marc d'estratègies de regeneració urbana integral.

INDICADORS PER ALS BARRIS VULNERABLES

Entre les tipologies urbanes susceptibles de rebre aquestes ajudes, es tipificaven el conjunt dels polígons residencials d'habitatge massiu dels anys cinquanta, seixanta i setanta, on, amb diferents nivells d'intensitat, s'acumulava encara un deute pendent quant a l'origen, evolució i estat actual.

Aquesta problemàtica és reconeguda a Europa a través del que s'identifica com a barris vulnerables, barris dèbils o barris sensibles; qualsevol definició és bona i ajustada per a identificar aquestes àrees existents a la nostra ciutat i que en els moments de crisi econòmica profunda, com l'actual, sofreixen amb més intensitat la debilitat de les seves estructures econòmiques i la problemàtica accentuada del conflicte social.

Respecte de la identificació d'aquests barris, el portal de l'atles de la vulnerabilitat a Espanya o l'*Atlas de la edificación residencial* mateix (<http://www.fomento.gob.es>), juntament amb moltes altres fonts digitals, permeten disposar d'una certa aproximació estadística. Això no

formación de lo que hay hoy, pero que no se puede realizar debido a los elevados gastos de indemnización de actividades. Son sectores que podríamos denominar de "hoy no, pero mañana seguro que sí", en los que habría que establecer un marco de referencia que incorporara esta potencial transformación secuencial del tejido urbano consolidado. Se trata de áreas que podríamos considerar de reprogramación y que en parte se pueden asimilar a las áreas de dotación anteriormente ya descritas.

Localización de los polígonos residenciales en el AMB

Location of housing estates in BMA

5. Áreas de centralidad significativa (ACS). Finalmente, estas áreas se corresponden con actuaciones concentradas de nuevas centralidades, con una mezcla importante de usos y actividades y que se identifican con grandes proyectos singulares del proyecto de ciudad. Son, poco más o menos, las nuevas áreas de centralidad en un municipio; sectores de carácter marcadamente público, con ordenaciones complejas e intensidad de usos, funciones y arquitecturas en un mismo espacio.

Quisiera centrar este artículo precisamente en el primer grupo de esta clasificación, entre otras cosas porque a menudo se concentran en él las mayores desigualdades sociales, que van asociadas a problemáticas urbanas de naturaleza diversa. La conocida Ley de Barrios de 2004 hizo emerger, desde el conocimiento local, un conjunto de realidades urbanas que acumulaban, con más intensidad que en otras partes de la ciudad, un amplio abanico de problemáticas urbanísticas, económicas, demográficas y sociales, a las que era necesario prestar una atención especial mediante proyectos de inversión intensos en la parte económica y transversales en las actuaciones, a fin de poder garantizar en estos barrios un nuevo marco de estrategias de regeneración urbana integral.

INDICADORES PARA LOS BARRIOS VULNERABLES

Entre las tipologías urbanas susceptibles de recibir estas ayudas, se tipificaban el conjunto de los polígonos residenciales de vivienda masiva de los años cincuenta, sesenta y setenta, en los que, con diferentes niveles de intensidad, se acumulaba todavía una deuda pendiente en cuanto al origen, evolución y estado actual.

the high expense in respect of compensation for the activities carried on. These are sectors about which we could say "not today, but probably tomorrow", where a framework of reference should be established that incorporates this potential sequential transformation of the consolidated urban fabric. These are areas which we could regard as reprogramming areas, and which can be partially assimilated to the allocation areas described above.

5. Areas of Significant Centrality (ACS). Finally, these areas correspond to concentrated actions of new centralities, with an important mixture of uses and activities and which are identified with major unique projects of the city project. These are, more or less, the new areas of centrality in a town or city: sectors of a markedly public nature, with complex organizations and intensity of uses, functions and architectures in the same space.

I would like to focus this article precisely on the first group of this classification, among other reasons because they are where most social inequalities are often concentrated, which are associated with urban issues of a diverse nature. The well-known Districts Act of 2004 caused the emergence, from local knowledge, of a series of urban realities that accumulated, more intensely than in other parts of the city, a wide range of urban planning, economic, demographic and social issues, which required special attention through intense investment projects in the economic aspect and transversal projects with regard to the actions to be taken, in order to guarantee a new framework of integral urban regeneration strategies in these districts.

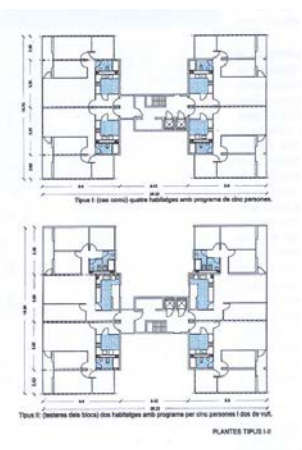
INDICATORS FOR VULNERABLE DISTRICTS

Among the urban typologies that are suitable for receiving this kind of aid, are the mass housing estates constructed in the fifties, sixties and seventies where, with different levels of intensity, there was still an outstanding debt in terms of their origin, evolution and current state.

This issue is recognized in Europe through what is known as vulnerable districts, disadvantaged districts or sensitive districts; any of these definitions is acceptable and suitable for identifying these

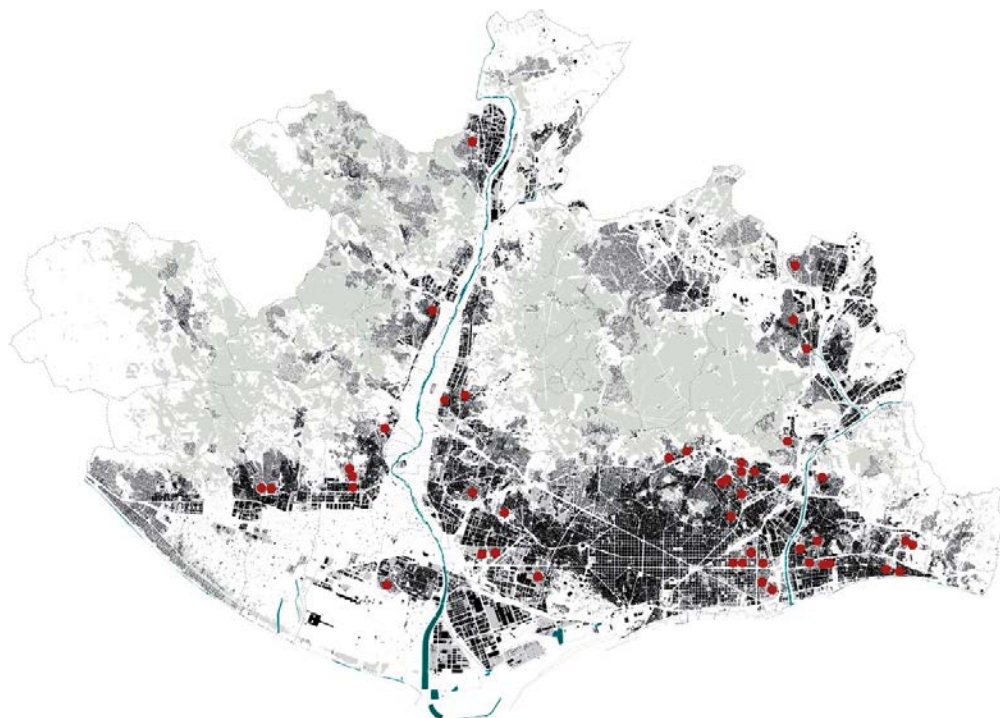
Habitabilidad. Viviendas en La Mina Nova. Sant Adrià de Besòs

Habitability. Housing in La Mina Nova. Sant Adrià de Besòs

obstant, la mirada en aquests barris ha de ser molt més propera i només el fet de conèixer-los detalladament permetrà realitzar una diagnosi acurada i, per tant, alguna afirmació respecte de l'estratègia a emprendre, la qual sempre i en qualsevol cas haurà de ser dual i coordinada entre la part social i la part urbanística. A risc de no ser exhaustiu i sense cap pretensió de limitar el reconeixement i la lectura profunda sobre aquests barris, sóc de l'opinió que podríem establir deu indicadors bàsics per a poder dur a terme la lectura, l'anàlisi i el reconeixement necessaris per a l'establiment de les diferents propostes:

Localització dels polígons
residencials a l'AMB

1. Localització i context. La condició de centre i perifèria. Molts d'aquests barris en l'època predemocràtica van néixer en una posició perifèrica respecte de la ciutat central i avui dia encara es troben en aquesta condició. Tanmateix, la majoria ara ja formen part del mosaic metropolità; la ciutat s'ha fet més policèntrica, ja no hi ha un únic centre i s'ha canviat la condició de perifèria per una condició de potencial integració en la nova ciutat multipolar.

2. El suport de la topografia. La topografia plana, suau, com la del pla del Barcelonès, facilitarà el suport de les arquitectures, de les relacions i dels itineraris en continuïtat, mentre que les topografies més abruptes de les proximitats a la serralada de Collserola, en la qual s'emplaça una part significativa d'aquestes actuacions, dificultaran la relació d'aquests barris amb la resta de la ciutat.

3. La condició social. Sense cap mena de dubte, aquest és l'indicador més important i el que sovint estigmatitza aquests barris, dèbils o vulnerables. Dèbils perquè són els primers a rebre amb major sensibilitat l'impacte dels temps dolents, de les crisis, de l'atur, de la dificultat de trobar feina. Els indicadors socials en aquests barris s'aguditzen més que en la resta de la ciutat: conflictes en la convivència familiar, atur, índex d'estudis, taxa d'envelliment, maltractaments familiars, risc d'exclusió social, escolarització, droga, convivència en l'espai cívic del carrer, etc., seran elements de la diagnosi i que orientaran una potencial gestió de la població amb l'establiment de diferents programes socials, que hauran de ser els veritables catalitzadors de la transformació del barri.

Habitabilitat. Habitatges
a La Mina Nova. Sant Adrià
de Besòs

Localización y contexto en el barrio de La Mina

Location and context in the La Mina neighbourhood

Esta problemática es reconocida en Europa a través de lo que se identifica como barrios vulnerables, barrios débiles o barrios sensibles; cualquier definición es buena y ajustada para identificar estas áreas existentes en nuestra ciudad y que en los momentos de crisis económica profunda, como la actual, sufren con más intensidad la debilidad de sus estructuras económicas y la problemática acentuada del conflicto social.

Respecto a la identificación de estos barrios, el portal del atlas de la vulnerabilidad en España o el propio Atlas de la edificación residencial (<http://www.fomento.gob.es>), junto con muchas otras fuentes digitales, permiten disponer de cierta aproximación estadística. No obstante, la mirada a estos barrios tiene que ser mucho más cercana y sólo el hecho de conocerlos detalladamente permitirá realizar un diagnóstico preciso y, por tanto, alguna afirmación respecto a la estrategia que haya que emprender, la cual siempre y en cualquier caso tendrá que ser dual y coordinada entre la parte social y la parte urbanística. A riesgo de no ser exhaustivo, y sin ninguna pretensión de limitar el reconocimiento y la lectura profunda sobre estos barrios, en mi opinión podríamos establecer diez indicadores básicos para poder llevar a cabo la lectura, el análisis y el reconocimiento necesarios para el establecimiento de las diferentes propuestas:

1. Localización y contexto. La condición de centro y periferia. Muchos de estos barrios nacieron en la época predemocrática en una posición periférica respecto a la ciudad central y hoy en día todavía se encuentran en esta condición. Sin embargo, la mayoría ahora ya forman parte del mosaico metropolitano; la ciudad se ha hecho más policéntrica, ya no hay un único centro y se ha cambiado la condición de periferia por una condición de potencial integración en la nueva ciudad multipolar.

2. El soporte de la topografía. La topografía llana, suave, como la del llano del Barcelonès, facilitará el soporte de las arquitecturas, de las relaciones y de los itinerarios en continuidad, mientras que las topografías más abruptas de las proximidades de la cordillera de Collserola, en la que se emplaza una parte significativa de estas actuaciones, dificultarán la relación de estos barrios con el resto de la ciudad.

3. La condición social. Sin ningún tipo de duda, este es el indicador más importante y el que con frecuencia estigmatiza a estos barrios, débiles o vulnerables. Débiles porque son los primeros en sentir con mayor intensidad el impacto de los malos tiempos, de las crisis, del paro, de la dificultad de encontrar trabajo. Los indicadores sociales en estos barrios se agudizan más que en el resto de la ciudad: conflictos en la convivencia familiar, paro, índice de estudios, tasa de envejecimiento, malos tratos familiares, riesgo de exclusión social, escolarización, droga, convivencia en el espacio cívico de la calle, etc., serán elementos de la diagnosis y que orientarán a una potencial gestión de la población con el establecimiento de diferentes programas sociales, que tendrán que ser los verdaderos catalizadores de la transformación del barrio.

areas that exist in our city and which at times of deep economic difficulty, such as the present downturn, suffer with the greatest intensity the weakness of their economic structures and the most marked issues of social conflict.

In relation to the identification of these districts, the portal of the vulnerability atlas in Spain or Atlas de la edificación residencial (<http://www.fomento.gob.es>), together with many other digital sources, allow us to have an approximate statistical notion. However, these districts have to be looked at more closely, and only by knowing them in detail will it be possible to make an accurate diagnosis and, therefore, an affirmation concerning the strategy to be undertaken, which in any case must always be twofold and co-ordinated between the social part and the urban planning part. At the risk of not being exhaustive and with no claim to limit the acknowledgement and deep understanding of these districts, in my opinion we could establish ten basic indicators in order to carry out the examination, analysis and acknowledgement necessary to establish the different proposals:

1. Location and context. Centre and periphery. Many of these districts were created in the pre-democratic era in a peripheral position with respect to the centre of the city and nowadays are still in this situation. However, most of them now form part of the metropolitan mosaic; the city has become more polycentric, there is no longer just one centre and the status as peripheral has been changed to a status of potential integration in the new multipolar city.

2. The support of topography. A flat, smooth topography, such as the Barcelonès plain, will facilitate the support of architectures, relations and itineraries in continuity, while the more abrupt topographies of the Collserola range, where a significant part of these actions is located, will make the relations of these districts with the rest of the city more difficult.

3. Social condition. Without a shadow of a doubt, this is the most important indicator and the one which often stigmatizes these disadvantaged or vulnerable districts. Disadvantaged because they are the first to receive the impact of bad times with the greatest sensitivity, recessions, unemployment, difficulty in finding work. The social indicators in these districts become more acute than in the rest of the city: conflicts in family life, unemployment, education rates, aging ratio, family abuse, risk of social exclusion, schooling, drugs, cohabitation in the civic street area, etc. will be elements of the diagnosis which will steer a potential management of the population with the establishment of different social programmes that will have to be genuine catalysts for transformation of the district.

4. Habitability. Most of these districts were created as an accumulation of housing, with barely any idea of an urban project, much more concerned about the urgency in providing housing

Localització i context al barri
de La Mina

4. L'habitabilitat. La major part d'aquests barris van néixer com una acumulació d'habitatges, amb una minsa idea de projecte urbà i una preocupació més gran per la urgència de donar habitatge a la immigració que per donar ciutat als nous residents. Barris dormitori, en els quals la cèl·lula d'habitatge és la primera i més sensible condició de la seva naturalesa de ser. Habitabilitat entesa en un sentit ampli: dimensió, confort, dotació de serveis, protecció contra el soroll, climatització...; barris que necessiten, per poder viure-hi en condicions, una dotació d'habitatges dignes.

5. La densitat. El concepte de la densitat ha canviat molt, ja que s'ha passat d'una època en la qual sempre era considerada com a especulació urbanística a una altra època en la qual no té per què ser signe de baixa qualitat de vida. L'exemple més significatiu el trobem a l'Eixample o el barri de Gràcia. Sovint els problemes d'aquests barris es troben més en la diversitat que no pas en la densitat i, malgrat que aquesta pot arribar a ser elevada, no engendra conflictes greus. La densitat serà un indicador de la potencial capacitat de diversificar l'oferta residencial i de l'activitat del barri, augmentant la compacitat i la distància entre les parts i generant noves relacions entre les arquitectures.

6. Les plantes baixes, la permeabilitat, les portes. Podríem afirmar que, si la planta baixa d'un assentament urbà funciona, llavors la ciutat té moltes possibilitats de funcionar. Manuel de Solà-Morales, en parlar de la urbanitat de l'arquitectura, n'establí tres condicions bàsiques: permeabilitat, sensualitat i respecte. La planta baixa és el lloc per excel·lència de l'intercanvi, el lloc de relació de l'àmbit públic i del privat, el lloc del contacte de l'arquitectura amb el pla del carrer, i aquest contacte s'estableix a través de portes: portes d'habitatges unifamiliars, portes de comunitats de veïns, portes d'equipaments, portes de comerços, portes de bars, portes d'aparcament, absència de portes... La lectura de les plantes baixes i les activitats establirà una mesura d'aquesta urbanitat de l'arquitectura que conforma els polígons residencials.

7. Els equipaments i serveis públics. L'equipament, per la seva mateixa essència, és el lloc per excel·lència de l'intercanvi, el lloc de la trobada, el lloc de l'hàbitat per a compartir, relacionar-se i fer. Educació, sanitat, esport, cultura, atenció social..., són les funcions que seran ateses pels diferents equipaments del barri. Sovint, però, en aquests barris aquestes funcions només es corresponen amb la cobertura de les necessitats dels mateixos veïns i veïnes del barri; es tracta, en definitiva, d'equipaments de proximitat, de barri, que per aquesta mateixa raó no fan la funció d'intercanviadors amb membres d'altres col·lectius de fora del barri, i que haurien de garantir l'osmosi urbana entre el barri i la resta de la ciutat.

4. *La habitabilidad. La mayor parte de estos barrios nacieron como una acumulación de viviendas, con una escasa idea de proyecto urbano y una preocupación mayor por la urgencia de dar vivienda a la inmigración que para dar ciudad a los nuevos residentes. Barrios dormitorio, en los que la célula de vivienda es la primera y más sensible condición de su naturaleza de ser. Habitabilidad entendida en un sentido amplio: dimensión, confort, dotación de servicios, protección contra el ruido, climatización...; barrios que necesitan, para que en ellos se pueda vivir en condiciones, una dotación de viviendas dignas.*

5. *La densidad. El concepto de la densidad ha cambiado mucho, ya que se ha pasado de una época en la que siempre era considerada una especulación urbanística a otra época en la que no tiene por qué ser signo de baja calidad de vida. El ejemplo más significativo lo encontramos en el Eixample o en el barrio de Gràcia. A menudo los problemas de estos barrios se encuentran más en la diversidad que en la densidad y, a pesar de que ésta puede llegar a ser elevada, no engendra conflictos graves. La densidad será un indicador de la potencial capacidad de diversificar la oferta residencial y de la actividad del barrio, aumentando la compacidad y la distancia entre las partes y generando nuevas relaciones entre las arquitecturas.*

6. *Las plantas bajas, la permeabilidad, las puertas. Podríamos afirmar que, si la planta baja de un asentamiento urbano funciona, entonces la ciudad tiene muchas posibilidades de funcionar. Manuel de Solà-Morales, al hablar de la urbanidad de la arquitectura, establecía tres condiciones básicas para que ésta se diera: permeabilidad, sensualidad y respeto. La planta baja es el lugar por excelencia del intercambio, el lugar de relación del ámbito público y del privado, el lugar del contacto de la arquitectura con el plano de la calle, y este contacto se establece a través de puertas: puertas de viviendas unifamiliares, puertas de comunidades de vecinos, puertas de equipamientos, puertas de comercios, puertas de bares, puertas de aparcamiento, ausencia de puertas... La lectura de las plantas bajas y las actividades establecerá una medida de esta urbanidad de la arquitectura que conforma los polígonos residenciales.*

7. *Los equipamientos y los servicios públicos. El equipamiento, por su propia esencia, es el lugar por excelencia del intercambio, el lugar de encuentro, el lugar del hábitat para compartir, relacionarse y hacer. Educación, sanidad, deporte, cultura, atención social... son las funciones que serán atendidas por los diferentes equipamientos del barrio. Sin embargo, a menudo en estos barrios dichas funciones sólo se corresponden con la cobertura de las necesidades de los propios vecinos y vecinas del barrio; se trata, en definitiva, de equipamientos de proximidad, de barrio, que por esta misma razón no hacen la función de intercambiadores con miembros de otros colectivos de fuera del barrio, y que tendrían que garantizar la ósmosis urbana entre el barrio y el resto de la ciudad.*

for immigrants than with giving the city to the new residents. Commuter districts, where living accommodation is the primary and most sensitive condition of their nature. Habitability understood in a wide sense: dimension, comfort, provision of services, protection against noise, climate control, etc. districts that need, in order to live adequately, a provision of decent housing stock.

5. Density. The concept of density has changed a good deal, as a result of the evolution from a time when it was always considered as urban planning speculation to another time in which it is no longer regarded as a sign of a poor quality of life. The most significant example can be found in the Eixample or in the Gràcia district. The problems of these districts are often found more in diversity than in density, and although density can be high, it does not give rise to serious conflicts. Density will be an indicator of the potential capacity to diversify the district's housing stock and activity, increasing the compactness and distance between parts and generating new relationships between architectures.

6. Ground floors, permeability, doors. We could state that if the ground floor of an urban settlement works, then the city has a good chance of working. In talking about the urbanity of architecture, Manuel de Solà-Morales established three basic conditions: permeability, sensuality and respect. The ground floor is the place of exchange par excellence, the place of relationship between the public and private sphere, the place of contact between architecture and the street, and this contact is established through doors: terraced house doors, doors of neighbourhood communities, doors to utilities, shop doors, bar doors, car park doors, missing doors. Looking at ground floors and activities will establish a measure of this urbanity of architecture which makes up housing estates.

7. Amenities and public services. Amenities, by their very nature, are the perfect place for exchange, a meeting place, a place for sharing, relating and doing. Education, health, sport, culture, social services: these are the functions that will be covered by the different amenities of the district. However, in these districts these functions often correspond to covering the needs of the residents of the district; in short, they are amenities for the immediate vicinity, amenities of the district which for this very reason do not act as interchangers with members of other groups outside the district, and which should guarantee urban osmosis between the district and the rest of the city.

8. Open spaces. Open spaces are the great vindication of the modern movement and perhaps one of the major errors of the same modern movement. Freeing up as much land as possible was the mistaken obsession of certain projects (the more freedom, the better) and time has shown how wrong this statement was. Quantity is not as important as quality, having spaces is not as important as projecting places, and this is one of the main errors of these districts, with an exces-

Espacios libres en el barrio de La Mina. Conectividad y aparcamiento en Can Palmer. Viladecans

Open spaces in the La Mina neighbourhood. Connectivity and parking in Can Palmer. Viladecans

8. Els espais lliures. L'espai lliure és la gran reivindicació del moviment modern i tal vegada un dels majors errors del moviment modern mateix. Alliberar el màxim de sòl era l'obsessió errònia d'alguns projectes –“com més lliure, millor”– i el temps ha demostrat l'error d'aquesta afirmació. No interessa tant la quantitat com la qualitat, no interessa tant tenir espais com projectar llocs, i aquest és un dels principals errors d'aquests barris, amb un percentatge excessiu de sòl públic, molt sovint buit sense atributs, territori genèric sense significació, espai sense la intensitat i la intencionalitat que corresponen als llocs urbans.

Espais lliures al barri de La Mina.
Connectivitat i aparcament
a Can Palmer. Viladecans

9. La connectivitat, la mobilitat i l'aparcament. La connectivitat serà la condició primària per a superar l'aïllament del barri, la condició que garantirà el desplaçament; una connectivitat vinculada al transport públic, a la garantia i al dret de la mobilitat de les persones, de poder sortir del barri, de moure's i desplaçar-se amb un consum de temps prudencial, ajustat a la distància.

10. L'estructura de la propietat del sòl. En el marc de la legislació vigent, l'estatut de la propietat limita molt la possibilitat de la transformació endògena del barri mateix. La procedència del sòl públic –expropiat o cedit– i la naturalesa del règim de l'espai no edificat entre els blocs –públic, de la comunitat o encara al registre en mans de la promotora ja desapareguda– assenyalen els límits de la capacitat d'actuació per part de l'Administració, portant a l'absurd el fet que dos barris idèntics quant a la configuració física hagin de tenir, per imperatiu legal, solucions diferents condicionades per la naturalesa de la procedència de l'estructura de la propietat del sòl.

En els més de cinquanta polígons residencials existents a l'àrea metropolitana no n'hi ha dos d'iguals, cada barri és diferent, de manera que no es pot generalitzar ni tipificar cap solució, ja que cada polígon requereix una solució específica i pròpia. Molts comparteixen algunes característiques que corresponen a diverses famílies de solucions, però essencialment les seves problemàtiques i desigualtats són diferents tant internament com en relació amb la resta de la ciutat. En molts ja s'hi ha intervingut amb més o menys intensitat, en uns altres encara s'hi està intervenint i en d'altres s'hi intervindrà en el futur.

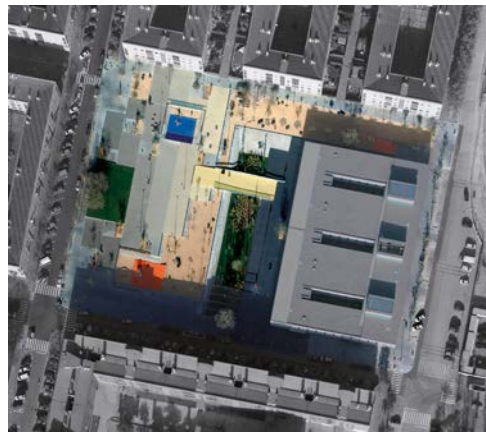
ESTRATÈGIES D'INTERVENCIÓ EN ELS BARRIS VULNERABLES

Conscients que la legislació actual respecte de la intervenció en la ciutat existent i de les diferents modalitats del reciclatge urbà ofereix una única clau fixa com a instrumental urbanístic per a la intervenció i millora i que la solució no pot ser aquesta clau fixa, sinó que

8. Los espacios libres. El espacio libre es la gran vindicación del movimiento moderno y tal vez uno de los mayores errores del movimiento moderno mismo. Liberar el máximo de suelo era la obsesión errónea de algunos proyectos –“cuanto más libre, mejor”– y el tiempo ha demostrado el error de esta afirmación. No interesa tanto la cantidad como la calidad, no interesa tanto tener espacios como proyectar lugares, y este es uno de los principales errores de estos barrios, con un porcentaje excesivo de suelo público, muy a menudo vacío y sin atributos, territorio genérico sin significación, espacio sin la intensidad y la intencionalidad que corresponden a los lugares urbanos.

Plaça de l'Amistat. Barrio de Sant Cosme, Prat de Llobregat. BCQ Arquitectes

Plaça de l'Amistat. Sant Cosme neighbourhood, Prat de Llobregat. BCQ Architects

sive percentage of public land, very often empty and with no attributes, a generic territory with no meaning, a space without the intensity and intentionality that correspond to urban places.

9. Connectivity, mobility and parking. Connectivity will be the primary condition in order to overcome the isolation of the district, the condition that will guarantee movement; a connectivity linked to public transport, to the guarantee of and right to mobility of people, of being able to go out of the district, move around and travel with a prudential consumption of time, appropriate to the distance.

9. La conectividad, la movilidad y el aparcamiento. La conectividad será la condición primaria para superar el aislamiento del barrio, la condición que garantizará el desplazamiento; una conectividad vinculada al transporte público, a la garantía y al derecho a la movilidad de las personas, a poder salir del barrio, moverse y desplazarse con un consumo de tiempo prudencial, ajustado a la distancia.

10. La estructura de la propiedad del suelo. En el marco de la legislación vigente, el estatuto de la propiedad limita mucho la posibilidad de la transformación endógena del barrio mismo. La procedencia del suelo público –expropiado o cedido– y la naturaleza del régimen del espacio no edificado entre los bloques –público, de la comunidad o todavía en el registro en manos de la promotora ya desaparecida– señalarán los límites de la capacidad de actuación por parte de la Administración, llevando al absurdo el hecho de que dos barrios idénticos en cuanto a la configuración física hayan de tener, por imperativo legal, soluciones diferentes condicionadas por la naturaleza de la procedencia de la estructura de la propiedad del suelo.

En los más de cincuenta polígonos residenciales existentes en el área metropolitana no hay dos polígonos iguales, cada barrio es diferente, de modo que no se puede generalizar ni tipificar ninguna solución, ya que cada polígono requiere una solución específica y propia. Muchos comparten algunas características que corresponden a diversas familias de soluciones, pero esencialmente sus problemáticas y desigualdades son diferentes tanto

10. The structure of land ownership. In the framework of current legislation, the status of property considerably limits the district's possibility of endogenous transformation. The origin of public land – expropriation or assignment – and the nature of the regime of the undeveloped space between blocks – public, communal property or still appearing in the register as the property of a developer that no longer exists – will set the limits of the authorities' capacity for action, taking to the absurd the fact that two identical districts in terms of physical layout must, by operation of law, have different solutions depending on the nature of the origin of the land property structure.

In the more than fifty housing estates existing in the metropolitan area, there are no two estates the same, each district is different, so it is not possible to generalize or standardize a solution, as each estate requires its own specific solution. Many share some characteristics that correspond to various families of solutions, but essentially their issues and inequalities are different both internally and in relation to the rest of the city. In many of them there have already been interventions with more or less intensity, in others interventions are still in progress and in others, interventions will take place in the future.

INTERVENTION STRATEGIES IN VULNERABLE DISTRICTS

Aware that current legislation on intervention in the existing city and on the different forms or

Sustitución de la edificación existente en el barrio de Sant Roc, Badalona. REURSA

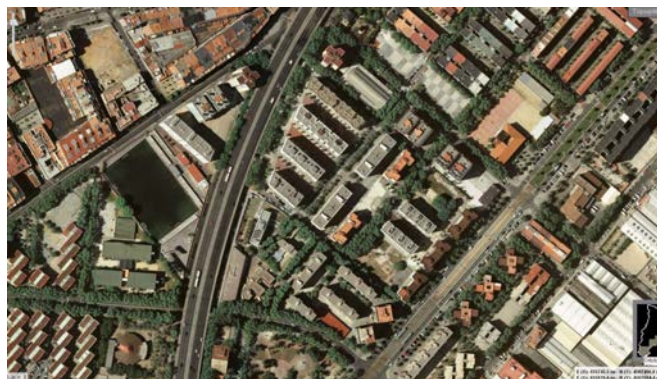
Replacement of existing buildings in the Sant Roc neighbourhood, Badalona. REURSA

el que manca és una caixa d'eines urbanístiques adequades a cada tipologia de necessitat, una caixa que moduli els diferents requeriments de l'urbanisme de les cessions dels sistemes, dels aprofitaments, de les reserves d'habitatge protegit i de les despeses d'urbanització, crec que, si analitzem les experiències urbanístiques ja realitzades en aquests barris, les diferents estratègies es podrien sistematitzar en un conjunt de quatre grans grups, els quals podrien definir-se com els següents:

— URBANITZAR / EQUIPAR. Es correspon amb els projectes que s'han portat a terme recentment en els projectes de la Llei de barris; es tracta, en general, d'una intervenció intensa i transversal sobre la realitat existent, sense gaire modificacions respecte de les determinacions del planejament vigent. Són actuacions que en gran part van destinades a la millora de les condicions de l'obra urbanitzadora i a la construcció d'equipaments de proximitat, destinats majoritàriament a atendre serveis a les persones. En el moment que es va dur a terme l'acció urbanística també comportà una acció coordinada de la resta dels departaments amb incidència en el barri, amb programes específics: salut als barris, treball als barris, seguretat als barris etc., amb un efecte induït multiplicador de la inversió pública que va estimular i va reactivar la inversió privada també en aquests barris. Malgrat que l'actuació no suposa cap reforma profunda de l'estructura física i espacial del barri, la intensitat de les inversions realitzades, i la selecció intencionada dels projectes, així com la implicació i la participació ciutadana en els processos, van ser un element molt valuós de les actuacions que es van dur a terme.

— ESPONJAR / SUBSTITUIR. Comprèn l'enderroc selectiu o massiu d'un barri i es justifica sobretot en els casos d'infrahabitatge o de patologies estructurals dels habitatges edificats en els quals la rehabilitació o reforma ja no és ni desitjable ni possible. Quan l'actuació es limita a l'enderroc i la substitució dels immobles i no comporta altres actuacions de renovació i mescla del parc edificat, l'efecte sobre l'abast de la transformació social posterior resta molt limitat, ja que implica el real·lotjament dels veïns en un nou habitatge, però de vegades mantenint l'estigma de la marginació i de la composició social originària del barri. Les actuacions d'enderroc i substitució han estat generalitzades arreu d'Europa, en especial a França a través de l'ANRU (l'Agence Nationale pour la Rénovation Urbaine) i també a ciutats i barris de l'Alemanya de l'Est, centrades en les *plattenbauten*, actuacions de construcció massiva de barris i ciutats noves la població de les quals ha experimentat una davallada molt significativa en els darrers anys, de l'ordre del 40% en poc més de vint anys. No obstant això, una certa crítica de l'enderroc d'un patrimoni públic com aquest i una major consciència ambiental respecte de la desconstrucció i la substitució fan que aquesta estratègia sigui cada cop més una excepció. A casa nostra alguns casos han estat desenvolupats amb aquesta estratègia: barris sencers, com Sant Cosme al Prat de Llobregat, i un conjunt ampli

Plaça de l'Amistat. Barri de Sant Cosme, Prat de Llobregat.
BCQ arquitectes

Substitució de l'edificació existent al barri de Sant Roc, Badalona. REURSA

internamente como en relación con el resto de la ciudad. En muchos ya se ha intervenido con mayor o menor intensidad, en otros aún se está interviniendo, y en otros se intervendrá en el futuro.

ESTRATEGIAS DE INTERVENCIÓN EN LOS BARRIOS VULNERABLES

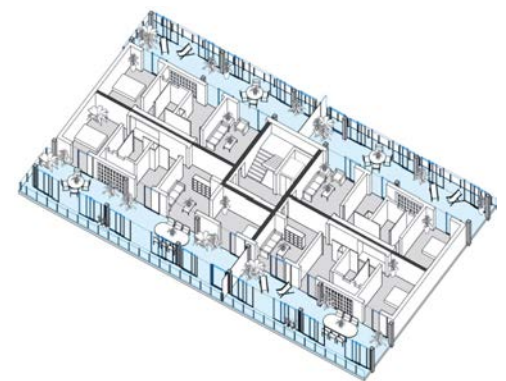
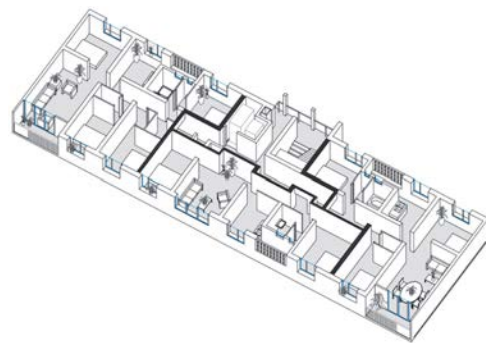
Conscientes de que la legislación actual respecto a la intervención en la ciudad existente y a las diferentes modalidades del reciclaje urbano ofrece una única clave fija como instrumental urbanístico para la intervención y mejora y que la solución no puede ser esta clave fija, sino que lo que falta es una caja de herramientas urbanísticas adecuadas a cada tipología de necesidad, una caja que module los diferentes requerimientos del urbanismo de las cesiones de los sistemas, de los aprovechamientos, de las reservas de vivienda protegida y de

urban recycling offers just one set tool as an urban planning instrument for intervention and improvement, and that the solution cannot be this tool, but rather that what is missing is a box of urban planning tools suitable for each type of needs, a toolbox that modules the different urban planning requirements of the assignments of systems, uses, reservations of protected housing and of the development expenses, I think that, if we analyse the previous urban planning experiences in these districts, the different strategies can be categorized in four major groups, which may be defined as follows:

– URBANIZING / EQUIPPING. This group corresponds to projects that have been carried out recently in the projects under the Districts Act; in general, these involve an intense, transversal intervention on the existing reality, with barely any

1, 2 Intervención en viviendas protegidas en Cité du Grand Parc, Burdeos. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, arquitectos
3, 4 Intervención en viviendas protegidas en Cité du Grand Parc, Burdeos. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, arquitectos

1, 2 Modifications to subsidized housing in Cité du Grand Parc, Bordeaux. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, Architects
3, 4 Modifications to subsidized housing in Cité du Grand Parc, Bordeaux. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, Architects

los gastos de urbanización, creo que, si analizamos las experiencias urbanísticas ya realizadas en estos barrios, las diferentes estrategias se podrían sistematizar en un conjunto de cuatro grandes grupos, los cuales podrían definirse como sigue:

– URBANIZAR / EQUIPAR. Se corresponde con los proyectos que se han llevado a cabo recientemente en relación con la Ley de Barrios; se trata, en general, de una intervención intensa y transversal sobre la realidad existente, sin muchas modificaciones respecto a las determinaciones del planeamiento vigente. Son actuaciones que en gran parte van destinadas a la mejora de las condiciones de la obra urbanizadora y a la construcción de equipamientos de proximidad, destinados mayoritariamente a atender servicios a las personas. En el momento en que se llevó a cabo la acción urbanística también implicó una acción coordinada del resto de los departamentos con incidencia en el barrio, con programas específicos: salud en los barrios, trabajo en los barrios, seguridad en los barrios, etc., con un efecto inducido multiplicador de la inversión pública que estimuló y reactivó la inversión privada también en estos barrios. A pesar de que la actuación no supone ninguna reforma profunda de la estructura física y espacial del barrio, la intensidad de las inversiones realizadas y la selección intencionada de los proyectos, así como la implicación y la participación ciudadana en los procesos, fueron un elemento muy valioso de las actuaciones que se llevaron a cabo.

modifications compared to the determinations of the current plan. These are actions aimed to a considerable extent at improving the conditions of the development work and building amenities for the vicinity, aimed mostly at providing services for people. At the time the urban planning action was carried out, it also involved a co-ordinated action of the rest of the departments concerned with the district, with specific programmes: health in the districts, work in the districts, security in the districts, etc., with an induced multiplying effect on the public investment which stimulated and reactivated private investment in these districts too. Although the action does not involve a profound reform of the physical and spatial structure of the district, the intensity of the investments made, the deliberate selection of projects and the involvement and participation of citizens in the processes were a very valuable element in the actions that were carried out.

– SPACING / REPLACING. This group comprises selective or massive demolition of a district and is justified above all in cases of housing deficit or structural pathologies in constructed housing where refurbishment or reform is no longer either desirable or possible. When the action is limited to the demolition and replacement of buildings and does not entail other actions to renovate and integrate the buildings, the effect on the scope of the subsequent social transformation is very limited, as

Diversificar en el barrio de Can Palmer, Viladecans. Jornet Llop Pastor Arquitectes

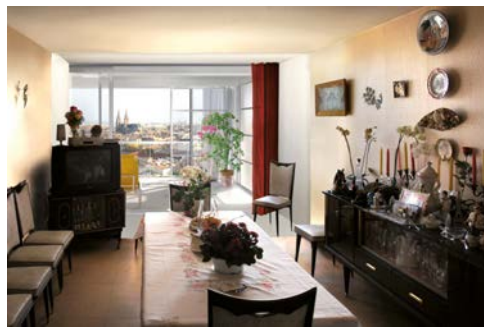
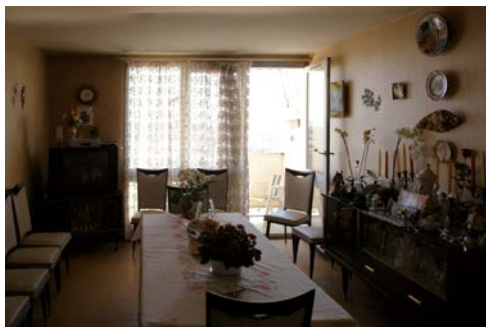
Diversification of the Can Palmer neighbourhood, Viladecans. Jornet Llop Pastor Architects

d'actuacions molt significades, com les realitzades al Turó de la Peira, els Habitatges del Governador a Barcelona, el barri de Sant Roc a Badalona, etc., justificades per diferents raons tècniques relacionades amb la cèl·lula de l'habitatge.

— RESIDENCIALITZAR / REHABILITAR. En aquest apartat hi inclouríem els casos més rellevants i coneguts de les intervencions d'Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal a França, que, per raons òbvies relacionades amb el règim de tinença i el tractament de l'estatut de la propietat existent a l'Estat espanyol, tenen greus dificultats jurídiques per a ser executades a casa nostra, on es limiten en la major part dels casos a millores en la rehabilitació dels elements comuns existents dels habitatges i a la dotació nova d'ascensors. Residencialitzar i rehabilitar comporten posar l'atenció en la millora de l'habitatge existent, valorant i mantenint allò que ja està construït, dotant-lo de les mesures de confort, dimensió, modificació del comportament energètic, renovació tipològica i, en general, de la millora de les condicions de l'hàbitat urbà d'aquests barris.

1, 2 Intervenció en habitatges protegits a Cité du Grand Parc, Burdeus. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, arquitectes

3, 4 Intervenció en habitatges protegits a Cité du Grand Parc, Burdeus. Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal, Frédéric Durot, arquitectes

— DIVERSIFICAR / COMPACTAR. El principi de diversitat, tan present en la valoració més rica dels ecosistemes naturals, pren en la ciutat un valor més gran, ja que és el principi que ha de garantir una major riquesa de relacions entre els components del barri. Aquesta diversitat s'ha de donar a tots els nivells: en el social, en la composició de les persones i els veïns; en el físic, en la definició dels espais, arquitectures i tipologies d'habitatge; i en l'econòmic, en la diversificació de les activitats productives que s'hi duen a terme. Les estratègies respecte de la diversitat i la compactació incorporen la possibilitat d'incrementar una quantitat suficient d'habitatges que pugui garantir la diversificació de

Diversificar al barri de Can Palmer, Viladecans. Jornet Llop Pastor arquitectes

– *ESPONJAR / SUSTITUIR. Comprende el derribo selectivo o masivo de un barrio y se justifica sobre todo en los casos de infravivienda o de patologías estructurales de las viviendas edificadas en las que la rehabilitación o reforma ya no es ni deseable ni posible. Cuando la actuación se limita al derribo y la sustitución de los inmuebles y no comporta otras actuaciones de renovación e integración del parque edificado, el efecto sobre el alcance de la transformación social posterior es muy limitado, ya que implica el realojamiento de los vecinos en una nueva vivienda, pero manteniendo a veces el estigma de la marginación y de la composición social originaria del barrio. Las actuaciones de derribo y sustitución se han generalizado en toda Europa, en especial en Francia a través de la ANRU (la Agence Nationale pour la Rénovation Urbaine) y también en ciudades y barrios de la Alemania oriental, centradas en las plattenbauten, actuaciones de construcción masiva de barrios y ciudades nuevas cuya población ha experimentado un descenso muy significativo en los últimos tiempos, del orden del 40% en poco más de veinte años. No obstante, cierta crítica del derribo de un patrimonio público como este y una mayor conciencia ambiental respecto a la deconstrucción y la sustitución hacen que esta estrategia sea cada vez más una excepción. En nuestro país se han desarrollado algunos casos con esta estrategia: barrios enteros, como Sant Cosme en El Prat de Llobregat, y un amplio conjunto de actuaciones muy significativas, como las realizadas en el Turó de la Peira, las Viviendas del Gobernador en Barcelona, el barrio de Sant Roc en Badalona, etc., justificadas por diferentes razones técnicas relacionadas con la célula de la vivienda.*

– *RESIDENCIALIZAR / REHABILITAR. En este apartado incluiríamos los casos más relevantes y conocidos de las intervenciones de Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal en Francia, que, por razones obvias relacionadas con el régimen de tenencia y el tratamiento del estatuto de la propiedad existente en el Estado español, tienen grandes dificultades jurídicas para ser ejecutadas en nuestro país, donde se limitan en la mayoría de los casos a mejoras en la rehabilitación de los elementos comunes existentes de las viviendas y a la nueva dotación de ascensores. Residencializar y rehabilitar implican poner la atención en la mejora de la vivienda existente, valorando y manteniendo lo que ya está construido, dotándolo de las medidas de confort, dimensión, modificación del comportamiento energético, renovación tipológica y, en general, de la mejora de las condiciones del hábitat urbano de estos barrios.*

– *DIVERSIFICAR / COMPACTAR. El principio de diversidad, tan presente en la valoración más rica de los ecosistemas naturales, adquiere en la ciudad un valor mayor, ya que es el principio que debe garantizar una mayor riqueza de relaciones entre los componentes del barrio. Esta diversidad tiene que darse a todos los niveles: en el social, en la composición de las personas y los vecinos; en el físico, en la definición de los espacios, arquitecturas y tipologías de vivienda; y en el económico, en la diversificación de las actividades productivas que*

it involves rehousing residents in new housing, but sometimes maintaining the stigma of marginalization and of the original social composition of the district. Demolition and replacement actions have been generalized throughout Europe, especially in France through the ANRU (Agence Nationale pour la Rénovation Urbaine) and also in cities and districts of East Germany, focused on *Plattenbauten*, the mass construction of new districts and cities, the population of which has experienced a very significant decline in recent years, in the region of 40% in just over twenty years. However, a certain criticism of the demolition of public heritage such as this and a great environmental awareness of de-construction and replacement mean that this strategy is increasingly becoming the exception. Here, some cases have been developed with this strategy; entire districts, such as Sant Cosme in El Prat de Llobregat, and a wide range of very significant actions, such as those carried out at Turó de la Peira, the Habitatges del Governador housing in Barcelona, the district of Sant Roc in Badalona, etc., justified for different technical reasons related to the living accommodation.

– *RESIDENTIALIZING / REFURBISHING. In this group we could include the most important and best-known cases of the interventions of Anne Lacaton & Jean-Philippe Vassal in France which, for obvious reasons related to the regime of property ownership and the treatment of the status of the property existing in Spain, face serious legal difficulties in being implemented here, where most cases are limited to the refurbishment of communal elements of housing and the provision of new lifts. Residentializing and refurbishing involves placing attention on improving existing housing, valuing and maintaining what has already been built, equipping it with the measures of comfort, size, modification of energy behaviour, typological renovation and, in general, on improving the living conditions in these districts.*

– *DIVERSIFYING / COMPACTING. The principle of diversity, so present in the richest natural ecosystems, acquires greater value in the city, as it is the principle which must guarantee a greater wealth of relations between the components of the district. This diversity has to be present on all levels: socially, in the composition of people and neighbours; physically, in the definition of spaces, architectures and types of housing; and economically, in the diversification of the production activities carried out there. Strategies regarding diversity and compacting include the possibility of increasing a sufficient quantity of housing to guarantee the diversification of the population, housing, activities and architectures necessary for the district. As is the case of the action in the western districts of Viladecans, it is a strategy that, in general, should not affect the resident population, which makes the introduction of a new urban order in the estate possible, in which there will be a mixture of new economic activities, new housing and new architectures. These will make it possible to establish a new order of relations and distances between volumetries, with the aim of laying out a new urban structure, and will provide the opportunity of redefining both the internal and*

Barrio de La Mina, Sant Adrià de Besòs
2003 – 2014.
Jornet Llop Pastor Arquitectes

La Mina neighbourhood, Sant Adrià
de Besòs 2003 – 2014.
Jornet Llop Pastor Architects

població, habitatges, activitats i arquitectures necessàries al barri. Es tracta, com és el cas de l'actuació en els barris de Ponent de Viladecans, d'una estratègia que, en general, no ha de comportar afectacions sobre la població resident, que possibilita la introducció d'un nou ordre urbà en el polígon en el qual es mesclaran noves activitats econòmiques, nous habitatges i noves arquitectures. Aquestes possibilitaran establir un nou ordre de relacions i distàncies entre les volumetries, amb l'objectiu de configurar una nova estructura urbana, i donaran l'oportunitat de redefinir les relacions tant internes com externes del mateix barri, en primer lloc per la possibilitat de disposar d'un espai obert al servei de tothom en el qual poder passejar, trobar espais d'oci i lleure, espais de comerç; un espai d'identitat col·lectiva on poder expressar les diferents manifestacions de la festa i de la vida del barri.

Barri de La Mina, Sant Adrià
de Besòs 2003 – 2014.
Jornet Llop Pastor, arquitectes

— INTEGRAR / REGENERAR. En aquest grup hi inclouríem l'actuació realitzada al barri de la Mina. La proposta del Pla de Transformació del Barri de la Mina suposa anar més enllà de la rehabilitació urbana, ja que es planteja des d'una perspectiva àmplia en què els aspectes socials, econòmics, culturals i urbanístics s'integrin en un projecte de caràcter holístic que pretén obrir un nou escenari d'habitabilitat del barri. L'estratègia de la transformació urbana inclou una intervenció radical: un esventrament central en el lloc que ocupaven els equipaments i la major part de l'espai públic, actuació que constitueix una ruptura per generar una nova sutura urbana. És desfer per generar noves condicions d'hàbitat; és reciclar per optimitzar l'espai urbà mal consolidat en l'origen.

allí se llevan a cabo. Las estrategias respecto a la diversidad y la compactación incorporan la posibilidad de incrementar una cantidad suficiente de viviendas que pueda garantizar la diversificación de población, viviendas, actividades y arquitecturas necesarias en el barrio. Se trata, como es el caso de la actuación en los barrios de Ponent de Viladecans, de una estrategia que, en general, no ha de comportar afectaciones sobre la población residente, y que posibilita la introducción de un nuevo orden urbano en el polígono en el que se mezclarán nuevas actividades económicas, nuevas viviendas y nuevas arquitecturas. Estas posibilitarán el establecimiento de un nuevo orden de relaciones y distancias entre las volumetrías, con el objetivo de configurar una nueva estructura urbana, y darán la oportunidad de redefinir las relaciones tanto internas como externas del mismo barrio, en primer lugar por la posibilidad de disponer de un espacio abierto al servicio de todo el mundo en el que se pueda pasear, encontrar espacios de ocio, espacios de comercio; un espacio de identidad colectiva donde poder expresar las diferentes manifestaciones de la fiesta y de la vida del barrio.

– INTEGRAR / REGENERAR. En este grupo incluiríamos la actuación realizada en el barrio de La Mina. La propuesta del Plan de Transformación del Barrio de La Mina supone ir más allá de la rehabilitación urbana, ya que se plantea desde una perspectiva amplia en la que los aspectos sociales, económicos, culturales y urbanísticos se integren en un proyecto de carácter holístico que pretenda abrir un nuevo escenario de habitabilidad del barrio. La estrategia de la transformación urbana incluye una intervención radical: una hendidura central en el lugar que ocupaban los equipamientos y la mayor parte del espacio público, actuación que constituye una ruptura para generar una nueva sutura urbana. Es deshacer para generar nuevas condiciones de hábitat; es reciclar para optimizar el espacio urbano mal consolidado en el origen.

La transformación propuesta determina el establecimiento de un nuevo escenario flexible y abierto sobre el que construir la estrategia de la necesaria regeneración y revitalización del barrio en su conjunto. El contenido urbanístico de la transformación se basa en la construcción de una cremallera urbana que define un nuevo lugar central, una nueva columna vertebral que proporcione soporte y alimento a las nuevas edificaciones y a las ya existentes, un espacio de relación de las nuevas actividades cívicas, sociales, económicas y culturales: un recorrido-itinerario desde el Parc del Besòs hasta el frente del litoral. La introducción de este nuevo referente urbano condensará así los tres principios básicos de la propuesta: 1-CENTRALIDAD. Los lugares centrales confieren identidad a las ciudades, son los lugares de las manifestaciones colectivas, el espacio en que se sitúan con más firmeza los edificios públicos, y de relación, de ocio, de comercio, de cultura..., son el espacio donde, en definitiva, la ciudad adquiere la máxima expresión. 2-DIVERSIDAD. El principio de diversidad adquiere en la ciudad su mayor valor y tiene que garantizar la mayor riqueza de relaciones entre sus com-

external relationships of the district itself, first of all through the possibility of having an open space for everyone, for walking, finding leisure spaces, commercial spaces; a space of collective identity to express the different manifestations of the celebrations and the life of the district.

– INTEGRATING / REGENERATING. In this group we would include the action carried out in the La Mina district. The proposal of the La Mina District Transformation Plan involves going beyond urban refurbishment, as it is conceived from a broad perspective in which the social, economic, cultural and urban planning aspects are integrated in a holistic project which seeks to open up a new scenario of habitability for the district. The urban transformation strategy includes a radical intervention: a central dismembering at the place occupied by amenities and most of the public space, an action which constitutes a rupture in order to generate a new urban suture. It is undoing in order to generate new living conditions; it is recycling to optimize an urban space that is ill-consolidated at source.

The proposed transformation determines the establishment of a new flexible and open stage on which to build the strategy for the necessary regeneration and revitalization of the district as a whole. The urban planning content of the transformation is based on the construction of an urban rack which defines a new central location, a new backbone that gives support to and feeds the new and existing buildings, a space of relationship for new civic, social, economic and cultural activities: a trail from the Parc del Besòs to the seafront. The introduction of this new urban benchmark will condense in this way the three basic principles of the proposal: 1) CENTRALITY. Central locations give cities their identity, they are the places of collective manifestations, the space where public buildings, and buildings of relationship, leisure, commerce and culture are located, they are the space, in short, where the city finds its greatest expression. 2) DIVERSITY. The principle of diversity acquires its greatest value in the city and must guarantee the greatest wealth of relations between its components. Diversity must be present on all levels: socially, in the composition of people and neighbours; physically, in the definition of spaces, architectures and types of housing; and economically, in the diversification of activities. 3) EXCHANGE. As a basic principle of relations, exchange is fundamental in order to avoid atrophy, decomposition and the social fracture that the insularization of any human group may entail.

In September 2000 the La Mina District Consortium was created, comprising the local councils of Sant Adrià de Besòs and Barcelona, the Catalan Government and the Provincial Authority of Barcelona, with the aim of directing, co-ordinating and executing the plan for the transformation of the district. That same year Barcelona Regional also undertook the range of tasks necessary to drive the drafting of the urban planning instrument, which was to define the framework of reference

Regenerar. La rambla del barrio de La Mina

Regeneration. La Rambla in the La Mina neighbourhood

La transformació proposada determina l'establiment d'un nou escenari flexible i obert, sobre el qual construir l'estratègia de la necessària regeneració i revitalització del conjunt del barri. El contingut urbanístic de la transformació es fonamenta en la construcció d'una cremallera urbana que defineixi un nou lloc central, una nova columna vertebral que doni suport i alimenti les noves edificacions i les existents, un espai de relació de les noves activitats cíviques, socials, econòmiques i culturals: un recorregut-itinerari des del Parc del Besòs fins al front del litoral. La introducció d'aquest nou referent urbà condensarà així els tres principis bàsics de la proposta: 1— CENTRALITAT. Els llocs centrals confereixen identitat a les ciutats, són els llocs de les manifestacions col·lectives, l'espai en què se situen amb més fermesa els edificis públics, i de relació, d'oci, de comerç, de cultura..., són l'espai on, en definitiva, la ciutat pren la màxima expressió. 2— DIVERSITAT. El principi de diversitat adquireix a la ciutat el valor més gran i ha de garantir la major riquesa de relacions entre els seus components. La diversitat s'ha de donar en tots els nivells: en el social, en la composició de les persones i els veïns; en el físic, en la definició dels espais, arquitectures i tipologies d'habitatge; i en l'econòmic, en la diversificació de les activitats. 3— INTERCANVI. Com a principi bàsic de les relacions, l'intercanvi és fonamental per a evitar l'atròfia, la descomposició i la fractura social que pot suposar la insularització de qualsevol col·lectiu humà.

El setembre de l'any 2000 es constituïa el Consorci del Barri de la Mina, format pels ajuntaments de Sant Adrià de Besòs i de Barcelona, la Generalitat de Catalunya i la Diputació

Regenerar. La rambla del barri de La Mina

de Barcelona, amb l'objectiu de dirigir, coordinar i executar el pla de transformació del barri. Aquell mateix any Barcelona Regional també va encarregar el conjunt de les tasques necessàries per a l'impuls de la redacció de l'instrument urbanístic, que havia de definir el marc de referència de la transformació del barri, que des de l'inici es va fonamentar en

ponentes. La diversidad tiene que darse a todos los niveles: en el social, en la composición de las personas y los vecinos; en el físico, en la definición de los espacios, arquitecturas y tipologías de viviendas; y en el económico, en la diversificación de las actividades. 3-INTERCAMBIO. Como principio básico de las relaciones, el intercambio es fundamental para evitar la atrofia, la descomposición y la fractura social que puede suponer la insularización de cualquier colectivo humano.

En septiembre del año 2000 se constituía el Consorcio del Barrio de La Mina, formado por los ayuntamientos de Sant Adrià de Besòs y de Barcelona, la Generalitat de Catalunya y la Diputación de Barcelona, con el objetivo de dirigir, coordinar y ejecutar el plan de transformación del barrio. Aquel mismo año Barcelona Regional también encargó el conjunto de las tareas necesarias para el impulso de la redacción del instrumento urbanístico, que tenía que definir el marco de referencia de la transformación del barrio, la cual desde el inicio se fundamentó en tres trabajos básicos: 1) el estudio de base social y antropológica, 2) el estudio técnico de los edificios, y 3) el estudio urbanístico de base y alternativas de actuación en el barrio. Los tres documentos constituyeron la base del Plan Especial de Reordenación y Mejora del Barrio de La Mina.

El Plan de Transformación Integral va acompañado del Plan de Actuación Social, que se estructura en torno a siete grandes ejes de actuación: 1) formación e integración sociolaboral, 2) conciliación de la vida familiar y laboral, 3) desarrollo económico, 4) participación y desarrollo comunitario, 5) mejora de la convivencia y civismo, 6) apoyo social y educativo, y 7) espacio público y civismo, de los que ya se han realizado gran cantidad de acciones y programas. La Mina es hoy un barrio en proceso de normalización en algunos aspectos y en vías de normalización en los que exigen más atención y trabajo a más largo plazo.

La oportunidad de la redacción de un instrumento como el nuevo PDU ha de permitir una atención especial hacia la realidad de estas situaciones y plantear si los mecanismos clásicos del urbanismo tradicional y las legislaciones urbanísticas vigentes son los instrumentos más adecuados para su regeneración. Se trata de barrios y realidades complejas, de problemática poliédrica; de territorios que pueden parecerse, pero que no hay dos iguales; de espacios en los que queda pendiente una mayor atención continuada; de tejidos urbanos con una población y un peso muy significativos en el conjunto de la realidad metropolitana de Barcelona.

for the transformation of the district, which from the outset was based on three basic documents: 1) the study of the social and anthropological base, 2) a technical study of the buildings, and 3) an urban planning study of the base and alternatives for action in the district. The three documents constituted the basis of the Special Reorganization and Improvement Plan for the La Mina District.

The Integral Transformation Plan is accompanied by the Social Action Plan, which is structured around seven major lines of action: 1) social and employment training and integration, 2) work-life balance, 3) economic development, 4) community participation and development, 5) improvement in cohabitation and civic life, 6) social and educational support, and 7) public space and civil life, of which a great number of actions and programmes have already been carried out. La Mina is today a district in the process of normalizing certain aspects, and on the way to normalizing those which require more attention and work over the longer term.

The opportunity offered by the drafting of an instrument such as the new PDU has to allow special attention to the reality of these situations and consider whether the classic mechanisms of traditional urban planning and the current urban planning legislation are the most suitable instruments for their regeneration. These are complex districts and realities, with multi-faceted issues; territories that may be similar, but of which no two are the same; spaces where greater continuous attention is still outstanding; urban fabrics with a significant population and relative importance within the metropolitan reality of Barcelona.

tres treballs bàsics: 1) l'estudi de base social i antropològic, 2) l'estudi tècnic dels edificis, i 3) l'estudi urbanístic de base i alternatives d'actuació al barri. Els tres documents van constituir la base del Pla Especial de Reordenació i Millora del Barri de la Mina.

El Pla de Transformació Integral va acompanyat del Pla d'Actuació Social, que s'estructura al voltant de set grans eixos d'actuació: 1) formació i integració sociolaboral, 2) conciliació de la vida familiar i laboral, 3) desenvolupament econòmic, 4) participació i desenvolupament comunitari, 5) millora de la convivència i civisme, 6) suport social i educatiu, i 7) espai públic i civisme, dels quals ja s'han realitzat gran quantitat d'accions i programes. La Mina és avui un barri en procés de normalització en alguns aspectes i en via de normalització en aquells que demanen més atenció i treball a més llarg termini.

L'oportunitat de la redacció d'un instrument com el nou PDU ha de permetre una atenció especial vers la realitat d'aquestes situacions i plantejar si els mecanismes clàssics de l'urbanisme tradicional i les legislacions urbanístiques vigents són els instruments més adequats per a la seva regeneració. Es tracta de barris i realitats complexes, de problemàtica polièdrica; de territoris que es poden semblar, però que no n'hi ha dos d'iguals; d'espais en els quals resta pendent una major atenció continuada; de teixits urbans amb una població i un pes força significatius en el conjunt de la realitat metropolitana de Barcelona.

DINÁMICAS RECIENTES EN EL SUELO INDUSTRIAL Y PRODUCTIVO: TECNOLOGÍA Y ESPECIALIZA- CIÓN URBANA

RECENT DYNAMICS IN INDUSTRIAL AND PRODUCTIVE LAND USE: TECHNOLOGY AND URBAN SPECIALISATION

INTRODUCCIÓN

En las últimas décadas ha habido un creciente interés por los llamados distritos industriales como modelo de organización industrial. En la mayoría de los estudios realizados se ha priorizado el análisis de la densa red de relaciones de cooperación y competencia mediante la que las empresas de menor dimensión se relacionan, se hacen interdependientes y se vuelven competitivas. Así, los distritos industriales se erigen en un mecanismo alternativo para coordinar las actividades económicas en el que uno de los elementos distintivos más relevantes es la agrupación geográfica de las empresas, espacio en el que se genera una especial interdependencia estratégica entre todos los agentes que forman parte del distrito. La principal característica de los distritos industriales es la particular combinación de competencia y cooperación que se da entre las empresas que participan en él. Estas unidades productivas están altamente especializadas, pero íntimamente relacionadas por las redes de subcontratación y por los beneficios derivados de la cooperación, que puede adoptar múltiples formas, tanto en la dimensión horizontal como en las diferentes etapas de las cadenas verticales de subcontratación.

En esta ponencia se analiza la importancia de los sistemas productivos locales (o distritos industriales o clústeres) en el área metropolitana de Barcelona (AMB). Para ello, se utilizan los resultados de un estudio muy completo y riguroso (Hernández et al. 2005), que detectó un conjunto de territorios en los que se dan las características antes descritas: agrupaciones de pequeñas y medianas empresas enlazadas entre sí por medio de una densa red de relaciones de complementariedad y con el resto de agentes localizados

INTRODUCTION

Over the past few decades there has been an increase in interest in what are known as industrial districts as a model for industrial organisation. Most of the studies on that subject have focussed on analysis of the dense network of cooperative and competitive relationships through which smaller enterprises interact, become interdependent and compete with each other. Such industrial districts are emerging as an alternative approach to co-ordinating business activities in which one of the key factors is the geographic grouping of the enterprises in a space that generates a special strategic interdependence among all the players forming part of the district. The most salient characteristic of industrial districts is the particular combination of competition and co-operation that arises between the participating enterprises. These production units are highly specialised but closely connected by means of networks of subcontracting and benefits of co-operation, which may take on a myriad of forms, both in horizontal terms and at the different levels of the vertical chains of subcontracting.

This paper deals with the importance of local production systems (or industrial districts or clusters) in the Barcelona Metropolitan Area. To do so, we will use the results of a very complete and rigorous study (Hernández et al., 2005), which found a group of areas with the characteristics mentioned above, namely groupings of small and medium-sized enterprises linked together by means of a dense network of relationships of complementarity and to the other players located in the area, allowing them to make gains in efficiency that they would otherwise

Néstor Duch

Economista, Institut d'Economia de Barcelona-UB

DINÀMIQUES RECENTS EN EL SÒL INDUSTRIAL I PRODUCTIU: TECNOLOGIA I ESPECIALITZACIÓ URBANA

INTRODUCCIÓ

En les últimes dècades hi ha hagut un interès creixent pels anomenats districtes industrials com a model d'organització industrial. En la majoria dels estudis realitzats s'ha prioritzat l'anàlisi de la densa xarxa de relacions de cooperació i competència mitjançant la qual les empreses de menor dimensió es relacionen, es tornen interdependents i esdevenen competitives. Així doncs, els districtes industrials s'erigeixen com un mecanisme alternatiu per a coordinar les activitats econòmiques en el qual un dels elements distintius més rellevants és l'agrupació geogràfica de les empreses, espai en què es genera una especial interdependència estratègica entre tots els agents que formen part del districte. La principal característica dels districtes industrials és la particular combinació de competència i cooperació que es dona entre les empreses que hi participen. Aquestes unitats productives estan altament especialitzades però íntimament relacionades mitjançant les xarxes de subcontractació i dels beneficis derivats de la cooperació, que pot adoptar múltiples formes, tant en la dimensió horitzontal com en les diferents etapes de les cadenes verticals de subcontractació.

En aquesta ponència s'analitza la importància dels sistemes productius locals (o districtes industrials o clústers) a l'àrea metropolitana de Barcelona (AMB). Per a això, es fan servir els resultats d'un estudi molt complet i rigorós (Hernández et al., 2005), que va detectar un conjunt de territoris en els quals es donen les característiques descrites abans: agrupacions de petites i mitjanes empreses enllaçades entre si per mitjà d'una densa xarxa de relacions de complementarietat i amb la resta d'agents localitzats en el territori que els permet obtenir guanys en eficiència que d'una altra forma solament podrien aconseguir mitjançant l'expansió de les seves operacions, però a costa de perdre flexibilitat. Seguidament s'analitza la presència de sistemes productius locals (SPL) a Catalunya i a l'AMB, i se n'analitzen les

en el territorio que les permite obtener ganancias en eficiencia que de otra forma solo podrían conseguir mediante la expansión de sus operaciones, pero a costa de perder flexibilidad. Seguidamente se analiza la presencia de sistemas productivos locales (SPL) en Cataluña y en el AMB, y se analizan sus características. Por último, se discuten algunas pautas que deberían tenerse en cuenta a la hora de diseñar una política industrial de ámbito metropolitano para hacer frente a los retos que la crisis nos está dejando y que el futuro nos impone para mejorar e impulsar el funcionamiento de los distritos industriales, así como su incidencia en los resultados industriales y, por tanto, en el bienestar social.

LOS DISTRITOS INDUSTRIALES EN EL AMB

Cataluña es un territorio en el que la industria siempre ha desempeñado un papel relevante. Primero fue pionera, junto con el País Vasco, en el proceso de industrialización español. Más recientemente, esta actividad representa en torno a una cuarta parte de la industria española, tanto en términos de empleo como de volumen de negocio, y una quinta parte del tejido empresarial. Además, en Cataluña, como en el resto de España, predominan las pequeñas y medianas empresas (pymes), que representan en torno al 99% del total de unidades productivas. En un territorio con una larga tradición industrial en el que las pymes constituyen la mayor parte del tejido productivo, es natural que, al menos en parte, estas actividades se organicen en torno a sistemas productivos locales. Si se tiene en cuenta que el AMB —con solo el 2% del territorio— representa cerca del 50% del PIB y del empleo en Cataluña, este espacio concentra una muy elevada densidad de actividad económica y, en consecuencia, registra una elevada presencia de clústeres productivos.

Los diferentes ejercicios empíricos llevados a cabo para analizar la importancia de los distritos industriales permiten concluir, en términos generales, que se trata de un fenómeno cuantitativamente relevante en España y que se concentra fundamentalmente en Cataluña y en la Comunidad Valenciana (Costa, 1992; MICYT, 1993; Camisón, 2004, y Boix y Galletto, 2006). En el caso específico de Cataluña, destacan los esfuerzos para la identificación de sistemas productivos locales en los estudios de Costa (1988), Trullén (2002) y Hernández et al. (2005). En el primero de ellos, se concluye que muchos municipios de la comarca del Vallès Oriental muestran dinámicas de distrito industrial. En el caso del segundo trabajo, el autor combina una aproximación histórica al territorio con una batería de indicadores de localización para determinar la existencia de características propias de distrito industrial en Sabadell, Terrassa y Mataró en el caso del sector textil y en Barcelona en el caso del sector de edición y artes gráficas. El tercer estudio es más exhaustivo e identifica hasta cuarenta y dos sistemas productivos locales en Cataluña, la mitad de los cuales se encuentran en el AMB.

EL MAPA DE LOS SISTEMAS PRODUCTIVOS LOCALES

El trabajo de Hernández et al. (2005) tiene como objetivo identificar los sistemas productivos locales abiertos a la competencia de la industria catalana y

only be able to attain through expansion of their own operations, at the expense of flexibility. We will then analyse the presence and characteristics of local production systems in Catalonia and the Barcelona Metropolitan Area. Lastly, we will discuss certain standards that should be taken into account for design of a metropolitan industrial policy to address the challenges that are arising due to the present crisis and that the future holds in store, in order to improve and promote the functioning of industrial districts, and their impact on industrial performance and, consequently, social well-being.

INDUSTRIAL DISTRICTS IN THE BARCELONA METROPOLITAN AREA

Industry has always played a major role in Catalonia. First of all, it led the way, along with the Basque Country, in the process of Spanish industrialisation. More recently, this activity has represented almost one quarter of Spanish industry, in terms of both employment and turnover, and one fifth of the entrepreneurial fabric. Furthermore, in Catalonia, as in the rest of Spain, there is a preponderance of small and medium-sized enterprises (SMEs), which account for almost 99% of the total production units. In a region with a long-standing industrial tradition where SMEs dominate the productive fabric, it is only natural that at least some of those business activities should be organised around local production systems. Since the Barcelona Metropolitan Area, with only 2% of the territory, accounts for almost 50% of GDP and employment in Catalonia, it is naturally home to a very high density of business activity and therefore has a very marked presence of productive clusters.

The various empirical exercises carried out to analyse the importance of industrial districts allow us to conclude, in general terms, that they comprise a quantitatively relevant phenomenon in Spain and are concentrated mainly in Catalonia and the Community of Valencia (Costa, 1992; MICYT, 1993; Camisón, 2004; and Boix and Galletto, 2006). In the specific case of Catalonia, the work on identifying local production systems in the studies by Costa (1988), Trullén (2002) and Hernández et al. (2005) merits special attention. The first of those studies concluded that many municipalities in the Vallès Oriental region show dynamics of industrial districts. In the second study, the author combined a historical approach to the area with a series of indicators of localisation to establish the existence of the typical characteristics of industrial districts in Sabadell, Terrassa and Mataró, for the textile industry, and in Barcelona for the publishing and graphic arts industries. The third study was more comprehensive and identified as many as forty-two local production systems in Catalonia, half of which were located in the Barcelona Metropolitan Area.

THE MAP OF LOCAL PRODUCTION SYSTEMS

The aim of the work by Hernández et al. (2005) was to identify local production systems open to competition in Catalan industry and to define the most salient characteristics of each of those

característiques. Finalment, es discuteixen algunes pautes que s'haurien de tenir en compte a l'hora de dissenyar una política industrial d'àmbit metropolita per a fer front als reptes que la crisi ens està deixant i que el futur ens imposa per a millorar i impulsar el funcionament dels districtes industrials, així com la seva incidència en els resultats industrials i, per tant, en el benestar social.

ELS DISTRICTES INDUSTRIALS A L'AMB

Catalunya és un territori en el qual la indústria sempre ha tingut un paper rellevant. Primer va ser pionera, juntament amb el País Basc, en el procés d'industrialització espanyol. Més recentment, aquesta activitat representa prop d'una quarta part de la indústria espanyola, tant pel que fa a ocupació com quant a volum de negoci, i una cinquena part del teixit empresarial. A més, a Catalunya, com a la resta d'Espanya, hi predominen les petites i mitjanes empreses (pimes), que representen prop del 99% del total d'unitats productives. En un territori amb una llarga tradició industrial en el qual les pimes constitueixen la major part del teixit productiu, és natural que, almenys en part, aquestes activitats s'organitzin entorn de sistemes productius locals. Si es té en compte que l'AMB, amb només el 2% del territori, representa prop del 50% del PIB i de l'ocupació a Catalunya, aquest espai concentra una densitat molt alta d'activitat econòmica i, en conseqüència, registra una presència elevada de clústers productius.

Els diferents exercicis empírics portats a terme per a analitzar la importància dels districtes industrials permeten concloure, en termes generals, que es tracta d'un fenomen quantitativament rellevant a Espanya i que es concentra fonamentalment a Catalunya i a la Comunitat Valenciana (COSTA, 1992; MICYT, 1993; CAMISÓN, 2004, i BOIX I GALLETTO, 2006). En el cas específic de Catalunya, destaquen els esforços per a la identificació de sistemes productius locals en els estudis de Costa (1988), Trullén (2002) i Hernández *et al.* (2005). En el primer d'ells, es conclou que molts municipis de la comarca del Vallès Oriental mostren dinàmiques de districte industrial. En el cas del segon treball, l'autor combina una aproximació històrica al territori amb una bateria d'indicadors de localització per a determinar l'existència de característiques pròpies de districte industrial a Sabadell, Terrassa i Mataró en el cas del sector tèxtil i a Barcelona en el cas del sector de l'edició i les arts gràfiques. El tercer estudi és més exhaustiu i identifica fins a quaranta-dos sistemes productius locals a Catalunya, la meitat dels quals es troben a l'AMB.

EL MAPA DELS SISTEMES PRODUCTIUS LOCALS

El treball d'Hernández *et al.* (2005) té com a objectiu identificar els sistemes productius locals oberts a la competència de la indústria catalana i oferir de cadascun les característiques més importants. Per a aquests autors, un sistema productiu local (SPL) és una aglomeració d'empreses d'un determinat sector o segment estratègic en un espai geogràfic limitat, que creen entre elles vincles de cooperació i competència, en els quals, així mateix, es localitzen proveïdors especialitzats, empreses de serveis o institucions associades.¹

La identificació dels SPL es realitza a partir de criteris de mercat, com ara la pertinença de les empreses a un mateix subsector industrial, i també a partir de criteris tecnològics; en aquest

¹ Boix i Galletto (2006) amb dades de mobilitat laboral intermunicipal a partir del Cens de 2001, juntament amb dades del DIRCE sobre establiments industrials per dimensió, identifiquen més de 200 districtes industrials a Espanya. Els autors identifiquen 32 districtes en el territori català, que ocupen a 880.000 treballadors, 300.000 d'ells en la indústria i prop de 90.000 en la indústria principal dels districtes.

ofrecer las características más importantes de cada uno de ellos. Para estos autores, un sistema productivo local (SPL) es una aglomeración de empresas de un determinado sector o segmento estratégico en un espacio geográfico limitado, que crean entre ellas vínculos de cooperación y competencia en los que, asimismo, se localizan proveedores especializados, empresas de servicios o instituciones asociadas¹.

La identificación de los SPL se realiza a partir de criterios de mercado, como la pertenencia de las empresas a un mismo subsector industrial, y también a partir de criterios tecnológicos; en este caso, que las empresas compartan una serie de habilidades en el tratamiento de una materia o de un proceso productivo. La identificación de los SPL requiere un procedimiento por etapas. En la primera de ellas, se identifican concentraciones relevantes de empresas del mismo negocio en un ámbito normalmente comarcal. En la segunda etapa se depura este primer colectivo con el propósito de eliminar aquellas concentraciones empresariales de las que no se puede afirmar que constituyan un sistema productivo local, así como aquellas que sí constituyen una concentración empresarial, pero cuyas empresas no entran en competencia directa con empresas extranjeras, es decir, no están abiertas a la competencia. La depuración se efectúa a través del cálculo de un índice de especialización estándar. De este modo, se considera que un territorio constituye un SPL cuando su índice de especialización es superior a 1,25 o bien cuando su peso es superior al 15% de su negocio en Cataluña o al 0,1% del conjunto de la industria catalana. Los autores utilizan los datos del Registro de Establecimientos Industriales y trabajan a un nivel de desagregación de cinco dígitos de la Clasificación Catalana de Actividades Económicas (CCAEE). No obstante, ha sido necesaria una tercera etapa para depurar aún más las concentraciones de empresas en las que no había evidencia de cooperación o bien por la ausencia de externalidades que permitieran mejoras en la eficiencia productiva. Esta última etapa se realizó mediante entrevistas personales y consultas a expertos sectoriales y territoriales para obtener un mapa de los SPL lo más ajustado posible a la realidad.

Los resultados identifican en Catalunya cuarenta y dos SPL industriales abiertos a la competencia, en los que participan más de nueve mil empresas, que ocupan a cerca de 235.000 trabajadores y tienen un volumen de negocio que ronda los 45.000 millones de euros. En cuanto a su importancia relativa, los SPL identificados en este trabajo representan el 26% del total de establecimientos industriales catalanes, el 36% de la ocupación industrial y casi el 40% de la ocupación. Estas cifras hablan por sí solas y ponen de manifiesto, de forma evidente, la gran importancia que tienen los SPL en la organización de la industria en Cataluña. Además, los propios autores calculan que la importancia de los SPL identificados podría representar en torno al 10% del PIB catalán, sin tener en cuenta los efectos multiplicadores que tanto en el interior de los SPL como con el resto del tejido productivo tienen las empresas aquí situadas².

Desde el punto de vista territorial, la distribución geográfica de los SPL coincide con las pautas de

systems. The authors defined a local production system (LPS) as an agglomeration of companies from a certain strategic industry or segment in a limited geographical space that create links of cooperation and competition with each other and where specialized suppliers, service providers or associated institutions are also present.¹

LPSs are identified in line with market criteria, such as the businesses operating in the same industrial subsector, and also in line with technological criteria, i.e. businesses that share certain skills for treating material or for a productive process. The identification of LPSs must be performed in stages. The first stage involves identifying important concentrations of enterprises with the same business activity, normally in a relatively small area. The second stage consists of refining that initial group in order to eliminate business concentrations that do not qualify as local production system and also those that do qualify but whose businesses do compete directly with outside enterprises, i.e. they are not open to competition. That refinement is carried out by calculating a standard index of specialisation. An area is considered to qualify as an LPS when its specialisation index is greater than 1.25 or when it accounts for over 15% of its business activity in Catalonia or over 0.1% of Catalan industry overall. The authors used data from the Registry of Industrial Establishments and worked at the level of the five-digit industry classification codes of the Catalan Classification of Economic Activities (CCAEE). Nevertheless, a third stage was required to eliminate those business concentrations where there was no evidence of co-operation or where no externalities occurred that would allow improvements to productive efficiency. That final stage was carried out through personal interviews and consultation of experts in the industries and territories, to produce a map of LPSs that would be as accurate as possible.

The results identified forty-two industrial LPSs in Catalonia open to competition, involving over nine thousand enterprises that employ around 235,000 workers, with a turnover of approximately €45,000 million. In terms of their relative importance, the LPSs identified in that study represent 26% of all Catalan industrial establishments, 36% of industrial employment and almost 40% of total employment. Those figures speak for themselves, and they clearly point up the great importance of LPSs in the organisation of industry in Catalonia. The same authors also calculated that the importance of the LPSs identified in their study could represent nearly 10% of the Catalan GDP, without taking into account the proliferating effect of the enterprises located here on the interior of the LPSs and on the rest of the productive network.²

From a territorial standpoint, the geographic distribution of LPSs coincides with the patterns of geographic distribution of industry in general, with high concentration around the city of Barcelona and, more specifically, within the Barcelona Metropolitan Area. As shown in Table 1, that reference area accounts for 55% of the LPSs identified, 80% of industrial establishments identified, 85%

cas, que les empreses comparteixin una sèrie d'habilitats en el tractament d'una matèria o d'un procés productiu. La identificació dels SPL requereix un procediment per etapes. En la primera s'hi identifiquen concentracions rellevants d'empreses del mateix negoci en un àmbit normalment comarcal. En la segona etapa es depura aquest primer col·lectiu amb el propòsit d'eliminar aquelles concentracions empresarials de les quals no es pot afirmar que constitueixen un sistema productiu local, així com aquelles que sí que en constitueixen però les empreses de les quals no entren en competència directa amb empreses estrangeres, és a dir, no estan obertes a la competència. La depuració es fa a través del càlcul d'un índex d'especialització estàndard. D'aquesta forma, es considera que un territori constituïx un SPL quan el seu índex d'especialització és superior a 1,25 o bé quan el seu pes és superior al 15% del seu negoci a Catalunya o al 0,1% del conjunt de la indústria catalana. Els autors utilitzen les dades del Registre d'Establiments Industrials i treballen a un nivell de desagregació de cinc dígits de la Classificació Catalana d'Activitats Econòmiques (CCAIE). No obstant això, ha estat necessària una tercera etapa per a depurar encara més les concentracions d'empreses en les quals no hi havia evidència de cooperació o bé per l'absència d'externalitats que permetessin millores en l'eficiència productiva. Aquesta última etapa es va realitzar mitjançant entrevistes personals i consultes a experts sectorials i territorials per a obtenir un mapa dels SPL tan ajustat a la realitat com fos possible.

Els resultats identifiquen a Catalunya quaranta-dos SPL industrials oberts a la competència, en els quals participen més de nou mil empreses, que ocupen prop de 235.000 treballadors i tenen un volum de negoci que ronda els 45.000 milions d'euros. Pel que fa a la seva importància relativa, els SPL identificats en aquest treball representen el 26% del total d'establiments industrials catalans, el 36% de l'ocupació industrial i gairebé el 40% de l'ocupació. Aquestes xifres parlen per si soles i posen de manifest, de forma evident, la gran importància que tenen els SPL en l'organització de la indústria a Catalunya. A més, els mateixos autors calculen que la importància dels SPL identificats podria representar prop del 10% del PIB català, sense tenir en compte els efectes multiplicadors que tant a l'interior dels SPL com amb a la resta del teixit productiu tenen les empreses situades aquí.²

Des del punt de vista territorial, la distribució geogràfica dels SPL coincideix amb les pautes de concentració geogràfica de la indústria en general, amb una elevada aglomeració als voltants de la ciutat de Barcelona i, més concretament, a l'interior de l'AMB. Així doncs, tal com posa de manifest la taula 1, aquesta àrea de referència representa el 55% dels SPL identificats, el 80% dels establiments industrials identificats, el 85% de l'ocupació i prop del 75% de la facturació. Addicionalment, com es pot veure a la mateixa taula, els SPL localitzats a l'AMB presenten un grau d'obertura significatiu, fet que posa de manifest el seu nivell de competitivitat internacional, amb un grau elevat d'especialització. Val a dir també que molts representen una part molt important del seu sector dins de la totalitat de la indústria a Catalunya. El mapa 1 mostra la distribució dels SPL a l'AMB.

2 Val a dir que aquestes xifres corresponen a un període precrisi. Quin efecte ha tingut la crisi sobre els SPL, el nombre d'establiments que hi participen i el nombre d'ocupats és una pregunta la resposta de la qual és fonamental per a dissenyar les polítiques industrial i d'innovació.

concentración geográfica de la industria en general, con una elevada aglomeración en los alrededores de la ciudad de Barcelona y más concretamente en el interior del AMB. Así, tal y como pone de manifiesto la tabla 1, esta área de referencia representa el 55% de los SPL identificados, el 80% de los establecimientos industriales identificados, el 85% de la ocupación y en torno al 75% de la facturación. Adicionalmente, como puede verse en la misma tabla, los SPL localizados en el AMB presentan un grado de apertura significativo, lo que pone de manifiesto su nivel de competitividad internacional, con un elevado grado de especialización. También hay que decir que muchos de ellos representan una parte muy importante de su sector dentro de la totalidad de la industria en Cataluña. El mapa 1 muestra la distribución de los SPL en el AMB.

Desde el punto de vista sectorial, en el AMB se encuentran SPL en muchos sectores de actividad, y su presencia más importante es en las actividades de maquinaria y equipos mecánicos (6 SPL) y en las de material de transporte (4 SPL). A estos dos sectores les siguen en número de SPL, el de textil-confección y piel (3), y equipos eléctricos y electrónicos (3). Si se ordenan a partir del número de establecimientos, los SPL más grandes son los de productos metálicos y los de papel, edición y artes gráficas. No obstante, los SPL que en términos relativos al total de la industria catalana tienen un mayor peso son los de hilados y tejidos de algodón y el de moldes y matrices, que concentran más del 80% del total del sector dentro del SPL.

Por otro lado, si se ordenan los SPL por el número de trabajadores, los más grandes son los de productos metálicos, automoción y productos de materias plásticas. Son estos tres sectores los que, además, presentan las mayores participaciones relativas en el total de la ocupación sectorial catalana. Los SPL de material de transporte concentran el 90% de la ocupación del sector en Cataluña, los de materias plásticas el 76% y los de productos metálicos el 43%. Todo lo anterior pone de manifiesto una elevada concentración territorial de las actividades productivas en Cataluña y el papel de los SPL en la organización de la industria catalana.

of employment and around 75% of their turnover. That same table also shows that the LPSs located in the Barcelona Metropolitan Area are significantly open, which indicates their ability to compete internationally, with a high degree of specialisation. In addition, many of them represent a large portion of their sector within Catalan industry overall. Map 1 shows the distribution of LPSs within the Barcelona Metropolitan Area.

From a sectorial standpoint, there are LPSs in the Barcelona Metropolitan area in many different lines of business, with the strongest presence of businesses dealing in machinery and equipment (6 LPSs) and transportation equipment (4 LPSs). Those two sectors are followed, in terms of the number of LPSs, by textile-clothing and leather (3) and electric and electronic equipment (3). If we were to order them by the number of establishments, the largest LPSs are those in the metal products and paper, publishing and graphic arts industries. Nevertheless, the LPSs with the greatest weight in terms relative to Catalan industry overall are those for cotton spinning and weaving and moulds and dies, which account for over 80% of the total for the industry within the LPS.

On the other hand, if we order the LPSs by number of workers, the largest are those for metal products, automobile parts and plastic products. Those three sectors also have the highest relative proportions in the total for sectorial occupation in Catalonia. The LPSs for transportation equipment account for 90% of occupation in the industry in Catalonia, those for plastics account for 76%, and those for metal products account for 43%. This all points up a high degree of regional concentration of production activities in Catalonia and highlights the role of LPSs in Catalan industrial organisation.

TOWARDS INTELLIGENT SPECIALISATION

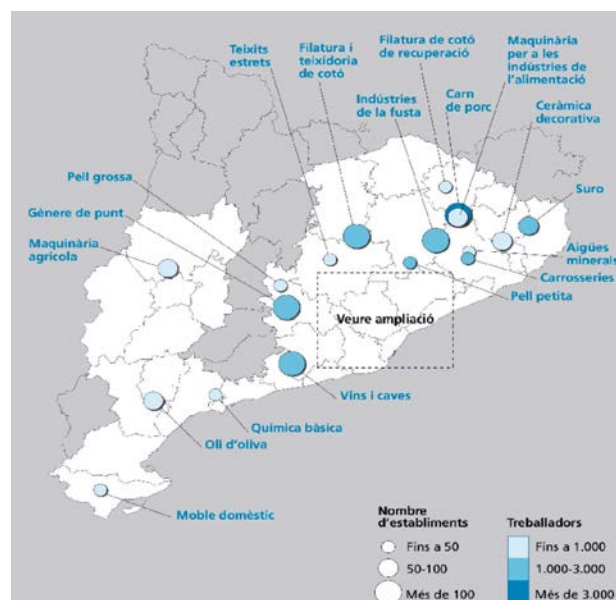
In short, due to both historic and strategic reasons, a large part of industry in Catalonia is organised

Mapa 1. Identificación y localización de los SPL del AMB

Fuente: Hernández et al. (2005).

Map 1. Identification and location of LPSs in the Barcelona Metropolitan Area

Source: Hernández et al. (2005).

SISTEMES PRODUCTIUS LOCALS A L'AMB / Sistemas productivos locales en el AMB / Local Production Systems in the Barcelona Metropolitan Area

Sector / Sector / Sector / SPL / SPL / LPS	Localització (comarca)	E	T	F	Ex	Es	%
Tèxtil-confecció i pell / Textil-confección y piel / Textile-clothing and leather							
Confecció / Confección / Clothing	B, BL i VO	500	7894	700	25%	1.3	51.4
Filatura i teixidoria de cotó / Hilados y tejidos de algodón / Cotton spinning and weaving	VO	88	2616	275	35%	6.1	80.9
Gènere de punt / Género de punto / Knitting	M	196	2231	200	25%	7.3	42.0
Paper, edició i arts gràfiques / Papel, edición y artes gráficas / Paper, publishing and graphic arts							
Fabricació de paper i de cartró / Fabricación de papel y de cartón / Paper & cardboard production	BL*	31	1673	400	30%	2.6	33.7
Arts gràfiques i edició / Artes gráficas y edición / Graphic arts and publishing	BL, B i VO	1025	19208	2250	30%	1.3	74.6
Indústria química / Industria química / Chemical industry							
Química de gran consum / Química de gran consumo / Consumer chemical products	BL, B, M i VO	205	8056	2100	30%	1.4	72.4
Productes farmacèutics / Productos farmacéuticos / Pharmaceuticals	BL, B, M i VO*	132	12523	3300	25%	1.3	64.4
Matèries plàstiques / Materias plásticas / Plastics							
Productes de matèries plàstiques / Productos de materias plásticas / Plastic products	BL, B i VO*	803	28182	3800	30%	1.5	70.3
Metal·lúrgia i productes metàl·lics / Metalurgia y productos metálicos / Metallurgy and metal products							
Productes metàl·lics / Productos metálicos / Metal products	BL, B, M i VO*	2680	39018	4250	20%	1.3	72.8
Maquinària i equips mecànics / Maquinaria y equipos mecánicos / Machinery and equipment							
Indústries de l'alimentació / Industrias de la alimentación / Food industries	VO	38	500	80	33%	1.6	21.1
Indústries d'envàs i d'embalatge / De envase y de embalaje / Packaging and wrapping industries	BL, B i VO*	54	1443	300	55%	1.3	62.1
Ind. tèxtils i de la confecció / Ind. textiles y de la confección / Textile and clothing industries	VO	61	55	100	70%	2.8	48.0
Manipulació i elevació / Manipulación y elevación / Handling and lifting	BL, B i VO*	139	4400	925	25%	1.5	68.7
Vàlvules i aixetes / Válvulas y grifos / Valves and taps	BL i VO	66	1700	250	40%	3.5	78.6
Motlles i matrius / Moldes y matrices / Moulds and dies	BL, B i VO*	278	3691	300	15%	1.8	82.0
Equips elèctrics i electrònics / Equipos eléctricos y electrónicos / Electric and electronic equipment							
Electrònica / Electrónica / Electronics	BL, B i VO*	125	7656	2200	75%	1.8	82.8
Aparellatge elèctric / Aparato eléctrico / Electronic switchgear	BL, B i VO*	133	5222	750	15%	1.6	73.9
Llums i aparells d'il·luminació / Lámparas y aparatos de iluminación / Lighting	BL, B i VO	125	2500	300	35%	1.7	78.7
Materials de transport / Materiales de transporte / Transportation equipment							
Automoció / Automoción / Automotive	BL, B, M i VO*	226	35188	9600	66%	1.5	76.9
Motocicletes / Motocicletas / Motorcycles	BL, B i VO*	37	2500	900	50%	1.4	62.9
Material ferroviari / Material ferroviario / Railway equipment	B, BL i VO*	120	11000	1100	20%	1.3	62.5
Material aeroespacial / Material aeroespacial / Aerospace equipment	BL, B i VO*	43	750	125	25%	nd	nd
Indústries de manufactures diverses / Industrias de manufacturas diversas / Miscellaneous manufacturing							
Articles de joieria / Artículos de joyería / Jewellery	B	180	820	100	10%	3.9	66.2

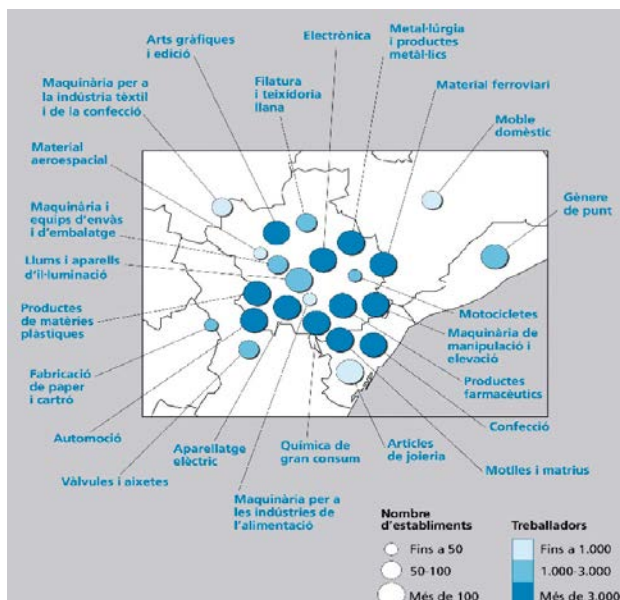
Notes i abreviacions: B: Barcelonès; BL: Baix Llobregat; M: Maresme; VO: Vallès Occidental. * Aquest SPL també es troba localitzat a comarques fora de l'AMB. E: establiments. T: treballadors. F: facturació en milions d'euros. Ex: percentatge d'exportacions sobre vendes. Es: índex d'especialització. %: pes de l'SPL dins del sector a Catalunya.

Notas y abreviaciones: B: Barcelonès; BL: Baix Llobregat; M: Maresme; VO: Vallès Occidental. * Este SPL también se encuentra localizado en comarcas fuera del AMB. E: establecimientos. T: trabajadores. F: facturación en millones de euros. Ex: porcentaje de exportaciones sobre ventas. Es: índice de especialización. %: peso del SPL dentro del sector en Cataluña.

Notes and abbreviations: B: Barcelonès; BL: Baix Llobregat; M: Maresme; VO: Vallès Occidental.*This LPS is also located in areas outside the Barcelona Metropolitan Area. E: establishments. T: workers. Turnover in million euros. Ex: percentage of sales that are exports. Es: Specialisation index. %: proportion of the LPS within Catalan industry.

Des del punt de vista sectorial, a l'AMB hi ha SPL en molts sectors d'activitat, i la seva presència més important és en les activitats de la maquinària i equips mecànics (6 SPL) i en material de transport (4 SPL). A aquests dos sectors els segueixen en nombre de SPL el de tèxtil-confecció i pell (3) i el d'equips elèctrics i electrònics (3). Si s'ordenen a partir del nombre d'establiments, els SPL més grans són els de productes metàl·lics i el de paper, edició i arts gràfiques. No obstant això, els SPL que

Identificació i localització
dels SPL de l'AMB.
Font: Hernández et al. (2005).

HACIA UNA ESPECIALIZACIÓN INTELIGENTE

En resumen, tanto por motivos históricos como por motivos estratégicos, gran parte de la industria en Cataluña se organiza en torno a agrupaciones territoriales de empresas de pequeñas dimensiones que, a través de la densa red de relaciones e interdependencias entre ellas y otros miembros de la comunidad local, generan un conjunto de economías externas a ellas, pero de las cuales solo se puede sacar partido si están localizadas en este territorio. Así, esta forma de organización les permite obtener ganancias en eficiencia que de otro modo solo podrían alcanzarse mediante el aprovechamiento de las economías internas de escala, aumentando la escala productiva para poder operar en condiciones de costes unitarios reducidos. Adicionalmente, el AMB concentra gran parte de la actividad económica que se deriva de los SPL.

El suelo es un recurso escaso que tiene una gran importancia desde el punto de vista productivo, ya que representa un factor de producción más dentro del portfolio de recursos que las empresas han de escoger para producir y ser competitivas. La combinación de las cantidades adecuadas de factores productivos (trabajadores, capital, suelo, entre otros) y las decisiones estratégicas (dónde localizarse, por ejemplo) afectan a la vez a la competitividad de las empresas y de los territorios. Además, una parte importante de la ocupación manufacturera en Cataluña se concentra en SPL, lo que pone de manifiesto la capacidad de estos territorios para la creación de empleo. Así, la política industrial y de fomento de la ocupación debe diseñarse teniendo en cuenta este fenómeno.

Las políticas industriales, que muchas veces se confunden con las políticas de innovación, incluso a escala regional, tradicionalmente consisten en medidas horizontales y políticas neutrales dirigidas a mejorar las condiciones y capacidades generales (buenas universidades, capital humano, derechos de propiedad intelectual, infraestructura de las TIC, la competencia y la apertura, y así sucesivamente). Una nueva estrategia, que ahora incluso se define como un componente clave de la futura política de cohesión de la UE, conserva este énfasis en las medidas horizontales, pero añade nuevas ideas sobre la especialización inteligente. La especialización inteligente se centra en una lógica más vertical y no neutral de la intervención, es decir, un proceso de identificación y selección de áreas deseables para la intervención, lo que implica necesariamente la priorización de tecnologías, de campos y de subsistemas que podrían ser favorecidos en el marco de la política industrial y de innovación regional.

Esta nueva preocupación con opciones más verticales y no neutrales, que se supone que ha de tener efectos sobre la especialización, es una evolución importante. Hoy se reconoce que existen significativos retornos asociados a la dimensión y a la masa crítica, especialmente en I+D y en las actividades basadas en la innovación. La concentración de recursos en pocas áreas y focalizando los esfuerzos genera efectos de dimensión y masa crítica que no se dan en entornos diversificados. En resumen, según esta aproximación a las nuevas políticas de innovación, las regiones

around localised groupings of small enterprises, via a dense network of relations and interdependencies between themselves and with other members of the local community, creating a set of economies that are external to them but that can only be taken advantage of if they are situated in that local area. This sort of organisation makes it possible to gain in efficiency in ways that would only be available otherwise through internal economies of scale, by increasing the volume of production to operate with of lower unit costs. The Barcelona Metropolitan Area also concentrates a large part of the economic activity resulting from the LPSs.

Land is a scarce resource and it is very important from the standpoint of production, since it represents an additional production factor within the portfolio of resources that enterprises need to select in order to produce and be competitive. The combination of the suitable amounts of production factors (workers, capital, and land, among others) and strategic decisions (location, for example) affects both the competitive edge of enterprises and that of territories. Likewise, a substantial portion of manufacturing activity in Catalonia is concentrated in LPSs, a circumstance that points up the capacity of those territories to create jobs. Consequently, that phenomenon must be taken into account for the design of industrial policy and policies for promoting employment.

Industrial policies, which are often confused with policies on innovation, even at the regional level, have conventionally comprised horizontal measures and neutral policies aimed at improving overall conditions and capacities (good universities, human capital, intellectual property rights, information and communication technology infrastructure, competition and openness, and so on). A new strategy, which is now even being defined as a key factor of the future political cohesion of the European Union, maintains that emphasis on horizontal measures, but adds new ideas on intelligent specialisation. Intelligent specialisation focusses on a more vertical logic and a less neutral approach to intervention, in other words with a process for identification and selection of target areas for intervention, which necessarily implies prioritisation of technologies, fields and subsystems that should be favoured within the framework of regional industrial policy and policies for innovation.

This new attention to more vertical and non-neutral options, which is expected to affect specialisation, is an important advance. We now recognise that there are significant returns associated with size and critical mass, particularly in R&D and activities based on innovation. Concentration of resources in few areas and focussing of efforts create effects of size and critical mass that are not attained in diversified environments. In short, in this view of new policies on innovation, regions must pursue concentration of resources and focus on development of distinctive and original areas of specialisation.

Nevertheless, giving priority to certain technologies or domains always involves risk, because

en termes relatius al total de la indústria catalana tenen un major pes són els de filatura i teixidoria de cotó i el de motlles i matrius, que concentren més del 80% del total del sector dins de l'SPL.

D'altra banda, si s'ordenen els SPL per nombre de treballadors, els més grans són els de productes metàl·lics, automoció i productes de matèries plàstiques. Aquests tres sectors són, a més, els que presenten les majors participacions relatives en el total de l'ocupació sectorial catalana. Els SPL de material de transport concentren el 90% de l'ocupació del sector a Catalunya; els de les matèries plàstiques, el 76%, i els de productes metàl·lics, el 43%. Tot l'anterior posa de manifest una concentració territorial elevada de les activitats productives a Catalunya i el paper dels SPL en l'organització de la indústria catalana.

CAP A UNA ESPECIALITZACIÓ INTEL·LIGENT

En resum, tant per motius històrics com per motius estratègics, gran part de la indústria a Catalunya s'organitza entorn d'agrupacions territorials d'empreses de petites dimensions que, a través de la densa xarxa de relacions i interdependències entre elles i altres membres de la comunitat local, generen un conjunt d'economies externes a elles, però a les quals solament es pot treure partit si estan situades en aquest territori. Així doncs, aquesta forma d'organització els permet obtenir guanys en eficiència que d'una altra manera solament es podrien assolir mitjançant l'aprofitament de les economies internes d'escala, augmentant l'escala productiva per a poder operar en condicions de costos unitaris reduïts. Addicionalment, l'AMB concentra gran part de l'activitat econòmica que es deriva dels SPL.

El sòl és un recurs escàs que té una gran importància des del punt de vista productiu, ja que representa un factor de producció més dins del portfolio de recursos que les empreses han d'escollir per a produir i ser competitives. La combinació de les quantitats adequades de factors productius (treballadors, capital i sòl, entre d'altres) i les decisions estratègiques (on localitzar-se, per exemple) afecta alhora la competitivitat de les empreses i dels territoris. A més, una part important de l'ocupació manufacturera a Catalunya es concentra en SPL, fet que posa de manifest la capacitat d'aquests territoris per a la creació d'ocupació. Així doncs, la política industrial i de foment a l'ocupació s'ha de dissenyar tenint en compte aquest fenomen.

Les polítiques industrials, que moltes vegades es confonen amb les polítiques d'innovació, fins i tot a escala regional, tradicionalment consisteixen en mesures horitzontals i polítiques neutrals dirigides a millorar les condicions i capacitats generals (bones universitats, capital humà, drets de propietat intel·lectual, infraestructura de les TIC, la competència i l'obertura, i així successivament). Una nova estratègia, que ara fins i tot es defineix com un component clau de la futura política de cohesió de la UE, conserva aquest èmfasi en les mesures horitzontals, però afegeix noves idees sobre l'especialització intel·ligent. L'especialització intel·ligent s'enfoca en una lògica més vertical i no neutral de la intervenció, és a dir, un procés d'identificació i selecció d'àrees desitjables per a la intervenció, cosa que implica necessàriament la prioritització de tecnologies, de camps i de subsistemes que podrien ser afavorits en el marc de la política industrial i d'innovació regional.

Aquesta nova preocupació amb opcions més verticals i no neutrals, que se suposa que ha de tenir efectes sobre l'especialització, és una evolució important. Avui es reconeix que existeixen retorns significatius associats a la grandària i a la massa crítica, especialment en l'R+D i en les activitats basades en la innovació. La concentració de recursos en poques àrees i focalitzant els esforços genera efectes de grandària i massa crítica que no es donen

deberían practicar la concentración de recursos y centrarse en el desarrollo de áreas distintivas y originales de la especialización.

No obstante, dar prioridad a ciertas tecnologías o dominios siempre comporta un riesgo, porque eso implica predecir el futuro desarrollo de las tecnologías y los mercados. Las políticas horizontales pueden ser difíciles de alcanzar, pero el riesgo a equivocarse es minimizado; es decir, la identificación de lo que hay que hacer no es tan difícil (todo el mundo conoce las condiciones generales directas e indirectas para fomentar innovación). Por el contrario, la identificación de áreas deseables de intervención –qué tecnología, qué subsistemas– es extremadamente difícil y comporta un gran riesgo.

La especialización inteligente es a la vez un objetivo de política para compeler a las regiones y a los países a asumir estos riesgos y un proceso para ayudar a los responsables políticos en la identificación de los dominios y las actividades susceptibles de ser priorizados por la especialización. El difícil reto político con el que se enfrenta la especialización inteligente como herramienta de desarrollo industrial y tecnológico es poner especial acento en la lógica vertical de priorización evitando los fallos de gobierno generalmente asociados con los procesos burocráticos centralizados. ¿Cómo priorizar y favorecer a algunas de las actividades de I+D y tecnologías, a algunos subsistemas o a algunos campos, sin malgastar la capacidad de asignación de recursos basados en el mercado para impulsar el empuje emprendedor de los experimentos empresariales? La priorización vertical es difícil; esta es la razón por la que la especialización inteligente trata sobre la definición de un método para ayudar a los encargados de formular políticas a identificar las áreas deseables para la intervención de la política industrial y de innovación.

Como compatibilizar el PDU con las necesidades tecnológicas e industriales de los SPL localizados en el AMB es un reto multidimensional, que involucra no solo a las políticas urbanísticas e industriales, sino también a las políticas sociales y tecnológicas. Pese a las dificultades que la crisis está planteando en las vertientes urbana, productiva y social, la renovación y actualización del PDU es una oportunidad para crear las bases de una mejor relación entre industria y territorio en el AMB que permita, no solo salir de la crisis, sino equiparse de mecanismos que favorezcan un crecimiento sostenible en el futuro.

it implies predicting the future development of technologies and markets. Horizontal policies may be difficult to attain, but the risk of being mistaken is minimised. In other words, the identification of what must be done is less difficult (everyone is familiar with the overall direct and indirect conditions for fostering innovation). On the other hand, the identification of the best areas for intervention, i.e. which technology or which subsystem, is extremely difficult and involves substantial risk.

Intelligent specialisation is at once a policy objective to compel regions and countries to assume those risks and a process for helping those with political responsibility for identifying the domains and activities that should be given priority for specialisation. The major political challenge facing intelligent specialisation as a tool for industrial and technological development is to place emphasis on the vertical logic of prioritisation while avoiding the defects of governance in general associated with centralised bureaucratic processes. How can we prioritise and favour certain R&D activities and technologies, certain subsystems or certain areas, without squandering the capacity for market-based assignment of resources to promote the entrepreneurial drive of business experiments? Vertical prioritisation is difficult, and that is why intelligent specialisation addresses the definition of a method for helping those in charge of formulating policy to identify the best areas for intervention by industrial policy and policies for innovation.

How to make the Metropolitan Urbanistic Plan compatible with the technological and industrial needs of the LPSs located in the Barcelona Metropolitan Area is a multidimensional challenge that involves not only urban planning and industrial policies, but also social and technological policies. In spite of the urban, productive and social difficulties posed by the present crisis, the revision and updating of the Metropolitan Urbanistic Plan is an opportunity to lay the groundwork for better interaction between industry and territory in the Barcelona Metropolitan Area, which will allow us to overcome the crisis and also to create mechanisms that will permit sustainable growth in the future.

NOTAS

1 Boix y Galletto (2006), con datos de movilidad laboral intermunicipal a partir del Censo de 2001, junto con datos del DIRCE sobre establecimientos industriales por dimensión, identifican más de 200 distritos industriales en España. Los autores identifican 32 distritos en el territorio catalán, que ocupan a 880.000 trabajadores, y de estos 300.000 en la industria y cerca de 90.000 en la industria principal de los distritos.

2 Hay que decir que estas cifras corresponden a un período precrisis. Qué efecto ha tenido la crisis sobre los SPL, el número de establecimientos que participan en ellos y el número de empleados es una pregunta cuya respuesta es fundamental para diseñar las políticas industrial y de innovación.

NOTES

1 Boix and Galletto (2006), with data on inter-municipal employment mobility based on the 2001 census and data from the Central Business Directory (DIRCE) on industrial establishment by size, identified 200 industrial districts in Spain. The authors identified 32 districts in Catalonia, with 880,000 employees, 300,000 of them in industry and almost 90,000 of them in the main industries of the districts.

2 These figures refer to the period preceding the present crisis. The effect of the crisis on the LPSs, the number of constituent establishments and the number of jobs is a question whose answer will be essential to the design of industrial policy and policies on innovation.

en entorns diversificats. En resum, segons aquesta aproximació a les noves polítiques d'innovació, les regions haurien de practicar la concentració de recursos i centrar-se en el desenvolupament d'àrees distintives i originals de l'especialització.

Tanmateix, donar prioritat a certes tecnologies o dominis sempre comporta un risc, perquè això implica predir el futur desenvolupament de les tecnologies i els mercats. Les polítiques horitzontals poden ser difícils d'aconseguir, però el risc d'equivocar-se és minimitzat; és a dir, la identificació del que s'ha de fer no és tan difícil (tothom coneix les condicions generals directes i indirectes per a fomentar innovació). Per contra, la identificació d'àrees desitjables d'intervenció –quina tecnologia, quins subsistemes– és extremadament difícil i comporta un gran risc.

L'especialització intel·ligent és alhora un objectiu de política per a compel·lir les regions i els països a assumir aquests riscos i un procés per a ajudar els responsables polítics en la identificació dels dominis i les activitats susceptibles de ser prioritzats per l'especialització. El difícil repte polític amb el qual s'enfronta l'especialització intel·ligent com a eina de desenvolupament industrial i tecnològic és posar l'accent en la lògica vertical de priorització tot evitant les fallides de govern, en general associades amb els processos burocràtics centralitzats. Com prioritzar i afavorir algunes de les activitats d'R+D i tecnologies, alguns subsistemes o alguns camps, sense malgastar la capacitat d'assignació de recursos basada en el mercat per impulsar l'impuls emprenedor dels experiments empresarials? La priorització vertical és difícil; aquesta és la raó per la qual l'especialització intel·ligent tracta sobre la definició d'un mètode per a ajudar els encarregats de formular polítiques a identificar les àrees desitjables per a la intervenció de la política industrial i d'innovació.

Com compatibilitzar el PDU amb les necessitats tecnològiques i industrials dels SPL localitzats a l'AMB és un repte multidimensional, que involucra no només les polítiques urbanístiques i industrials, sinó també les polítiques socials i tecnològiques. Tot i les dificultats que la crisi està plantejant en les vessants urbanes, productives i socials, la renovació i actualització del PDU és una oportunitat per a crear les bases d'una relació millor entre indústria i territori a l'AMB que permeti no només sortir de la crisi, sinó equipar-se de mecanismes que afavoreixin un creixement sostenible en el futur.

BIBLIOGRAFIA

BOIX, R., i GALLETO, V. (2006): «Sistemas locales de trabajo y distritos industriales marshallianos en España». *Economía Industrial*, núm. 359, pp. 165-184.

CAMISÓN, C. (2004): «Shared, competitive and comparative advantages: a competence-based view of industrial district competitiveness». *Environment and Planning A*, núm. 36, pp. 2227-2256.

COSTA, M.T. (1988): «Descentramiento productivo y difusión industrial. El modelo de especialización flexible». *Papeles de Economía Española*, núm. 35, pp. 251-276.

COSTA, M.T. (1992): «Cambios en la organización industrial: Cooperación local y competitividad internacional. Panorama general». *Economía Industrial*, núm. 286, pp. 19-36.

HERNÁNDEZ, J.M.; FONTRODONA, J., i PEZZI, A. (2005): «Mapa dels sistemes productius locals industrials a Catalunya». *Papers d'Economia Industrial*, 21.

MICYT (1993): «EXCEL Cooperación entre empresas y sistemas productivos locales». IMPI i Centro de Estudios de Planificación.

TRULLÉN, J. (2002): «Barcelona como ciudad flexible. Economías de localización y economías de urbanización en una metrópolis polinuclear». A: BECATTINI, G.; COSTA, M.T., i TRULLÉN, J. (eds.). *Desarrollo local: teorías y estrategias*. Civitas. Madrid.

Antonio Font
Arquitecto, Cátedra de Urbanística UPC.
Con el Equipo de Investigación de la Cátedra de Urbanística, UPC

Antonio Font
Architect, Urbanism Chair UPC.
With the Research Team of the UPC's Urbanism Chair

OPORTUNIDADES TERRITORIALES Y ESTRATEGIAS URBANÍSTICAS PARA LOS ESPACIOS METROPOLITA- NOS DE LAS ACTIVIDADES ECONÓMICAS

REGIONAL OPPORTUNITIES AND PLANNING STRATEGIES FOR THE METRO- POLITAN AREAS OF ECONOMIC ACTIVITY

INTRODUCCIÓN

El futuro Plan Director Urbanístico del Área Metropolitana, al que esta ponencia desea modestamente contribuir, tendrá como objetivo fundamental poner en valor el soporte territorial de los sistemas de asentamientos, de los espacios abiertos y de las infraestructuras que configuran el área metropolitana de Barcelona, para su vertebración y articulación.

Por las singulares características de nuestra área, dentro de los asentamientos urbanos existentes, destacan tanto las urbanizaciones de baja densidad como los polígonos industriales. Ambos ocupan una parte muy importante del territorio y su regeneración y reordenación representan un reto fundamental; las urbanizaciones por su impacto ambiental en la movilidad y el paisaje, y los polígonos industriales, además, por su papel de soporte territorial de gran parte de la actividad económica metropolitana.

Los polígonos industriales, notablemente extensos y numerosos, representan un capital social fijo implantado en el territorio, actualmente muchas veces en estado de semiocupación, ocupación indebida u obsolescencia funcional. Parece que es necesario y urgente regenerarlos y reordenarlos, como soporte principal de antiguas y nuevas actividades económicas, pero también de la imprescindible reindustrializa-

INTRODUCTION

The main objective of the future Metropolitan Urbanistic Plan for the Metropolitan Area, to which this paper aims to make a modest contribution, is to highlight the regional support systems of settlements, open spaces and infrastructure that make up the BMA in order to structure and articulate them.

Because of the unique characteristics of this area, the existing urban settlements include both low-density housing estates and industrial estates. Both occupy a large part of the territory and their regeneration and rezoning are a major challenge: housing estates have an environmental impact on mobility and landscape, and industrial estates provide regional support to much of the metropolitan economic activity.

There are many industrial estates and they cover a large area of land. They represent a fixed social capital rooted in the region and are currently often semi-occupied, unsuitably occupied or in a state of functional obsolescence. There seems to be an urgent need to regenerate and reorganize them to support old and new economic activities, and also to support the essential re-industrialization of Catalonia, along with new specialized areas that have emerged in the last three decades.

Antonio Font

Arquitecte, catedràtic d'Urbanística ETSAB-UPC. Amb l'Equip de Recerca de la Càtedra d'Urbanística de la UPC

OPORTUNITATS TERRITORIALS I ESTRATÈGIES URBANÍSTIQUES PER ALS ESPAIS METROPOLITANS DE LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

INTRODUCCIÓ

El futur Pla Director Urbanístic de l'Àrea Metropolitana, al qual aquesta ponència vol modestament contribuir, tindrà com a objectiu fonamental posar en valor el suport territorial dels sistemes d'assentaments, dels espais oberts i de les infraestructures que configuren l'AMB, per a la seva vertebració i articulació.

Per les singulars característiques de la nostra àrea, dins dels assentaments urbans existents, destaquen tant les urbanitzacions de baixa densitat com els polígons industrials. Tots dos ocupen una part molt important del territori i la seva regeneració i reordenació representen un repte fonamental; les urbanitzacions pel seu impacte ambiental en la mobilitat i el paisatge, i els polígons industrials, a més, pel seu paper de suport territorial de gran part de l'activitat econòmica metropolitana.

Els polígons industrials, el nombre i l'extensió dels quals són elevats, representen un capital social fix implantat en el territori, actualment moltes vegades en estat de semiocupació, ocupació indeguda o obsolescència funcional. Sembla que és necessari i urgent regenerar-los i reordenar-los, com a suport principal d'antigues i noves activitats econòmiques, però també de la imprescindible reindustrialització del país, al costat de les noves àrees especialitzades sorgides en les tres últimes dècades.

Amb l'objectiu de fer-ne un tractament adequat, seria imprescindible una visió territorial del tema –més enllà de l'àmbit metropolità mateix– amb la consideració d'unes àrees funcionals que facin possible el seu funcionament sinèrgic, la seva regeneració integral i la seva promoció.

ción del país, junto a las nuevas áreas especializadas surgidas en las tres últimas décadas.

Con el objetivo de darles un tratamiento adecuado, sería imprescindible una visión territorial del tema –más allá del propio ámbito metropolitano– y darles una consideración de áreas funcionales que hagan posible su funcionamiento sinérgico, su regeneración integral y su promoción.

Asimismo, es necesaria una visión estratégica de los lugares y los recursos a invertir, de los usos y actividades más convenientes a implantar, y de la renovación de los instrumentos de actuación, tanto del proyecto y la normativa urbanística, como de la gestión de su transformación.

ESTRUCTURA ESPACIAL DE LAS ÁREAS DE ACTIVIDAD ECONÓMICA

La distribución de 1977 de los usos del suelo en la región metropolitana nos explica la situación de un territorio que ha sufrido un proceso reciente de industrialización moderna (desde mediados de los años cincuenta hasta mediados de los setenta, cuando se produce la crisis internacional de la energía) y en el que acaba de empezar el proceso de infraestructuración, con la construcción de las primeras nuevas vías arteriales.

Se puede ver cómo la industria está básicamente concentrada en la ciudad central, Zona Franca incluida; en los desarrollos industriales de Sant Andreu de la Barca y Martorell sobre la N-II; en las ciudades de Sabadell y Terrassa; en el Baix Vallès (Mollet del Vallès, Montmeló); en Barberà del Vallès y Polinyà, y en la N-152 en Granollers. Una sola gran superficie comercial (Baricentro) es la primera manifestación de la nueva situación y del aumento de tamaño del terciario en la estructura económica metropolitana, como relevo de las actividades productivas tradicionales, que hasta ese momento habían ocupado el primer lugar.

CONSOLIDACIÓN DE POLÍGONOS INDUSTRIALES EXISTENTES Y NUEVOS ESPACIOS PRODUCTIVOS

Los nuevos sectores o piezas de suelo industrial (relativamente escasos en comparación con el período anterior de industrialización) se sitúan junto a suelos consolidados o con indicios de urbanización existentes en 1977, conformando ejes o “corredores” de actividad:

- *Nuevos parques empresariales y tecnológicos de Sant Joan (Rubí), Via Augusta (Sant Cugat del Vallès), Mas Blau (El Prat de Llobregat).*
- *Polígonos ex novo de Caldes de Montbui, de Castell del Vallès y de Sentmenat, etc.*
- *Nuevas áreas logísticas (ZAL, CIM).*

Entre los criterios de localización de las empresas a lo largo de estos corredores, hay que señalar:

- *La búsqueda de alta accesibilidad y exposición a las vías arteriales.*
- *La vinculación con infraestructuras de servicio: tecnológicas, de telecomunicaciones, de equipamientos y de servicios generales de soporte y proximidad a los centros de investigación y desarrollo.*

In order to deal with this subject properly, we must go beyond the metropolitan scale to the regional scale and consider the functional areas that offer synergies, integral regeneration and promotion.

We also need a strategic vision regarding the places, the funding, the most appropriate uses and activities to be implemented, and the renewal of the instruments for managing the project and transforming the urban planning regulations.

THE SPATIAL STRUCTURE OF THE AREAS OF ECONOMIC ACTIVITY

The distribution of land use in the metropolitan region of 1977 was that of a region that had undergone a recent process of industrialization (from the mid-1950s to the international energy crisis in the mid-1970s). Infrastructure was just beginning to be shaped with the construction of the first of the new arterial roads.

Industry was mainly concentrated in the central city, including the Free Zone; in the industrial developments of Sant Andreu de la Barca and Martorell on the N-II road; in the cities of Sabadell and Terrassa; in El Baix Vallès (Mollet del Vallès and Montmeló); in Barbera del Valles and Polinyà, and on the N-152 in Granollers. A single large commercial area (Baricentro) was the first expression of the new situation and of the increased size of the tertiary sector in the metropolitan economic structure, in contrast to the traditional production activities, which had until then predominated.

CONSOLIDATION OF EXISTING INDUSTRIAL ESTATES AND NEW PRODUCTION FACILITIES

The new sectors or elements of industrial land (relatively few compared with the previous period of industrialization) were located next to consolidated land or land that showed signs of development in 1977, forming lines or “corridors” of activity:

- The new business and technology parks of Sant Joan (Rubí), Via Augusta (Sant Cugat del Vallès) and Mas Blau (El Prat de Llobregat).
- The newly created industrial estates of Caldes de Montbui, Castell del Vallès, Sentmenat, etc.
- New logistics areas (the Logistics Activities Area, the Integrated Freight Centre).

The criteria for locating businesses along these corridors included the following:

- Good accessibility and connection to arterial roads.
- Links to service infrastructures: technology, telecommunications, facilities and general support services, and proximity to local research and development centres.
- The value of the land, in addition to the environmental and landscape quality as an image factor.
- Proximity to the market and synergies with other companies.

Actividades económicas en la región metropolitana de Barcelona 2004

Business activities in the Barcelona metropolitan region 2004

Així mateix, cal una visió estratègica sobre els llocs i els recursos a invertir, sobre els usos i activitats més convenients a implantar, i sobre la renovació dels instruments d'actuació, tant del projecte i la normativa urbanística com per a la gestió de la seva transformació.

ESTRUCTURA ESPACIAL DE LES ÀREES D'ACTIVITAT ECONÒMICA

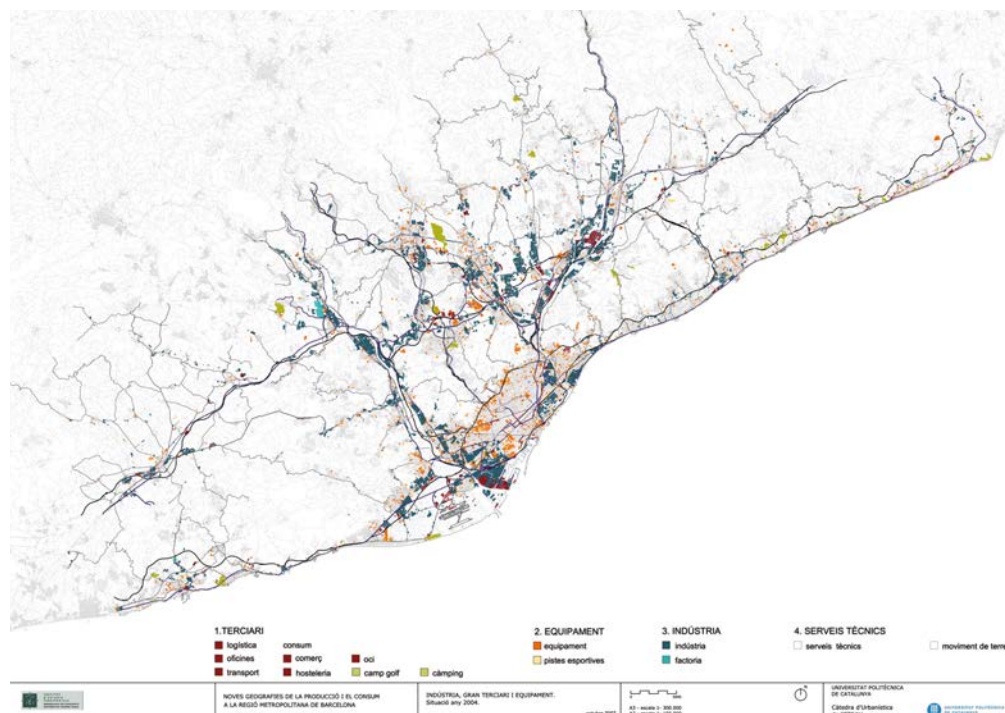
La distribució dels usos del sòl a la regió metropolitana de 1977 ens explica la situació d'un territori que ha sofert un procés d'industrialització moderna recent (des de mitjans dels anys cinquanta fins a mitjans dels setanta, quan s'esdevé la crisi internacional de l'energia) i en el qual just ha començat el procés d'infraestructuració, amb la construcció de les primeres noves vies arterials.

Es pot veure com la indústria està bàsicament concentrada en la ciutat central, Zona Franca inclosa; als desenvolupaments industrials de Sant Andreu de la Barca i Martorell sobre l'N-II; a les ciutats de Sabadell i Terrassa; al Baix Vallès (Mollet del Vallès, Montmeló); a Barberà del Vallès i Polinyà, i a l'N-152 a Granollers. Una sola gran superfície comercial (Baricentro) és la primera manifestació de la nova situació i de l'augment de mida del terciari en l'estructura econòmica metropolitana, com a relleu de les activitats productives tradicionals, que fins aleshores han ocupat un primer lloc.

CONSOLIDACIÓ DE POLÍGONS INDUSTRIALS EXISTENTS I NOUS ESPAIS PRODUCTIUS
Els nous sectors o peces de sòl industrial (relativament escassos en comparació amb el període anterior d'industrialització) se situen al costat de sòls consolidats o amb indicis d'urbanització existents el 1977, conformant eixos o "corredors" d'activitat:

- Nous parcs empresarials i tecnològics de Sant Joan (Rubí), Via Augusta (Sant Cugat del Vallès), Mas Blau (el Prat de Llobregat).
- Polígons *ex novo* de Caldes de Montbui, de Castellar del Vallès i de Sentmenat, etc.
- Noves àrees logístiques (ZAL, CIM).

Activitats econòmiques
a la Regió Metropolitana
de Barcelona 2004

- El valor del suelo, pero al mismo tiempo la calidad medioambiental y paisajística como factor de imagen.
- La proximidad al mercado y las sinergias con otras empresas.

NUEVAS SUPERFICIES Y ACTIVIDADES TERCARIAS

En el período 1977-2004 se advierte la aparición de nuevas superficies y actividades terciarias:

- En el sistema urbano del delta del Llobregat, transformación del sector industrial al terciario en los polígonos de Sant Boi de Llobregat, Gavà y Viladecans a lo largo de la C-32 (antigua A-16).
- En el tramo central de la A-7 / B-30 a su paso por Sant Cugat del Vallès y Cerdanyola del Vallès.
- En el sector de levante de la ciudad central (Santa Coloma de Gramenet), en los polígonos Batllòria y Montigalà, etc.

GRANDES EQUIPAMIENTOS Y DOTACIONES

Es notable también la aparición de importantes equipamientos metropolitanos, tanto territoriales como urbanos, en parte herencia de los Juegos Olímpicos de 1992:

- A lo largo de la B-30: TVE, Centro de Alto Rendimiento, Universidad Autónoma de Barcelona.
- En la ciudad central (Ronda de Dalt).
- En relación con la C-17, el Circuito de Alta Velocidad de Montmeló.
- El canal olímpico de remo y el Campus UPC en Castelfelers.
- Las cárceles de Can Brians o de La Roca, las instalaciones de la policía autonómica en Mollet del Vallès.
- Realizaciones privadas, como campos de golf, instalaciones para ocio y recreo, etc.

Seguramente, uno de los aspectos más notables del período de estudio es la contribución de las administraciones democráticas a la creación de nuevas dotaciones urbanísticas, como equipamientos (escolares, sanitarios, deportivos, culturales, etc.), parques

NEW TERTIARY PREMISES AND ACTIVITIES

In the period 1977-2004 the appearance of new tertiary premises and activities was observed:

- In the urban system of the Llobregat delta, transformation of the industrial sector to the tertiary sector on the estates of Sant Boi de Llobregat, Gavà and Viladecans along the C-32 (formerly the A-16).
- In the central section of the A-7/B-30 as it passes through Sant Cugat del Vallès and Cerdanyola del Vallès.
- In the eastern sector of the city centre (Santa Coloma de Gramenet), on the Batllòria and Montigalà estates, etc.

MAJOR FACILITIES AND PROVISIONS

Many major metropolitan facilities —both regional and urban— appeared, partly as the legacy of the 1992 Olympic Games:

- Along the B-30: TVE, the High Performance Centre, the Universitat Autònoma de Barcelona.
- In the central city (the Ronda de Dalt ring road).
- In relation to the C-17, the Montmeló Motor Racing Circuit.
- The Olympic rowing canal and the UPC Campus in Castelfelers.
- The Can Brians and La Roca prisons, and the facilities of the regional police force in Mollet del Vallès.
- Private developments such as golf courses and facilities for leisure and recreation.

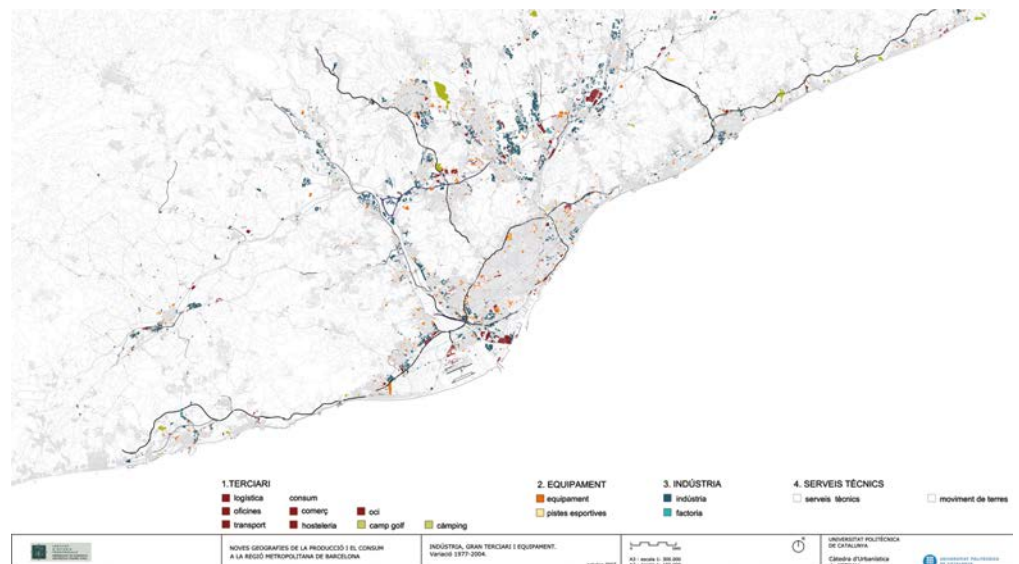
Probably one of the most outstanding aspects of the study period is the contribution of democratic governments to the creation of new urban provisions, such as facilities (schools, health, sports and cultural centres, etc.), urban parks and gardens, and technical services (environmental, safety, etc.), which are understood as a responsibility of the public sector.

1 Variaciones de las actividades económicas 1977-2004

2 Ejes metropolitanos de las actividades económicas

1 Variations in business activities 1977-2004

2 Metropolitan hubs of business activities

Entre els criteris de localització de les empreses al llarg d'aquests corredors, cal assenyalar:

- La recerca d'alta accessibilitat i exposició a les vies arterials.
- La vinculació amb infraestructures de servei: tecnològiques, de telecomunicacions, d'equipaments i de serveis generals de suport i proximitat als centres de recerca i desenvolupament.
- El valor del sòl, però al mateix temps la qualitat mediambiental i paisatgística com a factor d'imatge.
- La proximitat al mercat i les sinergies amb altres empreses.

NOVES SUPERFÍCIES I ACTIVITATS TERCIÀRIES

En el període 1977-2004 s'adverteix l'aparició de noves superfícies i activitats terciàries:

- En el sistema urbà del delta del Llobregat, transformació del sector industrial al terciari en els polígons de Sant Boi de Llobregat, Gavà i Viladecans al llarg de la C-32 (antiga A-16).
- En el tram central de l'A-7 / B-30 al seu pas per Sant Cugat del Vallès i Cerdanyola del Vallès.
- En el sector de llevant de la ciutat central (Santa Coloma de Gramenet), als polígons Batllòria i Montigalà, etc.

GRANS EQUIPAMENTS I DOTACIONS

És remarcable també l'aparició d'importants equipaments metropolitans, tant territorials com urbans, en part herència dels Jocs Olímpics del 1992:

- Al llarg de la B-30: TVE, Centre d'Alt Rendiment, Universitat Autònoma.
- A la ciutat central (ronda de Dalt).
- En relació amb la C-17, el Circuit d'Alta Velocitat de Montmeló.
- El canal olímpic de rem i el Campus UPC a Castelldefels.
- Les presons de Can Brians o de la Roca, les instal·lacions de la policia autonòmica a Mollet del Vallès.
- Realitzacions privades, com ara camps de golf, instal·lacions per a oci i esplai, etc.

Segurament, un dels aspectes més remarcables del període d'estudi és la contribució de les administracions democràtiques a la creació de noves dotacions urbanístiques, com equipaments (escolars, sanitaris, esportius, culturals, etc.), parcs i jardins urbans, i serveis tècnics (ambientals, de seguretat, etc.), entesos com a responsabilitat del sector públic.

- 1 Variacions de les Activitats Econòmiques 1977-2004
- 2 Eixos metropolitans de les Activitats Econòmiques

y jardines urbanos, y servicios técnicos (ambientales, de seguridad, etc.), entendidos como responsabilidad del sector público.

Desde una visión territorial resulta imposible precisar la cantidad de operaciones de creación de dotaciones urbanísticas realizadas por las administraciones democráticas –tanto por parte de ayuntamientos y consejos comarcales como por parte de la Generalitat– dada la diversidad de dimensiones y localizaciones de las mismas, a veces visualmente inapreciables dentro de la complejidad de las tramas urbanas.

Aunque se haya adoptado como criterio coherente con el perfil territorial del estudio el tomar en consideración las piezas de suelo iguales o superiores a una hectárea de superficie (dejando fuera, por tanto, muchas de las dotaciones creadas), los resultados obtenidos explican claramente la importante labor llevada a cabo, tanto a nivel municipal como a nivel territorial.

LAS MODALIDADES DE LOS NUEVOS ESPACIOS DE LA PRODUCCIÓN, LA DISTRIBUCIÓN Y EL CONSUMO

DEL POLÍGONO INDUSTRIAL AL PARQUE EMPRESARIAL O PARQUE DE ACTIVIDADES
En sintonía con el modelo sajón del business park o el francés de los parcs d'activité, los antiguos polígonos industriales son sustituidos por nuevos patrones, en los que la presencia de la naturaleza, un mayor nivel de urbanización y un mejor cuidado del paisaje urbano creado serían algunas de las características dominantes.

Asimismo, se ha producido una reconsideración de las ordenanzas anteriores, con la reducción del tamaño mínimo de las parcelas y la introducción de otros usos, especialmente el terciario de despachos y el comercial, y una mejor regulación de las condiciones de configuración de los edificios.

La presencia frecuente de centros de servicios y su relación con las infraestructuras viarias arteriales explican bien el cambio de lógica que ha tenido lugar.

DE LAS TIENDAS DE BARRIO Y LOS SUPERMERCADOS AL CENTRO COMERCIAL Y DE OCIO
A partir de principios de los ochenta se produce el relevo generalizado de los supermercados (sobre todo del sector de la alimentación y de los bienes de consumo no diario) por los grandes almacenes, que enseguida serán sustituidos por los grandes centros comerciales, a los que acompañarán otras modalidades (factorías, outlets, etc.).

Las tipologías características serán las grandes superficies comerciales (hipermercados), generalmente localizadas sobre los elementos arteriales de la red viaria y los centros comerciales tradicionales, y será frecuente la alianza entre ambos, con una gran superficie como locomotora, normalmente de carácter alimentario, y una serie de pequeñas tiendas especializadas, además de los fast food, garden center, gasolinera, etc., y nuevas formas de ocio (gimnasio, bolera, guardería, etc.).

From a regional perspective it is impossible to specify the number of operations of creation of urban provisions made by democratic governments (local and county councils and the Catalan government), given the diversity of dimensions and locations of these provisions, which are sometimes visually imperceptible within the complexity of urban fabrics.

Although it was decided, in line with the regional profile of the study, to take into consideration plots of land equal to or greater than one hectare (thus leaving out many of the provisions created), the results clearly explain the important work carried out at both municipal and regional level.

THE MODALITIES OF THE NEW SPACES OF PRODUCTION, DISTRIBUTION AND CONSUMPTION

FROM THE INDUSTRIAL ESTATE TO THE BUSINESS PARK OR ACTIVITY PARK

In line with the business parks of English-speaking countries and the French *parcs d'activités*, industrial estates are being replaced by new models featuring the presence of nature, a greater level of urbanization and greater care for the urban landscape.

Also, there has been a reconsideration of the previous regulations, with the decrease in the minimum plot size, the introduction of other uses, (particularly tertiary ones of offices and commercial establishments) and better regulation of the configuration of buildings. The frequent presence of service centres and their relation to arterial road infrastructure explain well the change in approach that has occurred.

FROM LOCAL SHOPS AND SUPERMARKETS TO MALLS AND LEISURE CENTRES

Since the early 1980s supermarkets have generally given way to large stores (especially in the sectors of food and non-daily consumer goods), which in turn have given way to shopping malls accompanied by other modalities (factory outlets, etc.).

The characteristic types are large stores (hypermarkets), usually located on arterial roads, and traditional malls. These two types often work in alliance. A large food retailer tends to act as a motor for a number of small specialist shops, in addition to fast food establishments, garden centres, service stations, etc., and new leisure facilities (gyms, bowling alleys, nurseries, etc.).

FROM DOMESTIC AND URBAN LEISURE TO THE THEME PARK

Leisure has been transported from the square, street or home to specialized areas that are increasingly distant from the traditional public spaces (shopping malls, public or private sports facilities, playgrounds, etc.).

The most significant change has been the association of leisure with retail trade, mainly in faci-

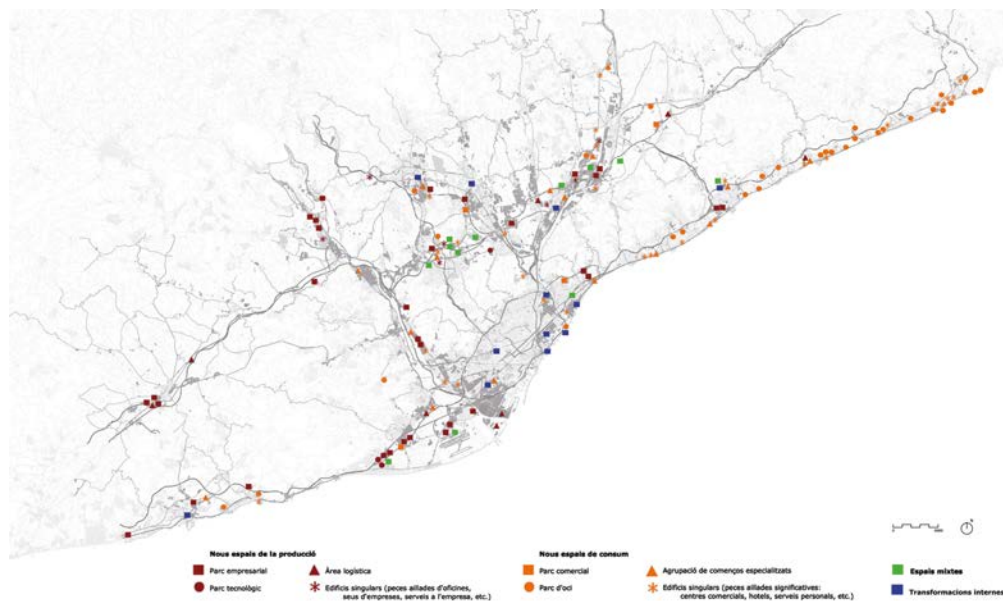
Nuevas geografías de la producción y el consumo RMB

New geographies of production and consumption BMR

Des d'una visió territorial resulta impossible precisar la quantitat d'operacions de creació de dotacions urbanístiques fetes per les administracions democràtiques –tant per part d'ajuntaments i consells comarcals com per part de la Generalitat– atesa la diversitat de dimensions i localitzacions d'aquestes dotacions, a vegades visualment inapreciables dins de la complexitat de les trames urbanes.

Encara que s'hagi adoptat com a criteri coherent amb el perfil territorial de l'estudi prendre en consideració les peces de sòl iguals o superiors a una hectàrea de superfície (deixant fora, per tant, moltes de les dotacions creades), els resultats obtinguts expliquen clarament la important labor, tant a escala municipal com a escala territorial.

Noves geografies
de la producció i el consum RMB

LES MODALITATS DELS NOUS ESPAIS DE LA PRODUCCIÓ, LA DISTRIBUCIÓ I EL CONSUM

DEL POLÍGON INDUSTRIAL AL PARC EMPRESARIAL O PARC D'ACTIVITATS

En sintonia amb el model saxó del *business park* o el francès dels *parcs d'activités*, els antics polígons industrials són substituïts per nous patrons, en els quals la presència de la naturalesa, un nivell més gran d'urbanització i una millor cura del paisatge urbà creat, serien algunes de les característiques dominants.

Així mateix, s'ha produït una reconsideració de les ordenances anteriors, amb la disminució de la grandària mínima de les parcel·les i la introducció d'altres usos, especialment el terciari de despatxos i el comercial, i una regulació millor de les condicions de configuració dels edificis.

La presència freqüent de centres de serveis i la seva relació amb les infraestructures viàries arterials expliquen bé el canvi de lògica ocorregut.

DE LES BOTIGUES DE BARRI I ELS SUPERMERCATS AL CENTRE COMERCIAL I D'OCI

A partir dels inicis dels vuitanta es produeix el relleu generalitzat dels supermercats (sobretot del sector de l'alimentació i dels béns de consum no diari) pels grans magatzems, que de seguida seran substituïts pels grans centres comercials, als quals acompanyaran altres modalitats (*factories*, *outlets*, etc.).

Se ha producido un traslado del ocio de la plaza, la calle o el hogar hacia recintos especializados, cada vez más separados del espacio público tradicional (centros comerciales, instalaciones

- IN RELATION TO THE URBAN SYSTEM:
The study of specialized industrial areas and their relationship with the urban fabrics allows us to establish four types of sector:
- INTEGRATED SECTORS. These are integrated in highly consolidated urban fabrics with a certain density. Most are industrial estates that were created before 1977 and are located in the centres of historic towns such as Barcelona (the area of El Poblenou), Sant Adrià de Besos, Sant

Poligon Camí Real (Castelldefels-Gavà)

Poligon Sant Joan (Rubí)

Poligon Mas Blau (El Prat de Llobregat)

Campus Tecnològic UPC (Castelldefels)

Parc Tecnològic del Vallès (Cerdanyola)

Parc de Recerca de l'UAB (Cerdanyola)

Sony (Viladecavalls)

SEAT (Martorell)

Gec-Alsthom (Santa Perpètua de Mogoda)

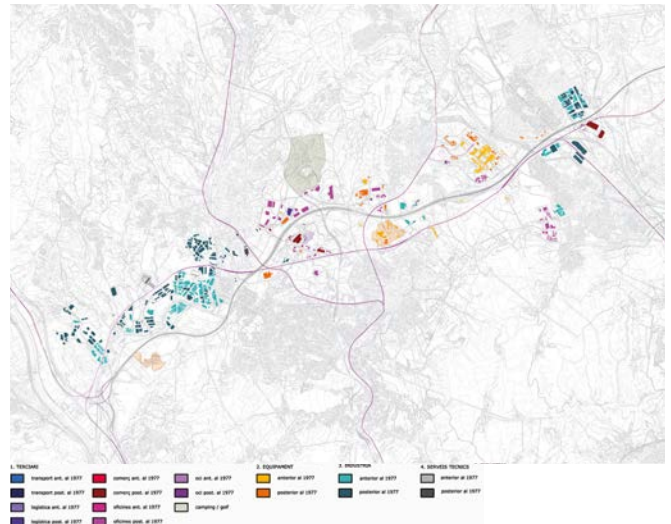
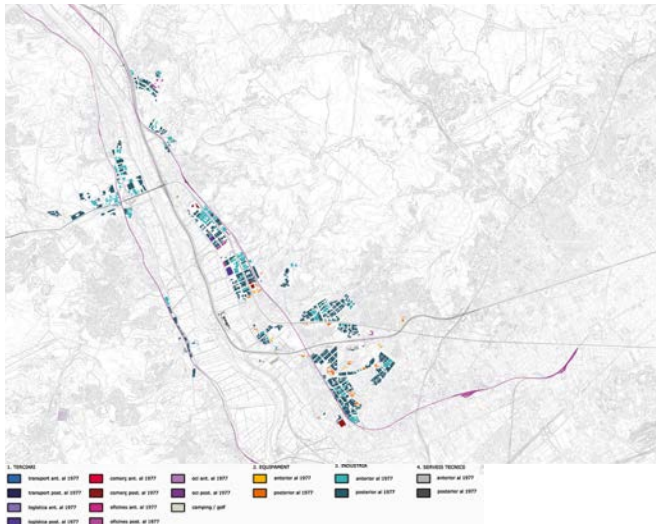
Prologis Parc (Sant Boi)

CIM Vallès (Santa Perpètua de Mogoda)

Zona d'Activitats Logístiques (Barcelona)

Sector Els Fondos de l'Estació (La Granada)

Les tipologies característiques seran les grans superfícies comercials (hipermercats), generalment localitzades sobre els elements arterials de la xarxa viària i els centres comercials tradicionals, i serà freqüent l'aliança entre tots dos, amb una gran superfície com a locomotora, normalment de caràcter alimentari, i una sèrie de petites botigues especialitzades, a més dels *fast food*, *garden center*, gasolinera, etc., i noves formes d'oci (gimnàs, bolera, guarderia, etc.).

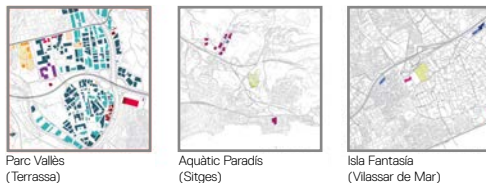
- 1 L'eix del Delta del Llobregat
- 2 L'eix del Baix Llobregat
- 3 L'eix de la B-30

DE L'OCI DOMÈSTIC I URBÀ AL PARC TEMÀTIC

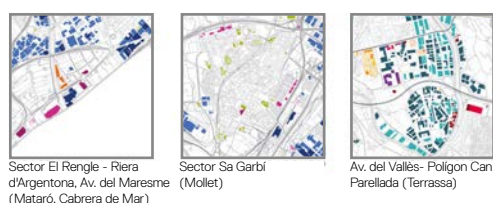
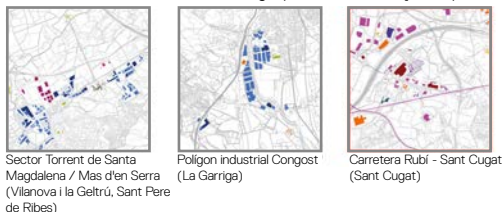
S'ha produït un trasllat de l'oci de la plaça, del carrer o a la llar cap a recintes especialitzats, cada vegada més separats de l'espai públic tradicional (centres comercials, instal·lacions esportives públiques o privades, àrees de jocs infantils, etc.).

La transformació més rellevant ha estat l'associació de l'oci amb el comerç, principalment a equipaments com els centres comercials o centres d'oci específics. Els parcs temàtics, aquàtics, zoològics, etc., són els parcs d'oci per excel·lència, que, a més d'oferir unes atraccions específiques, han anat augmentant la seva vinculació amb els usos comercial i hotel·ler, així com amb els golfs i els espais residencials d'alt nivell.

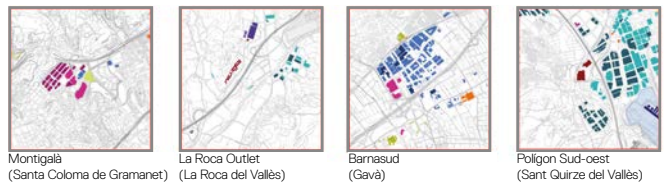
NOUS ESPAIS DE CONSUM. Parc del lleure

NOUS ESPAIS PRODUCTIUS. Agrupació de comerços especialitzats

NOUS ESPAIS DE CONSUM. Parc comercial

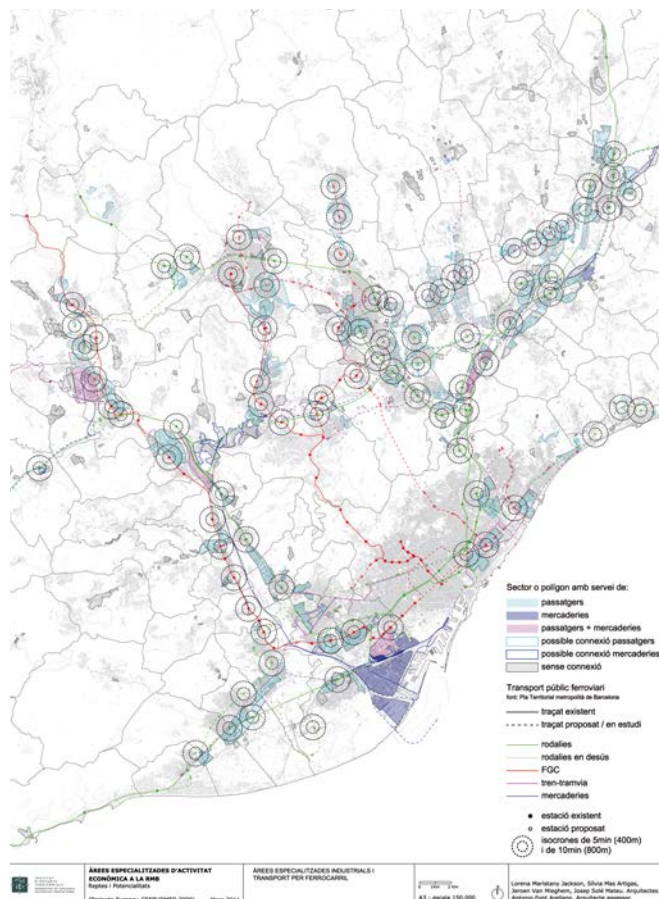
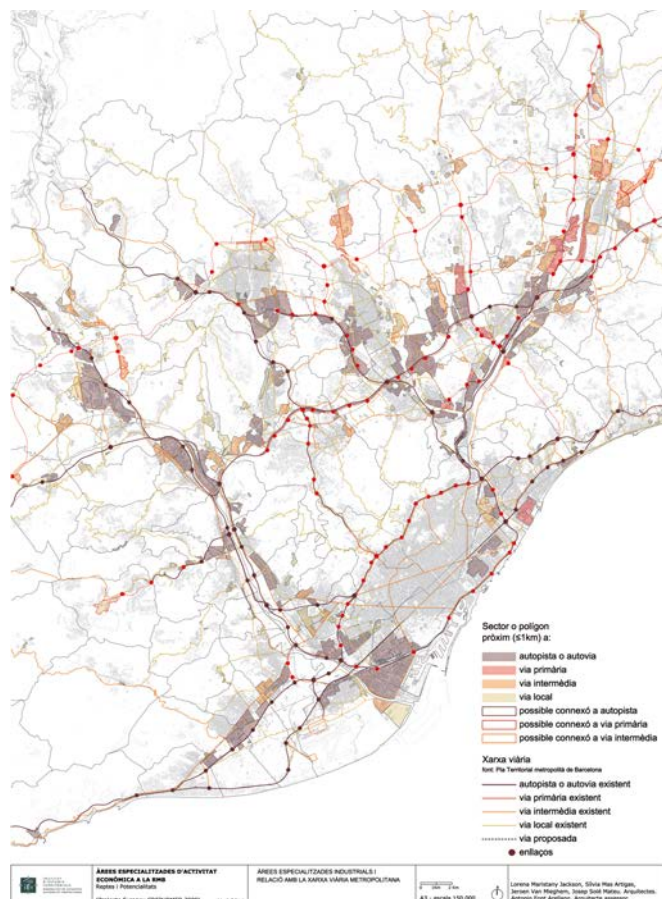
NOUS ESPAIS PRODUCTIUS. Edificis singulars

– **SECTORES EN CONTIGÜIDAD:** Son aquellos polígonos que crecen en extensión con los tejidos urbanos existentes. Los encontramos localizados sobre todo en los ejes urbanos principales: en Sant Boi-Castelldefels, entre los ejes de infraestructuras C-32 y C-245; cerca del puerto de Barcelona y El Prat de Llobregat; en el eje de la N-340 en Molins de Rei y Palalejà; en Sant Andreu de la Barca; en el eje entre Rubí y Terrassa; en el corredor que conforman Montcada i Reixac, Ripollet, Cerdanyola, Barberà del Vallès, Sabadell y Castellar del Vallès; en Polinva, en el eje de la C-59 entre Santa Perpètua

– ISOLATED SECTORS: These coincide with most of the “scattered” sectors because of the way in which they are situated with regard to the urban centres. Like the barrier sectors, they are located in

- Specialised industrial areas
- 1 Metropolitan road network
- 2 Metropolitan rail network
- 3 Urban nuclei
- 4 Degree of consolidation

UNA TIPOLOGIA DE LES ÀREES INDUSTRIALS A LA REGIÓ METROPOLITANA

EN RELACIÓ AMB EL SISTEMA URBÀ:

L'estudi de les àrees industrials especialitzades i la seva relació amb els teixits urbans ens permet establir quatre tipus de sectors:

- **SECTORS INTEGRATS:** Són aquells que es troben integrats en teixits urbans molt consolidats i d'una certa densitat. La majoria són polígons industrials que es creen abans de l'any 1977 i es localitzen als centres dels nuclis històrics com Barcelona (zona Poblenou), Sant Adrià de Besòs, Sant Andreu de la Barca, l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà, Sant Joan Despí, Sant Feliu de Llobregat i capitals de comarca com Sabadell, Terrassa i Granollers. Alguns d'aquests teixits industrials històrics com ara el Poblenou a Barcelona han canviat d'ús i han passat progressivament de ser industrials a tenir un caràcter terciari.
- **SECTORS EN CONTIGÜITAT:** Són aquells polígons que creixen en extensió amb els teixits urbans existents. Els trobem localitzats sobretot als eixos urbans principals: a Sant Boi-Castelldefels, entre els eixos d'infraestructures C-32 i C-245; a prop del port de Barcelona i el Prat de Llobregat; a l'eix de l'N-340 a Molins de Rei i Pallegà; a Sant Andreu de la Barca; a l'eix entre Rubí i Terrassa; al corredor que conformen Montcada i Reixac, Ripollet, Cerdanyola, Barberà del Vallès, Sabadell i Castellar del Vallès; a Polinyà, a l'eix de la C-59 entre Santa Perpètua de Mogoda i Palau-solità i Plegamans.
- **SECTORS SEGREGATS:** Són aquells polígons que es troben separats dels nuclis urbans tant per distàncies superiors a un quilòmetre, com per infraestructures de primer ordre, per topografia o pel pas d'un eix fluvial principal.
- **SECTORS DISPERSOS:** Són aquells polígons allunyats dels grans eixos urbans metropolitans i situats als espais oberts de la plana prelitoral, a prop dels espais protegits com Collserola, l'Ordal, el parc de la serralada de Marina i de la serralada Litoral.

Àrees Especialitzades Industrials

- 1 Xarxa viària metropolitana
- 2 Xarxa ferroviària metropolitana
- 3 Nuclis urbans
- 4 Nivell de Consolidació

de Mogoda y Palau-solità i Plegamans.

– **SECTORES SEGREGADOS:** Son aquellos polígonos que se encuentran separados de los núcleos urbanos tanto por distancias superiores a un kilómetro, como por infraestructuras de primer orden, por topografía o por el paso de un eje fluvial principal.

– **SECTORES DISPERSOS:** Son aquellos polígonos alejados de los grandes ejes urbanos metropolitanos y situados en los espacios abiertos de la llanura prelitoral, cerca de los espacios protegidos como Collserola, L'Ordal, el parque de la sierra de Marina y de la sierra Litoral.

– **SECTORES AISLADOS:** Coinciden con la mayoría de los sectores que llamamos “dispersos” por el modo en que se sitúan respecto a los núcleos urbanos. Igual que los sectores barrera, se sitúan en los espacios libres abiertos metropolitanos que tendrían que hacer de separadores de los grandes ejes urbanos, pero no suponen barreras por su dimensión relativamente pequeña y por el hecho de que se encuentran aislados.

EN RELACIÓN CON LA RED VIARIA METROPOLITANA:

Del análisis de los polígonos y de su relación con los diferentes tipos de vías, se puede establecer la tipología sectorial siguiente:

– **SECTORES PRÓXIMOS (< 1 km) A LA RED VIARIA PRIMARIA (AUTOVÍA O AUTOPISTA):** Son aquellos sectores que se relacionan directamente con la red viaria primaria o con nudos de conexión próximos. Su ubicación se justifica principalmente por su visibilidad desde este tipo de vía y por la facilidad de acceso a la red viaria principal.

– **SECTORES PRÓXIMOS (< 1 KM) A LA RED INTERMEDIA:** Son los sectores que tienen el acceso a través de vías de menos capacidad viaria, como las carreteras comarcales.

– **SECTORES PRÓXIMOS (< 1 KM) A LA RED LOCAL:** Son aquellos sectores que tienen el acceso a través de las vías de jerarquía local.

EN RELACIÓN CON LA RED FERROVIARIA:

Del análisis de los polígonos y su relación respecto a la red ferroviaria, se puede establecer la tipología sectorial siguiente:

– **SECTORES CON SERVICIO DE TREN DE PASAJEROS:** El análisis considera los polígonos que tienen una estación de tren a menos de 800 metros de su límite como polígonos con servicio de transporte público ferroviario.

– **SECTORES CON SERVICIO DE TREN DE MERCANCÍAS:** Son sectores que disponen de una estación de mercancías o que se podrían llegar a conectar con esta red.

– **SECTORES CON SERVICIO DE TREN DE PASAJEROS Y DE MERCANCÍAS:** Son los sectores más idóneos, porque se conectan tanto con la red de tren de pasajeros como con la red de mercancías.

– **SECTORES SIN SERVICIO FERROVIARIO**

EN RELACIÓN CON EL TRANSPORTE PÚBLICO POR CARRETERA:

Se considera sector con servicio de transporte por carretera a aquellos polígonos que no están situados a más de 500 metros de una línea de autobuses.

the open metropolitan urban spaces that should act as major dividers of the main urban corridors but fail to do so because they are fairly small and isolated.

RELATION TO THE METROPOLITAN ROAD NETWORK.

From the analysis of estates and their relation to road types, the following types of sector can be identified:

– **SECTORS CLOSE (<1 KM) TO THE PRIMARY ROAD NETWORK (FREEWAY OR MOTORWAY).**

These sectors are directly related to the primary road network or have their own connection nodes nearby. Their location is mainly justified by their visibility from this type of road and easy access to the main road network.

– **SECTORS CLOSE (<1 KM) TO THE INTERMEDIATE NETWORK.**

These sectors have access through roads with less capacity, such as the county roads.

– **SECTORS CLOSE (<1 KM) TO THE LOCAL NETWORK.**

These sectors have access via the hierarchy of local roads.

RELATION TO THE RAIL NETWORK.

From the analysis of estates and their relationship with the rail network, the following types of sector can be identified:

– **SECTORS WITH A PASSENGER TRAIN SERVICE.**

The analysis considers estates that have a railway station within 800 metres of their boundary to be estates with a public rail transport service.

– **SECTORS WITH A FREIGHT TRAIN SERVICE.** These sectors have a freight station or could connect to the network.

– **SECTORS WITH A PASSENGER AND FREIGHT TRAIN SERVICE.**

These sectors are the most appropriate, because they can connect to both the passenger and freight rail networks.

– **SECTORS WITHOUT RAIL SERVICE.**

RELATION TO PUBLIC TRANSPORT BY ROAD.

Estates that are not located more than 500 metres from a bus line are considered sectors with a road transport service.

RELATION TO THE ENVIRONMENTAL MATRIX:

From the analysis of estates and how they are related to the metropolitan open spaces, the following types of sector can be identified:

– **SECTORS IN A RIVER AREA.** These are located along the main water corridors. Most were created before 1977.

– In the Llobregat corridor they are located in Olesa de Montserrat, Abrera, Martorell, Sant Andreu de la Barca, Pallegà and Cornellà de Llobregat, reaching the former river mouth. In the Les Arenes stream they are concentrated between Terrassa and Rubí.

– Along the Ripoll River, from Castellar to Ripoll, there are many small estates that were originally based on the textile industry, including those of Sabadell; they also include the large industrial estates of Santiga and Can Salvatella. Along the

— SECTORS AÏLLATS: Coincideixen amb la majoria dels sectors que anomenem “dispersos” per la manera com se situen respecte dels nuclis urbans. Igual que els sectors barrera, se situen als espais lliures oberts metropolitans que haurien de fer de separadors dels grans eixos urbans, però no suposen barreres per la seva dimensió relativament petita i pel fet que es troben aïllats.

EN RELACIÓ AMB LA XARXA VIÀRIA METROPOLITANA:

De l'anàlisi dels polígons i la seva relació amb els diferents tipus de vies, es pot establir la tipologia sectorial següent:

- SECTORS PRÒXIMS (<1km) A LA XARXA VIÀRIA PRIMÀRIA (AUTOVIA O AUTOPISTA): Són aquells sectors que es relacionen directament amb la xarxa viària primària o amb nusos de connexió propers. La seva ubicació sobretot es justifica per la seva visibilitat des d'aquest tipus de via i la facilitat d'accés a la xarxa viària principal.
- SECTORS PRÒXIMS (<1km) A LA XARXA INTERMÈDIA: Són els sectors que tenen l'accés a través de vies de menys capacitat viària, com ara les carreteres comarcals.
- SECTORS PRÒXIMS (<1km) A LA XARXA LOCAL: Són aquells sectors que tenen l'accés a través de les vies de jerarquia local.

EN RELACIÓ AMB LA XARXA FERROVIÀRIA:

De l'anàlisi dels polígons i la seva relació respecte a la xarxa ferroviària, es pot establir la tipologia sectorial següent:

- SECTORS AMB SERVEI DE TREN DE PASSATGERS: L'anàlisi considera els polígons que tenen una estació de tren a menys de 800 m del seu límit com a polígons amb servei de transport públic ferroviari.
- SECTORS AMB SERVEI DE TREN DE MERCADERIES: Són sectors que disposen d'una estació de mercaderies o que es podrien arribar a connectar a aquesta xarxa.
- SECTORS AMB SERVEI DE TREN DE PASSATGERS I MERCADERIES: Són els sectors més idonis, perquè es connecten tant amb la xarxa de tren de passatgers com amb la xarxa de mercaderies.
- SECTORS SENSE SERVEI FERROVIARI

EN RELACIÓ AMB EL TRANSPORT PÚBLIC PER CARRETERA:

Es considera com a sector amb servei de transport per carretera els polígons que no estan situats a més de 500 metres d'una línia d'autobusos.

EN RELACIÓ AMB LA MATRIU MEDIAMBIENTAL:

De l'anàlisi dels polígons i sobre com es relacionen amb els diferents espais oberts metropolitans es pot establir la tipologia sectorial següent:

- SECTORS EN ESPAI FLUVIAL: Són aquells que es situen al llarg dels eixos hidrogràfics principals. La majoria tenen un origen anterior a l'any 1977.
 - A l'eix del Llobregat els trobem a Olesa de Montserrat, Abrera, Martorell, Sant Andreu de la Barca, Pallejà, Cornellà de Llobregat, fins a arribar a l'antiga traça de la seva desembocadura. A la riera de les Arenes es concentren entre Terrassa i Rubí.
 - Al llarg del Ripoll, començant per Castellar fins a Ripollet, hi ha multitud de petits polígons d'origen tèxtil, a Sabadell, i les grans superfícies industrials de la Santiga i Can Salvatella. A la riera de Caldes es concentren a Palau-solità i Plegamans i Santa Perpètua de Mogoda.
 - A l'eix del Tenes es situen en el punt en què aquest es creua amb l'eix de l'N-152, i a l'eix del Congost, a la Garriga, Canovelles, Granollers, Montmeló.

EN RELACIÓN CON LA MATRIZ MEDIOAMBIENTAL: Del análisis de los polígonos y sobre cómo se relacionan con los distintos espacios abiertos metropolitanos se puede establecer la tipología sectorial siguiente:

– SECTORES EN ESPACIO FLUVIAL: Son aquellos que se sitúan a lo largo de los ejes hidrográficos principales. La mayoría tienen un origen anterior al año 1977.

- En el eje del Llobregat los encontramos en Olesa de Montserrat, Abrera, Martorell, Sant Andreu de la Barca, Pallejà, Cornellà de Llobregat, hasta llegar al antiguo rastro de su desembocadura. En la riera de Les Arenes se concentran entre Terrassa y Rubí.

- A lo largo del Ripoll, empezando por Castellar hasta Ripollet, están situados multitud de pequeños polígonos de origen textil, en Sabadell, y las grandes superficies industriales de Santiga y Can Salvatella. En la riera de Caldes se concentran en Palau-solità i Plegamans y Santa Perpètua de Mogoda.

- En el eje del Tenes se sitúan en el punto en que este se cruza con el eje de la N-152, y en el eje del Congost, en La Garriga, Canovelles, Granollers, Montmeló.

– SECTORES BARRERA AMBIENTAL: Son conjuntos de polígonos cuyo crecimiento ha provocado que se hayan agregado unos con otros hasta conformar grandes extensiones de tejidos industriales/terciario. En muchos casos coinciden con los polígonos que denominamos “segregados” por su relación con los núcleos urbanos. Aunque con un grado de afectación diferente (por lo que respecta al efecto barrera que genera su localización y disposición espacial), pues, suponen barreras que fragmentan los espacios libres abiertos metropolitanos que tendrían que hacer de separadores de los grandes ejes urbanos.

ÁREAS ESPECIALIZADAS INDUSTRIALES EN LA RMB DE INTERVENCIÓN PRIORITARIA

De la totalidad de las áreas existentes en la RMB, de las cuales 172 miden más de media hectárea, en este estudio se consideran como prioritarias para la intervención urbanística las que reúnen las condiciones siguientes:

– Que estén previstas como “áreas a consolidar” y/o “a reequipar” por parte del Plan Territorial Metropolitano de Barcelona (PTMB 2010).

– Que tengan una antigüedad igual o anterior a 1977 (como referencia temporal de consolidación de los efectos de la crisis de las energías), porque se considera que las más antiguas son las más necesitadas de mejora urbanística.

– Que no estén integradas en un núcleo urbano ni dispersas o aisladas por el territorio y, por lo tanto, en contigüidad o segregadas de estos en una distancia igual o inferior a un kilómetro.

– Que no supongan un efecto barrera con respecto a los corredores ambientales existentes o previstos.

– Que tengan una accesibilidad adecuada desde la red viaria básica, con una distancia a esta igual o inferior a un kilómetro.

– Que, por el hecho de estar próximas al trazado ferroviario, puedan disponer de instalaciones para carga y descarga de mercancías.

– Que cuenten con transporte público por ferrocarril o por carretera (autobús) o que estén en una localización espacial que lo permita.

Caldes stream they are concentrated in Palau-solità i Plegamans and Santa Perpètua de Mogoda.

– In the Tenes River corridor they are located at the point where it meets the N-152 corridor and the Congost corridor at La Garriga, Canovelles, Granollers and Montmeló.

– ENVIRONMENTAL BARRIER SECTORS. These are sets of estates whose growth has led them to aggregate with each other to form large areas of industrial/tertiary fabrics. They often coincide with “segregated” estates because of their relationship with urban centres. Though their effect is different (regarding the barrier generated by their location and spatial arrangement), they form barriers that fragment the metropolitan open spaces that should act as dividers of the main urban corridors.

SPECIALIZED INDUSTRIAL AREAS IN THE BARCELONA METROPOLITAN AREA (BMA) THAT REQUIRE PRIORITY INTERVENTION

Of all the areas existing in the BMA, of which 172 are larger than half a hectare, this study considers the ones with the following characteristics to require priority in the planning:

– Those categorized as “areas to consolidate” and/or “to be provided with new facilities” in the Barcelona Metropolitan Spatial Plan (PTMB 2010).

– Those from 1977 or earlier (as a time reference of consolidation of the effects of the energy crisis), because the oldest are most in need of urban improvement.

– Those that do not from part of a town and are not isolated or scattered over the region, so they are contiguous with towns or separated from them by one kilometre or less.

– Those that do not involve a barrier effect with respect to existing or planned environmental corridors.

– Those that have appropriate accessibility from the basic road network, at a distance of one kilometre or less.

– Those that are close to the railway and may therefore have facilities for loading and unloading goods.

– Those that have public transport by rail or by road (bus) or are in a location that allows it.

URBAN STRATEGIES WITHIN A SPECIFIC AREA

– ROAD HIERARCHY AND DEFINITION OF POTENTIAL SUB-AREAS. The role of existing roads in the local road system must be reconsidered according to mobility flows, in addition to other morphological, typological or landscape criteria. The road architecture must be redefined and the islands must be delimited or grouped together in order to reorganize road traffic or pedestrianized areas. Special attention should be paid to the configuration of standard road sections for the possible redevelopment of the area, the open spaces inside the plots and the fencing of the plots.

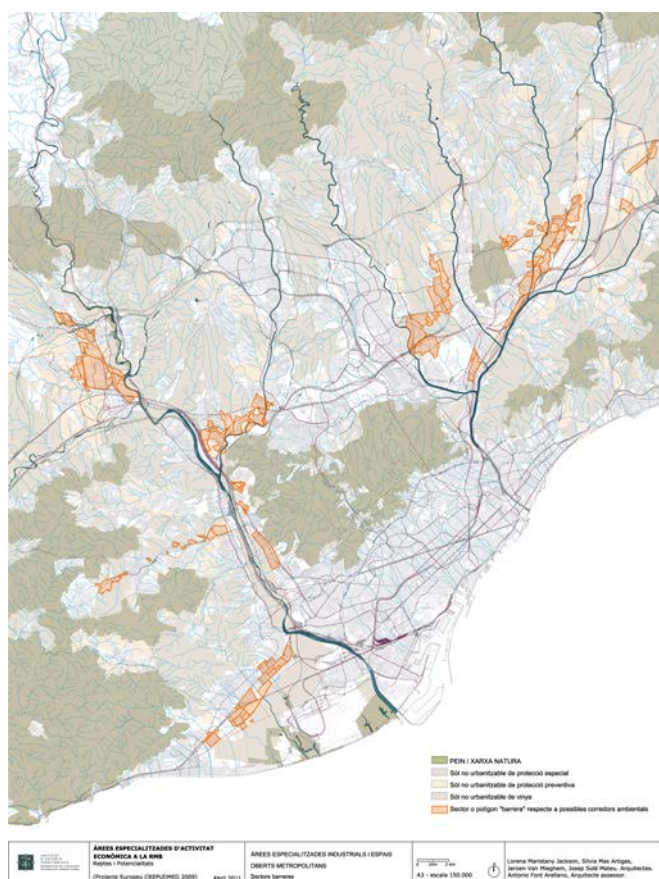
– POSSIBLE RECLASSIFICATION OF SOME ROADS. In view of changes in the main accesses

1 Áreas especializadas industriales y espacios abiertos metropolitanos / Sectores barreras

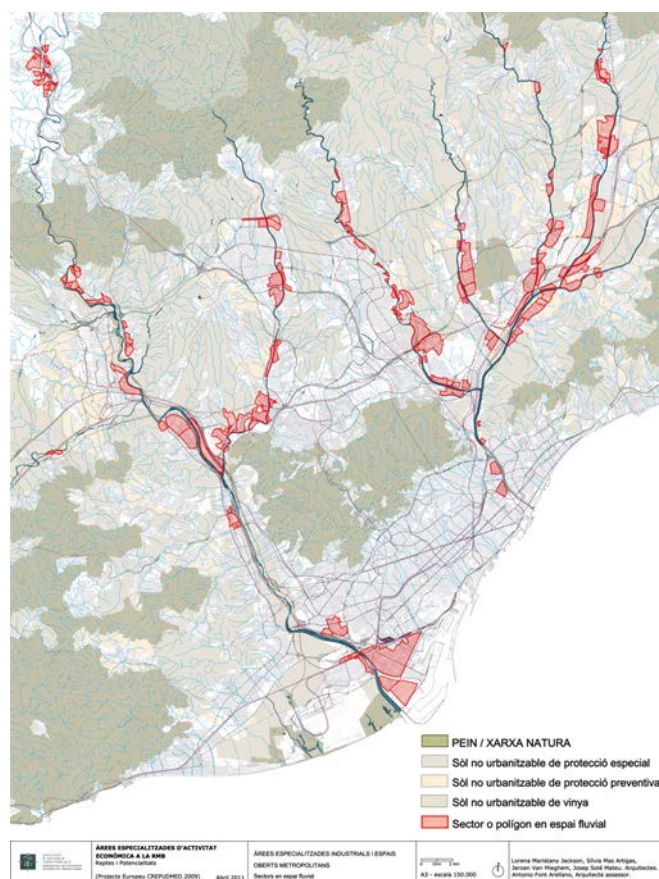
2 Áreas especializadas industriales y espacios abiertos metropolitanos / Sectores en espacio fluvial

1 Specialised industrial areas and metropolitan open spaces / Barrier sectors

2 Specialised industrial areas and metropolitan open spaces / Riverine sectors

Àrees especialitzades industrials i Espais Oberts Metropolitans
/ Sectors barreres

Àrees especialitzades industrials i Espais Oberts Metropolitans
/ Sectors en espai fluvial

— **SECTORS BARRERA AMBIENTAL:** Són conjunts de polígons el creixement dels quals ha provocat que s'hagin agregat els uns amb els altres fins a conformar grans extensions de teixits industrials/terciari. En molts casos coincideixen amb els polígons que anomenem "segregats" per la seva relació amb els nuclis urbans. Encara que amb un grau d'afectació diferent (pel que fa a l'efecte barrera que genera la seva localització i disposició espacial), doncs, suposen barreres que fragmenten els espais lliures oberts metropolitans que haurien de fer de separadors dels grans eixos urbans.

ÀREES ESPECIALITZADES INDUSTRIALS A L'RMB D'INTERVENCIÓ PRIORITÀRIA

De la totalitat de les àrees existents a l'RMB, de les quals 172 són més grans de mitja hectàrea, en aquest estudi es consideren com a prioritàries per a la intervenció urbanística les que reuneixen les condicions següents:

- Que estiguin previstes com a "àrees a consolidar" i/o "a reequipar" per part del Pla Territorial Metropolità de Barcelona (PTMB 2010).
- Que tinguin una antiguitat igual o anterior a 1977 (com a referència temporal de consolidació dels efectes de la crisi de les energies), perquè es considera que les més antigues són les més necessades de millora urbanística.
- Que no estiguin integrades en un nucli urbà ni disperses o aïllades pel territori i, per tant, en contigüitat o segregades d'aquests en una distància igual o inferior a un quilòmetre.
- Que no suposin un efecte barrera pel que fa als corredors ambientals existents o previstos.

ESTRATEGIAS URBANÍSTICAS A NIVEL DE ÁREA ESPECÍFICA

– **JERARQUIZACIÓN VIARIA Y DEFINICIÓN DE POSIBLES SUBÁREAS:** *En función de las características de las vías y de los flujos de movilidad existentes, además de otros criterios de tipo morfotipológico o paisajístico, hay que reconsiderar su papel en el sistema viario local, así como redefinir la arquitectura viaria y considerar la posible delimitación de manzanas o la agrupación de las manzanas existentes, a efectos de la reorganización del tráfico rodado o de la especialización en peatones. Hay que prestar una especial atención a la configuración de las secciones viarias tipo para la eventual reurbanización del área, de los espacios libres interiores en las parcelas y de los elementos de cierre de las mismas.*

– **EVENTUAL RECALIFICACIÓN DE ALGUNAS VÍAS:** *Posibles cambios en los accesos principales a las áreas o en las actividades, acaecidos desde que entraron en servicio, pueden hacer replantearse el carácter de alguna de las vías hacia una especialización como eje cívico, con consecuencias en su papel funcional y en su configuración.*

– **CALLES FRONTERA CON LOS TEJIDOS URBANOS PRÓXIMOS O CON EL ESPACIO LIBRE:** *Por las singulares características posicionales de algunos de los elementos viarios de las áreas, es conveniente que éstos se traten como elementos de articulación con otras tramas urbanas próximas o con el espacio libre metropolitano de carácter finalista (corredores ambientales, espacios protegidos, etc.).*

– **REORDENACIÓN DE LOS APARCAMIENTOS PÚBLICOS SOBRE LA RED VIARIA:** *En función de la jerarquía viaria y, por consiguiente, de criterios funcionales y paisajísticos, hay que pensar en la posibilidad de evitar que las calles del área especializada industrial tengan el carácter de un aparcamiento generalizado, reconduciendo en lo posible el aparcamiento de coches y camiones hacia el interior de la propia parcela y reservando los lugares de aparcamiento público, en cordón o en batería, próximos a los equipamientos y dotaciones del área.*

– **URBANIZACIÓN DE LAS ZONAS VERDES PREVISTAS EN EL PLANEAMIENTO:** *En muchas de las áreas especializadas industriales, las zonas verdes previstas no están urbanizadas, o las existentes tienen un carácter residual por sus dimensiones o su posición.*

Además de cumplir con los estándares establecidos por la normativa vigente, los espacios libres tendrían que contribuir a la vertebración de los espacios productivos y a la articulación con el sistema de espacios libres metropolitano, tanto para el disfrute de sus propios usuarios como para una sistematización adecuada del paisaje metropolitano.

– **CREACIÓN DE LOS EQUIPAMIENTOS Y DOTACIONES NECESARIOS:** *Del mismo modo, en núcleos de las áreas especializadas industriales más antiguas, los equipamientos públicos o las dotaciones privadas de servicio a las personas o a las empresas son prácticamente inexistentes.*

to areas or in activities that have occurred since they came into service, some roads may be considered for specialization as civic corridors. This change has consequences for their functional role and their configuration.

– **STREETS THAT FORM A BORDER WITH ADJOINING URBAN FABRICS OR OPEN SPACES.** Owing to the unique positional features of some of the road elements in the areas, they should be treated as elements of articulation with other nearby urban fabrics or with definitive metropolitan open spaces (environmental corridors, protected areas, etc.).

– **REORGANIZATION OF PUBLIC PARKING ON THE ROAD NETWORK.** On the basis of the road hierarchy, and therefore on functional and landscape criteria, it is necessary to consider the possibility of preventing parking on the streets of the specialized industrial areas. As far as possible, parking for cars and lorries should be on the industrial plots, and parallel or perpendicular public parking spaces near to facilities and provisions in the area should be reserved.

– **DEVELOPMENT OF PLANNED GREEN AREAS.** In many specialized industrial areas, the planned green areas have not been developed or the existing ones are residual because of their size or position.

In addition to meeting the standards established by the current regulations, open spaces should contribute to the structuring of production facilities and the articulation with the metropolitan system of open spaces in order to foster enjoyment by users of the spaces and a suitable systematization of the metropolitan landscape.

– **CREATION OF NECESSARY FACILITIES AND PROVISIONS.** Similarly, in urban areas of the oldest specialized industrial areas, public facilities and private provision of services to individuals or companies are practically non-existent.

In addition to meeting the standards established by current legislation, modern specialized industrial areas should have suitable services so that they can become new hubs of the metropolitan urban system.

Location in intermediate spaces between areas and a network design would allow them to operate more efficiently.

– **RENEWAL OF STREET FURNITURE AND SIGNAGE.** In view of the time that has passed since they came into service, the oldest specialized industrial areas often need to replace their street furniture (lighting, benches, litter bins, plot fencing, etc.) and the signage of services and companies located there, which are essential for landscape renewal.

– **IMPROVING INFRASTRUCTURE OF URBAN SERVICES AND TELECOMMUNICATIONS.**

- Que tinguin una accessibilitat adequada des de la xarxa viària bàsica, en una distància a aquesta igual o inferior a un quilòmetre.
- Que, pel fet d'estar pròximes al traçat ferroviari, puguin disposar d'instal·lacions per a càrrega i descàrrega de mercaderies.
- Que comptin amb transport públic per ferrocarril o per carretera (autobús) o que estiguin en una localització espacial que ho permeti.

ESTRATÈGIES URBANÍSTIQUES A NIVELL D'ÀREA ESPECÍFICA

— JERARQUITZACIÓ VIÀRIA I DEFINICIÓ DE POSSIBLES SUBÀREES:

En funció de les característiques de les vies i dels fluxos de mobilitat existents, a més d'altres criteris de tipus morfotipològic o paisatgístic, cal reconsiderar el seu paper en el sistema viari local, així com redefinir l'arquitectura viària i considerar la possible delimitació d'illes o agrupació de les illes existents, a l'efecte de la reorganització del trànsit rodat o de l'especialització en vianants. S'ha de fer una especial atenció a la configuració de les seccions viàries tipus per a l'eventual reurbanització de l'àrea, dels espais lliures interiors a les parcel·les i dels elements de tancament d'aquestes.

— EVENTUAL REQUALIFICACIÓ D'ALGUNES VIES:

Possibles canvis en els accessos principals a les àrees o en les activitats, ocorreguts des que van entrar en servei, poden fer replantejar el caràcter d'alguna de les vies cap a una especialització com a eix cívic, amb conseqüències en el seu paper funcional i en la seva configuració.

— CARRERS FRONTERA AMB ELS TEIXITS URBANS PRÒXIMS O AMB L'ESPAI LLIURE:

Per les singulars característiques posicionals d'alguns dels elements viaris de les àrees, és convenient que aquests es tractin com a elements d'articulació amb altres trames urbanes properes o amb l'espai lliure metropolità de caràcter finalista (corredors ambientals, espais protegits, etc.).

— REORDENACIÓ DELS APARCAMENTS PÚBLICS SOBRE LA XARXA VIÀRIA:

En funció de la jerarquia viària i, per tant, de criteris funcionals i paisatgístics, cal pensar en la possibilitat d'evitar que els carrers de l'àrea especialitzada industrial tinguin el caràcter d'un aparcament generalitzat, reconduint tant com sigui possible l'aparcament de cotxes i camions dins de la mateixa parcel·la, i reservant els llocs de l'aparcament públic, en cordó o en bateria, pròxims als equipaments i dotacions de l'àrea.

— URBANITZACIÓ DE LES ZONES VERDES PREVISTES EN EL PLANEJAMENT:

En moltes de les àrees especialitzades industrials, les zones verdes previstes no estan urbanitzades, o les existents tenen un caràcter residual per la seva grandària o posició.

A més de complir amb els estàndards establerts per la normativa vigent, els espais lliures haurien de contribuir a la vertebració dels espais productius i a l'articulació amb el sistema d'espais lliures metropolità, tant per al gaudi dels seus propis usuaris com d'una sistematització adequada del paisatge metropolità.

— CREACIÓ DELS EQUIPAMENTS I DOTACIONS NECESSARIS:

De la mateixa manera, en nuclis de les àrees especialitzades industrials més antigues, els

Además de cumplir con los estándares establecidos por la normativa vigente, unas áreas especializadas industriales actualizadas tendrían que contar con los servicios adecuados para convertirse en nuevas áreas de centralidad del sistema urbano metropolitano. La localización en espacios intermedios entre diferentes áreas y la concepción en red permitirían una mayor eficiencia en su funcionamiento.

– RENOVACIÓN DEL MOBILIARIO URBANO Y DE LA SEÑALÉTICA: Seguramente, por el tiempo transcurrido desde la puesta en servicio, las áreas especializadas industriales más antiguas necesitan reponer con frecuencia los elementos de mobiliario urbano (iluminación, bancos, papeleras, cierres de las parcelas, etc.) o de señalética referentes a los servicios y empresas radicados, que son fundamentales para su renovación paisajística.

– MEJORA DE LAS INFRAESTRUCTURAS DE LOS SERVICIOS URBANOS Y DE LAS TELECOMUNICACIONES: Aunque la mayoría de las áreas tienen correctamente resueltas las infraestructuras básicas de los servicios urbanos (agua, saneamiento, energía eléctrica y alumbrado, gas, etc.), no es así en cuanto a la recogida de basuras y a las instalaciones y redes de telecomunicación necesarias para una presencia eficiente y sostenible en el actual panorama de la producción, de los servicios y de la energía.

SITUACIONES Y ESQUEMAS DE PROYECTO DE INTERVENCIÓN TIPO

La heterogeneidad en relación con la antigüedad, localización geográfica, contenido funcional, forma urbana, etc., de las áreas especializadas industriales de la región metropolitana de Barcelona hace muy difícil establecer una tipología operativa, representativa de las necesidades a la hora de plantear una intervención urbanística.

Si bien el nivel de urbanización existente de cada área de las seleccionadas podría ser un indicio de la necesidad de intervención urbanística, en el sentido de complementarlo o mejorarlo, que sin duda es una de las estrategias urbanísticas aplicables a buena parte de aquellas, puede ser una variante insuficiente para abordar la renovación de las áreas en relación con las nuevas necesidades y el papel que, como áreas de centralidad, pueden desempeñar en un escenario metropolitano renovado.

Por esta razón, ha parecido oportuno partir del grado de consolidación del área o polígono específico, de manera que pueda apuntar a las oportunidades de transformarlo y mejorarlo, derivadas de la situación actual.

En este sentido, las áreas seleccionadas se han agrupado en tres situaciones representativas del estado actual de desarrollo:

- Áreas colmatadas*
- Áreas a completar*
- Áreas a transformar*

En el primer grupo se incluyen aquellas áreas especializadas industriales en las que, aun reuniendo las condiciones definidas anteriormente, se ha agotado

Although most areas have a good basic infrastructure of urban services (water, sanitation, electricity, lighting, gas, etc.), this is not the case with refuse collection and with the telecommunication installations and networks that are necessary for an efficient and sustainable presence in the current scenario of production, services and energy.

STANDARD SITUATIONS AND PATTERNS FOR INTERVENTION

The heterogeneity of the specialized industrial areas of the metropolitan region of Barcelona in terms of age, geographical location, functional content, urban form, etc. makes it very difficult to establish operational standards for urban planning that are representative of the needs.

The existing level of development in each selected area may be an indication of the need to complement or improve them through planning intervention, and this is certainly one of the planning strategies that can be applied to many of them. However, it may be an insufficient means to address the renewal of areas to meet new needs and fulfil their role as hubs in a renewed metropolitan scenario.

It was therefore decided to take the level of consolidation of the specific area or estate as a starting point for detecting the opportunities for transforming and improving them in line with the current situation. The selected areas have been grouped into three situations representing the current state of development:

- Saturated areas
- Areas for completion
- Areas for transformation

The first group includes specialized industrial areas in which the above conditions are met but the available land has been exhausted. The intervention must therefore be approached as a limited internal improvement and rehabilitation aimed at meeting the objectives.

The second group, involving fewer cases, includes areas that are almost fifty years old on which, for a variety of reasons, a large part of the land has not been occupied or even has not been developed. Unlike the previous group, this opens the possibility of a greater urban intervention to reconfigure them both physically and functionally, thus meeting the new needs more directly and flexibly.

Finally, the last group, involving even fewer cases, includes areas with a unique spatial position that are largely functionally obsolete. Based on the public interest, it is considered that they should change their functional content and formal characteristics, so that they can act as new hubs of the metropolitan system.

The dominant content of the intervention projects is considered for each of the three standard operational situations.

equipaments públics o les dotacions privades de servei a les persones o a les empreses són pràcticament inexistents.

A més de complir amb els estàndards establerts per la normativa vigent, unes àrees especialitzades industrials actualitzades haurien de comptar amb els serveis adequats per a esdevenir noves àrees de centralitat del sistema urbà metropolità.

La localització en espais intermedis entre diferents àrees i la concepció en xarxa permetrien una major eficiència en el seu funcionament.

— RENOVACIÓ DEL MOBILIARI URBÀ I DE LA SENYALÍSTICA:

Segurament, pel temps transcorregut des de la posada en servei, les àrees especialitzades industrials més antigues necessiten reposar freqüentment els elements de mobiliari urbà (il·luminació, bancs, papereres, tancaments de les parcel·les, etc.) o de senyalística pel que fa als serveis i empreses radicades, que són fonamentals per a la seva renovació paisatgística.

— MILLORA DE LES INFRAESTRUCTURES DELS SERVEIS URBANS I DE LES TELECOMUNICACIONS:

Encara que la majoria de les àrees tenen resoltes correctament les infraestructures bàsiques dels serveis urbans (aigua, sanejament, energia elèctrica i enllumenat, gas, etc.), no és així pel que fa a la recollida d'escombraries i a les instal·lacions i xarxes de telecomunicació necessàries per a una presència eficient i sostenible en l'actual panorama de la producció, dels serveis i de l'energia.

SITUACIONS I ESQUEMES DE PROJECTE D'INTERVENCIÓ TIPUS

L'heterogeneïtat en relació amb l'antiguitat, localització geogràfica, contingut funcional, forma urbana, etc., de les àrees especialitzades industrials de la regió metropolitana de Barcelona, fa molt difícil establir una tipologia operativa, representativa de les necessitats a l'hora de plantejar una intervenció urbanística.

Si bé el nivell d'urbanització existent de cada àrea de les seleccionades podria ser un indicatiu de la necessitat d'intervenció urbanística, en el sentit de complementar-lo o millorar-lo, que sens dubte és una de les estratègies urbanístiques aplicables a una bona part d'aquelles, pot ser una variant insuficient per a abordar la renovació de les àrees en relació amb les noves necessitats i el paper que com a àrees de centralitat poden jugar en un escenari metropolità renovat.

És per això que ha semblat oportú partir del grau de consolidació de l'àrea o polígon específic, de manera que pugui apuntar a les oportunitats de transformar-lo i millorar-lo, derivades de la situació actual.

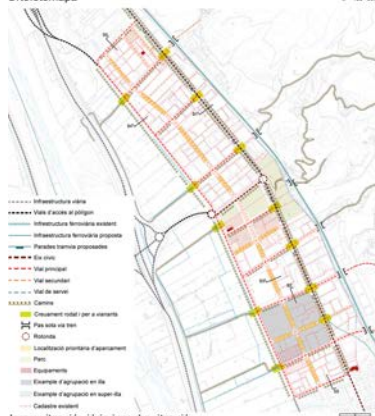
En aquest sentit, les àrees seleccionades s'han agrupat en tres situacions representatives de l'estat actual de desenvolupament:

- Àrees reblertes
- Àrees a completar
- Àrees a transformar

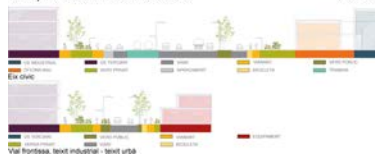
Projecte de millora urbana

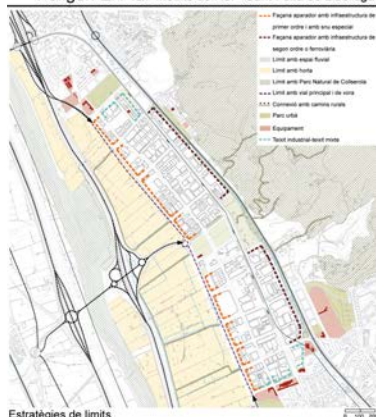
Ortofotomapa

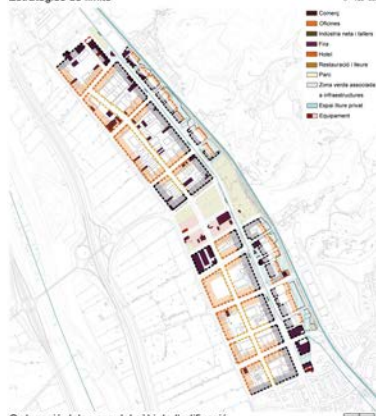
Jerarquització viària i reurbanització

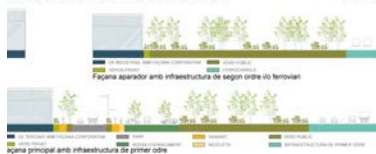
Polígon El Pla. Molins de Rei - Sant Feliu de Llobregat

Estratègies de límits

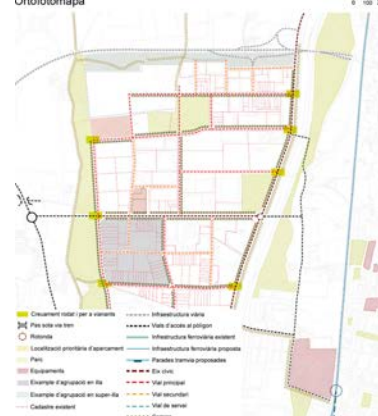
Ordenació dels usos del sòl i de l'edificació

Projecte de completament

Ortofotomapa

Jerarquització viària i reurbanització

- 1 Polígon El Pla / Proyecto de mejora urbana
- 2 Polígon Llerona / Proyecto de completación
- 3 Polígon Can Prat / Proyecto de remodelación

- 1 El Pla estate / Urban Improvement Project
- 2 Llerona estate / Completion project
- 3 Can Prat estate / Remodelling project

el suelo disponible y, por lo tanto, la intervención ha de plantearse como de mejora y reforma interior puntual para alcanzar los objetivos antes indicados.

En el segundo grupo, menos numeroso, encontraríamos aquellas áreas que, si bien pueden tener casi cincuenta años de antigüedad, por razones diversas cuentan con buena parte del suelo del polígono sin ocupar o, incluso, sin urbanizar. A diferencia de las del grupo anterior, esto abre la posibilidad de una mayor intervención urbanística, en el sentido de reconfigurarlos tanto física como funcionalmente, lo que puede atender de manera más directa y flexible las nuevas necesidades planteadas

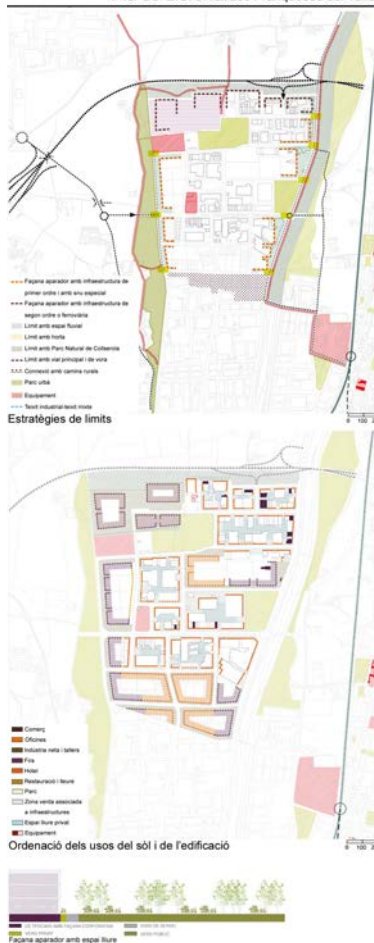
Finalmente, todavía otro grupo menos numeroso que los anteriores incluiría las áreas con una posición territorial singular y que presentan en buena parte obsolescencia funcional. En función del interés público, se considera adecuado que se produzca un cambio de su contenido funcional y de sus características formales, para que puedan actuar como nuevas áreas de centralidad del sistema metropolitano.

En función de las tres situaciones operativas tipo, también se plantean los contenidos dominantes de

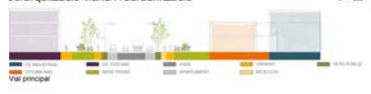
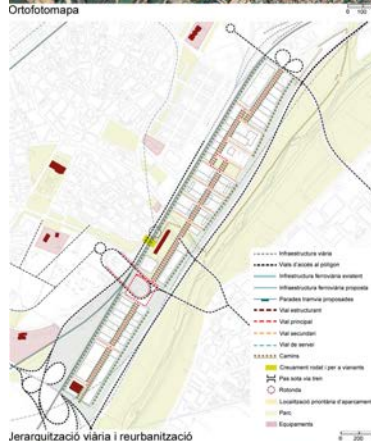
– In the URBAN IMPROVEMENT PROJECTS for saturated industrial areas or estates, the main content focuses on structuring and redeveloping the existing network, and making it permeable to soft mobility (pedestrians, bicycles, etc.). Therefore, the possibility of defining enclosures free of heavy transport in order to create spaces of greater comfort is also foreseen. For the aggregation of small plots and the subdivision of large ones, greater flexibility is proposed for restructuring and finding new uses and provisions, in addition to renewing the facades of estates in order to improve their image.

– In the case of PROJECTS FOR COMPLETION, in addition to the content of urban improvement representative of the previous group, there are new possibilities for reorganizing the part of the estate that is not yet occupied, in order to give it a new physical configuration and new functional content. In this case, the estates' relation to the nearest town and to existing production fabrics is especially important in order to meet the need for facilities and services and to create new metropolitan hubs at the intermediate level.

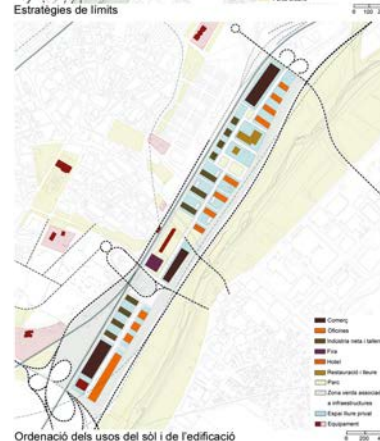
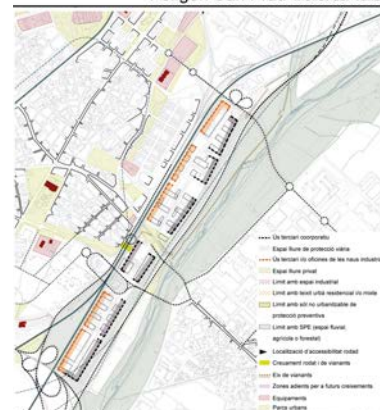
Pla de Llerona. Les Franqueses del Vallès

Projecte de transformació integral

Polígon Can Prat. Mollet del Vallès

Polígon El Pla
/ Projecte de Millora Urbana

Polígon Llerona
/ Projecte de Completament

Polígon Can Prat
/ Projecte de Remodelació

En el primer grup, s'hi inclouen aquelles àrees especialitzades industrials en les quals, tot i reunir les condicions definides anteriorment, s'ha exhaurit el sòl disponible i, per tant, la intervenció s'ha de plantejar com de millora i reforma interior puntual per a assolir els objectius que hem assenyalat abans.

En el segon grup, menys nombrós, hi trobaríem aquelles àrees que, si bé poden tenir quasi cinquanta anys d'antiguitat, per raons diverses compten amb una bona part del sòl del polígon sense ocupar o, fins i tot, sense urbanitzar.

A diferència de les del grup anterior, això obre la possibilitat d'una major intervenció urbanística, en el sentit de reconfigurar-los tant físicament com funcionalment, la qual cosa pot atendre de manera més directa i flexible les noves necessitats plantejades.

Finalment, encara un últim grup menys nombrós que els anteriors inclouria les àrees amb una posició territorial singular i que presenten en bona part obsolescència funcional. En funció de l'interès públic, es considera adequat que es produeixi un canvi del seu contingut funcional i de les seves característiques formals, perquè puguin actuar com a noves àrees de centralitat del sistema metropolità.

los esquemas de proyecto de intervención correspondientes a cada una.

– En el PROYECTO DE MEJORA URBANA, a aplicar en las áreas o polígonos industriales consolidados, los contenidos principales están centrados en jerarquizar y reurbanizar la red existente, así como en permeabilizarla para los tipos de movilidad suave (peatones, bicicletas, etc.). También se prevé la posibilidad de definir, en consecuencia, recintos libres de tráfico pesado con el fin de configurar espacios de mayor confortabilidad.

Igualmente, por lo que respecta a la posibilidad de agregación de pequeñas parcelas o de subdivisión de las grandes, se plantea una mayor flexibilidad para la reconversión y localización de nuevos usos y dotaciones, así como la renovación de las fachadas de los frentes de los polígonos, de cara a mejorar su imagen.

– En el caso del PROYECTO DE COMPLECIÓN, además de los contenidos de mejora urbana representativos del grupo anterior, aparecen unas mayores posibilidades de reordenar la parte del polígono todavía no ocupada, para disponer en ella tanto de una nueva configuración física como de nuevos contenidos funcionales. En este caso, resultará especialmente importante la situación relativa del polígono en relación tanto con el núcleo urbano más próximo como con los tejidos productivos existentes, con el objetivo de poder contribuir a resolver las necesidades de equipamientos y servicios del sector, así como de convertirse en una nueva área de centralidad metropolitana de nivel intermedio.

– Por último, el PROYECTO DE TRANSFORMACIÓN INTEGRAL se reserva a las situaciones singulares por su posición respecto a los grandes ejes territoriales y por su práctica obsolescencia funcional, que justificaría socialmente un destino mejor de la pieza en el marco de la renovación metropolitana. Además de los contenidos del proyecto de compleción apuntados en el epígrafe anterior, se exige un proyecto específico de renovación urbana, con la posibilidad de proponer una nueva disposición del soporte viario (y ferroviario), de los usos y actividades, de los equipamientos y servicios, de los espacios libres y las tipologías edificatorias, del paisaje urbano, para la constitución de nuevas áreas de centralidad de primer orden a nivel del sistema de los asentamientos de la región metropolitana.

– Finally, COMPREHENSIVE TRANSFORMATION PROJECTS are applied to situations with a unique position in relation to the major regional corridors and ones that are functionally obsolete in practice. For these situations it is socially justified to find them a better solution within the metropolitan renewals. In addition to the content of the projects for completion described in the previous section, these require a specific urban renewal project. Also, a new provision of road (and rail) support, of uses and activities, of facilities and services, of open spaces and building types, and of urban landscape may be proposed in order to create new, high-quality hubs within the system of settlements of the metropolitan area.

En funció de les tres situacions operatives tipus, també es plantegen els continguts dominants dels esquemes de projecte d'intervenció corresponents a cadascuna.

— En el PROJECTE DE MILLORA URBANA, a aplicar a les àrees o polígons industrials consolidats, els continguts principals estan centrats a jerarquitzar i reurbanitzar la xarxa existent, així com a permeabilitzar-la per als tipus de mobilitat suau (vianants, bicicletes, etc.). També es preveu la possibilitat de definir, en conseqüència, recintes lliures del trànsit pesant per a configurar espais de major confortabilitat.

Igualment, pel que fa a la possibilitat per agregació de petites parcel·les o subdivisió de les grans, es planteja una major flexibilitat per a la reconversió i localització de nous usos i dotacions, així com la renovació de les façanes dels fronts dels polígons, de cara a millorar la seva imatge.

— En el cas del PROJECTE DE COMPLECIÓ, a més dels anteriors continguts de la millora urbana representatius del grup anterior, apareixen unes majors possibilitats de reordenar la part del polígon encara no ocupada, per a disposar-hi tant d'una nova configuració física com de nous continguts funcionals. En aquest cas, resultarà especialment important la situació relativa del polígon en relació tant amb el nucli urbà més proper com amb els teixits productius existents, amb l'objectiu de poder contribuir a resoldre les necessitats d'equipaments i serveis del sector, així com d'esdevenir una nova àrea de centralitat metropolitana de nivell intermedi.

— Finalment, en el cas del PROJECTE DE TRANSFORMACIÓ INTEGRAL, reservat a aquelles situacions singulars per la seva posició respecte als grans eixos territorials i per la seva pràctica obsolescència funcional, que justificaria socialment una destinació millor de la peça en el marc de la renovació metropolitana, a més dels continguts del projecte de compleció apuntats en l'epígraf anterior, s'exigeix un projecte específic de renovació urbana, amb la possibilitat de proposar una nova disposició del suport viari (i ferroviari), dels usos i activitats, dels equipaments i els serveis, dels espais lliures i de les tipologies edificatòries, del paisatge urbà, per a la constitució de noves àrees de centralitat de primer ordre a nivell del sistema dels assentaments de la regió metropolitana.

NUEVOS ESCENARIOS ECONÓMICOS Y FINANCIEROS PARA LA INTERVENCIÓN EN LOS ESPACIOS DE OPORTUNIDAD EN LA METRÓPOLI

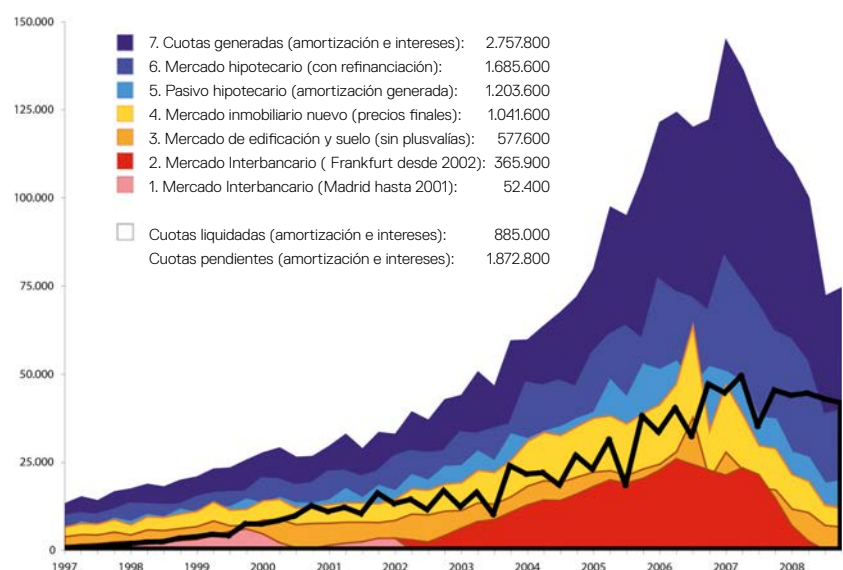
NEW ECONOMIC AND FINANCIAL SCENARIOS FOR INTERVENTION IN AREAS OF OPPORTUNITY IN THE METROPOLIS

Toda actuación vinculada a la transformación del territorio permanece sujeta a una movilización ingente de recursos económicos en intervenciones tanto relacionadas con el proceso de urbanizar el suelo como vinculadas al suelo ya edificado dentro de la ciudad existente. La formación de la burbuja inmobiliaria en España durante el primer septenio del siglo xxi se

Any action linked to land transformation is subject to a huge mobilisation of economic resources on initiatives related to both development land and already developed land within the existing city. The formation of the real estate bubble in Spain over the first seven years of the 21st century was characterised by the arrival in the property

Fig. 1. Participación de los mercados en la formación de deuda hipotecaria. Flujos trimestrales y totales acumulados en millones de euros
Fuente: Vergés, Ricardo (2009), "La factura de la burbuja". Observatorio Inmobiliario y de la Construcción - Tribuna de Opinión, febrero de 2009.

Fig. 1. Market share in formation of mortgage debt. Quarterly flows and aggregate totals in millions of euros
Source: Vergés, Ricardo (2009), "La factura de la burbuja". Observatorio Inmobiliario y de la Construcción - Tribuna de Opinión, February 2009.

Miquel Morell

Economista, consultor

NOUS ESCENARIS ECONÒMICS I FINANCERS PER A LA INTERVENCIÓ EN ELS ESPAIS D'OPORTUNITAT EN LA METRÒPOLIS

Tota actuació vinculada a la transformació del territori resta subjecta a una mobilització ingent de recursos econòmics en intervencions relacionades tant amb el procés d'urbanitzar el sòl com vinculades al sòl ja edificat dins de la ciutat existent. La formació de la bombolla immobiliària a Espanya durant el primer septenni del segle XXI es va caracteritzar per l'arribada al sector immobiliari d'abundants recursos financers dels principals mercats internacionals de capitals, i va catapultar una espiral de quantitats i preus que, alimentats per aquesta abundant liquiditat financera, es traduí en uns valors de sòl creixents, que responien més al procés de financerització d'aquests actius que no pas al valor de l'actiu com a factor de producció dins de la cadena de producció de l'immobiliari. Per citar una dada, entre els anys 1997 i 2008 la participació acumulada dels mercats en la formació del deute hipotecari a Espanya sumava un total de 7,7 bilions d'euros (vegeu la fig. 1).

Aquest comportament dels actius immobiliaris i del sòl com a producte financer, basat en una creença d'expectativa il·limitada de creixement de preus, esclata a Espanya l'any 2007 i, avui dia, resulta cabdal repensar l'encaix de les actuacions urbanístiques en els nous escenaris econòmics i financers que s'albiren en el curt, mitjà i llarg termini, i amb els quals, de ben segur, haurem de treballar els espais d'oportunitat que vulguem incorporar en la planificació urbanística i en el futur Pla Director Urbanístic Metropolità. Amb la finalitat de poder dibuixar escenaris de viabilitat i factibilitat futura de la transformació del territori, farem una breu pintura de l'herència de la bombolla immobiliària en termes de quantitats i preus al nostre país; en especial, a l'àmbit metropolità de Barcelona esbossarem una caracterització de la demanda futura i farem una breu aproximació als condicionants financers amb els quals els operadors, tant públics com privats, sembla que s'hauran d'enfrontar en el futur.

Fig. 1. Participació dels mercats en la formació de deute hipotecari. Fluxos trimestrals i totals acumulats en milions d'euros

Font: Vergés, Ricardo (2009), *La factura de la burbuja*. Observatorio Inmobiliario y de la Construcción - Tribuna de Opinión, febrer de 2009.

caracterizó por la llegada al sector inmobiliario de abundantes recursos financieros de los principales mercados internacionales de capitales, y catapultó una espiral de cantidades y precios que, alimentados por esta abundante liquidez financiera, se tradujo en unos valores de suelo crecientes, que respondían más al proceso de financiarización de estos activos que al valor del activo como factor de producción dentro de la cadena de producción del inmobiliario. Por citar un dato, entre los años 1997 y 2008 la participación acumulada de los mercados en la formación de la deuda hipotecaria en España sumaba un total de 7,7 billones de euros (véase la figura 1).

Este comportamiento de los activos inmobiliarios y del suelo como producto financiero, basado en una creencia de expectativa ilimitada de crecimiento de precios, estalla en España en el año 2007 y, a día de hoy, resulta fundamental repensar el encaje de las actuaciones urbanísticas en los nuevos escenarios económicos y financieros que se vislumbran en el corto, medio y largo plazo, y con los cuales, con toda seguridad, tendremos que trabajar los espacios de oportunidad que queramos incorporar en la planificación urbanística y en el futuro Plan Director Urbanístico Metropolitano. A fin de poder dibujar escenarios de viabilidad y factibilidad futura de la transformación del territorio, haremos una breve pintura de la herencia de la burbuja inmobiliaria en términos de cantidades y precios en nuestro país; en especial, en el ámbito metropolitano de Barcelona esbozaremos una caracterización de la demanda futura y realizaremos una breve aproximación a los condicionantes financieros con los que los operadores, tanto públicos como privados, parece que tendrán que enfrentarse en el futuro.

LAS CANTIDADES Y LOS PRECIOS DEL INMOBILIARIO

La fotografía actual en Cataluña que nos describe el ajuste que está realizando el sector se puede explicar, entre otras cosas, a partir de la evolución de las viviendas acabadas y de la evolución de los precios de compraventa. Lo primero que constatamos es que nuestro territorio es diverso y que la espiral de cantidades y precios no afectó de la misma manera en todas partes. Tal como muestra la figura 1, las provincias de Girona y Tarragona alcanzaron máximos de veinte y treinta viviendas acabadas por mil habitantes en los años 2006 y 2005, respectivamente. No ocurrió lo mismo en la provincia de Barcelona, donde durante todos los años de expansión inmobiliaria se alcanzó un máximo el año 2001 con ocho viviendas acabadas por cada mil habitantes.

En cambio, el tsunami de la crisis económica y financiera sí que afecta por igual a las diferentes provincias: caída en picado de las cantidades y mayor resistencia al ajuste de precios si tenemos en cuenta los datos publicados por el Ministerio de Fomento referentes a viviendas con una antigüedad menor de dos años. Hay que decir que los datos de precios para la provincia de Barcelona son representativos hasta 2013, año en que los precios se sitúan en valores equivalentes a los de los años 2004-2005.¹

sector of plentiful financial resources from the main international capital markets, and catapulted a spiral of quantities and prices that, fed by this abundant financial liquidity, led to rising land values that responded more to the financialisation process than to the value of the asset as a factor of production in the real estate production chain. To quote just one figure, from 1997 to 2008 the accumulated participation of markets in the formation of mortgage debt in Spain totalled €7,700 billion (see Fig. 1).

This behaviour of property and land assets as a financial product, based on the expectation of unlimited price growth, collapsed in Spain in 2007, and today it is essential to rethink how urban planning initiatives fit into the new economic and financial scenarios that are in the offing in the short, medium and long term, and which will undoubtedly be the tools we will have to work with when shaping the areas of opportunity we want to incorporate into urban planning and the future Metropolitan Urbanistic Plan (PDU). With the aim of depicting viable and feasible future scenarios for land transformation, we will briefly sketch the legacy of the property bubble in this country in terms of quantities and prices. In particular, in the Barcelona metropolitan area we will make a general characterisation of future demand and a rough approximation to the financial constraints that both public and private operators will seemingly have to face in the future.

PROPERTY QUANTITIES AND PRICES

The picture painted in Catalonia today by the adjustment that is under way in the sector can be explained in part by the trend in completed dwellings and the trend in selling prices. The first thing we find is that the situation varies by region, and that the spiral of quantities and prices did not have the same effect everywhere. As we can see in Figure 1, the provinces of Girona and Tarragona reached maximum rates of 20 and 30 completed dwellings per thousand inhabitants in 2006 and 2005, respectively. This did not happen in the province of Barcelona, where the highest maximum reached in all the years of the property boom was 8 completed dwellings per thousand inhabitants, in 2001.

In contrast, the tsunami of the economic and financial crisis affected all the provinces in the same way: quantities plummeted, while prices were more resistant to adjustment, according to data published by the Ministry of Development for housing less than two years old. Note that the price data for the province of Barcelona are given up to 2013, when prices stood at values equivalent to 2004-2005.¹

This behaviour intensifies if we focus on the municipalities that make up Barcelona metropolitan area and also the municipality of Barcelona (see Figure 2). Starting in 2002, the statistics published by the Catalan government trace the development of new house prices in 17 of the 36 municipalities that

Fig. 2. Viviendas acabadas por cada mil habitantes (CFOs*) y PVP de las viviendas ≤ 2 años de antigüedad por provincias de Cataluña
Fuente: Elaboración propia a partir de datos del Ministerio de Fomento y la Generalitat de Cataluña.

Fig. 2. Finished housing units per thousand inhabitants (WCCs*) and retail price of housing units ≤ 2 years old, by provinces in Catalonia
Source: Own compilation, from figures obtained from the Ministry of Economic Development and the Catalan Autonomous Government

LES QUANTITATS I ELS PREUS DE L'IMMOBILIARI

La fotografia actual a Catalunya que ens descriu l'ajust que està realitzant el sector es pot explicar, entre d'altres, a partir de l'evolució dels habitatges acabats i de l'evolució dels preus de compravenda. El primer que constatem és que el nostre territori és divers i que l'espiral de quantitats i preus no va afectar de la mateixa manera arreu. Tal com mostra la figura 2, les províncies de Girona i Tarragona assoliren màxims de vint i trenta habitatges acabats per mil habitants els anys 2006 i 2005, respectivament. No va passar el mateix a la província de Barcelona, on durant tots els anys d'expansió immobiliària assolí un màxim l'any 2001 amb vuit habitatges acabats per cada mil habitants.

En canvi, el tsunami de la crisi econòmica i financera sí que afecta de la mateixa manera les diferents províncies: caiguda en picat de les quantitats i major resistència a l'ajust de preus si tenim en compte les dades publicades pel Ministeri de Foment referents a habitatges amb una antiguitat menor als dos anys. Val a dir que les dades de preus per a la província de Barcelona són representatives fins al 2013, any en què els preus se situen en valors equivalents de l'any 2004-2005.¹

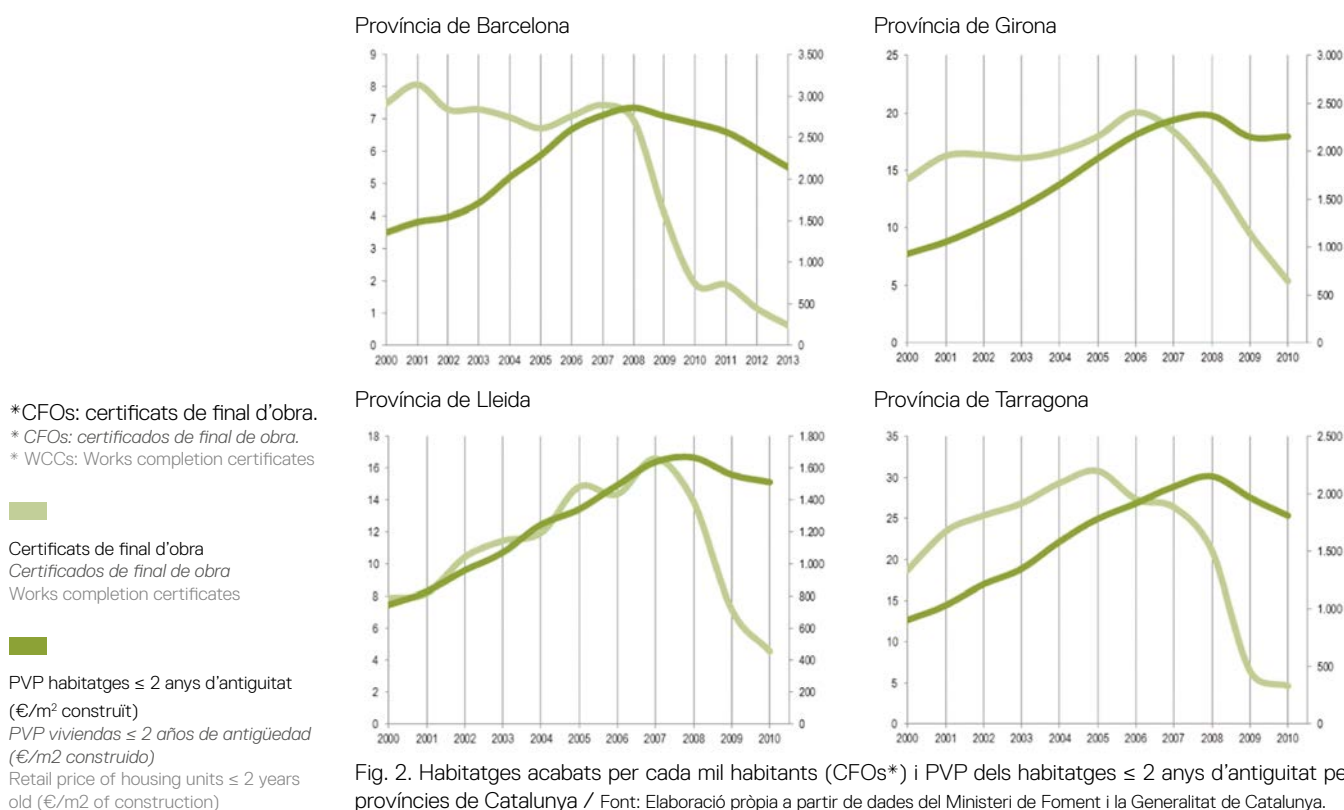

Fig. 2. Habitatges acabats per cada mil habitants (CFOs*) i PVP dels habitatges ≤ 2 anys d'antiguitat per províncies de Catalunya / Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri de Foment i la Generalitat de Catalunya.

Aquest comportament s'aguditzava si ens fixem en els municipis que conformen l'àrea metropolitana de Barcelona i també en el municipi de Barcelona (vegeu la figura 2). L'estadística publicada per la Generalitat de Catalunya ens proporciona des de l'any 2002 l'evolució dels preus de l'habitatge d'obra nova per a disset municipis dels trenta-sis que conformen l'AMB (pràcticament, un 50%).² L'ajust en quantitats ha estat molt dràstic, mentre

1 Les dades de preus d'habitatges de renda lliure amb dos anys o menys d'antiguitat no han estat publicades pel Ministeri en alguns anys a partir del 2010 per a les províncies de Tarragona, Lleida i Girona per falta de representativitat. Tanmateix, a Girona i a Tarragona, amb dades representatives l'any 2013, també situen els preus amb valors equivalents a l'any 2004.

2 En concret, tenim dades dels municipis de Castelldefels, Cornellà de Llobregat, el Prat de Llobregat, Gavà, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Viladecans, Badalona, Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Cerdanyola del Vallès, Montcada i Reixac, Ripollès i Sant Cugat del Vallès.

Fig. 3. Viviendas acabadas por cada mil habitantes (CFOs*) y PVP de las viviendas de obra nueva en el ámbito metropolitano de Barcelona y municipio de Barcelona / Fuente: Elaboración propia a partir de datos de la Generalitat de Cataluña.

Fig. 3 Finished housing units per thousand inhabitants (WCCs*) and retail price of new housing units in the Barcelona metropolitan region and municipality of Barcelona
Source: Own compilation, from figures obtained from the Catalan Autonomous Government.

Este comportamiento se agudiza si nos fijamos en los municipios que conforman el área metropolitana de Barcelona y también en el municipio de Barcelona (véase la figura 2). La estadística publicada por la Generalitat de Cataluña nos proporciona desde el año 2002 la evolución de los precios de la vivienda de obra nueva para diecisiete municipios de los treinta y seis que conforman el AMB (prácticamente, un 50%).² El ajuste en cantidades ha sido muy drástico, mientras que el ajuste en precios se alarga, lo que ha abocado a la agonía al tejido productivo de la construcción y al inmobiliario, con cifras que en ningún caso llegan a una vivienda por cada mil habitantes en el año 2013. En cambio, el ajuste de precios se resiste a mostrar signos contundentes de cambio.

El comportamiento de nuestro mercado residencial, a diferencia de otros países de nuestro entorno, inicia un lento descenso de precios frente a la caída libre de la oferta de vivienda nueva cuando estalla la burbuja inmobiliaria. En este sentido, en nuestro país hoy tenemos, con el sector inmobiliario y de la construcción en período de inanición, una elasticidad reducida en el precio de la oferta.³

Esta mayor inelasticidad de los precios de la vivienda ¿es extrapolable a otros usos como los entornos industriales, los polígonos de actividad económica, las oficinas y el sector terciario? Los últimos datos publicados por consultoras internacionales parecen indicar que no y que la reacción de los precios está siendo más elástica en los usos vinculados a la actividad económica que en la vivienda. En este sentido, los yields inmobiliarios⁴ de los usos industriales y oficinas se han ido incrementando desde el año 2008 hasta la actualidad, de modo que han pasado del 6% al 7,5% en los usos industriales y del 6,5% al 8,5% en los usos terciarios y oficinas.⁵ Este incremento de los yields de la actividad económica nos indica un mayor ajuste de los precios de compraventa correspondientes, así como un retorno gradual de los precios de compraventa a los umbrales compatibles con el escandallo de costes de las actividades económicas implantadas. En definitiva, un retorno a los márgenes industriales de los activos inmobiliarios y, más concretamente, de los valores del suelo.

UNA DEMANDA INTERNA DEBILITADA

Los últimos datos publicados por el Banco de España sitúan el esfuerzo de las familias para adquirir una vivienda por encima del 30% de la renta bruta familiar disponible (Rbfd) —el último informe sobre el sector de la vivienda en Cataluña también situaba

make up the BMA (practically 50%).² The drop in quantities has been very drastic, whereas the price adjustment stretches out, thus prolonging the agony of the productive fabric in the construction and property sector, with figures that nowhere reached one dwelling per thousand inhabitants in 2013. In contrast, prices resist showing strong signs of change.

Unlike in neighbouring countries, our housing market started a slow price decrease coinciding with the nosedive in the supply of new housing when the property bubble burst. In this respect, here and now we have, with the property and construction sector starving to death, a low price elasticity of supply.³

Can this greater price inelasticity of house prices be extrapolated to other uses such as industrial zones, business parks, offices and the tertiary sector? The latest figures published by international consulting firms seem to indicate that it cannot, and that prices are reacting more elastically in business-related uses than in housing. In this respect, the property yields⁴ of industrial uses and offices have increased from 2008 to the present, rising from 6% to 7.5% in industrial uses and from 6.5% to 8.5% in tertiary uses and offices.⁵ This increase in the yields of economic activity indicates greater adjustment of the corresponding selling prices, together with a gradual return of selling prices to thresholds compatible with the cost evaluation of the economic activities that are implemented. In short, a return to the industrial margins of real estate assets, and more specifically, land values.

WEAKENED DOMESTIC DEMAND

The latest figures published by the Bank of Spain put the effort made by families to purchase a home at more than 30% of the gross disposable household income (GDHI), and the latest report on the housing sector in Catalonia likewise placed the effort required to buy a home in the Barcelona metropolitan area at 30% in 2012 (see Fig. 2). As a result of the elimination of tax deductions for home purchase, this effort stands at levels equivalent to those of 2003-2004 in percentage terms. Gross disposable household income, hard hit by the economic crisis, together with announcements of future structural unemployment rates above 10%-12%, paint a picture in which a rise in property prices seems very unlikely and the absorption capacity shown by final demand for real estate products will be more drawn out than in the past property boom. As we will see presently, time translates as a greater financial cost.

From this perspective, the challenge lies in being able to offer a product that is affordable for a demand that in general terms will be characterised by having scant economic resources in the case of households, and for a demand from business that will have to emphasise increased productivity and competitiveness.

Furthermore, the latest data published by Eurostat on the Gini index⁶ for several countries in Europe

que l'ajust en preus s'allarga, fet que ha abocat a l'agonia el teixit productiu de la construcció i l'immobiliari, amb xifres que en cap cas no arriben a un habitatge per cada mil habitants l'any 2013. En canvi, l'ajust de preus es resisteix a mostrar signes contundents de canvi.

El comportament del nostre mercat residencial, a diferència d'altres països del nostre entorn, inicia una lenta baixada de preus enfront de la caiguda lliure de l'oferta de nou habitatge quan esclata la bombolla immobiliària. En aquest sentit, a casa nostra avui tenim, amb el sector immobiliari i de la construcció en període d'inanició, una elasticitat reduïda en el preu de l'oferta.³

*CFOs: certificats de final d'obra.

* CFOs: certificados de final de obra.

* WCCs: Works completion certificates

Certificats de final d'obra
Certificados de final de obra
Works completion certificates

PVP habitatges ≤ 2 anys d'antiguitat
(€/m² construït)
PVP viviendas ≤ 2 años de antigüedad
(€/m2 construido)
Retail price of housing units ≤ 2 years
old (€/m2 of construction)

Àmbit metropolità de Barcelona

Barcelona

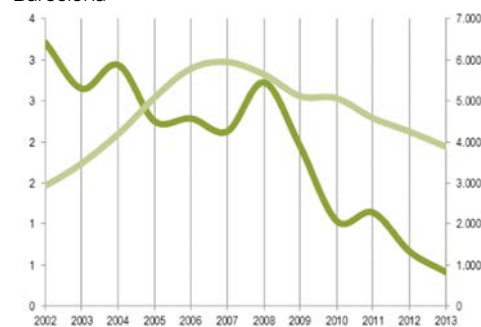

Fig. 3. Habitatges acabats per cada mil habitants (CFOs*) i PVP dels habitatges d'obra nova a l'àmbit metropolità de Barcelona i municipi de Barcelona / Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Generalitat de Catalunya.

Aquesta major inelasticitat dels preus de l'habitatge és extrapolable a altres usos com els entorns industrials, polígons d'activitat econòmica, oficines i sector terciari? Les darreres dades publicades per consultores internacionals semblen indicar que no i que la reacció dels preus està sent més elàstica en els usos vinculats a l'activitat econòmica que no pas en l'habitatge. En aquest sentit, els *yields* immobiliaris⁴ dels usos industrials i oficines s'han anat incrementant des de l'any 2008 fins a l'actualitat, de manera que han passat del 6% al 7,5% en els usos industrials i del 6,5% al 8,5% en els usos terciaris i oficines.⁵ Aquest increment dels *yields* de l'activitat econòmica ens indica un major ajust dels preus de compravenda corresponents, així com un retorn gradual dels preus de compravenda als llinars compatibles amb l'escandall de costos de les activitats econòmiques implantades. En definitiva, un retorn als marges industrials dels actius immobiliaris i, més concretament, dels valors del sòl.

UNA DEMANDA INTERNA AFEBLIDA

Les darreres dades publicades pel Banc d'Espanya situen l'esforç de les famílies per adquirir un habitatge per sobre del 30% de la renda bruta familiar disponible (Rbfd) – el darrer informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya també situava l'esforç en la compra de l'habitatge a l'àmbit metropolità de Barcelona en el 30% l'any 2012 (vegeu la fig. 3). La desaparició de les deduccions per la compra de l'habitatge situen l'esforç en percentatges equivalents als de l'any 2003-2004. Les rendes brutes familiars disponibles, malmeses per la crisi econòmica, i

2 En concret, tenim dades dels municipis de Castelldefels, Cornellà de Llobregat, el Prat de Llobregat, Gavà, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Viladecans, Badalona, Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Cerdanyola del Vallès, Montcada i Reixac, Ripolllet i Sant Cugat del Vallès.

3 Per a una anàlisi més completa de la inelasticitat dels preus de l'habitatge i del mercat del sòl a Espanya, recomanem la lectura de Jover, Agustí, i Morell, Miquel (2014), *Memoria sobre el informe "Problemas de competencia en el mercado de suelo en España"*. Grupo de Trabajo de Territorio y Urbanismo del Consejo General de Economistas de España. En aquest article, els autors analitzen des de la vessant de l'economia els comportaments específics i els factors sistèmics del mercat del sòl a Espanya que causen aquesta inelasticitat comparada amb d'altres països.

4 Yield immobiliari: Quocient entre les rendes dels lloguers i el valor de mercat de l'immoble: .

5 Font: Cushman & Wakefield Marketbeat Office Snapshot Q1 2014 / Cushman & Wakefield Marketbeat Industrial Snapshot Q1 2014.

Fig. 4. Esfuerzo en la compra de una vivienda [% RBFD]
Fuente: Banco de España (Indicadores del mercado de la vivienda) y Generalitat de Catalunya.

Fig. 5. Índice de Gini para sistemas urbanos en Cataluña [2011]
Fuente: Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población de Catalunya, 2011 (IERMB)

Fig. 4 Cost of acquisition of housing [%GHD]
Source: Bank of Spain (Housing Market Indicators) and Catalan Autonomous Government

Fig. 5 Gini index for urban systems in Catalonia [2011]
Source: Catalonia population living conditions and habits survey, 2011 (IERMB)

el esfuerzo en la compra de la vivienda en el ámbito metropolitano de Barcelona en el 30% en el año 2012 (véase la figura 2)–. La desaparición de las deducciones por la compra de la vivienda sitúa el esfuerzo en porcentajes equivalentes a los del año 2003-2004. Las rentas brutas familiares disponibles, castigadas por la crisis económica, y los anuncios de tasas de paro estructurales futuras por encima del 10%-12% dibujan un panorama en el que la capacidad para percibir una recuperación de los precios del inmobiliario parece muy escasa y en el que la capacidad de absorción de los productos inmobiliarios por parte de la demanda final tendrá un proceso más largo que en el último ciclo de expansión inmobiliaria, y, como veremos más adelante, el tiempo se traduce en un mayor coste financiero.

Desde esta perspectiva, el reto radica en poder ofrecer un producto asequible para una demanda que, en términos generales, se caracterizará por tener recursos económicos escasos en el caso de las familias y para una demanda de actividad económica que tendrá que poner el acento en el incremento de su productividad y su competitividad.

Por otro lado, los últimos datos publicados por Eurostat referentes al índice de Gini⁶ para diversos países de Europa y del mundo sitúan a España como el país de la Unión Europea, junto con Francia, donde más se ha incrementado el índice entre los años 2007 y 2011, y al mismo tiempo España se posiciona como el país con más desigualdad social, con cifras similares a países como Bulgaria, Grecia y Portugal.⁷ Esta polarización de la demanda interna parece que también se da en Cataluña y en el sistema urbano de Barcelona, según la última Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población), del Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Tal como muestra la figura 3, el sistema urbano de Barcelona alcanza la misma cifra que muestra España en el año 2011 según Eurostat (índice de Gini igual a 35).

EL COSTE DE LA FINANCIACIÓN DE LOS OPERADORES

Este alargamiento de la duración en que el mercado absorberá los productos inmobiliarios se traduce para cualquier proyecto urbanístico en horizontes temporales más largos y, en consecuencia, en costes financieros más altos. Aunque hoy veamos el coste del dinero en mínimos históricos para el público (3,35% equivalente al año 2005), las empresas no financieras se financian con un coste de la deuda que ha bajado poco desde el año 2012 (año de máximo histórico para el coste de las obligaciones del Estado a diez años) y sigue situándose por encima del 5% (un 62% más caro que la deuda pública; véase la figura 4). Además, los requerimientos de Basilea III, con más exigencias en lo que respecta a las ratios de liquidez y a las reservas de capital, y más restricciones al apalancamiento financiero de las instituciones financieras, dibujan un escenario futuro para el endeudamiento más restrictivo y más caro, especialmente para el sector inmobiliario.

and elsewhere show Spain, together with France, as the European Union country where this index increased most from 2007 to 2011, and at the same time Spain stands out as the country with most social inequality, with figures similar to those of Bulgaria, Greece and Portugal.⁷ This polarisation of domestic demand seems to occur also in Catalonia and the Barcelona urban system, according to the latest Survey on Living Conditions and Habits of the Population, conducted by the Barcelona Institute of Regional and Metropolitan Studies. As can be seen in Fig. 3, the Barcelona urban system equals the figure given for Spain in 2011 by Eurostat (Gini index of 35).

OPERATORS' FINANCIAL COSTS

This lengthening of the time the market will need in order to absorb real estate products translates for any urban planning project as longer time horizons and consequently higher financial costs. Although today we see the cost of money at an all-time low for the public (3.35% in relation to 2005 levels), non-financial enterprises are funded at a borrowing rate that has fallen little since 2012 (a year that marked an all-time high for the cost of ten-year government bonds) and continues to stand above 5% (62% higher than public debt; see Fig. 4). Moreover, the Basel III requirements, with more demands as regards liquidity ratios and capital reserves and more restrictions on the financial leverage of financial institutions, outline a more restrictive and more expensive future scenario for borrowing, especially for the property sector.

If we focus on overall debt volumes, in the short and medium term, before trust can be restored in the capacity of both the public sector and the private sector to obtain external funding and make investments requiring large volumes of economic resources, such as those related to urban planning initiatives, it seems that it will be necessary to carry on with the slow process of de-leveraging being undertaken by non-financial enterprises and homes (but not by the public administration, which since 2006 has doubled the percentage of debt over GDP, reaching a maximum of 123%; see Fig. 5).

THE LOCAL FINANCES OF THE BARCELONA METROPOLITAN AREA

In connection with the public administration, it seems entirely relevant to consider the local finances of the city councils of Barcelona Metropolitan Area, because they are the principal endorers of urban planning and key agents in the implementation of the urban planning initiatives that may ultimately be incorporated into the future PDU.

As we can see in Fig. 3, the local economic and financial scenario appears to be performing a drastic about-turn from the situation in the early years of the 21st century. The capital inflows that had fed the funding of municipal public investments and consisted basically of capital transfers received from other administrations and

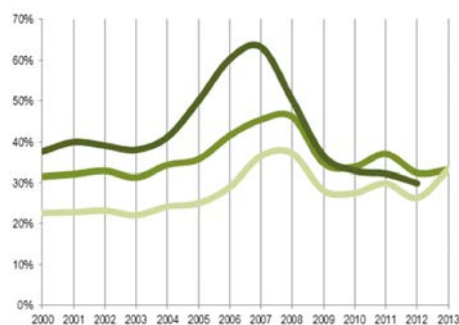
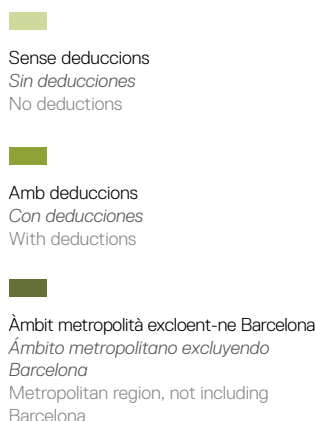

Fig. 4. Esforç en la compra d'un habitatge [% Rbfd] / Font: Banc d'Espanya (*Indicadores del mercado de la vivienda*) i Generalitat de Catalunya.

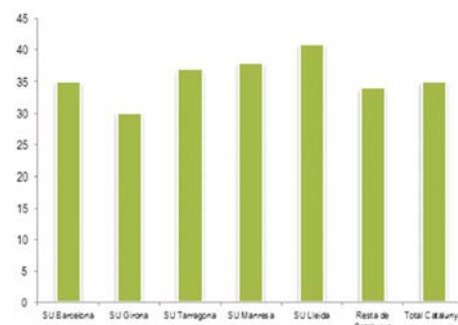

Fig. 5. Índex de Gini per a sistemes urbans a Catalunya [2011] / Font: *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2011* (IERMB)

els anuncis de taxes d'atur estructurals futures per sobre del 10%-12% dibuixen un panorama on la capacitat per percebre una remuntada dels preus de l'immobiliari sembla molt minsa i on la capacitat d'absorció dels productes immobiliaris per part de la demanda final tindrà un procés més llarg que en el darrer cicle d'expansió immobiliària, i com veurem més endavant, el temps es tradueix en un major cost financer.

Sota aquesta perspectiva, el repte radica a poder oferir un producte assequible per a una demanda que, en termes generals, es caracteritzarà per tenir recursos econòmics escassos en el cas de les famílies i per a una demanda d'activitat econòmica que haurà de posar l'accent en l'increment de la seva productivitat i la seva competitivitat.

D'altra banda, les darreres dades publicades per Eurostat referents a l'índex de Gini⁶ per a diversos països d'Europa i del món situen Espanya com el país de la Unió Europea, juntament amb França, on més s'ha incrementat l'índex entre els anys 2007 i 2011 i, alhora, Espanya es posiciona com el país amb més desigualtat social, amb xifres similars a països com Bulgària, Grècia i Portugal.⁷ Aquesta polarització de la demanda interna sembla que també es dona a Catalunya i al sistema urbà de Barcelona, segons la darrera *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població*, de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Tal com es mostra en la figura 4, el sistema urbà de Barcelona assoleix la mateixa xifra que mostra Espanya l'any 2011 segons Eurostat (índex de Gini igual a 35).

EL COST DEL FINANÇAMENT DELS OPERADORS

Aquest allargament de la durada en què el mercat absorbirà els productes immobiliaris es tradueix per a qualsevol projecte urbanístic en horitzons temporals més llargs i, en conseqüència, en costos financers més alts. Encara que avui veiem el cost del diner en mínims històrics per al públic (3,35% equivalent a l'any 2005), les empreses no financeres es financen amb un cost del deute que ha baixat poc des de l'any 2012 (any de màxim històric per al cost de les obligacions de l'estat a deu anys) i es continua situant per sobre del 5% (un 62% més car que el deute públic; vegeu la Fig. 5). A més a més, els requeriments de Basilea III, amb més exigències pel que fa a les ràtios de liquiditat i a les reserves de capital, i més restriccions al palanquejament financer de les institucions financeres, dibuixen un escenari futur per a l'endeutament més restrictiu i més car, especialment per al sector immobiliari.

6 L'índex de Gini és un indicador que mesura la desigualtat en els ingressos dins d'un país. El coeficient oscil·la entre 0 i 100, on 0 indicaria la perfecta igualtat dels ingressos i el valor 100 indicaria la perfecta desigualtat (una sola persona obté tots els ingressos dins del país).

7 Font: Eurostat, *Gini coefficient of equivalised disposable income* (30/04/2014).

Si nos fijamos en los volúmenes globales de deuda, en el corto y medio plazo, antes de poder volver a confiar en la capacidad del sector público y del sector privado para acudir a la financiación ajena y llevar a cabo inversiones que requieren altos volúmenes de recursos económicos, como las relacionadas con las actuaciones urbanísticas, parece que habrá que seguir adelante en el proceso lento de desapalancamiento que están realizando las empresas no financieras y los hogares (no es el caso, sin embargo, de la Administración pública, que desde el año 2006 ha doblado el porcentaje de deuda respecto del PIB y se ha situado en un máximo del 123%; véase la figura 5).

LAS HACIENDAS LOCALES DEL ÁREA METROPOLITANA DE BARCELONA

Si hablamos de la Administración pública, parece del todo pertinente hacer una aproximación a las finanzas locales de los ayuntamientos del área metropolitana de Barcelona, como principales agentes avaladores del planeamiento urbanístico y agentes fundamentales en la puesta en marcha de las actuaciones urbanísticas que pueda acabar incorporando el futuro PDU.

Tal como muestra la figura 3, el escenario económico y financiero de las haciendas locales parece que se está invirtiendo drásticamente respecto a los primeros años del siglo XXI. Los ingresos de capital que habían nutrido la financiación de las inversiones públicas municipales, y que se componían fundamentalmente de las transferencias de capitales recibidas por parte de otras administraciones y de las alienaciones de inversiones derivadas de la venta de los aprovechamientos urbanísticos de cesión obligatoria y gratuita, se están reduciendo drásticamente⁸ y, por el contrario, el ahorro neto corriente por habitante es la única fuente de financiación que muestra una tendencia creciente.

La Administración local tendrá que concentrar sus esfuerzos en una política de autofinanciación basada en dar una importancia fundamental a los capítulos 1 a 5 de los ingresos presupuestarios y en una política en la que la financiación ajena vía concertación del nuevo endeudamiento no podrá alcanzar volúmenes de épocas pretéritas, si tenemos en cuenta que desde el año 2012 los ayuntamientos ya no pueden concertar nuevo endeudamiento cuando el volumen total del capital excede el 75% de los ingresos corrientes liquidados en la anualidad anterior.⁹ Desde este punto de vista, sólo nos queda la alternativa del ahorro neto corriente y de los excedentes que pueda generar el funcionamiento ordinario de la ciudad como vía de financiación alternativa estable y sólida. Hay que decir que los últimos datos publicados por el Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas nos indican que un 28% de los municipios del AMB superaban el umbral del 75% el año 2012 y que éste se ha ido incrementando desde el año 2008.¹⁰

NUEVOS ESCENARIOS DE VIABILIDAD Y FACTIBILIDAD ECONÓMICA

Estos escenarios futuros que hemos apuntado en los apartados anteriores condicionan nuestra capaci-

disposals of investments derived from the sale of urban uses under free and compulsory transfer are falling drastically,⁸ while current net saving per inhabitant is the only funding source that shows an upward trend.

The local administration will have to concentrate its efforts on a self-financing policy based around giving paramount importance to chapters 1 to 5 of the budget revenues and a policy in which external funding through new borrowing agreements will not be able to reach past volumes, considering that since 2012 city councils have not been authorised to take out new debt when the total volume of the outstanding capital exceeds 75% of the current income liquidated the previous year.⁹ From this point of view, all that remains as a stable and solid alternative means of procuring funds is current net savings and any surplus that may be generated by the day-to-day running of the city. It should be noted that the latest figures published by the Ministry of Finance and Public Administrations indicate that 28% of the municipalities of the BMA went over the 75% threshold in 2012, and that the trend has been rising since 2008.¹⁰

NEW SCENARIOS OF ECONOMIC VIABILITY AND FEASIBILITY

These future scenarios that we have outlined in the sections above compromise our economic and financial capacity to go ahead with future urban planning initiatives. The bursting of the real estate bubble affords an opportunity for action that no legal framework had achieved so far: the return of the property sector to the industrial hinterland and land values to match the economic activity carried on there. This scenario seems to present itself more clearly in uses linked to economic activities than in housing uses, where prices appear not to have bottomed out yet in this country. This process of debanking of real estate assets is a slow one which should be properly explored and completed, as it enables private interest in urban transformation to be linked to and accompanied by the targeted economic activity that is established, thus moving away from speculative economic activity based solely on expectations of rising prices.

Nowadays the price fetched by land is no longer that of a market that operates independently of the yield of what can be established or built there; now the value of land depends on its ability to generate added value through the activity set up there. And in a scenario of credit squeeze, limited demand and low prices, one of the main challenges facing us is how to bring about the recovery of a sector that is in a state of shock so that it can market enough products at affordable prices for a weakened demand.

The lowering of expectations in the property business and the land market may, at certain specific points and moments, enable those administrations that are economically sound to consider direct intervention in the city. The state of local finances does not allow them to embark on large-scale

Fig. 6. Costes de financiación del público y de las empresas no financieras.
Fuente: Banco de España.
Fig. 7. Deuda de los sectores no financieros en % PIB.
Fuente: Banco de España.

Fig 6. Financing cost for public and non-financial enterprises
Source: Bank of Spain
Fig. 7 Non-financial sector debt as % of GDP
Source: Bank of Spain

Si ens fixem en els volums globals de deute, en el curt i mitjà termini, abans de poder tornar a confiar en la capacitat del sector públic i del sector privat per a acudir al finançament aliè i dur a terme inversions que requereixen alts volums de recursos econòmics, com les relacionades amb les actuacions urbanístiques, sembla que caldrà continuar endavant en el procés lent de despallanquejament que estan realitzant les empreses no financeres i les llars (no és el cas, però, de l'Administració pública, que des de l'any 2006 ha doblat el percentatge de deute respecte del PIB i s'ha situat en un màxim del 123%; vegeu la figura 6).

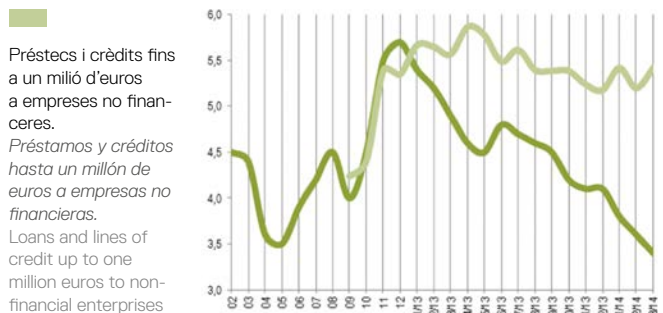

Fig. 6. Costos de finançament del públic i de les empreses no financeres. / Font: Banc d'Espanya.

Deute de l'Estat (obligacions a deu anys).
Deuda del Estado (obligaciones a diez años).
Government debt (ten-year bonds)

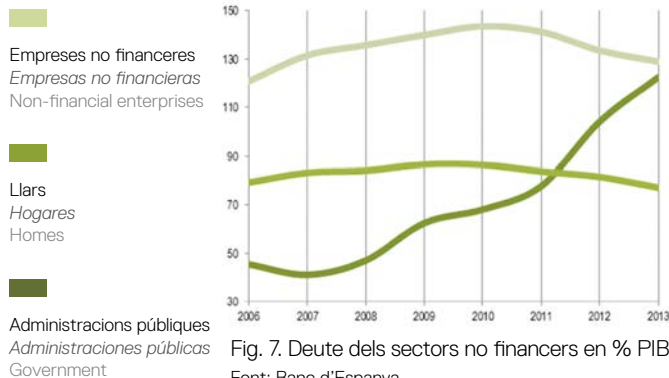

Fig. 7. Deute dels sectors no financers en % PIB
Font: Banc d'Espanya.

LES HISENDES LOCALS DE L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA

Si parlem de l'Administració pública, sembla del tot pertinent fer una aproximació a les finances locals dels ajuntaments de l'àrea metropolitana de Barcelona, com a principals agents avaladors del planejament urbanístic i agents cabdals en la posada en marxa de les actuacions urbanístiques que pugui acabar incorporant el futur PDU.

Tal com mostra la figura 7, l'escenari econòmic i financer de les hisendes locals sembla que s'està capgirant dràsticament respecte dels primers anys del segle xx. Els ingressos de capital que havien nodrit el finançament de les inversions públiques municipals i que es componien fonamentalment de les transferències de capitals rebudes per part d'altres administracions i de les alienacions d'inversions derivades de la venda dels aprofitaments urbanístics de cessió obligatòria i gratuïta s'estan reduint dràsticament⁸ i, per contra, l'estalvi net corrent per habitant és l'única font de finançament que mostra una tendència creixent.

L'Administració local haurà de concentrar els seus esforços en una política d'autofinançament basada a donar una importància cabdal als capítols 1 a 5 dels ingressos pressupostaris i en una política en la qual el finançament aliè via concertació de nou endeutament no podrà assolir volums d'èpoques pretèrites, si tenim en compte que des de l'any 2012 els ajuntaments ja no poden concertar nou endeutament quan el volum total del capital viu excedeix el 75% dels ingressos corrents liquidats l'any anterior.⁹ Des d'aquest punt de vista, només ens queda l'alternativa de l'estalvi net corrent i dels excedents que pugui generar el funcionament ordinari de la ciutat com a via de finançament alternativa estable i sòlida. Val a dir que les darreres dades publicades pel Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques ens indiquen

8 Exceptuant els ingressos puntuals dels anys 2009 i 2010 derivats del qüestionat Pla E - Fons Estatal d'Inversió Local.

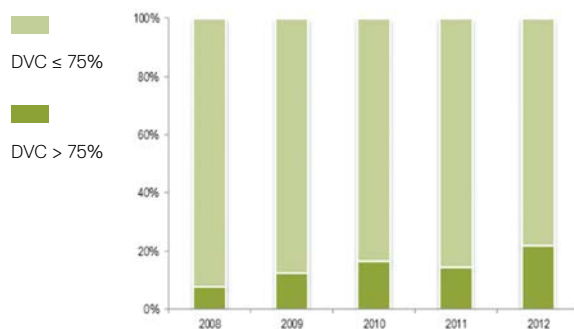
9 Llei 17/2012, de 27 de desembre, de pressupostos generals de l'Estat per a l'any 2013.

dad económica y financiera para sacar adelante las futuras actuaciones urbanísticas. El estallido de la burbuja inmobiliaria nos abre una oportunidad de actuación que ningún marco legal había conseguido hasta hoy: el retorno a los márgenes industriales del inmobiliario y a los valores de suelo que encajan en la actividad económica que en él se implanta. Parece que este escenario se nos dibuja más claramente en los usos vinculados a las actividades económicas que en los usos residenciales, donde el ajuste de precios parece que aún no ha tocado fondo en nuestro país. Este proceso de desbancarización de los activos inmobiliarios es un lento proceso en el que tendríamos que profundizar y que tendríamos que completar, ya que facilita que el interés privado en la transformación urbanística esté vinculado y acompañado de la actividad económica finalista que se implanta, alejándose de la actividad económica especulativa, basada únicamente en expectativas de crecimiento de precios.

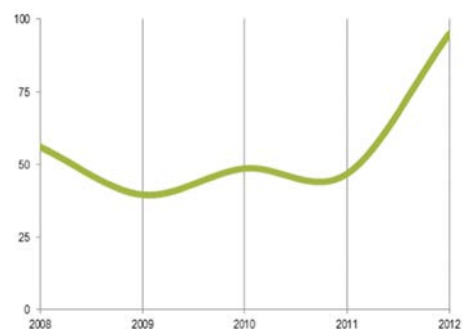
El valor al que se puede remunerar el suelo hoy ya no es el de un mercado que ha funcionado con indepen-

urban transformations, but microsurgery on the built city is a workable course of action. This fine-grained urbanism would appear to be the urbanism that is perceived as recommendable, sustainable and viable in the medium and long term.

If the future of our urbanism seems to lie in built land through initiatives at city block or even plot scale, many changes need to be made to our current planning framework, because as it stands at present, the rights and obligations of urban planning schemes do not fit into such small spaces. Furthermore, our legal framework makes few distinctions and gives the regions of Catalonia a rather standardised treatment, imposing one-size-fits-all urbanism without any possibility of adaptation to the diversity of the challenges faced: urban land and development land are treated in the same way, and no distinction is made between land in tourist areas and metropolitan land (system transfers, use transfers, stocks of social housing, etc.). The application of this egalitarian design as a result of property prices that absorbed everything

Percentatge d'ajuntaments de l'AMB amb deute viu consolidat > 75%

Estalvi net corrent mitjà per habitant, municipis de l'AMB

Indicadores económicos y financieros de las haciendas locales del AMB (excluyendo el municipio de Barcelona). Fuente: Elaboración propia a partir de datos del Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas.

1 Porcentaje de ayuntamientos del AMB con deuda viva consolidada > 75%

2 Ahorro neto corriente medio por habitante, municipios del AMB

3 Ingreso de capital no financiero medio por habitante, municipios del AMB

4 Autofinanciación media por habitante, municipios del AMB

Economic and financial indicators of local treasuries in BMA (not including city of Barcelona).

1 Percentage of BMA Town Councils with consolidated current debt > 75%

2 Average net current savings per inhabitant, BMA municipalities

3 Average non-financial capital revenues per inhabitant, BMA municipalities

4 Average self-financing per inhabitant, BMA municipalities

Source: Own compilation from figures from the Ministry of Finance and Government

dencia del rendimiento de lo que se podía implantar o construir en él, sino que ahora el valor del suelo está en función de la capacidad de generar valor añadido por parte de la actividad que en él se pueda instalar. Por otro lado, en un escenario de contención del crédito, de la demanda y de los precios, uno de los principales retos que tenemos entre manos es facilitar que se recupere un sector en estado de shock y que pueda poner en el mercado productos en una cantidad y a un precio asumibles para una demanda debilitada.

La pérdida de expectativas en el negocio inmobiliario y en el mercado del suelo puede facilitar que en determinados puntos concretos y momentos puntuales las administraciones saneadas económicamente puedan plantearse una intervención directa en la ciudad. El estado de las finanzas locales no permite liderar transformaciones urbanísticas de grandes dimensiones, pero sí que puede sacar adelante actuaciones de microcirugía en la ciudad edificada. Esta vertiente del urbanismo de grano pequeño parece que es el urbanismo que se vislumbra como recomendable, sostenible y viable en el medio y largo plazo.

Si parece que el futuro de nuestro urbanismo se dibuja en el suelo edificado mediante actuaciones de dimensiones de manzana o incluso de parcela,

does not in any way mean that we have optimised land in each place and that we have really met the needs of each area.

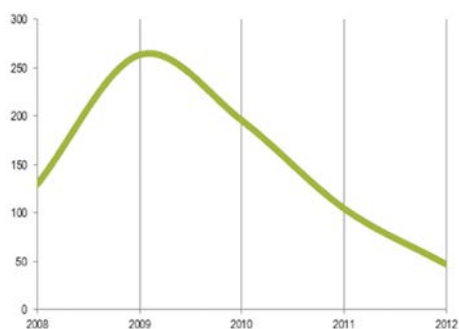
Off-the-peg urbanism, sustained by percentages and ratios, provided a way of working during the past cycle that allowed us to ignore the issue of the real capital gains generated by each planning initiative, how much room for manoeuvre a project had to take on additional burdens, and so on. We need to regulate compliance with obligations on urban transformation not as a list of rigid parameters and an individualised evaluation of rights and duties, but with an overview of the initiative and the challenges involved, which may respond to a diverse public interest and may be expressed in terms of obtaining system transfer land, obtaining stocks of social housing, resolving an infrastructure deficit, generating a new hub, making the business fabric more competitive, resolving the deficits of an illegal land development, revitalising a rundown neighbourhood, obtaining urban use transfer land, etc.

In any event, if we want to promote the transformation of the built city, we have to do so consistently: the capital gains generated by any

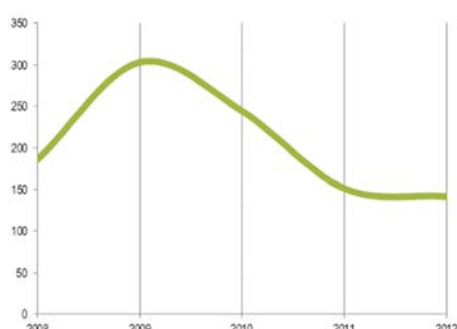
que un 28% dels municipis de l'AMB superaven el llindar del 75% l'any 2012 i que aquest s'ha anat incrementant des de l'any 2008.¹⁰

NOUS ESCENARIS DE VIABILITAT I FACTIBILITAT ECONÒMICA

Aquests escenaris futurs que hem apuntat en els apartats anteriors ens condicionen la capacitat econòmica i financera per a tirar endavant les futures actuacions urbanístiques. L'esclat de la bombolla immobiliària ens obre una oportunitat d'actuació que cap marc legal no havia aconseguit fins avui: el retorn als marges industrials de l'immobiliari i als valors de sòl que encaixen en l'activitat econòmica que s'hi implanta. Sembla que aquest escenari se'ns dibuixa més clarament en els usos vinculats a les activitats econòmiques que no pas en els usos residencials, on l'ajust de preus sembla que encara no ha tocat fons al nostre país. Aquest procés de desbancarització dels actius immobiliaris és un procés lent en el qual hauríem d'aprofundir i que hauríem de completar, ja que facilita que l'interès privat en la transformació urbanística estigui vinculat i acompanyat de l'activitat econòmica finalista que s'implanta, allunyant-se de l'activitat econòmica especulativa, basada únicament en expectatives de creixement de preus.

Ingrés de capital no financer mitjà per habitant, municipis de l'AMB

Autofinançament mitjà per habitant, municipis de l'AMB

Indicadors econòmics i financers de les hisendes locals de l'AMB (excloent-ne el municipi de Barcelona)
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques

Avui dia el valor al qual es pot remunerar el sòl ja no és el d'un mercat que ha funcionat amb independència del rendiment del que s'hi podia implantar o construir, sinó que ara el valor del sòl està en funció de la capacitat de generar valor afegit per part de l'activitat que s'hi pugui instal·lar. D'altra banda, en un escenari de contenció del crèdit, de la demanda i dels preus, un dels principals reptes que tenim entre mans és facilitar que es recuperi un sector en estat de *shock* i que pugui posar en el mercat productes en quantitat i a un preu assumibles per a una demanda afeblida.

La pèrdua d'expectatives en el negoci immobiliari i en el mercat del sòl pot facilitar que en determinats punts concrets i moments puntuals aquelles administracions sanejades econòmicament puguin plantejar-se una intervenció directa en la ciutat. L'estat de les finances locals no permet liderar transformacions urbanístiques de grans dimensions, però sí que pot tirar endavant actuacions de microcirurgia en la ciutat edificada. Aquesta vessant de l'urbanisme de gra menut sembla que és l'urbanisme que s'albira com a recomanable, sostenible i viable en el mitjà i llarg termini.

¹⁰ Per tenir una visió complementària d'aquesta anàlisi per a la resta de municipis de Catalunya, vegeu Morell, Miquel (2014), "Nous reptes econòmics i financers per a la planificació urbanística. De la plusvàlua generalitzada a l'urbanisme de gra menut que possibiliti la creació de valor. Discursos emergents per a un nou urbanisme", Revista *Papers*, núm. 57, pàgines 97 – 104. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

tenemos un camino para recorrer en nuestro marco legal urbanístico vigente, ya que todos los derechos y deberes de las actuaciones urbanísticas hoy no encajan en ámbitos delimitados de dimensiones tan pequeñas. Además, nuestro marco legal discrimina muy poco y trata los territorios de Cataluña de una manera muy estandarizada, con un urbanismo de talla única sin adaptación posible a la diversidad de los retos: el suelo urbano y el suelo urbanizable de la misma manera, los territorios con vocación turística igual que los territorios metropolitanos (cesiones de sistemas, cesiones de aprovechamiento, reservas de VPO, etc.). La aplicación de este diseño igualitario derivado de unos precios del inmobiliario que lo absorbían todo no significa, en ningún caso, que hayamos optimizado el suelo en cada lugar y que hayamos dado respuesta real a las necesidades de cada territorio.

El urbanismo de plantilla, sostenido con porcentajes y ratios, nos ha facilitado una manera de trabajar durante el último ciclo que nos ha ahorrado tener que hablar de la plusvalía real que generaba cada actuación urbanística, de qué margen de maniobra tenía un proyecto para asumir cargas adicionales, etc. Necesitamos regular el cumplimiento de las obligaciones de la transformación urbanística no como una relación de parámetros rígidos y desde un escandallo individualizado de derechos y deberes, sino desde la globalidad de la actuación y de los retos que se le imputan, que pueden responder a un interés público diverso y que se puede expresar en términos de obtener suelos de cesión de sistemas, obtener reservas de vivienda protegida, resolver un déficit de infraestructuras, generar un nuevo polo de centralidad, hacer más competitivo un tejido de actividades económicas, resolver los déficits de una urbanización ilegal, revitalizar un barrio degradado, obtener suelos de cesión de aprovechamiento urbanístico, etc.

En todo caso, si queremos impulsar la transformación de la ciudad construida, hay que actuar en coherencia: la plusvalía que genera cualquier operación de renovación urbana es igual a la diferencia entre la que se obtiene con la ciudad existente y la correspondiente a la ciudad renovada. La ley de urbanismo vigente ya nos apunta esta manera de trabajar en la ciudad existente a través de las actuaciones de dotación aislada, y tendremos que profundizar en ello en el futuro.

Los nuevos escenarios de financiación de las actividades económicas y de los proyectos de inversión vinculados a la transformación del territorio nos obligan a repensar los instrumentos de planeamiento vigentes hoy. Debemos ser capaces de generar instrumentos que permitan contener el coste económico y financiero del tiempo. Acortar tiempos y plazos, y tener operadores públicos y privados con estructuras de capital configuradas de manera específica para poder soportar mejor el coste del tiempo implícito en cualquier proyecto de inversión vinculado a la transformación del territorio. De ahora en adelante, no cualquier operador podrá asumir cualquier operación de transformación urbanística. En otras palabras, la viabilidad de un sector o polígono no depende solamente de los parámetros

urban renewal operation is equal to the difference between that obtained with the existent city and that corresponding to the renewed city. The urban planning law currently in force already allows for this way of working in the existing city through initiatives with one-off endowments, and we should explore this in greater depth in the future.

The new scenarios for the funding of economic activities and investment projects linked to land transformation force us to rethink the planning tools used today. We need to be able to create tools that make it possible to contain the economic and financial cost of time. We need to shorten times and deadlines, and to have public and private operators with specifically configured capital structures allowing them to bear better the cost of time implicit in any investment project linked to land transformation. From now on, not just any operator will be able to take on just any urban transformation operation. In other words, the viability of a sector or area does not depend only on the planning parameters, but also on the business profile of the operator (regardless of whether it is public or private).

To finish, in the future we will not be able to depend solely on the capital gains of urbanism to guarantee the basic pillars of the welfare state for future generations. During the formation of the property bubble, urbanism was capable of absorbing all the obligations that the planning framework attached to it at each new legislative modification. Today, this externalisation of the welfare state towards urbanism will no longer be sufficient, and new economic sectors will have to be incorporated in order to share and guarantee this sufficiency. However, this is another realm that lies beyond the scope of the present reflection.

NOTES

1 Data for prices of privately financed homes two years old or less have not been published by the Ministry in some years after 2010 for the provinces of Tarragona, Lleida and Girona due to unrepresentativeness. However, in Girona and Tarragona, representative data for 2013 also locate prices at values equivalent to 2004.

2 Specifically, we have figures for the municipalities of Castelldefels, Cornellà de Llobregat, El Prat de Llobregat, Gavà, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Viladecans, Badalona, Barcelona, L'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Cerdanyola del Vallès, Montcada i Reixac, Ripollit and Sant Cugat del Vallès.

3 For a more complete analysis of the inelasticity of house prices and the land market in Spain, we recommend reading Jover, Agustí, and Morell, Miquel (2014), *Memoria sobre el informe "Problemas de competencia en el mercado de suelo en España"*. Grupo de Trabajo de Territorio y Urbanismo del Consejo General de Economistas de España. In this article, the authors analyse from an economic viewpoint the specific behaviours and systemic factors of the land market in Spain that cause this inelasticity in comparison with other countries.

4 The property yield is the quotient between the income from rental and the market value of the property: $y = (\text{gross annual income from rental})/(\text{market value of the property})$.

5 Source: Cushman & Wakefield Marketbeat Office Snapshot Q1 2014 / Cushman & Wakefield Marketbeat Industrial Snapshot Q1 2014.

Si sembla que el futur del nostre urbanisme es dibuixa en el sòl edificat mitjançant actuacions de dimensions d'illa o fins i tot de parcel·la, tenim un camí per recórrer en el nostre marc legal urbanístic vigent, ja que tots els drets i deures de les actuacions urbanístiques avui no encaixen en àmbits delimitats de dimensions tan petites. A més a més, el nostre marc legal discrimina molt poc i tracta els territoris de Catalunya d'una manera força estandarditzada, amb un urbanisme de talla única sense adaptació possible a la diversitat dels reptes: el sòl urbà i el sòl urbanitzable de la mateixa manera, els territoris amb vocació turística igual que els territoris metropolitans (cessions de sistemes, cessions d'aprofitament, reserves d'HPO, etc.). L'aplicació d'aquest disseny igualitari derivat d'uns preus de l'immobiliari que ho absorben tot no vol dir, en cap cas, que hàgim optimitzat el sòl en cada lloc i que hàgim donat resposta real a les necessitats de cada territori.

L'urbanisme de plantilla, sostingut amb percentatges i ràtios, ens ha facilitat una manera de treballar durant el darrer cicle que ens ha evitat haver de parlar de la plusvàlua real que generava cada actuació urbanística, de quin marge de maniobra tenia un projecte per a assumir càrregues addicionals, etc. Necessitem regular el compliment de les obligacions de la transformació urbanística no com una relació de paràmetres rígids i des d'un escandall individualitzat de drets i deures, sinó des de la globalitat de l'actuació i dels reptes que s'hi imputen, que poden respondre a un interès públic divers i que es pot expressar en termes d'obtenir sòls de cessió de sistemes, obtenir reserves d'habitatge protegit, resoldre un dèficit d'infraestructures, generar un nou pol de centralitat, fer més competitiu un teixit d'activitats econòmiques, resoldre els dèficits d'una urbanització il·legal, revitalitzar un barri degradat, obtenir sòls de cessió d'aprofitament urbanístic, etc.

En tot cas, si volem impulsar la transformació de la ciutat construïda, cal posar-hi coherència: la plusvàlua que genera qualsevol operació de renovació urbana és igual a la diferència entre la que s'obté amb la ciutat existent i la corresponent a la ciutat renovada. La llei d'urbanisme vigent ja ens apunta aquesta manera de treballar en la ciutat existent a través de les actuacions de dotació aïllada, i hi haurem d'aprofundir en el futur.

Els nous escenaris de finançament de les activitats econòmiques i dels projectes d'inversió vinculats a la transformació del territori ens obliguen a repensar els instruments de planejament vigents avui. Hem de ser capaços de generar instruments que permetin contenir el cost econòmic i financer del temps. Escurçar temps i terminis, i tenir operadors públics i privats amb estructures de capital configurades de manera específica per a poder suportar millor el cost del temps implícit a qualsevol projecte d'inversió vinculat a la transformació del territori. D'ara endavant, no qualsevol operador podrà assumir qualsevol operació de transformació urbanística. En altres paraules, la viabilitat d'un sector o polígon no depèn solament dels paràmetres urbanístics, sinó també del perfil empresarial de l'operador (tant si és públic com privat).

Per acabar, en el futur no podrem dependre únicament de les plusvàlues de l'urbanisme per a garantir els pilars fonamentals de l'estat del benestar de les futures generacions. Durant el període de formació de la bombolla immobiliària, l'urbanisme ha estat capaç d'engolir totes les obligacions que el marc legal urbanístic li anava imputant en cada nova modificació legislativa. Avui, aquella externalització de l'estat del benestar cap a l'urbanisme ja no serà suficient, i caldria incorporar nous sectors econòmics per compartir i garantir aquesta suficiència. Però aquest ja és un altre front que ultrapassa els continguts d'aquesta reflexió.

urbanísticos, sino también del perfil empresarial del operador (tanto si es público como privado).

Para terminar, en el futuro no podremos depender únicamente de las plusvalías del urbanismo para garantizar los pilares fundamentales del estado de bienestar de las futuras generaciones. Durante el período de formación de la burbuja inmobiliaria, el urbanismo ha sido capaz de absorber todas las obligaciones que el marco legal urbanístico le iba imputando en cada nueva modificación legislativa. Hoy, aquella externalización del estado de bienestar hacia el urbanismo ya no será suficiente, y habría que incorporar nuevos sectores económicos para compartir y garantizar esta suficiencia. Pero este ya es otro frente que va más allá de los contenidos de esta reflexión.

6 The Gini index is an indicator that measures income inequality within a given country. The coefficient ranges from 0 to 100, where 0 would indicate perfect income equality and 100 would indicate perfect inequality (one single person receives all the country's income).

7 Source: Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income (30/04/2014)

8 With the exception of the one-off revenues received in 2009 and 2010 within the much questioned Plan E, the State Local Investment Fund.

9 Law 17/2012, of 27 December, on the general state budget for 2013.

10 For a complementary view of this analysis for the rest of Catalonia's municipalities, see Morell, Miquel (2014), "Nous reptes econòmics i financers per a la planificació urbanística. De la plusvàlua generalitzada a l'urbanisme de gra menut que possibiliti la creació de valor. Discursos emergents per a un nou urbanisme", Revista Papers, No. 57, pp. 97-104. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

NOTAS

1 Los datos de precios de viviendas de renta libre con dos años o menos de antigüedad no han sido publicados por el Ministerio en algunos años a partir del 2010 para las provincias de Tarragona, Lérida y Gerona por falta de representatividad. Sin embargo, en Gerona y Tarragona, con datos representativos del año 2013, los precios también se sitúan en valores equivalentes a los del año 2004.

2 En concreto, tenemos datos de los municipios de Castelldefels, Cornellà de Llobregat, El Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Viladecans, Badalona, Barcelona, L'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Cerdanyola del Vallès, Montcada i Reixac, Ripollet y Sant Cugat del Vallès.

3 Para un análisis más completo de la inelasticidad de los precios de la vivienda y del mercado del suelo en España, recomendamos la lectura de Jover, Agustí, y Morell, Miquel (2014), Memoria sobre el informe "Problemas de competencia en el mercado del suelo en España". Grupo de Trabajo de Territorio y Urbanismo del Consejo General de Economistas de España. En este artículo, los autores analizan desde la vertiente económica los comportamientos específicos y los factores sistémicos del mercado del suelo en España que causan esta inelasticidad comparada con otros países.

4 Yield inmobiliario: cociente entre las rentas de los alquileres y el valor de mercado del inmueble: $y = (\text{Rentas brutas anuales alquiler}) / (\text{Valor mercado del inmueble})$.

5 Fuente: Cushman & Wakefield Marketbeat Office Snapshot Q1 2014 / Cushman & Wakefield Marketbeat Industrial Snapshot Q1 2014.

6 El índice de Gini es un indicador que mide la desigualdad en los ingresos dentro de un país. El coeficiente oscila entre 0 y 100, donde 0 indicaría la perfecta igualdad de los ingresos y el valor 100 indicaría la perfecta desigualdad (una sola persona obtiene todos los ingresos dentro del país).

7 Fuente: Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income (30/04/2014).

8 Exceptuando los ingresos puntuales de los años 2009 y 2010 derivados del cuestionado Plan E – Fondo Estatal de Inversión Local.

9 Ley 17/2012, de 27 de diciembre, de Presupuestos Generales del Estado para el año 2013.

10 Para tener una visión complementaria de esta análisis para el resto de los municipios de Cataluña, véase Morell, Miquel (2014), "Nous reptes econòmics i financers per a la planificació urbanística. De la plusvàlua generalitzada a l'urbanisme de gra menut que possibiliti la creació de valor. Discursos emergents per a un nou urbanisme", revista Papers, n.º 57, páginas 97 – 104. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

Banc d'Espanya, *Indicadores del mercado de la vivienda*. http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.bde.es%2Fwebbde%2Fes%2Festadis%2Finfoest%2Fsi_1_6.pdf&ei=c1WMUioNITz0gWWxoDQBA&usg=AFQjCNGtORnQuFL1sKxGh2VCgl5o6F-A6A&bvm=bv.67720277,d.d2k.

Banc d'Espanya, *Mercado primario de valores*. http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CDYQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.bde.es%2Fwebbde%2Fes%2Festadis%2Finfoest%2Fa2116.pdf&ei=Al2MU4_cGcLH0QXdyYHICA&usg=AFQjCNG1F-NrZNoNrAGxjZ8hD5XBliZ4w&bvm=bv.67720277,d.d2k.

Banc d'Espanya, *Cuentas financieras. Cuadros Generales. 2.3. Deuda de los sectores no financieros*. <http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.bde.es%2Fwebbde%2Fes%2Festadis%2Fccff%2F0203.pdf&ei=ml2MU83fPOeW0AWvilC4Ag&usg=AFQjCNFsJ472PAVDHCcqY0uzE9l1SBFkhQ&bvm=bv.67720277,d.d2k>.

Banc d'Espanya, *Tipos de interés de nuevas operaciones. Préstamos y créditos a las sociedades no financieras*. <http://www.bde.es/webbde/es/estadis/infoest/a1906.pdf>.

Cushman & Wakefield (Q1 2014), *Marketbeat Office Snapshot*. http://media.cushmanwakefield.com/~/_media/marketbeat/2014/05/spain_off_1q14.ashx.

Cushman & Wakefield (Q1 2014), *Marketbeat Industrial Snapsho*. http://media.cushmanwakefield.com/~/_media/marketbeat/2014/05/spain_ind_1q14.ashx.

Eurostat (2014), *Gini coefficient of equivalised disposable income*. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tessi190>.

Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, *Indicadors i estadístiques d'habitatge: Estadístiques de construcció i mercat immobiliari*. <http://www20.gencat.cat/portal/site/territori/menuitem.dbf7b17bb47cda345f13ae92b0c0e1a0/?vgnextoid=a984be5fd0b95310VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextchannel=a984be5fd0b95310VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default>.

Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, *Informe anual sobre el sector de l'habitatge a Catalunya – 2012*. http://www20.gencat.cat/docs/ptop/Home/01_Departament/Estadistica/Estadistiques%20dhabitatge/Informe/Informe%20sobre%20el%20sector%20de%20lhabitatge%20a%20Catalunya/docs/Informe%202012_b.pdf.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Catalunya, Àrea Metropolitana de Barcelona i Diputació de Barcelona (2012), *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2011*. <http://www.idescat.cat/territ/BasicTerr?TC=5&V0=3&V1=3&V3=1781&V4=1827&ALLINFO=TRUE&PARENT=25&CTX=B>.

Jover, Agustí, i Morell, Miquel (2014), *Memoria sobre el informe "Problemas de competencia en el mercado de suelo en España"*. Grupo de Trabajo de Territorio y Urbanismo del Consejo General de Economistas de España. <http://www.coleconomistas.cat/Canales/Ficha.aspx?IdMenu=715ae0e5-407f-45e3-8a4a-b1666149c799&Cod=fb9bb6a1-c8f8-4519-b8b1-a96b25084e11>.

Llei 17/2012, de 27 de desembre, de pressupostos generals de l'Estat per a l'any 2013. http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CDMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.boe.es%2Fboe_valenciano%2Fdias%2F2012%2F12%2F28%2Fpdfs%2FBOE-A-2012-15651-V.pdf&ei=VGCMU6GZMOSK0AXY8YFw&usg=AFQjCNGYwKtSrZWrm3LeXLw0F0PcvyVew&bvm=bv.67720277,d.d2k.

Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques, *Estadísticas territoriales, datos estadísticos de entidades locales: Liquidación de Presupuestos de las Entidades Locales*. <http://www.minhap.gob.es/es-ES/Paginas/Home.aspx>.

Morell, Miquel (2014), "Nous reptes econòmics i financers per a la planificació urbanística. De la plusvàlua generalitzada a l'urbanisme de gra menut que possibilita la creació de valor. Discursos emergents per a un nou urbanisme", Revista *Papers*, núm. 57 pàgines 97 – 104. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. <http://www.iernb.uab.es/htm/descargaBinaria.asp?idRevArt=385>.

Vergés, Ricardo (2009), *La factura de la burbuja*. Observatorio Inmobiliario y de la construcción– Tribuna de Opinión, febrer de 2009. <http://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0CDWQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.ricardoverges.com%2Fpdf%2FFactura.pdf&ei=Q1SMU8-NH4bB0QXmu4DIBQ&usg=AFQjCNE8t0wuAS1-9jl-v97UiuVbR7OjxAg>.

OPORTUNIDADES URBANÍSTICAS EN EL TERRITORIO METROPOLITANO

URBAN PLANNING OPPORTUNITIES IN THE METROPOLITAN REGION

LA PERCEPCIÓN LOCAL DE LOS ÁMBITOS DE OPORTUNIDAD: UN INVENTARIO

La realización a lo largo del último año de un inventario de las principales preocupaciones urbanísticas municipales ha permitido extraer algunos de los temas relevantes, en diferentes escalas de trabajo, a efectos de planeamiento metropolitano¹. El inventario describe un conjunto de oportunidades urbanísticas en el territorio: reservas de suelo susceptibles de reconocimiento o reconsideración como ámbitos de extensión o de desarrollo, recintos o tramas urbanas con posibilidades de mejora, transformación o cambio de uso y espacios singulares o estratégicos que replantearse, así como artefactos infraestructurales, bordes urbanos, conectores y otros ámbitos pendientes de redefinición.

Estos ámbitos o espacios de oportunidad son un exponente de las posibilidades de intervención en el territorio metropolitano, a pesar de que los suelos "urbanizables" según el planeamiento vigente hayan disminuido cuantitativamente con los años. Es evidente que las principales opciones del nuevo planeamiento seguramente estarán más en la transformación cualitativa de espacios hoy parcial o totalmente ocupados; en la inserción de las nuevas demandas de usos, flujos y actividades; en la nueva jerarquía de las centralidades y los intercambiadores, o en la aportación de los bordes, los corredores y los grandes espacios vacíos a una concepción más integrada del territorio. Estas opciones deben responder tanto a la demanda de eficiencia y economía del cambiante sistema productivo como a las nuevas exigencias sociales y ambientales.

La ponencia busca conceptualizar y examinar estos ámbitos de oportunidad, desde una visión territorial física, de modo que permita una primera evaluación de las posibles respuestas a las demandas de los distintos sectores –sistemas productivos y formas de trabajo, mercado inmobiliario y de la vivienda, demandas de movilidad, programas sociales, retos ambientales–, atendiendo a las dinámicas económicas y sociales discutidas en el resto de las ponencias del workshop.

THE LOCAL PERCEPTION OF AREAS OF OPPORTUNITY: AN INVENTORY

An inventory of the main concerns of municipal planning has been drawn up over the last year, bringing out some important issues for metropolitan planning at different scales of work¹. The inventory describes a set of urban planning opportunities in the region: land reserves that can be recognized or reconsidered as areas of extension or development; urban enclosures or urban fabrics with potential for improvement, modification or change of use; hallmark or strategic spaces to be reconsidered; and infrastructure artifacts, urban edges, connectors and other areas pending redefinition.

These areas or spaces of opportunity reveal the possibilities for intervention in the metropolitan region despite the fact that, according to the current planning, the amount of development land has decreased over the years. Of course, the main options of the new planning will probably lie more in the qualitative transformation of spaces that are now partially or completely occupied; in the insertion of new demands for uses, flows and activities; in the new hierarchy of hubs and interchanges; and in the contribution of the edges, corridors and large open spaces to a more integrated vision of the region. These options must meet the demands of efficiency and economy of the changing production system and the new social and environmental requirements.

This paper seeks to conceptualize and examine these areas of opportunity from the physical perspective of the region in order to make an initial assessment of how to meet the demands of the various sectors (production systems and forms of work, real estate and housing markets, demands of mobility, social programmes and environmental challenges). It will also take into account the economic and social dynamics discussed in other papers of this workshop.

Amador Ferrer

Arquitecte, professor d'urbanisme URL

OPORTUNITATS URBANÍSTIQUES EN EL TERRITORI METROPOLITÀ

LA PERCEPCIÓ LOCAL DELS ÀMBITS D'OPORTUNITAT: UN INVENTARI

La realització al llarg del darrer any d'un inventari de les principals preocupacions urbanístiques municipals ha permès extreure alguns dels temes rellevants, en diferents escales de treball, a l'efecte del planejament metropolità.¹ L'inventari descriu un conjunt d'oportunitats urbanístiques en el territori: reserves de sòl susceptibles de reconeixement o reconsideració com a àmbits d'extensió o desenvolupament, recintes o trames urbanes amb possibilitats de millora, transformació o canvi d'ús i espais singulars o estratègics a repensar, així com artefactes infraestructurals, vores urbanes, connectors i altres àmbits pendents de redefinició.

Aquests àmbits o espais d'oportunitat són un exponent de les possibilitats d'intervenció en el territori metropolità, malgrat que els sòls "urbanitzables" segons el planejament vigent hagin disminuït quantitativament amb els anys. És evident que les principals opcions del nou planejament segurament estaran més en la transformació qualitativa d'espais avui parcialment o totalment ocupats; en la inserció de les noves demandes d'usos, fluxos i activitats; en la nova jerarquia de les centralitats i els intercanviadors, o en l'aportació de les vores, els corredors i els grans espais buits a una concepció més integrada del territori. Aquestes opcions han de respondre tant a la demanda d'eficiència i economia del canviant sistema productiu com a les noves exigències socials i ambientals.

La ponència busca conceptualitzar i examinar aquests àmbits d'oportunitat, des d'una visió territorial física, de tal forma que permeti una primera avaluació de les possibles respostes a les demandes dels diferents sectors –sistemes productius i formes de treball, mercat immobiliari i de l'habitatge, demandes de mobilitat, programes socials, reptes ambientals–, atenent les dinàmiques econòmiques i socials discutides a la resta de ponències del *workshop*.

OPORTUNITATS DEL TERRITORI "VERSUS" NOVES DEMANDES

Cal advertir les limitacions d'aquesta aproximació, derivades de la metodologia adoptada, que opera des de les visions municipals, és a dir, des del coneixement més proper del territori, des

Nota sobre les il·lustracions: Tots els esquemes procedeixen d'aquest treball, a excepció de les fotografies aèries i obliques, que són "Google earth, 2014"

1 Amador Ferrer, Víctor Ferrer, Àngel Marc Miguel i Xavier Martín: Inventari d'oportunitats i debilitats urbanístiques rellevants dels municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. 5 volums. Àrea Metropolitana de Barcelona. Barcelona, gener de 2014. Treball inèdit.

OPORTUNIDADES DEL TERRITORIO VERSUS NUEVAS DEMANDAS

Hay que advertir de las limitaciones de esta aproximación, derivadas de la metodología adoptada, que opera desde las visiones municipales, es decir, desde el conocimiento más próximo del territorio, desde la escala local, y que no siempre incorpora las matrices más amplias que permiten entender y plantear muchos de los procesos metropolitanos (y, en este sentido, es del todo acertada la reflexión de Ramon Folch, en el primer workshop, sobre las escalas funcionales y las geometrías espaciales variables)². El inventario incluye casi exclusivamente espacios o aspectos que son percibidos como temas a replantear o que se tienen que resolver en un sentido u otro; se trata, por lo tanto, esencialmente, de una radiografía de las demandas urbanísticas municipales. El objetivo del trabajo ha sido, sin embargo, situarlas en el marco de los procesos de rango metropolitano.

Tenemos que poner en relación las oportunidades que ofrece el territorio metropolitano con los problemas planteados por las ponencias presentadas en esta serie de workshops. Es cierto que no todas las cuestiones planteadas requieren una respuesta en términos de mayor ocupación de suelo –aunque las oportunidades de extensión urbana no son desdeñables– y que algunas no tienen siquiera un componente territorial o urbanístico. No obstante, muchos de los temas surgidos tendrán sin duda una incidencia directa en los planteamientos que pueda hacer el planeamiento director en lo que respecta a la reestructuración territorial; infraestructuras y accesibilidades; ampliación, reforma o mejora de tejidos urbanos; sustitución, intensificación o apertura de usos; incorporación de nuevas categorías urbanísticas, etc. Son, en este caso, oportunidades que tienen que ver, por ejemplo, con la reflexión de Miquel Morell, en este mismo workshop, sobre la secuencia inversión-retorno, en la que el factor tiempo tiene un papel central³; con la de Josep Parcerisa sobre la posibilidad de un territorio metropolitano más intenso⁴; con la demanda subyacente en muchos de los temas municipales inventariados, que no es otra que la de una mayor cohesión de la ciudad metropolitana. Todo esto nos lleva a una reflexión sobre la estructura del territorio metropolitano –la actual y la posible– en la que lo que puede cambiar son sobre todo las funciones, las jerarquías, las cualidades, las accesibilidades o los valores.

Es en este contexto en el que hay que hacer una lectura –una nueva lectura– del territorio metropolitano, de sus nuevas especificidades: tenemos una importante línea costera (con un mar delante y una franja litoral detrás); dos grandes cuencas fluviales con toda su ramificación de afluentes y torrentes; grandes espacios naturales que se han mantenido –milagrosamente, gracias al planeamiento metropolitano– como tales; una gran ciudad central y un sistema de ciudades consolidadas en torno a ésta –cada una de las cuales ha mantenido su propia personalidad–; una red de comunicaciones notable (aunque inacabada). Pero, sobre todo, lo que tenemos son muchos espacios inciertos: reservas de suelo urbanizable que es necesario replantear, crecimientos indecisos, espacios intermedios, procesos de cambio inacabados,

OPPORTUNITIES OF THE REGION VERSUS NEW DEMANDS

This approach is subject to certain limitations arising from the methodology, which is applied from a municipal viewpoint, i.e. from a very close knowledge of the region at the local level. It therefore does not always incorporate the wider matrices that allow many metropolitan processes to be understood. I therefore fully agree with Ramon Folch's comments in the first workshop on functional scales and variable spatial geometries². The inventory includes almost exclusively areas or aspects that are perceived as subjects to be reconsidered or resolved in one way or another; it is therefore essentially a snapshot of urban municipal demands. However, the aim of this paper was to place them in the context of metropolitan processes.

We must relate the opportunities of the metropolitan area to the problems posed by the papers presented in this series of workshops. It is true that not all of the issues raised require a response in terms of increased land use (although the opportunities for urban expansion are not negligible) and that some of them bear no relation to regional or urban planning. However, many of them have a direct impact on the approaches of the master plan to subjects such as regional restructuring; infrastructure and accessibility; extension, alteration or improvement of urban fabrics; replacement, intensification or opening of uses; and incorporation of new planning categories. These opportunities are related, for example, to the comments made in this workshop by Miquel Morell regarding the investment return sequence, in which the time factor plays a central role³; to the comments by Josep Parcerisa on the possibility of a more intense metropolitan region⁴; and to the underlying demand for greater cohesion of the metropolitan city in many of the municipal issues listed in the inventory. All this leads us to think about the present and potential structure of the metropolitan region, in which the main feature that may change are functions, hierarchies, qualities, accessibility and values.

This context requires an interpretation (a reinterpretation) of the metropolitan area and its specificities: a long coastline (with a seafront and a littoral area); two major catchment basins with their tributaries and streams; large natural areas that have (miraculously) been maintained thanks to the metropolitan planning; a great central city and an established system of towns around it, each of which has maintained its own personality; and a major (though unfinished) communications network. But above all, we have many uncertain areas: reserves of development land to be reconsidered, areas of indeterminate growth, intermediate spaces, unfinished processes of change, reversible uses, enclosures with outdated or obsolete activities, housing estates trapped in the region, housing developments with problems, areas of inefficient economic activity, threatened land and *terrain vague*.

The physical territory must, or should, impose its conditions, which may take the form of restrictions or limitations. However, from a positive viewpoint

de l'escala local, i que no sempre incorpora les matrius més àmplies que permeten entendre i plantejar molts dels processos metropolitans (i, en aquest sentit, és del tot encertada la reflexió de Ramon Folch, en el primer *workshop*, sobre les escales funcionals i les geometries espacials variables).² L'inventari inclou quasi exclusivament espais o aspectes que són percebuts com a temes a replantejar o que s'han de resoldre en un sentit o en un altre; es tracta, per tant, essencialment, d'una radiografia de les demandes urbanístiques municipals. L'objectiu del treball ha estat, però, situar-les en el marc dels processos de rang metropolità.

Hem de posar en relació les oportunitats que ofereix el territori metropolità amb els problemes plantejats per les ponències presentades en aquesta sèrie de *workshops*. És cert que no totes les qüestions plantejades requereixen una resposta en termes de major ocupació de sòl –tot i que les oportunitats d'extensió urbana no són menyspreables– i que algunes no tenen ni tan sols una component territorial o urbanística. Això no obstant, molts dels temes sorgits tindran sens dubte una incidència directa en els plantejaments que pugui fer el planejament director pel que fa a reestructuració territorial; infraestructures i accessibilitats; ampliació, reforma o millora de teixits urbans; substitució, intensificació o obertura d'usos; incorporació de noves categories urbanístiques, etc. Són, en aquest cas, oportunitats que tenen a veure, per exemple, amb la reflexió de Miquel Morell, en aquest mateix *workshop*, sobre la seqüència inversió-retorn, on el factor temps té un rol central³; amb la de Josep Parcerisa sobre la possibilitat d'un territori metropolità més intens⁴; amb la demanda subjacent en molts dels temes municipals inventariats, que no és altra que la d'una major cohesió de la ciutat metropolitana. Tot això ens porta a una reflexió sobre l'estructura del territori metropolità –l'actual i la possible– on el que pot canviar són sobretot les funcions, les jerarquies, les qualitats, les accessibilitats o els valors.

És en aquest context que cal fer una lectura –una nova lectura– del territori metropolità, de les seves especificitats: tenim una important línia costanera (amb un mar davant i una franja litoral darrere); dues grans conques fluvials amb tota la seva ramificació d'afluents i rieres; grans espais naturals que s'han mantingut –miraculosament, gràcies al planejament metropolità– com a tals; una gran ciutat central i un sistema de ciutats consolidades entorn d'aquesta –cadascuna de les quals ha mantingut la seva pròpia personalitat–; una xarxa de comunicacions notable (tot i que inacabada). Però, sobretot, el que tenim són molts espais incerts: reserves de sòl urbanitzable que cal replantejar, creixements indecisos, espais intermedis, processos de canvi inacabats, usos reversibles, recintes amb activitats desfasades o obsoletes, urbanitzacions atrapades en el territori, polígons d'habitatges amb dificultats, àrees d'activitat econòmica poc eficients, sòls amenaçats, *terrain vague*...

El territori físic mana –o hauria de manar–, imposant les seves condicions, que poden prendre la forma de restriccions o limitacions o que, per formular-ho en sentit positiu, també poden explicar-se en tant que són aptituds o valors a desenvolupar. No tots els llocs són bons per a tot, això és obvi, però el que un pla director com el que tenim l'oportunitat de redactar ara no pot fer és desapropiar les economies d'escala i de posició o desconsiderar aquells valors. Això és especialment important en el cas de les àrees més estratègiques i més sensibles del territori metropolità. Així doncs, per posar uns quants exemples, la relació “port - aeroport - logística”, la relació “tren d'alta velocitat - centralitat - accessibilitat territorial - *headquarters*”, la relació “universitat - recerca - parcs científics i tecnològics”, no es poden plantejar si no és en el context dels òptims territorials. És a dir, els espais Sant Cugat - Cerdanyola, Sagrera -

2 Ramon Folch: “Matrius, escales i territori”. *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona, 2013.

3 Miquel Morell: “L'herència de la bombolla i els canvis en el mercat immobiliari”. *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 3*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 03. Barcelona, 2014.

4 Josep Parcerisa: “El PGM en perspectiva”. *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona, 2013.

usos reversibles, recintos con actividades desfasadas u obsoletas, urbanizaciones atrapadas en el territorio, polígonos de viviendas con dificultades, áreas de actividad económica poco eficientes, suelos amenazados, terrain vague...

El territorio físico manda –o tendría que mandar–, imponiendo sus condiciones, que pueden tomar la forma de restricciones o limitaciones o que, para formularlo en sentido positivo, también pueden explicarse en cuanto aptitudes o valores a desarrollar. No todos los lugares son buenos para todo, esto es obvio, pero lo que un plan director como el que tenemos la oportunidad de redactar ahora no puede hacer es desaprovechar las economías de escala y de posición o desconsiderar esos valores. Esto es especialmente importante en el caso de las áreas más estratégicas y más sensibles del territorio metropolitano. Así pues, por poner algunos ejemplos, la relación "puerto-aeropuerto-logística", la relación "tren de alta velocidad-centralidad-accesibilidad territorial-headquarters", la relación "universidad-investigación-parques científicos y tecnológicos", no se pueden plantear si no es en el contexto de los óptimos territoriales. Es decir, los espacios Sant Cugat-Cerdanyola, Sagrera–Sant Andreu o Prat–Nord no corresponden a temas únicamente locales y no podrían dirimirse sin una aclaración previa de las prioridades del conjunto metropolitano.

El trabajo ha permitido conceptuar una multitud de temas inventariados y resituarlos en relación con las demandas –nuevas y viejas– de los procesos metropolitanos; expresan unas inquietudes locales que no son independientes de aquellos procesos y necesariamente tendrán que interactuar con las hipótesis y directrices de carácter más general.

CLASIFICACIÓN TEMÁTICA

El trabajo ha clasificado inicialmente los temas surgidos de la encuesta municipal en cuatro grandes grupos:

— A. Ámbitos de oportunidad o reconsideración
Este grupo engloba áreas de extensión urbana, la mayoría clasificadas como suelo urbanizable –delimitado o no delimitado– por el planeamiento urbanístico. Se trata de espacios que son susceptibles de reconocimiento como futuras áreas de extensión, de redefinición en cuanto a los usos y parámetros o de reconsideración radical. Son ámbitos previstos en el planeamiento vigente para nuevas viviendas, para usos mixtos, para actividades económicas y para equipamientos de rango urbano o metropolitano.

— B. Ámbitos de mejora o transformación
Este grupo incluye recintos más o menos consolidados en suelo urbano, sujetos a mejora, integración, cambio de uso, transformación o reconsideración. Se trata tanto de polígonos industriales obsoletos, con dificultades o simplemente susceptibles de transformación o mejora, integrados en la trama urbana, como de polígonos de viviendas que arrastran déficits o dificultades de integración en la ciudad, u otros recintos residenciales deficitarios. También se han incluido numerosas urbanizaciones de baja intensidad que hay que reestructurar.

— C. Infraestructuras y servicios

Este apartado incluye una serie de espacios ocupados

these conditions may be seen as potential or values to be developed. Of course, not all sites are good for everything but, in drawing up an urbanistic plan such as the present one, economies of scale and position must be taken into account and made full use of.

This is especially important in the case of the most strategic and sensitive areas of the metropolitan region. To give some examples, the relationships "port – airport – logistics", "high-speed train – hub – regional accessibility – headquarters" and "university – research – science and technology parks" can only be considered in the context of optimum conditions for the region. That is, the spaces Sant Cugat–Cerdanyola, Sagrera–Sant Andreu and El Prat–Nord do not correspond to merely local issues and cannot be approached without first clarifying the priorities of the metropolitan area.

As a result of the work, many of the issues in the inventory have been conceptualized and relocated in relation to the new and old demands of the metropolitan processes; they express local concerns that are not independent of these processes and that must necessarily interact with the more general hypotheses and guidelines.

THEMATIC CLASSIFICATION

The work initially classified the issues arising from the municipal survey into four groups:

— A. Areas of opportunity or reconsideration

This group includes areas of urban sprawl, most of them classified as development land (delimited or non-delimited). These areas may be recognized as future areas of expansion, redefinition of uses and parameters, or radical revision. They are included in the current planning for new housing, mixed use, economic activities, and urban or metropolitan facilities.

— B. Areas for improvement and transformation

This group includes areas that are more or less consolidated as urban land but are subject to improvement, integration, change of use, modification or reconsideration. Some are obsolete industrial estates within the urban fabric that have problems or are susceptible to transformation or improvement. It also includes housing estates that have long suffered deficiencies or problems of integration in the city, or other residential areas with deficiencies. Finally, it includes many low-density housing estates that need to be restructured.

— C. Infrastructure and services

This section includes a series of spaces occupied by oversized road junctions or ones that have not been well integrated in the region, often breaking the continuity of historic or local itineraries. It also includes other issues related to scale, intermodal transportation systems and related land use, in addition to land reserves that are now obsolete or inappropriate. In some cases opportunities for completing projects and alternatives are mentioned.

— D. Areas of natural or heritage value

Finally, this section includes issues such as the following: the opportunities offered by the definition of the main green corridors and landscape corridors established by the Barcelona Metropolitan

Sant Andreu o Prat - Nord no corresponen a temes únicament locals i no podrien dirimir-se sense un aclariment previ de les prioritats del conjunt metropolità.

El treball ha permès conceptualitzar una multitud de temes inventariats i reubicar-los en relació amb les demandes –noves i velles– dels processos metropolitans; expressen unes inquietuds locals que no són independents d'aquells processos i necessàriament hauran d'interactuar amb les hipòtesis i directrius de caràcter més general.

CLASSIFICACIÓ TEMÀTICA

El treball ha classificat inicialment els temes sorgits de l'enquesta municipal en quatre grans grups:

— A. Àmbits d'oportunitat o reconsideració

Aquest grup engloba àrees d'extensió urbana, la majoria classificades com a sòl urbanitzable –delimitat o no delimitat– pel planejament urbanístic. Es tracta d'espais que són susceptibles de reconeixement com a futures àrees d'extensió, de redefinició quant als usos i paràmetres o de reconsideració radical. Són àmbits previstos en el planejament vigent per a nous habitatges, per a usos mixtos, per a activitats econòmiques i per a equipaments de rang urbà o metropolità.

— B. Àmbits de millora o transformació

Aquest grup inclou recintes més o menys consolidats en sòl urbà, subjectes a millora, integració, canvi d'ús, transformació o reconsideració. Es tracta tant de polígons industrials obsolets, amb dificultats o simplement susceptibles de transformació o millora, integrats en la trama urbana, com de polígons d'habitatges que arrossegueu dèficits o dificultats d'integració a la ciutat, o d'altres recintes residencials deficitaris. També s'hi han inclòs nombroses urbanitzacions de baixa densitat a reestructurar.

— C. Infraestructures i serveis

Aquest apartat inclou una sèrie d'espais ocupats per nusos viaris sobredimensionats o que no han resolt bé la seva inserció territorial, i que han trencat sovint la continuïtat dels itineraris històrics o locals, juntament amb altres qüestions relatives a l'escala, la intermodalitat dels sistemes de transport o els usos del sòl relacionats, així com reserves de sòl que avui són obsoletes o inadequades. En alguns casos s'hi esmenten oportunitats de compleció o alternatives de projecte.

— D. Espais de valor natural o patrimonial

Finalment, aquest apartat inclou diversos temes, com ara: les oportunitats que ofereix la concreció dels grans corredors verds i paisatgístics plantejats pel Pla Territorial Metropolità de Barcelona; el tractament dels grans parcs metropolitans (Collserola, Sant Mateu i Ordal); el tractament de la xarxa hidrogràfica; tota la problemàtica relacionada amb la línia de la costa metropolitana i espais relacionats (delta del Llobregat, front portuari, Barcelonès nord), amb les determinacions imposades pel Pla Director Urbanístic del Sistema Costaner (PDUSC); les relacions de límit o vora entre els nuclis urbans o urbanitzats i el sòl no urbanitzable; la reconsideració de l'agricultura en les seves diverses accepcions metropolitanes (Parc Agrari del Llobregat, Ordal, Vallès); així com els grans landmarks territorials, la important xarxa de camins rurals i la considerable problemàtica de les masies, cases rurals i construccions de tota mena en sòl no urbanitzable.

ALGUNS ÀMBITS D'OPORTUNITAT RELLEVANTS PER AL PLANEJAMENT DIRECTOR

Arribats a aquest punt, convé limitar l'exposició a algunes de les principals qüestions derivades del treball de prospecció que, com s'ha dit, opera de baix a dalt i que pretén treure a la llum temes que segurament poden ser resolts millor des d'una visió de conjunt del territori metropolità. Aquí sempre està present la dificultat de definir amb precisió quins són els temes que corresponen a l'escala del planejament director metropolità –que, no ho oblidem, s'emmarca en una regió metropolitana que ja té el seu pla territorial i en un país que ha de definir les polítiques globals. Així doncs, quins són els temes que es poden resoldre millor

por nudos viarios sobredimensionados o que no han resuelto bien su inserción territorial, y que han roto a menudo la continuidad de los itinerarios históricos o locales, junto con otras cuestiones relativas a la escala, la intermodalidad de los sistemas de transporte o los usos del suelo relacionados, así como reservas de suelo que hoy son obsoletas o inadecuadas. En algunos casos se mencionan oportunidades de compleción o alternativas de proyecto.

— D. Espacios de valor natural o patrimonial
Finalmente, este apartado incluye diversos temas, como: las oportunidades que ofrece la concreción de los grandes corredores verdes y paisajísticos planteados por el Plan Territorial Metropolitano de Barcelona; el tratamiento de los grandes parques metropolitanos (Collserola, Sant Mateu y L'Ordal); el tratamiento de la red hidrográfica; toda la problemática relacionada con la línea de la costa metropolitana y espacios relacionados (delta del Llobregat, frente portuario, Barcelonès norte), con las determinaciones impuestas por el Plan Director Urbanístico del Sistema Costero (PDUSC); las relaciones de límite o borde entre los núcleos urbanos o urbanizados y el suelo no urbanizable; la reconsideración de la agricultura en sus diversas acepciones metropolitanas (Parque Agrario del Llobregat, L'Ordal, Vallès); así como los grandes landmarks territoriales, la importante red de caminos rurales y la considerable problemática de las masías, casas rurales y construcciones de toda clase en suelo no urbanizable.

ALGUNOS ÁMBITOS DE OPORTUNIDAD RELEVANTES PARA EL PLANEAMIENTO DIRECTOR

Llegados a este punto, conviene limitar la exposición a algunas de las principales cuestiones derivadas del trabajo de prospección que, como se ha dicho, opera de abajo a arriba y que pretende sacar a la luz temas que seguramente pueden resolverse mejor desde una visión de conjunto del territorio metropolitano. Aquí siempre está presente la dificultad de definir con precisión cuáles son los temas que corresponden a la escala del planeamiento director metropolitano —que, no lo olvidemos, se enmarca en una región metropolitana que ya tiene su plan territorial y en un país que tiene que definir las políticas globales—. Así pues, ¿cuáles son los temas que se pueden resolver mejor desde la escala del plan director? No hay que olvidar que, sean cuales sean estos temas, tienen que incorporar las solicitudes de las escalas más grandes o, también, ayudar a definir las.

En todo caso, siempre a partir del inventario realizado, podemos hacer determinadas consideraciones sobre algunos espacios de oportunidad en el ámbito metropolitano que pueden ser relevantes a efectos del planeamiento director.

— ÁMBITOS DE EXTENSIÓN URBANA

Los suelos que el Plan General Metropolitano —entre otros planes generales— clasificó como suelo urbanizable se encuentran mayoritariamente desarrollados. No obstante, las oportunidades de extensión urbana, incluidos los suelos urbanizables todavía no desarrollados y los que no tienen esta condición legal pero que son susceptibles de ser considerados como tales, todavía son, contrariamente a lo que se ha dicho, significativas.

Spatial Plan; the treatment of the main metropolitan parks (Collserola, Sant Mateu and L'Ordal); the treatment of the water network; all issues related to the metropolitan coastline and related areas (the Llobregat delta, the port seafront and El Barcelonès Nord), with the specifications imposed by the Urbanistic Plan for the Coastal System (PDUSC); the borders or edges between urban or urbanized land and non-building land; reconsideration of the various types of agriculture in the metropolitan region (Llobregat Agricultural Park, L'Ordal, El Vallès); and major regional landmarks, the large network of country roads and the considerable problems of farms, cottages and buildings of all kinds on non-building land.

SOME IMPORTANT AREAS OF OPPORTUNITY FOR THE MASTER PLAN

At this point, we should focus on some of the main issues arising from the prospecting work which, as stated above, is carried out from the bottom up and aims to bring to light issues that can probably best be solved from the general perspective of the metropolitan area. Here there always arises the problem of accurately defining the issues that correspond to the scale of the metropolitan master plan. It should not be forgotten that this plan falls within the context of a metropolitan region that already has a regional plan and a country that must define the overall policies. What, then, are the issues that can be best solved at the scale of the master plan? Whatever they are, it should not be forgotten that they must take into account and help to define the requirements of the larger scales.

Nevertheless, the inventory can be used to draw some conclusions on certain areas of opportunity in the metropolitan area that may be relevant for the purposes of the Urbanistic Plan:

— AREAS OF URBAN EXTENSION

Most of the land that the General Metropolitan Plan (among other general plans) classified as development land has already been developed. However, contrary to what has been said, there are significant opportunities for urban extension, including development land that has not yet been developed and non-building land that may be requalified.

The areas of urban extension are dominated by economic activities, mixed uses and facilities, with only a few areas for housing for which the extension has often not been fully approved or completed or the proposal must be rejected or modified. There are a few major residential areas, but above all many small possible extensions, now classified as urban land, development land or non-building land.

However, the opportunity offered by these areas is not negligible in qualitative terms: when they occupy interesting spaces, the right projects can make a significant contribution to completing, stitching together or restructuring the consolidated urban fabrics.

1 Ámbitos susceptibles de extensión urbana, algunos parcialmente desarrollados, con independencia de la clasificación del suelo según el planeamiento vigente. Se incluyen ámbitos residenciales, terciarios, industriales y de equipamientos.

2 Los sectores de Can Torrent y del Pla de Llevant in Viladecans, en relación con la Ronda Nord de conexión con Sant Boi de Llobregat, ejemplo de ámbito de extensión urbana.

1 Areas suitable for urban expansion, some partially developed, regardless of their classification according to the current plan. They include areas for residential, tertiary and industrial use and facilities.

2 The sectors of Can Torrent and El Pla de Llevant in Viladecans in relation to the North Ring Road connecting with Sant Boi de Llobregat, an example of an area of urban expansion.

des de l'escala del pla director? No s'ha d'oblidar que, siguin quins siguin aquests temes, han d'incorporar les sol·licitacions de les escales més grans o, també, ajudar a definir-les.

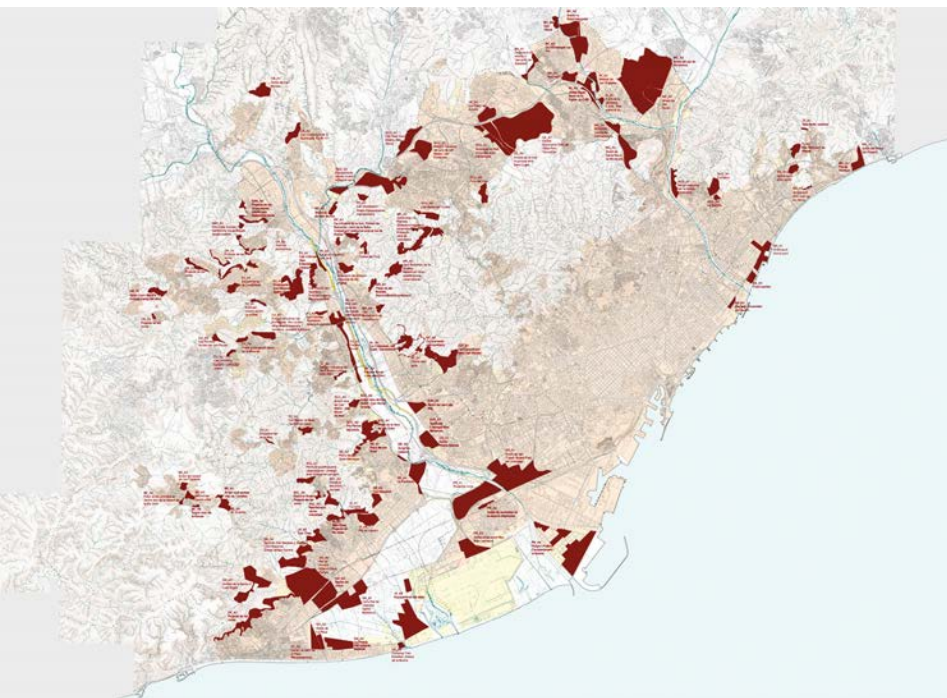
En tot cas, sempre a partir de l'inventari realitzat, podem fer determinades consideracions sobre alguns espais d'oportunitat en l'àmbit metropolità que poden ser rellevants a l'efecte del planejament director:

— ÀMBITS D'EXTENSIÓ URBANA

Els sòls que el Pla General Metropolità –entre d'altres plans generals– va classificar com a sòl urbanitzable es troben majoritàriament desenvolupats. Això no obstant, les oportunitats d'extensió urbana, incloent-hi els sòls urbanitzables encara no desenvolupats i els que no tenen aquesta condició legal però que són susceptibles de ser considerats com a tals, encara són, contra el que s'ha dit, significatives.

És cert que, en aquest apartat, dominen les àrees destinades a activitats econòmiques, usos mixtos i equipaments, i que les àrees destinades a habitatges són escasses i en bastants casos corresponen a extensions el tràmit o execució de les quals no s'ha completat o que cal desestimar o reconvertir. Queden alguns àmbits residencials importants, però sobretot moltes possibles petites extensions, avui classificades com a sòl urbà, urbanitzable o no urbanitzable.

Amb tot, l'oportunitat que ofereixen aquests àmbits no és menyspreable, no tant en termes quantitius com qualitatius: quan ocupen espais interessants, poden ajudar de forma significativa, si els projectes són els adequats, a completar, cosir o reestructurar els teixits urbans consolidats.

1 Àmbits susceptibles d'extensió urbana, alguns parcialment desenvolupats, amb independència de la classificació de sòl segons planejament vigent. Inclou àmbits residencials, terciaris, industrials i d'equipaments.

2 Els sectors de can Torrent i del Pla de Llevant, a Viladecans, en relació a la Ronda Nord de connexió amb Sant Boi de Llobregat, exemple d'àmbit d'extensió urbana.

Es cierto que, en este apartado, dominan las áreas destinadas a actividades económicas, usos mixtos y equipamientos, y que las áreas destinadas a viviendas son escasas y en bastantes casos corresponden a extensiones cuyo trámite o ejecución no se ha completado o que hay que desestimar o reconvertir. Quedan algunos ámbitos residenciales importantes, pero sobre todo muchas posibles pequeñas extensiones, hoy clasificadas como suelo urbano, urbanizable o no urbanizable.

Con todo, la oportunidad que ofrecen estos ámbitos no es desdeñable, no tanto en términos cuantitativos como cualitativos: cuando ocupan espacios interesantes, pueden ayudar de forma significativa, si los

— AREAS OF ECONOMIC ACTIVITY

The industrial estates and areas of economic activity form specific spatial lines related to the major infrastructure or occupy specialized enclosures on the periphery of or within the urban fabric. All of them are currently undergoing significant changes, partly caused by inadequate planning. The shortcomings can be divided into three types: a) those arising from difficulty of access, inappropriate correspondence between the main and the local network, lack of public transport or parking problems; b) those arising from inadequate planning or insufficient capacity of urban services; and c) those arising from the degree of rigidity of the estate, i.e. from the suitability or

1 y 2 El futuro de los polígonos industriales y áreas de actividad económica es un tema clave para el modelo metropolitano. El nuevo plan director tendrá que valorar la intervención en este ámbito de oportunidades desde la perspectiva de su adecuación a los procesos productivos y al cambiante modelo de actividad económica. / Fuente: Amador Ferrer et al.: *Inventari d'oportunitats i debilitats urbanístiques rellevants dels municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*, Barcelona, 2014. Distancias a vialidad principal: los polígonos industriales y ámbitos de actividad económica dibujan ejes territoriales específicos relacionados con las grandes infraestructuras o bien ocupan recintos especializados, periféricos o subsumidos en el tejido urbano.

1 and 2 The future of industrial estates and areas of economic activity is a key issue for the metropolitan model. The new master plan must evaluate the intervention in this area of opportunity from the perspective of its suitability for production processes and for the changing model of economic activity. Source: Amador Ferrer et al., *Inventari d'oportunitats i debilitats urbanístiques rellevants dels municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*, Barcelona, 2014. Distances from main road services: the industrial estates and areas of economic activity form specific spatial lines related to the major infrastructure or occupy specialized enclosures on the periphery of or within the urban fabric. 3, 4 and 5 The El Pla industrial estate (Sant Feliu de Llobregat - Molins de Rei) is an important centre of economic activity on the Llobregat corridor. The Can Galf industrial estate in Castellbisbal, an example of an area of economic activity in a peripheral position.

proyectos son los adecuados, a completar, coser o reestructurar los tejidos urbanos consolidados.

— ÁREAS DE ACTIVIDAD ECONÓMICA

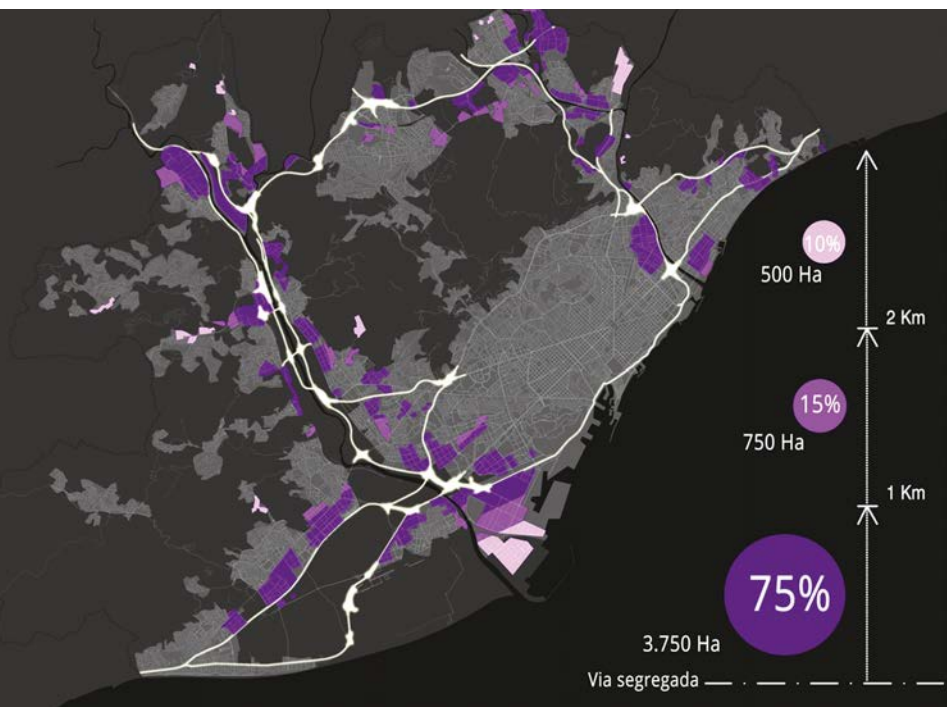
Los polígonos industriales y ámbitos de actividad económica dibujan ejes territoriales específicos relacionados con las grandes infraestructuras o bien ocupan recintos especializados, periféricos o subsumidos en el tejido urbano. Todos ellos están actualmente sometidos a procesos de cambios significativos, en parte provocados por insuficiencias urbanísticas. Habría que valorar estas insuficiencias en tres grandes apartados: a) las que provienen de las dificultades de acceso, de la correspondencia inadecuada entre la red principal y la local, de la inexistencia de transporte público o de las dificultades de aparcamiento; b) las que provienen de la urbanización deficiente o la falta de capacidad de los servicios urbanísticos; y c) las que podríamos definir como derivadas del grado de rigidez del polígono, es decir, del nivel de adecuación o eficiencia del polígono en relación con los requerimientos de las actividades presentes o posibles.

efficiency of the estate to meet the requirements of current or potential activities. In type c) the regulations are often unable to meet the demands for new uses and activities or to introduce new types of building suited to some of the emerging economic activities.

The evolution of industry and general economic activity in the near future is an open question; the various scenarios will probably have to be defined in order to regulate the admission and selection of uses and activities, planning, services, plot sizes, typologies and urban parameters. The new master plan must evaluate the intervention in this area of opportunity from the perspective of its suitability for production processes and for the changing model of economic activity that must be recognized and channeled.

— TRANSFORMATION OF URBAN FABRICS

Undoubtedly, the transformation of urban fabrics is one of the central areas of opportunity for the master plan, in view of the large amount of con-

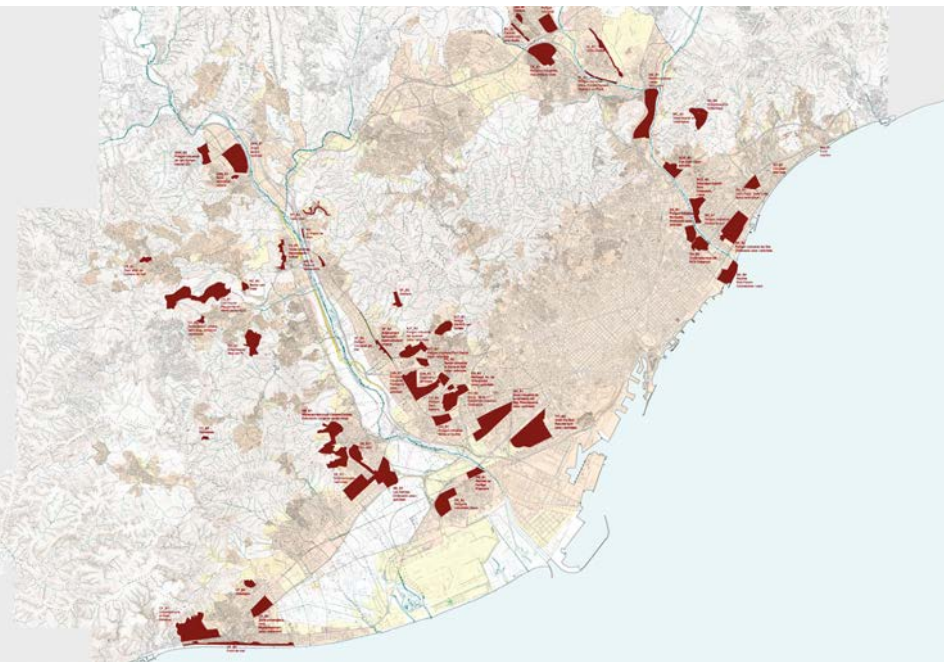
3, 4 i 5 El polígon industrial del Pla (Sant Feliu de Llobregat-Molins de Rei), configura un important eix d'activitat econòmica sobre l'eix del Llobregat. Polígon industrial de can Galí, a Castellbisbal, exemple d'àmbit d'activitat econòmica en posició perifèrica. Polígon industrial de la Font Santa, a Sant Joan Despí, exemple d'àmbit d'activitat econòmica en posició central.

1 i 2 Els futur dels polígons industrials i àrees d'activitat econòmica és un tema clau per al model metropolità. El nou planejament director haurà de valorar la intervenció en aquest àmbit d'oportunitats des de la perspectiva de la seva adequació als processos productius i al canviant model d'activitat econòmica. / Font: Amador Ferrer et al: "Inventari...", op. cit., Barcelona, 2014.

Distàncies a vialitat principal: els polígons industrials i àmbits d'activitat econòmica dibuixen eixos territorials específics relacionats amb les grans infraestructures o bé ocupen recintes especialitzats, perifèrics o subsumits en el teixit urbà.

— ÀREES D'ACTIVITAT ECONÒMICA

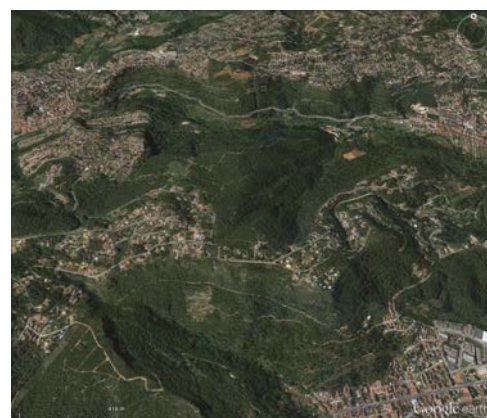
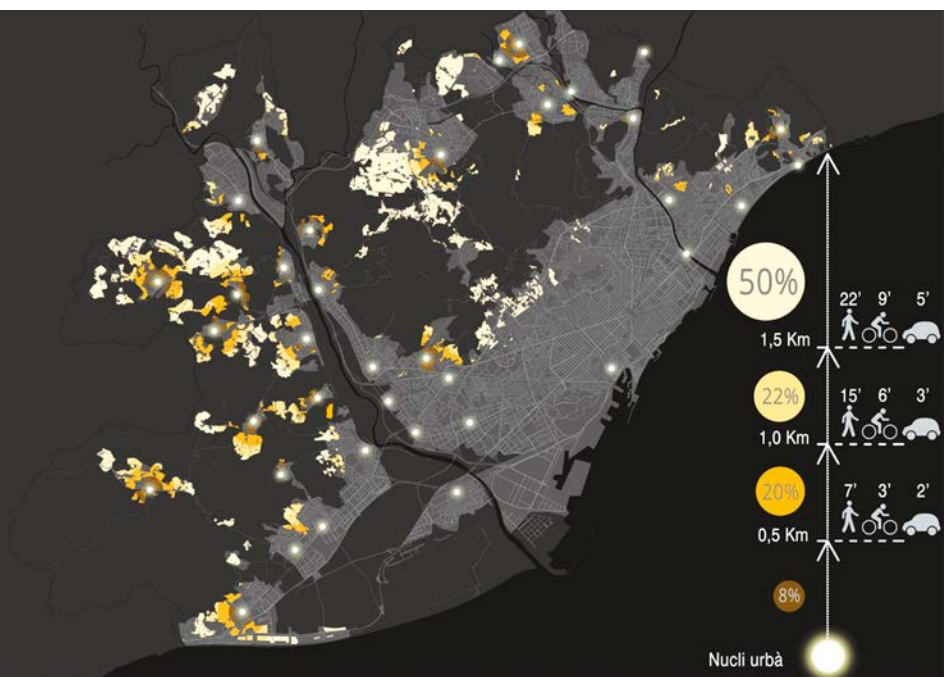
Els polígons industrials i àmbits d'activitat econòmica dibuixen eixos territorials específics relacionats amb les grans infraestructures o bé ocupen recintes especialitzats, perifèrics o subsumits en el teixit urbà. Tots ells estan actualment sotmesos a processos de canvis significatius, en part provocats per insuficiències urbanístiques. Caldria valorar aquestes insuficiències en tres grans apartats: a) les que provenen de les dificultats d'accés, de la correspondència inadequada entre la xarxa principal i la local, de la inexistència de transport públic o de les dificultats d'aparcament; b) les que provenen de la urbanització deficient o la manca de capacitat dels serveis urbanístics; i c) les que podríem definir com a derivades del grau de rigidesa del polígon, és a dir, del nivell d'adequació o eficiència del polígon en relació amb els requeriments de les activitats presents o possibles.

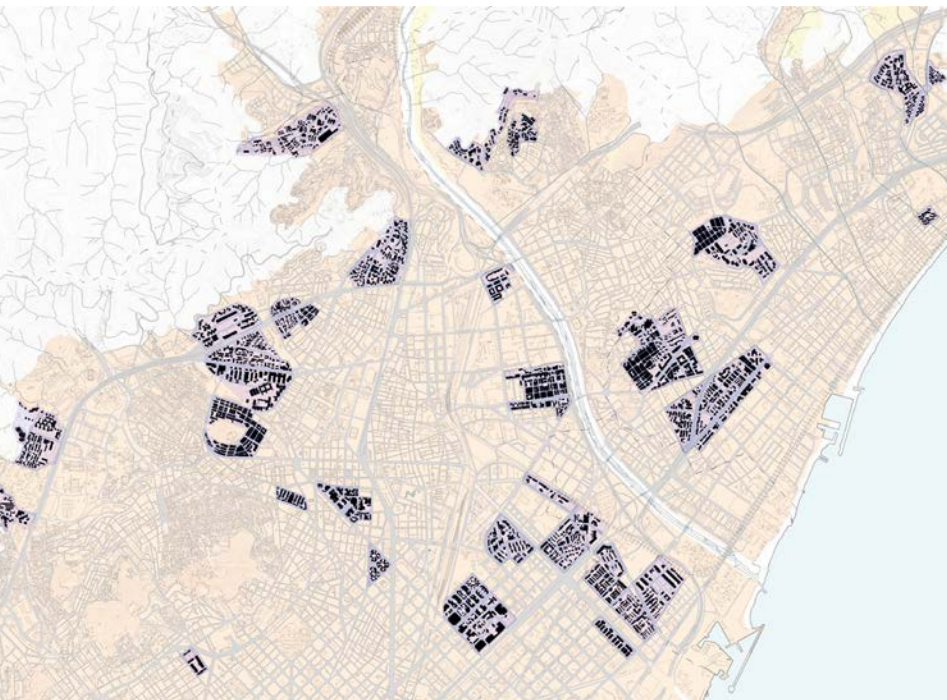
1 Transformació de teixits existents: 'espais consolidats sotmesos a pressió, o que precisen o admeten canvis significatius per a donar resposta a vells i nous requeriments econòmics, ambientals i socials.
2 La transformació de l'àmbit de la Sagrera-Sant Andreu (Barcelona), exemplifica la diversitat i complexitat de les situacions existents en el conjunt de l'àrea metropolitana.

- 1 Transformación de tejidos existentes: espacios consolidados sometidos a presión, o que precisan o admiten cambios significativos para dar respuesta a viejos y nuevos requerimientos económicos, ambientales y sociales.
- 2 La transformación del ámbito de La Sagrera-Sant Andreu (Barcelona) ejemplifica la diversidad y complejidad de las situaciones existentes en el conjunto del área metropolitana.
- 3 Los polígonos de viviendas construidos hace más de cincuenta años han tenido una evolución muy diversa: algunos requieren intervenciones contundentes y otros únicamente tienen que completar el proceso de mejora e integración urbana.
- 4 El polígono de viviendas de Sant Ildefonso (Cornellà de Llobregat), ejemplo de área de viviendas que precisa reconsiderar la implantación urbana, la ordenación interna y la propia tipología de la edificación.
- 5 Las áreas residenciales de baja densidad -con orígenes y tipologías diversas, pero progresivamente mutadas en áreas de primera residencia- constituyen un reto de primera magnitud, en lo que a accesos, transporte público, servicios, mantenimiento e integración territorial se refiere. Distancias a los centros urbanos.
- 6 La urbanización de Can Paulet (Cervelló), con las urbanizaciones Can Roig, Costa de la Perdiu y Puigmontmany (que forman el denominado "Corbelló", entre Corbera de Llobregat y Cervelló), al fondo.

- 1 Transformation of existing fabrics: consolidated areas that are subjected to pressure or that need or lend themselves to significant changes in order to meet old and new economic, environmental and social requirements.
- 2 The transformation of the Sagrera-Sant Andreu area in Barcelona exemplifies the diversity and complexity of the situations in the metropolitan area.
- 3 The evolution of the housing developments built over fifty years ago has varied greatly: some require forceful interventions and others only need to complete the process of urban improvement and integration.
- 4 The Sant Ildefonso housing estate (Cornellà de Llobregat), an example of a housing area where the location in the urban fabric, the internal layout and even the building type should be reconsidered.
- 5 Low-density residential areas of different origins and types that have gradually become areas of primary residence are a major challenge in terms of access to public transportation, services, maintenance and regional integration. Distances from urban centres.
- 6 The Can Paulet urban development in Cervelló, with the Can Roig, Costa de la Perdiu and Puigmontmany estates, forming the so-called "Corbelló" between Corbera de Llobregat and Cervelló, in the background.

5 Les àrees residencials de baixa densitat –amb orígens i tipologies diverses, però progressivament mutades a àrees de primera residència- constitueixen un repte de primera magnitud, pel que fa als accessos, transport públic, serveis, manteniment i integració territorial. Distàncies als centres urbans.
6 La urbanització de can Paulet (Cervelló) amb les urbanitzacions can Roig, Costa de la Perdiu i Puigmontmany (que formen el denominat "Corbelló", entre Corbera de Llobregat i Cervelló), al fons.

3 Els polígons d'habitatges construïts ara fa més de cinquanta anys han tingut una evolució molt diversa: alguns precisen intervencions contundents i d'altres únicament han de completar el procés de millora i integració urbana.

4 El polígon d'habitatges de Sant Ildefons (Cornellà de Llobregat), exemple d'àrea d'habitatge que precisa reconsiderar la implantació urbana, la ordenació interna i la pròpia tipologia de l'edificació.

El darrer apartat tracta sobre les dificultats d'una part de la normativa per a facilitar les demandes de nous usos i activitats o per a introduir noves tipologies d'edificació adequades a algunes de les activitats econòmiques emergents.

Quina serà en un futur proper l'evolució de la indústria —i de les activitats econòmiques en general— és una qüestió oberta; segurament caldria definir els diversos escenaris per a donar resposta a la regulació en matèria d'admissió i selecció d'usos i activitats, ordenació, serveis, dimensions de la parcel·la, tipologies i paràmetres urbanístics. El nou planejament director haurà de valorar la intervenció en aquest àmbit d'oportunitats des de la perspectiva de la seva adequació als processos productius i al canviant model d'activitat econòmica que cal reconèixer i encarrilar.

— TRANSFORMACIÓ DE TEIXITS URBANS

Sens dubte, la transformació de teixits urbans constitueix un dels àmbits d'oportunitat centrals per al planejament director, atesa la gran quantitat d'espais consolidats sotmesos a pressió o que requereixen o admeten canvis significatius per a donar resposta a vells i nous requeriments econòmics, ambientals i socials; espais urbans moltes vegades indecisos o de futur incert. S'hi inclouen els eixamples residencials inacabats, les formacions suburbanes densificades i/o amb una urbanització deficitària, les antigues àrees d'autoconstrucció que no han aconseguit normalitzar-se, els polígons d'habitatges de fa quaranta anys amb deficiències estructurals o d'integració, i també les urbanitzacions de baixa densitat en posicions territorials aïllades i de difícil reconversió. Les situacions són molt diverses, però totes presenten problemes que cal afrontar des d'una perspectiva global.

La transformació qualitativa d'aquests teixits urbans s'hauria de produir de forma ordenada en relació amb el mapa de centralitats i accessibilitats, segons la jerarquia de centres i subcentres

- 1 Red viaria según planeamiento urbanístico vigente: vías ejecutadas y vías no ejecutadas.
- 2 Detalle de la red viaria.
- 3 Nudos viarios en el Baix Llobregat. La demanda de mayor cohesión metropolitana, subyacente en muchas de las cuestiones planteadas por los ayuntamientos, tiene que ver con el mapa de discontinuidades territoriales provocado por los grandes artefactos viarios y la insuficiente correspondencia entre las vías segregadas y las vías metropolitanas y locales.
- 4 Nudos viarios en el Baix Llobregat. Ocupación del suelo y relación con las áreas urbanas consolidadas.

- 1 The road network according to the current urban planning: built and unbuilt roads.
- 2 Breakdown of road network
- 3 Road nodes in El Baix Llobregat. The demand for greater metropolitan cohesion that underlies many of the issues raised by town councils is related to the map of territorial discontinuities caused by major road artefacts and insufficient correspondence between segregated roads and metropolitan and local roads.
- 4 Road nodes in El Baix Llobregat. Land use and relation to consolidated urban areas.

El último apartado trata sobre las dificultades de una parte de la normativa para facilitar las demandas de nuevos usos y actividades o para introducir nuevas tipologías de edificación adecuadas a algunas de las actividades económicas emergentes.

Cuál será en un futuro próximo la evolución de la industria –y de las actividades económicas en general– es una cuestión abierta; seguramente habría que definir los diversos escenarios para dar respuesta a la regulación en materia de admisión y selección de usos y actividades, ordenación, servicios, dimensiones de la parcela, tipologías y parámetros urbanísticos. El nuevo planeamiento director tendrá que valorar la intervención en este ámbito de oportunidades desde la perspectiva de su adecuación a los procesos productivos y al cambiante modelo de actividad económica que hay que reconocer y encarrilar.

— TRANSFORMACIÓN DE TEJIDOS URBANOS

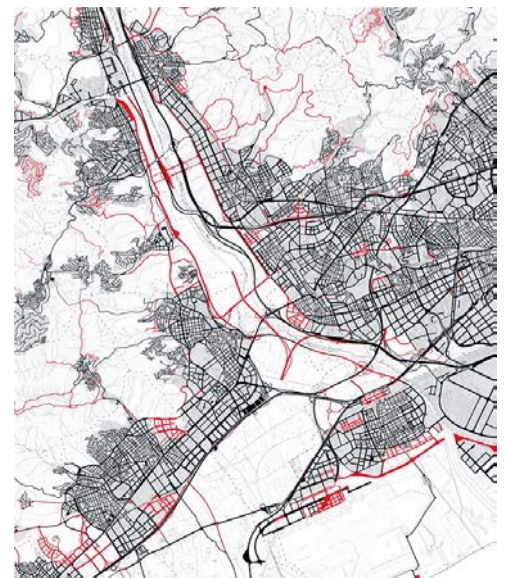
Sin duda, la transformación de tejidos urbanos constituye uno de los ámbitos de oportunidad centrales para el planeamiento director, dada la gran cantidad de espacios consolidados sometidos a presión o que requieren o admiten cambios significativos para dar respuesta a viejos y nuevos requerimientos económicos, ambientales y sociales; espacios urbanos muchas veces indecisos o de futuro incierto. Se incluyen en ellos las ampliaciones residenciales inacabadas, las formaciones suburbanas densificadas y/o con una urbanización deficitaria, las antiguas áreas de auto-

solidated spaces that are under pressure, or that require or lend themselves to significant changes in order to meet old and new economic, environmental and social requirements. These urban areas are often indeterminate or have an uncertain future. They include unfinished housing expansion areas, suburban formations that have a high density or are poorly developed, areas of old, unregulated self-built houses that have not been normalized, forty-year-old housing estates with structural problems or poor integration, and low-density developments in isolated positions in the region that do not lend themselves to conversion. The situations are very different, but they all have problems that must be addressed from a general perspective.

The qualitative transformation of these urban areas must take place in an orderly fashion in relation to the map of hubs and accessibility, following the hierarchy of centres and sub-centres that best meets social demands related to quality of life. It must also take into account the significant changes in demographic structure (mainly the age pyramid, the level of employment and the demand for mobility).

— CONNECTIVITY AND REGIONAL COHESION

The demand for greater metropolitan cohesion that underlies many of the issues raised by town councils is related to the map of territorial discontinuities caused by major road artifacts and insufficient correspondence between segregated roads and

construcción que no han conseguido normalizarse, los polígonos de viviendas de hace cuarenta años con deficiencias estructurales o de integración, y también las urbanizaciones de baja densidad en posiciones territoriales aisladas y de difícil reconversión. Las situaciones son muy diversas, pero todas presentan problemas que es necesario afrontar desde una perspectiva global.

metropolitan and local roads. Some road junctions are clearly oversized and there are physical barriers that break the historic itineraries corresponding to the lay of the land. This issue is magnificently illustrated by the case of the city of Barcelona in the recent publication *Barcelona - Enllaços* by Josep Parcerisa and Carles Crosas⁵, and is applicable to the whole metropolitan area. It is also clear that there is no true metropolitan road network for distributing and supporting activities. Finally, the lack of intermodality or resilience in public transport networks

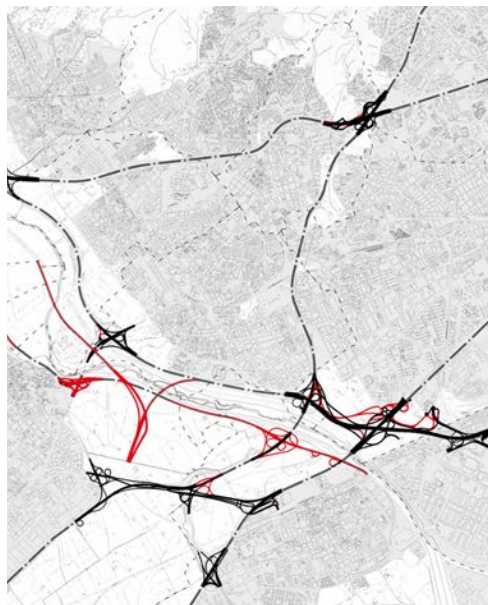
que pugui satisfer millor les demandes socials relacionades amb la qualitat de vida i atenent els canvis significatius en l'estructura demogràfica (principalment, piràmide d'edats, nivell d'ocupació i demanda de mobilitat).

— CONNECTIVITAT I COHESIÓ TERRITORIAL

La demanda de major cohesió metropolitana, subjacent en moltes de les qüestions plantejades pels ajuntaments, té a veure amb el mapa de discontinuïtats territorials provocat pels grans artefactes viaris i la correspondència insuficient entre les vies segregades i les vies metropolitanes i locals.

És evident el sobredimensionament d'alguns nusos viaris i l'existència de barreres físiques que trenquen els itineraris històrics que es corresponen amb les determinacions del territori físic. Aquesta discussió, magníficament il·lustrada per al cas de la ciutat de Barcelona en la recent publicació *Barcelona-Enllaços*, de Josep Parcerisa i Carles Crosas,⁵ es pot fer extensible al conjunt de l'àrea metropolitana. També és clar que manca una veritable xarxa de vies metropolitanes de distribució i suport a les activitats. Finalment, la manca d'intermodalitat, o de resiliència, en les xarxes de transport públic (correspondència entre modes de transport, *park-and-ride*, etc.) dificulta l'eficiència de la mobilitat territorial en les seves diferents formes.

És una demanda molt compartida pels professionals implicats en l'urbanisme la necessitat que el planejament territorial no operi de forma independent respecte de les grans infraestructures de transport i mobilitat. El pla director ara té una nova oportunitat en aquest sentit.

1 Xarxa viària segons planejament urbanístic vigent: vies executades i vies no executades.

2 Detall xarxa viària.

3 Nusos viaris en el Baix Llobregat. La demanda de major cohesió metropolitana, subjacent en moltes de les qüestions plantejades pels ajuntaments, té a veure amb el mapa de discontinuïtats territorials provocat pels grans artefactes viaris i la insuficient correspondència entre les vies segregades i les vies metropolitanes i locals.

4 Nusos viaris en el Baix Llobregat. Ocupació del sòl i relació amb les àrees urbanes consolidades.

La transformación cualitativa de estos tejidos urbanos tendría que producirse de forma ordenada en relación con el mapa de centralidades y accesibilidades, según la jerarquía de centros y subcentros que pueda satisfacer mejor las demandas sociales relacionadas con la calidad de vida y atendiendo a los cambios significativos en la estructura demográfica (principalmente, pirámide de edades, nivel de ocupación y demanda de movilidad).

— CONECTIVIDAD Y COHESIÓN TERRITORIAL

La demanda de mayor cohesión metropolitana, subyacente en muchas de las cuestiones planteadas por los ayuntamientos, tiene que ver con el mapa de discontinuidades territoriales provocado por los grandes artefactos viarios y la correspondencia insuficiente entre las vías segregadas y las vías metropolitanas y locales.

(correspondence between modes of transport, park-and-ride, etc.) reduces the efficiency of the various forms of regional mobility.

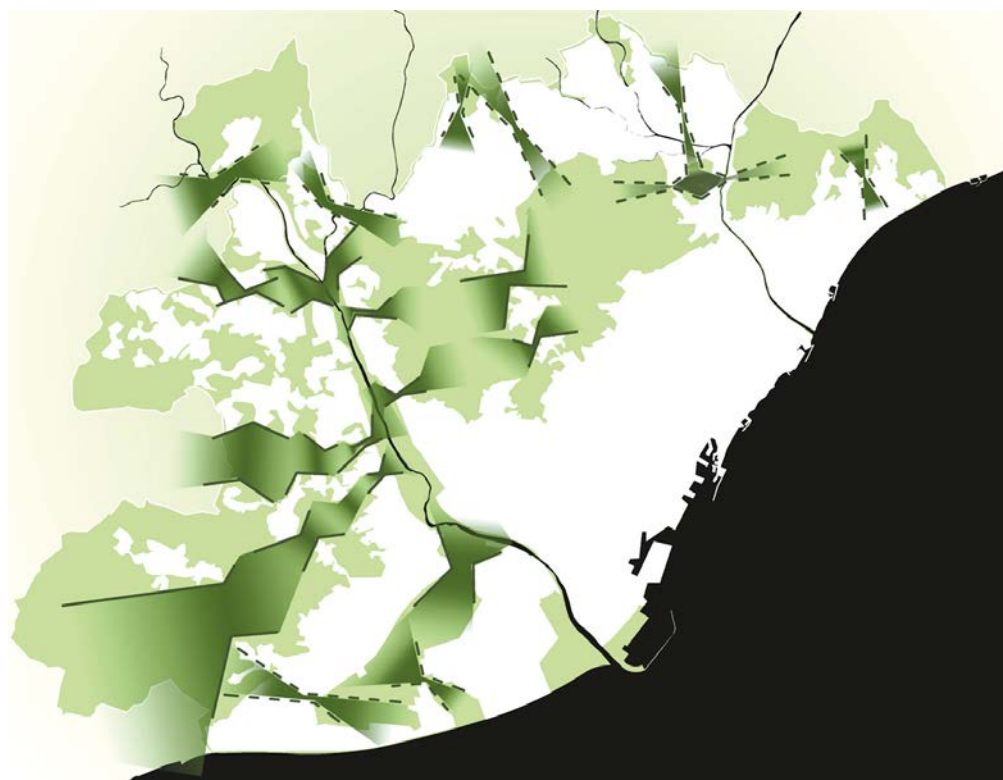
The professionals involved in urban planning fully agree that regional planning must take into account the major transport and mobility infrastructure. The Urbanistic Plan now has a new opportunity to do so.

— INTEGRAL REGIONAL MANAGEMENT

Considering non-building land as part of the overall metropolitan system rather than as a separate or residual issue is another important area of opportunity. The traditional concept of planning, including the negative term “non-building land”, has left important aspects elements of the metropolitan region of Barcelona in a state of semi-neglect. The water network suffers from local problems remedied by specific changes and plans, often in extre-

- 1 Conectores verdes y paisajísticos en el ámbito metropolitano: alcance territorial y puntos de estrangulamiento.
- 2 Fragmento de la red hidrográfica metropolitana: ríos, afluentes, rieras, torrentes y escorrentías.
- 3 Fragmento de la red de caminos rurales en el suelo no urbanizable.
- 4 Edificaciones en suelo no urbanizable. Incluye desde el importante patrimonio de masías y casas rurales hasta las edificaciones abandonadas, inapropiadas o ilegales.

- 1 Green and landscape connectors in the metropolitan area: regional scope and choke points.
- 2 Partial view of the metropolitan water network: rivers, tributaries, streams and torrents.
- 3 Partial view of the network of rural roads on non-building land.
- 4 Buildings on non-building land, ranging from the important heritage of farmhouses and cottages to abandoned, inappropriate or illegal buildings.

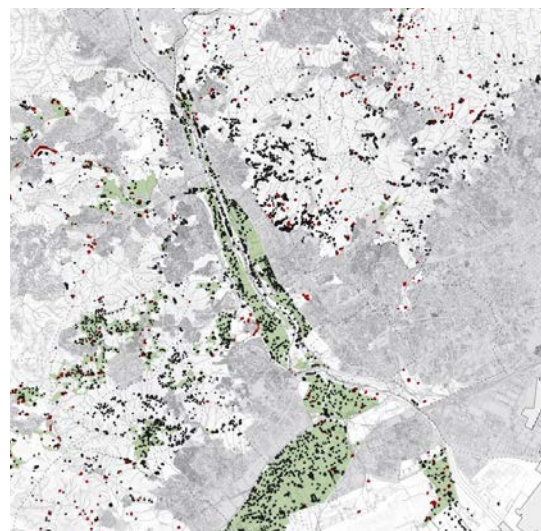
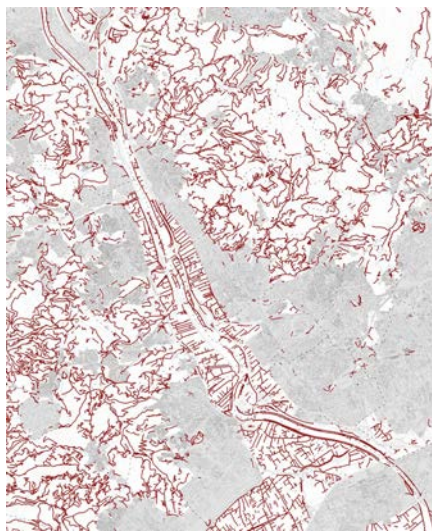
Es evidente el sobredimensionamiento de algunos nudos viarios y la existencia de barreras físicas que rompen los itinerarios históricos que se corresponden con las determinaciones del territorio físico. Esta discusión, magníficamente ilustrada para el caso de la ciudad de Barcelona en la reciente publicación Barcelona-Enllaços, de Josep Parcerisa y Carles Crosas⁵, se puede hacer extensible al conjunto del área metropolitana. También está claro que falta una verdadera red de vías metropolitanas de distribución y soporte a las actividades. Finalmente, la falta de intermodalidad, o de resiliencia, en las redes de transporte público (correspondencia entre modos de transporte, park-and-ride, etc.) dificulta la eficiencia de la movilidad territorial en sus diferentes formas.

mis. The planning and management of agricultural and forest land is only addressed through ad hoc organizations for certain areas, such as Collserola Park and the Llobregat Agricultural Park. The extensive network of country roads receives little or no recognition in the current plans. Finally, the situation of rural buildings is convoluted, including the important heritage of farmhouses and cottages and the complicated situation of abandoned, inappropriate or illegal buildings. Defining the green connectors and landscape connectors of the Metropolitan Spatial Plan is another major challenge.

As has been stated elsewhere, the methodology derived from the “protection” of non-building land, which ends up establishing a system of degrees of

— GESTIÓ INTEGRAL DEL TERRITORI

La consideració de l'anomenat sòl no urbanitzable com a part del sistema metropolità global –i no com a tema separat o residual– és un altre important àmbit d'oportunitat. La concepció tradicional del planejament –des de la mateixa denominació en negatiu– ha deixat mig oblidats, en el territori metropolità de Barcelona, aspectes tan importants com la xarxa hidrogràfica (amb problemàtiques locals salvades mitjançant modificacions puntuals o plans específics, sovint *in extremis*), la planificació i gestió dels sòls agrícoles i forestals (només abordada a través d'organismes ad hoc per a determinats territoris, com és el cas del Parc de Collserola o del Parc Agrari del Llobregat), la important xarxa de camins rurals (poc o gens reconeguda pels plans vigents) o l'enrevessada situació de les construccions rurals (des de l'important patrimoni de masies i cases rurals fins a la complicada casuística de les edificacions abandonades, inapropiades o il·legals). Dins d'aquest mateix capítol, la concreció dels connectors verds i paisatgístics del pla territorial metropolità és un repte de primer ordre.

- 1 Connectors verds i paisatgístics en l'àmbit metropolità: abast territorial i punts d'estrangulament.
- 2 Fragment de la xarxa hidrogràfica metropolitana: rius, afluent, rieres, torrents i escorrenties.
- 3 Fragment de la xarxa de camins rurals en el sòl no urbanitzable.
- 4 Edificacions en sòl no urbanitzable. Inclou des de l'important patrimoni de masies i cases rurals fins a les edificacions abandonades, inapropiades o il·legals.

Tal com ja he apuntat en altres ocasions, la metodologia derivada de la “protecció” del sòl no urbanitzable, que acaba establint un sistema de graus, de menor a major protecció segons els àmbits, sembla insuficient. Alternativament, la definició dels temes a gestionar –segons les seves característiques i funcions: espais litorals, espais fluvials, espais agrícoles, espais connectors, espais forestals, espais urbanitzats, aiguamolls, paisatges, etc.– permetria una major adequació de les mesures a establir i, sobretot, faria més fàcil i entenedora la gestió a endegar.

Una demanda muy compartida por los profesionales implicados en el urbanismo es la necesidad de que el planeamiento territorial no opere de forma independiente con respecto a las grandes infraestructuras de transporte y movilidad. El plan director tiene ahora una nueva oportunidad en este sentido.

— GESTIÓN INTEGRAL DEL TERRITORIO

La consideración del llamado suelo no urbanizable como parte del sistema metropolitano global –y no como tema separado o residual– es otro importante ámbito de oportunidad. La concepción tradicional del planeamiento –desde la misma denominación en negativo– ha dejado medio olvidados, en el territorio metropolitano de Barcelona, aspectos tan importantes como la red hidrográfica (con problemáticas locales salvadas mediante modificaciones puntuales o planes específicos, a menudo in extremis), la planificación y gestión de los suelos agrícolas y forestales (sólo abordada a través de organismos ad hoc para determinados territorios, como es el caso del Parque de Collserola o del Parque Agrario del Llobregat), la importante red de caminos rurales (poco o nada reconocida por los planes vigentes) o la enrevesada situación de las construcciones rurales (desde el importante patrimonio de masías y casas rurales hasta la complicada casuística de las edificaciones abandonadas, inapropiadas o ilegales). Dentro de este mismo capítulo, la concreción de los conectores verdes y paisajísticos del plan territorial es un reto de primer orden.

Tal como ya he apuntado en otras ocasiones, la metodología derivada de la "protección" del suelo no urbanizable, que acaba estableciendo un sistema de grados, de menor a mayor protección según los ámbitos, parece insuficiente. Alternativamente, la definición de los temas a gestionar –según sus características y funciones: espacios litorales, espacios fluviales, espacios agrícolas, espacios conectores, espacios forestales, espacios urbanizados, terrenos pantanosos, paisajes, etc.– permitiría una mayor adecuación de las medidas que hubiera que establecer y, sobre todo, haría más fácil y comprensible la gestión que se tuviera que emprender.

— PROYECTO DE LOS BORDES

Para terminar, he dejado para el final el tema de los bordes urbanos por su carácter transversal –todos lo son, pero éste es quizá el más visible–, es decir, el tema de los espacios o franjas de contacto entre los suelos urbanos ocupados o edificados y los suelos no urbanizados –o no urbanizables–, en los que se manifiestan con fuerza muchas de las dificultades y contradicciones del planeamiento urbanístico. Constituyen unos ámbitos normalmente indecisos y sometidos a presión que hay que considerar desde una perspectiva global metropolitana, teniendo en cuenta su importancia, tanto en términos cualitativos como cuantitativos. El exhaustivo trabajo de reconocimiento de los bordes urbanos elaborado como parte del programa de estudios previos para el planeamiento director metropolitano⁶ permite constatar su relevancia y discutir formas alternativas de tratamiento.

NOTES

1 Amador Ferrer, Víctor Ferrer, Àngel Marc Miquel and Xavier Martín: *Inventari d'oportunitats i debilitats urbanístiques rellevants dels municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. 5 volumenes. Àrea Metropolitana de Barcelona. Barcelona, January 2014. Unpublished.

protection according to the areas, seems insufficient. Alternatively, the measures and the management will be easier to understand and carry out if the issues are defined according to their characteristics and functions: coastal areas, river areas, agricultural areas, connecting areas, forest areas, urbanized areas, wetlands, landscapes, etc.

— THE EDGES

I have left until the end the issue of urban edges because of their cross-cutting features (all spaces have such features, but edges more than others). Urban edges are spaces or strips of contact between occupied or built urban land and undeveloped or non-building land where many of the problems and contradictions of urban planning come to the forefront. These areas are normally indeterminate and under pressure. They must be considered from an overall metropolitan perspective, taking into account their importance in both qualitative and quantitative terms. The exhaustive work of recognition of urban edges drawn up as part of the preliminary studies for the metropolitan master plan⁶ shows their importance and opens the discussion of alternative forms of treatment.

NOTAS

1 Amador Ferrer, Víctor Ferrer, Àngel Marc Miquel and Xavier Martín: *Inventari d'oportunitats i debilitats urbanístiques rellevants dels municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. 5 volumenes. Àrea Metropolitana de Barcelona. Barcelona, enero de 2014. Trabajo inédito.

2 Ramon Folch: "Matrius, escales i territori". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona, 2013.

3 Miquel Morell: "L'herència de la bombolla i els canvis en el mercat immobiliari". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 3*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 03. Barcelona 2014.

4 Josep Parcerisa: "El PGM en perspectiva". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona 2013.

5 Josep Parcerisa y Carles Crosas (eds.): *Barcelona-Enllaços*. Laboratori d'Urbanisme de Barcelona. Barcelona, septiembre de 2013.

6 Trabajo coordinado técnicamente por Analisa Giocoli, arquitecta de la Direcció de Serveis Tècnics del Àrea Metropolitana de Barcelona, y elaborado por Helena Sanz, Alejandra Crespo y Ronda Quetglas: *Estudi de les vores urbanes*. Àrea Metropolitana de Barcelona. 5 volumenes. Barcelona, 2012. Trabajo inédito.

2 Ramon Folch: "Matrius, escales i territori". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona, 2013.

3 Miquel Morell: "L'herència de la bombolla i els canvis en el mercat immobiliari". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 3*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 03. Barcelona, 2014.

4 Josep Parcerisa: "El PGM en perspectiva". *Cap a la redacció del Pla Director Urbanístic Metropolità: Workshop 1*. Àrea Metropolitana de Barcelona. Quaderns PDU Metropolità, 01. Barcelona, 2013.

5 Josep Parcerisa and Carles Crosas (eds.): *Barcelona - Enllaços*. Laboratori d'Urbanisme de Barcelona. Barcelona, September 2013.

6 A study under the technical coordination of Analisa Giocoli, an architect working in the Technical Service Office of the Barcelona Metropolitan Region, drawn up by Helena Sanz, Alejandra Crespo and Ronda Quetglas: *Estudi de les vores urbanes*. Àrea Metropolitana de Barcelona. 5 volumenes. Barcelona, 2012. Unpublished.

1 Bordes urbanos: ejemplo de los accesos norte en Molins de Rei, con el polígono industrial sur, o de Les Argiles (El Papiol), al fondo.

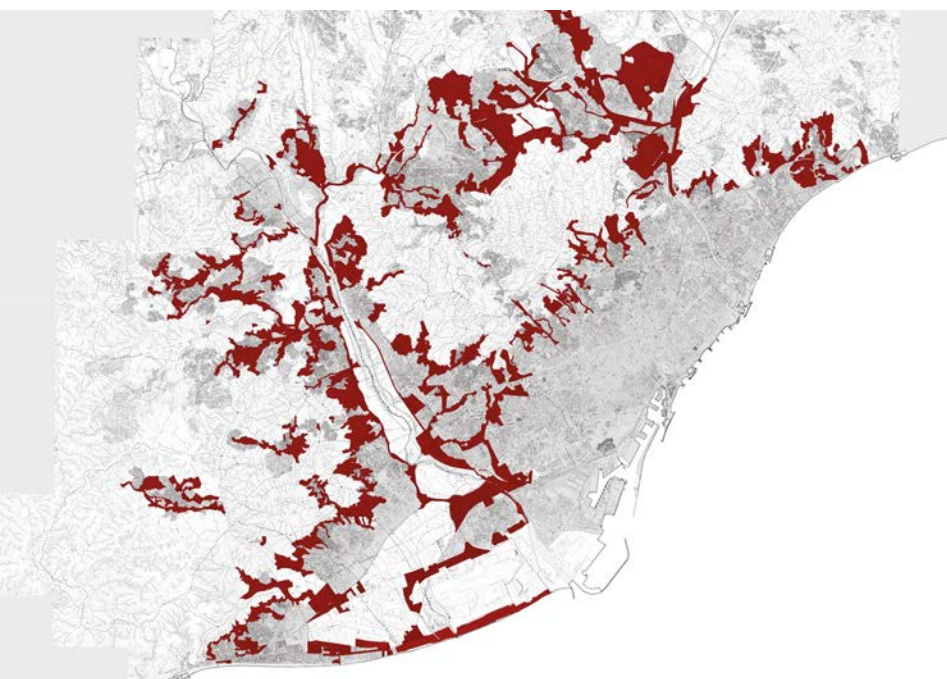
2 En los bordes urbanos, espacios de contacto entre los suelos urbanos ocupados o edificados, y los suelos no urbanizados –o no urbanizables–, se manifiestan con fuerza muchas de las dificultades y contradicciones del planeamiento urbanístico.

1 Urban edges: an example of the north accesses to Molins de Rei, with the south industrial estate, also known as Les Argiles (El Papiol), in the background.

2 At the urban edges, places of contact between occupied or built urban land and unbuilt or non-building land highlight many of the difficulties and contradictions of urban planning.

— PROJECTE DE LES VORES

Per acabar, he deixat per al final el tema de les vores urbanes pel seu caràcter transversal –tots ho són, però aquest és potser el més visible–, és a dir, el tema dels espais o franges de contacte entre els sòls urbans ocupats o edificats i els sòls no urbanitzats –o no urbanitzables–, on es manifesten amb força moltes de les dificultats i contradiccions del planejament urbanístic. Constitueixen uns àmbits normalment indecisos i sotmesos a pressió que cal considerar des d'una perspectiva global metropolitana, tenint en compte la seva importància, tant en termes qualitatius com quantitius. L'exhaustiu treball de reconeixement de les vores urbanes elaborat com a part del programa d'estudis previs per al planejament director metropolità⁶, permet constatar la seva rellevància i discutir formes alternatives de tractament.

- 1 Vores urbanes: exemple dels accessos nord a Molins de Rei, amb el polígon industrial sud, o de les Argiles (el Papiol), al fons.
- 2 A les vores urbanes, espais de contacte entre els sòls urbans ocupats o edificats, i els sòls no urbanitzats –o no urbanitzables–, es manifesten amb força moltes de les dificultats i contradiccions del planejament urbanístic.

⁶ Treball coordinat tècnicament per Analisa Giocoli, arquitecta de la Direcció de Serveis Tècnics de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, i elaborat per Helena Sanz, Alejandra Crespo i Ronda Quetglas: *Estudi de les vores urbanes*. Àrea Metropolitana de Barcelona. 5 volums. Barcelona, 2012. Treball inèdit.

WORKSHOP-3

En el marco del tercer workshop, y siguiendo con las dinámicas de participación en el proceso de debates en torno al Plan Director Urbanístico Metropolitano, se establecieron cuatro grupos de trabajo que reflexionaron y debatieron sobre las temáticas tratadas. Los contenidos han sido:

- *Evolución de las dinámicas sociales y nuevas formas familiares*
- *Desigualdades sociales, problemáticas urbanas*
- *Dinámicas recientes en el suelo industrial y productivo*
- *Espacios de oportunidad en la metrópoli*

A continuación, recogemos una síntesis de la opinión de los asistentes en cuatro apartados sucesivos, ordenados a partir de las dos preguntas que discutió cada grupo. La primera se refiere a los retos que plantea la naturaleza de cada uno de los bloques en sí y la segunda trata sobre cómo desde los elementos asociados a cada una de las temáticas planteadas se puede interactuar específicamente con el propio despliegue del Plan Director.

Respecto a la propia marcha de los grupos, hay que destacar que funcionaron con un alto nivel de aportaciones y participación, tal como se recoge en las imágenes que ilustran el Quadern. Se generaron unos debates ricos e intensos que, tal como aquí se presenta, alertaban de manera general acerca de la necesidad de pensar la realidad de la planificación urbanística a la luz de los retos y oportunidades que hoy en día se presentan de modo más acuciante en nuestro entorno metropolitano.

Aprovechando este elemento que acabamos de subrayar, no quisiéramos perder la oportunidad de señalar tres ideas destacadas, que pueden operar como síntesis de la propia producción de los grupos.

La primera, más sintética, hace referencia a los temas relacionados con la inclusión social, y subraya la necesidad de aprovechar el planeamiento para incidir en la regeneración del territorio. En este sentido, el planeamiento debe tener en cuenta los retos de integración social, el trabajo para reducir las desigualdades existentes, la aportación de elementos para la mejora de la percepción de seguridad, la necesidad de ofrecer espacios públicos de calidad que refuercen la convivencia y la búsqueda de actuaciones que permitan abordar los problemas de vivienda a todos los niveles, en un contexto de cambio demográfico y de nuevos modelos de conformación familiar. En síntesis, hay que trabajar por la idea de ciudad inclusiva con el fin de evitar polarizaciones no deseadas.

In the third workshop, continuing with the dynamics of participation in the debates on the Metropolitan Urbanistic Plan, four working groups were established to discuss the topics. The contents were the following:

- Changes in social dynamics and new family forms
- Social inequality, urban issues
- Recent dynamics in industrial and productive land
- Spaces for opportunity in the metropolis

Below we summarize the views of the participants in four sections based on the two questions discussed by each group. The first question refers to the challenges posed by the nature of each subject area in itself and the second to how the elements associated with each subject area can interact specifically with the implementation of the Master Plan.

The level of participation in the groups was high, as shown in the images that illustrate the *Quadern*. The debates were rich and intense and, as can be seen below, they generally mentioned the need to consider urban planning in the context of the major challenges and opportunities currently facing our metropolitan environment.

The groups' response to the questions posed can be summarized by three clear ideas:

The first idea is synthetic and refers to social inclusion, stressing the need to use planning to regenerate the region. The planning should take into account the challenges of social integration, the fight to reduce inequality, the provision of elements to improve the perception of security, and the need to provide quality public spaces that strengthen coexistence. It should seek to address housing problems at all levels in the context of demographic change and new family models. In summary, it should work towards the idea of an inclusive city that avoids polarization.

The second idea is more related to economic development and creating opportunities for growth and prosperity. It refers to the need to integrate industrial processes, the dynamics of agglomeration, areas of transformation (enhancing mixed uses and activities) and the identification of economic activities and sectors with potential for specialization of the BMA, improving the accessibility, connectivity and intermodality of the areas of economic activity. However, the success of these policies depends on greater flexibility in urban planning and construction, through regulatory models that clarify the uses in industrial estates, more flexible regulations, and the streamlining of all processes and procedures.

En el marc del tercer *workshop*, continuant amb les dinàmiques de participació en el procés de debats entorn del Pla Director Urbanístic Metropolità, es van establir quatre grups de treball que van reflexionar i debatre sobre les temàtiques tractades. Els continguts han estat:

- Evolució de les dinàmiques socials i noves formes familiars
- Desigualtats socials, problemàtiques urbanes
- Dinàmiques recents en el sòl industrial i productiu
- Espais d'oportunitat a la metròpolis

Tot seguit recollim una síntesi de l'opinió dels assistents en quatre apartats successius, ordenats a partir de les dues preguntes que va discutir cada grup. La primera fa referència als reptes que planteja la naturalesa de cadascun dels blocs en si i la segona tracta sobre com des dels elements associats a cadascuna de les temàtiques plantejades es pot interactuar específicament amb el mateix desplegament del Pla Director.

Respecte a la marxa dels grups, hem de destacar que van funcionar amb un alt nivell d'aportacions i participació, com es recull en les imatges que il·lustren el *Quadern*. Es van generar uns debats rics i intensos que, tal com aquí es presenta, alertaven de manera general de la necessitat de pensar la realitat de la planificació urbanística en vista dels reptes i oportunitats que avui en dia es presenten en el nostre entorn metropolità de manera més punyent.

Aprofitant aquest element que acabem de subratllar, no voldríem perdre l'oportunitat d'assenyalar tres idees destacades, que poden operar com a síntesi de la producció dels grups.

La primera, més sintètica, fa referència als temes relacionats amb la inclusió social i subratlla la necessitat d'aprofitar el planejament per incidir en la regeneració del territori. En aquest sentit, el planejament ha de tenir en compte els reptes d'integració social, el treball per minvar les desigualtats existents, l'aportació d'elements per a la millora de la percepció de seguretat, la necessitat d'oferir espais públics de qualitat que reforcin la convivència i la recerca d'actuacions que permetin abordar els problemes d'habitatge a tots els nivells, en un context de canvi demogràfic i de nous models de conformació familiar. En síntesi, cal treballar per la idea de ciutat inclusiva per tal d'evitar polaritzacions no desitjades.

La segona gran idea, més relacionada amb el desenvolupament econòmic i la generació d'oportunitats

La segunda gran idea, más relacionada con el desarrollo económico y la generación de oportunidades de crecimiento y prosperidad, se refiere a la necesidad de integración de los procesos industriales, las dinámicas de aglomeración, los espacios de transformación (potenciando mixtura de usos y actividades) y la identificación de actividades económicas y sectores con potencialidades para la especialización del AMB, mejorando la accesibilidad, la conectividad y la intermodalidad de los espacios de actividad económica. No obstante, para que estas políticas prosperen habría que permitir más flexibilidad en la ordenación urbanística y el proceso de edificación, mediante modelos de regulación que clarifiquen los usos en los polígonos de actividad, eliminando rigideces normativas y paramétricas y agilizando todos los procesos y procedimientos.

Precisamente, en la línea de esta segunda idea, hay que trabajar en un instrumento de planeamiento que se adecue en contenidos y procedimientos a las necesidades presentes y futuras de la planificación urbanística, capaz de responder a los retos más significativos manteniendo los principios necesarios de un modelo eficaz, eficiente, transparente y participativo.

A continuación presentamos las ideas principales de los cuatro grupos de trabajo que ilustran fehacientemente el estado actual del debate sobre estas problemáticas en el contexto del planeamiento actual.

Héctor Santcovsky

Following the thread of this second idea, we should work on a planning instrument that is suited in content and procedures to the current and future needs of urban planning and capable of responding to the most significant challenges whilst maintaining the necessary principles of an effective, efficient, transparent and participatory model. Below we present the main principles of the four working groups, which provide a faithful representation of the current state of the debate on these problems in the context of planning.

Héctor Santcovsky

MESA 1
EVOLUCIÓN DE LAS DINÁMICAS SOCIALES
Y NUEVAS FORMAS FAMILIARES

DESAFÍOS

- Disponer de una normativa flexible en cuanto a usos y calificaciones, capaz de adaptarse a las necesidades de las generaciones futuras y reaccionar ágilmente ante una futura pirámide poblacional y un contexto por ahora imprevisibles.
- Avanzar hacia un sistema de equipamientos accesibles y bien conectados con la red de transporte público, especialmente de apoyo a los hogares, que ponga en valor la plurifuncionalidad del espacio y el uso intergeneracional y que facilite la conciliación de horarios laborales y actividades cotidianas.

TABLE 1
CHANGES IN SOCIAL DYNAMICS
AND NEW FAMILY FORMS

CHALLENGES

- To have regulations that are flexible as regards uses and qualifications and that can adapt to the needs of future generations and react quickly to a future population pyramid and a context that for the time being cannot be foreseen.
- To make progress towards a system of accessible facilities well connected with the public transport network, especially for support to homes, highlighting the multifunctional nature of the space and intergenerational use and helping to reconcile working hours with everyday activities.

de creixement i prosperitat, fa referència a la necessitat d'integració dels processos industrials, les dinàmiques d'aglomeració, els espais de transformació (potenciant mixtura d'usos i activitats) i la identificació d'activitats econòmiques i sectors amb potencialitats per a l'especialització de l'AMB, millorant l'accessibilitat, la connectivitat i la intermodalitat dels espais d'activitat econòmica. No obstant això, perquè aquestes polítiques prosperin, caldria permetre més flexibilitat en l'ordenació urbanística i el procés d'edificació, mitjançant models de regulació que clarifiquin els usos en els polígons d'activitat, eliminant rigideses normatives i paramètriques i agilitzant tots els processos i procediments.

Justament, seguint la part més fina d'aquesta segona idea, cal treballar en un instrument de planejament que s'adeqüi en continguts i procediments a les necessitats presents i futures de la planificació urbanística, capaç de respondre als reptes més significatius mantenint els principis necessaris d'un model eficaç, eficient, transparent i participatiu.

A continuació presentem les idees principals dels quatre grups de treball que il·lustren fefaentment l'estat actual del debat sobre aquestes problemàtiques en el context del planejament actual.

Héctor Santcovsky

TAULA 1 EVOLUCIÓ DE LES DINÀMIQUES SOCIALS I NOVES FORMES FAMILIARS

REPTES

— Disposar d'una normativa flexible quant a usos i qualificacions, capaç d'adaptar-se a les necessitats de les generacions futures i reaccionar àgilment davant d'una futura piràmide poblacional i un context, ara com ara imprevisibles.

— Avançar cap a un sistema d'equipaments accessibles i ben connectats amb la xarxa de transport públic, especialment de suport a les llars, que posi en valor la plurifuncionalitat de l'espai i l'ús intergeneracional i que

— *Modificar la gobernabilidad y la gestión del espacio público, fomentando la participación de la ciudadanía local en la creación y reformulación de la ciudad, buscando soluciones desde la experiencia cotidiana y concibiendo el espacio público como espacio de socialización y de intercambio generacional.*

— *Construir ciudades inclusivas, que garanticen la cohesión social y la igualdad de oportunidades, a través de la rehabilitación de viviendas para hacer frente a problemáticas sociales, y el favorecimiento de la existencia de barrios con mixtura de rentas para evitar polarizaciones.*

— *Pensar el territorio según las nuevas necesidades sociales fruto de una población envejecida con pocos recursos, que en el futuro experimentará un reemplazo generacional, y de la llegada de población extranjera.*

— *Avalar y cubrir nuevas formas de acceso a la vivienda que promuevan una mayor diversificación en los regímenes de alquiler y tenencia, más vivienda dotacional, y nuevas tipologías de vivienda temporal.*

CÓMO DEBE ABORDARLO EL PDU

— *Elaborando un diagnóstico profundo de lo que existe hoy en el área metropolitana antes de clasificar nuevos ámbitos de suelo urbanizable y de desarrollar más planes parciales.*

— *Redactando una normativa que sea flexible pero no desreguladora: una norma que establezca los objetivos estratégicos globales pero que ofrezca adaptabilidad a los parámetros de planeamiento urbanístico y flexibilidad en los procesos.*

— *Generando espacios colectivos en los edificios residenciales, los equipamientos y el espacio público, según la demanda de la población local.*

— *Determinando los parámetros urbanísticos de los equipamientos locales, facilitando la adaptabilidad y a través de la participación de la ciudadanía.*

— *Permitiendo nuevas tipologías residenciales en las calificaciones de baja densidad pero manteniendo los parámetros urbanísticos característicos de esta tipología (densidad, altura, etc.).*

— *Poniendo las necesidades de un ámbito territorial por encima de las restricciones operativas de los límites administrativos, utilizando los instrumentos que permiten operar de forma plurimunicipal.*

— *Haciendo del instrumento del PDU un plan colectivo, capaz de adaptarse a situaciones cambiantes, y basado en las microactuaciones y en la gestión de éstas.*

— *Promoviendo barrios mixtos en cuanto al régimen de alquiler y tenencia y evitando la aparición de entidades socialmente segregadas del resto de la ciudad.*

— *Estableciendo nuevas políticas de vivienda que tengan en cuenta el acceso a la vivienda y las formas de habitar actuales.*

— To modify the governance and management of public space, encouraging participation by the local community in the creation and reformulation of the city, looking for solutions through everyday experience and conceiving the public space as a place for socialisation and generational interchange.

— To build inclusive cities that guarantee social cohesion and equality of opportunities through the renovation of housing in response to social issues and by favouring the existence of mixed-income neighbourhoods to avoid polarisation.

— To fit regional planning to the new social needs arising from an ageing population with few resources, which in future will undergo generational replacement, and from the arrival of a foreign population.

— To ensure and provide for new ways of accessing housing that make for greater diversification in forms of renting and ownership, more public housing and new types of temporary accommodation.

HOW THE PDU SHOULD APPROACH IT

— By making an in-depth analysis of what there is today in the metropolitan area before classifying new areas of developable land or drawing up more 'partial plans'.

— By drafting regulations that are flexible but not deregulating: rules that establish the global strategic objectives but that offer adaptability in urban planning parameters and flexibility in procedures.

— By generating communal spaces in residential buildings, facilities and the public space, according to the demands of the local population.

— By deciding the planning parameters of local facilities, facilitating adaptability and through citizen participation.

— By allowing new types of housing in areas classed as low-density while maintaining the urban parameters that characterise these areas in terms of density, height, etc.

— By putting regional needs above the operative restrictions of administrative limits, using instruments that allow pluri-municipal operations.

— By making the instrument of the Metropolitan Urbanistic Plan (PDU) a collective plan capable of adapting to changing circumstances and based on micro-actions and on their management.

— By promoting mixed neighbourhoods as regards forms of renting and ownership and avoiding the appearance of bodies that are socially segregated from the rest of the city.

— By establishing new housing policies that take into account access to housing and current forms of accommodation.

faciliti la conciliació d'horaris laborals i activitats quotidianes.

— Modificar la governança i la gestió de l'espai públic, fomentant la participació de la ciutadania local en la creació i reformulació de la ciutat, buscant solucions des de l'experiència quotidiana i concebant l'espai públic com a espai de socialització i d'intercanvi generacional.

— Construir ciutats inclusives, que garanteixin la cohesió social i la igualtat d'oportunitats, a través de la rehabilitació d'habitatges per fer front a problemàtiques socials, i l'afavoriment de l'existència de barris amb mixtura de rendes per evitar polaritzacions.

— Pensar el territori segons les noves necessitats socials fruit d'una població envellida amb pocs recursos, que en el futur experimentarà un reemplaçament generacional, i de l'arribada de població estrangera.

— Avalar i cobrir noves formes d'accés a l'habitatge que promoguin més diversificació en els règims de lloguer i tinença, més habitatge dotacional, i noves tipologies d'habitatge temporal.

COM HO HA D'ABORDAR EL PDU

— Elaborant un diagnòstic profund del que existeix avui a l'àrea metropolitana abans de classificar nous àmbits de sòl urbanitzable i de desenvolupar més plans parcials.

— Redactant una normativa que sigui flexible però no desreguladora: una norma que estableixi els objectius estratègics globals però que ofereixi adaptabilitat als paràmetres de planejament urbanístic i flexibilitat en els processos.

— Generant espais col·lectius als edificis residencials, als equipaments i a l'espai públic, segons la demanda de la població local.

— Determinant els paràmetres urbanístics dels equipaments locals, facilitant l'adaptabilitat i a través de la participació de la ciutadania.

— Permetent noves tipologies residencials a les qualificacions de baixa densitat però mantenint els paràmetres urbanístics característics d'aquesta tipologia (densitat, alçada, etc.).

— Posant per sobre les necessitats d'un àmbit territorial a les restriccions operatives dels límits administratius, utilitzant els instruments que permeten operar de forma plurimunicipal.

— Fent de l'instrument del PDU un pla col·lectiu, capaç d'adaptar-se a situacions canviants, i basat en les microactuacions i en la gestió d'aquestes.

— Promovent barris mixtos quant al règim de lloguer i tinença i evitant l'aparició d'entitats socialment segregades de la resta de la ciutat.

— Establint noves polítiques d'habitatge que tinguin en compte l'accés a l'habitatge i les formes d'habitar actuals.

MESA 2

DESIGUALDADES SOCIALES, PROBLEMÁTICAS URBANAS

DESAFÍOS

- *Regenerar los territorios y barrios para favorecer la integración social, reducir los índices de desigualdad existentes y mejorar la percepción de seguridad y convivencia, mediante espacios públicos que refuercen la vida en la calle, vivienda variada y elementos de carácter social y de actividad que ayuden a crear estructura ocupacional.*
- *Mejorar la accesibilidad al transporte público y reforzar la conexión entre barrios, y potenciar las comunicaciones para la distribución de mercancías.*
- *Promover nuevas herramientas más flexibles y adaptar normativas, para hacer frente y poder adaptarse a las problemáticas cambiantes de las realidades sociales y productivas que planteará el futuro.*
- *Hacer frente a la especulación del suelo y la vivienda, con mecanismos de control de precio, revisando las formas de financiación y promoviendo viviendas asequibles.*
- *Fomentar la mixticidad de las actividades en el territorio (trabajo-o-cio-vivienda).*

CÓMO DEBE ABORDARLO EL PDU

- *Incorporando procesos de participación ciudadana que recojan las voces de todos los agentes implicados en el territorio.*
- *Detectando áreas sociales sensibles de especial atención, sobre la base de estudios previos potentes.*
- *Inciendiando en modificaciones legislativas desde el PDU, siendo imaginativos en las normativas, con estándares flexibilizados y mecanismos de adaptación sin caer en el urbanismo exprés.*
- *Vertebrando todo el territorio como una unidad y desde la globalidad (social, ambiental, económica, de infraestructuras,...), para evitar la desigualdad social, en particular con un marco estructural (vialidad, equipamientos, espacios libres) que integre los barrios vulnerables.*
- *Estableciendo un esquema de accesibilidad que potencie la movilidad en transporte público colectivo, sobre todo en áreas vulnerables.*
- *Priorizando, desde la visión metropolitana, actuaciones e inversiones en barrios con deficiencias y territorios vulnerables, con participación pública en la financiación.*
- *Promoviendo y dispersando la vivienda social, y en particular transformando la vivienda pública existente en vivienda de alquiler asequible.*

TABLE 2

SOCIAL INEQUALITIES, URBAN ISSUES

CHALLENGES

- To regenerate areas and neighbourhoods in order to favour social integration, reduce existing levels of inequality and improve the perception of security and coexistence. By means of public spaces that reinforce the life of the street, varied housing and social and activity elements that help to create occupational structure.
- To improve access to public transport, reinforce connections between neighbourhoods and develop communications for goods distribution.
- To promote new, more flexible tools and adapt regulations to cope with and adapt to the changing issues of the social and productive realities the future will pose.
- To confront land and housing speculation with price-control mechanisms, reviewing forms of finance and promoting affordable housing.
- To promote a mixture of activities in the region (work-leisure-housing).

HOW THE PDU SHOULD APPROACH IT

- By incorporating new procedures for citizen participation that allow all regional stakeholders to make themselves heard.
- By detecting sensitive social areas for special attention on the basis of extensive prior studies.
- By acting on legislative modifications through the PDU, taking an imaginative approach to regulations, with flexible standards and mechanisms for adaptation, without getting drawn into fast-lane urbanism.
- By connecting the whole of the region as a single unit and with an all-round approach (society, environment, economics, infrastructures, etc.) to avoid social inequality, in particular with a structural framework (streets, facilities, free spaces) that will integrate vulnerable neighbourhoods.
- By establishing a pattern of accessibility that promotes mobility by collective public transport, especially in more vulnerable areas.
- By giving priority, from a metropolitan perspective, to actions and investments in deprived neighbourhoods and vulnerable regions, with public participation in funding.
- By promoting and extending social housing and, in particular, by turning existing public housing into affordable rental accommodation.

TAULA 2

DESIGUALTATS SOCIALS, PROBLEMÀTIQUES URBANES

REPTES

- Regenerar els territoris i barris per afavorir la integració social, reduir els índexs de desigualtat existents i millorar la percepció de seguretat i convivència, mitjançant espais públics que reforcin la vida al carrer, habitatge variat i elements de caràcter social i d'activitat que ajudin a fer estructura ocupacional.
- Millorar l'accessibilitat al transport públic i reforçar la connexió entre barris, i potenciar les comunicacions per a la distribució de mercaderies
- Promoure noves eines més flexibles i adaptar normatives, per fer front i poder adaptar-se a les problemàtiques canviants de les realitats socials i productives que plantejarà el futur.
- Fer front a l'especulació del sòl i l'habitatge, amb mecanismes de control de preu, revisant les formes de finançament i promovent habitatges assequibles
- Fomentar la mixticitat de les activitats en el territori (feina-oci-habitatge).

COM HO HA D'ABORDAR EL PDU

- Incorporant processos de participació ciutadana que recullin les veus de tots els agents implicats en el territori.
- Detectant àrees socials sensibles d'especial atenció, sobre la base d'estudis previs potents.
- Incidint en modificacions legislatives des del PDU, sent imaginatius en les normatives, amb estàndards flexibilitzats i mecanismes d'adaptació sense caure en l'urbanisme exprés.
- Vertebrant tot el territori com una unitat i des de la globalitat (social, ambiental, econòmica, d'infraestructures,...), per evitar la desigualtat social, en particular amb un marc estructural (vialitat, equipaments, espais lliures) que integri els barris vulnerables
- Establint un esquema d'accessibilitat que potenciï la mobilitat en transport públic col·lectiu, sobretot en àrees vulnerables
- Prioritzant, des de la visió metropolitana, actuacions i inversions en barris amb deficiències i territoris vulnerables, amb participació pública en el finançament.
- Promovent i dispersant l'habitatge social, i en particular transformant l'habitatge públic existent en habitatge de lloguer assequible.

MESA 3

DINÁMICAS RECIENTES EN EL SUELO INDUSTRIAL Y PRODUCTIVO

DESAFÍOS

- *Integrar en la planificación las necesidades de los procesos industriales, las dinámicas recientes como los distritos industriales (Italia), los espacios de transformación con mezcla de usos y actividades, la identificación de actividades económicas y sectores con potencialidades para la especialización de la AMB, etc.*
- *Favorecer una "adaptabilidad ágil" en respuesta a las demandas de los sectores de actividad, mediante requisitos mínimos para los espacios de producción del futuro y criterios para desplegar distritos industriales.*
- *Permitir mayor flexibilidad en la ordenación y edificación, mediante modelos de regulación urbanística que aclaren los usos en los polígonos de actividad, eliminando rigideces normativas y paramétricas y agilizando todos los procesos y procedimientos.*
- *Favorecer al máximo la transformación de los espacios ya existentes, especialmente de los polígonos industriales, para poder acoger nuevas actividades y mixtidad de usos, procurando la mejora y el mantenimiento de su urbanización.*
- *Prever mejoras en la accesibilidad, la conectividad y la intermodalidad, para mejorar la competitividad.*
- *Integrar más interdisciplinariedad en la planificación y la gestión de actividades: incorporar el tema medioambiental, transporte, energía, etc.*
- *Tener perspectiva supramunicipal en la planificación, gestión y búsqueda de sinergias entre actividades.*

CÓMO DEBE ABORDARLO EL PDU

- *Profundizando (con especialistas de la industria, la empresa y la economía, además de los profesionales del urbanismo y el medio ambiente) en el conocimiento que tenemos de la situación y las necesidades de la industria con visión de futuro, para realizar un diagnóstico tan real como sea posible de las implicaciones espaciales de las actividades económicas en el contexto internacional.*
- *Orientando los criterios generales, decidiendo calificaciones industriales, definiendo sectores homogéneos partiendo del actual patrimonio de suelo industrial y previendo un futuro con industria clásica, moderna y ámbito terciario, y respondiendo a las carencias de conectividad sostenible y calidad ambiental y urbana.*
- *Estableciendo mecanismos claros de flexibilidad o adaptabilidad en los diferentes niveles, con una normativa minimalista y ágil, y planteando requerimientos de programación y ejecución.*
- *Abordando tanto el análisis como el proyecto (Plan) por unidades territoriales funcionales, previendo elementos de gestión intermunicipal, plurimunicipal o concertados.*

TABLE 3

RECENT DYNAMICS IN INDUSTRIAL AND PRODUCTIVE LAND

CHALLENGES

- To integrate into planning the needs of industrial processes, recent dynamics such as industrial districts (Italy), transformation spaces with a mixture of uses and activities, identification of economic activities and sectors of the BMA with a potential for specialisation, etc.
- To favour 'streamlined adaptability' in reply to the demands of sectors of activity, with minimal requirements for the production spaces of the future and criteria for developing industrial sectors.
- To allow greater flexibility in planning and building by means of urban planning models that clarify uses in activity estates, removing rigidity in regulations and parameters and streamlining all processes and procedures.
- To favour the transformation of existing spaces, especially industrial estates, so that they can accommodate new activities and a mixture of uses, ensuring their urbanisation is improved and maintained.
- To foresee improvements in accessibility, connectivity and intermodality, in order to improve competitiveness.
- To introduce greater interdisciplinarity into the planning and management of activities: introducing the subject of the environment, transport, energy, etc.
- To take a supra-municipal perspective on the planning and management of activities and look for synergies between them.

HOW THE PDU SHOULD APPROACH IT

- By enlarging our knowledge (with specialists in industry, business and the economy, as well as urbanism and environmental professionals) of the situation and the needs of industry with a view to the future, to make as realistic as possible a diagnosis of the spatial implications of economic activities in the international context.
- By orienting general criteria, deciding on industrial qualifications, defining homogeneous sectors on the basis of the current heritage of industrial land and by foreseeing a future with classical and modern industry and a tertiary sector, and responding to the lack of sustainable connectivity and environmental and urban quality.
- By establishing clear mechanisms for flexibility or adaptability at different levels, with minimalist and streamlined regulations, and considering the requirements of planning and execution.
- By approaching both analysis and the Plan by functional regional units, foreseeing intermunicipal, pluri-municipal or joint management elements.

TAULA 3

DINÀMIQUES RECENTS EN EL SÒL INDUSTRIAL I PRODUCTIU

REPTES

- Integrar en la planificació les necessitats dels processos industrials, les dinàmiques recents com els districtes industrials (Itàlia), els espais de transformació amb mixtura d'usos i activitats, la identificació d'activitats econòmiques i sectors amb potencialitats per a l'especialització de l'AMB, etc.
- Afavorir una "adaptabilitat àgil" en resposta a les demandes dels sectors d'activitat, mitjançant requisits mínims per als espais de producció del futur i criteris per a desplegar districtes industrials.
- Permetre més flexibilitat en ordenació i edificació, mitjançant models de regulació urbanística que aclareixin els usos en els polígons d'activitat, eliminant rigideses normatives i paramètriques i agilitzant tots els processos i procediments.
- Afavorir al màxim la transformació dels espais ja existents, especialment dels polígons industrials, per poder acollir noves activitats i mixticitat d'usos, tot procurant la millora i el manteniment de la seva urbanització.
- Preveure millores en l'accessibilitat, la connectivitat i la intermodalitat, per millorar la competitivitat.
- Integrar més interdisciplinarietat en la planificació i la gestió d'activitats: incorporar el tema mediambiental, transport, energia, etc.
- Tenir perspectiva supramunicipal en la planificació, gestió i cerca de sinergies entre activitats.

COM HO HA D'ABORDAR EL PDU

- Aprofundint (amb especialistes de la indústria, l'empresa i l'economia, a més dels professionals de l'urbanisme i el medi ambient) en el coneixement que tenim de la situació i les necessitats de la indústria amb visió de futur, per fer una diagnosi tan real com sigui possible de les implicacions espacials de les activitats econòmiques en el context internacional.
- Orientant els criteris generals, decidint qualificacions industrials, definint sectors homogenis partint de l'actual patrimoni de sòl industrial i preveient un futur amb indústria clàssica, moderna i àmbit terciari, i responnent a les mancances de connectivitat sostenible i qualitat ambiental i urbana.
- Establint mecanismes clars de flexibilitat o adaptabilitat en els diferents nivells, amb una normativa minimalista i àgil, i plantejant requeriments de programació i execució.
- Abordant tant l'anàlisi com el projecte (Pla) per unitats territorials funcionals, preveient elements de gestió intermunicipal, plurimunicipal o concertats.

MESA 4

ESPACIOS DE OPORTUNIDAD EN LA METRÓPOLI

DESAFÍOS

- *Cohesionar el ámbito metropolitano, maximizando las actividades más productivas e incluyendo interescalaridad, interfuncionalidad y equilibrio social.*
- *Identificar ámbitos y proyectos clave de transformación a nivel de la AMB, aprovechando oportunidades del sistema de espacios abiertos, para proporcionar espacio para todas las actividades económicas y mejorar la conectividad.*
- *Planificar con ideas más macro y más fuertes, liberándose del "corsé" del "zoning" y procurando la flexibilidad de usos.*
- *Discriminar necesidades y marcar prioridades.*
- *Identificar sectores industriales y definir un modelo productivo, para impulsar la actividad económica.*
- *Mantener los estándares de urbanización en el contexto económico actual.*
- *Incorporar la inversión privada como motor de transformación imaginando fórmulas de colaboración público-privada en proyectos críticos.*
- *Favorecer la vivienda a precio asequible.*
- *Adecuar los espacios productivos a las necesidades.*
- *Mejorar los barrios más desfavorecidos.*
- *Incorporar nuevos instrumentos metodológicos (evaluación, participación, información, tempo de las tramitaciones, ...).*
- *Otras actuaciones, como desvincular propiedad y desarrollo, "filtrar" los espacios naturales desde los bordes dentro del suelo urbano, integrar la logística en el análisis de la planificación.*

CÓMO DEBE ABORDARLO EL PDU

- *Destacando los temas y propuestas de alcance metropolitano.*
- *Concretando la identificación de los espacios de oportunidad metropolitana para que puedan convertirse en polos de centralidad creando una red.*
- *Elaborando un documento de ámbito estratégico, con flexibilidad para poder gestionar.*
- *Integrando el transporte y la logística como eje vertebrador de la cohesión metropolitana.*
- *Con compensación fiscal a escala metropolitana del reparto de cargas y beneficios.*
- *Incorporando mecanismos de control del mercado de la vivienda (con debate).*
- *Incorporando mecanismos de regulación ambiental y nuevos instrumentos para abordar los ámbitos de transformación.*
- *Aportando soluciones a las limitaciones actuales para la transformación de zonas envejecidas o degradadas.*
- *Poniendo fecha de revisión / evaluación a ciertas determinaciones del PDU.*
- *Comunicando el PDU para reforzar su proyección.*

TABLE 4

SPACES FOR OPPORTUNITY IN THE METROPOLIS

CHALLENGES

- To draw the city together, maximising the more productive activities and including different scales, different functions and social equilibrium.
- To identify key areas and projects for transformation at the level of the BMA, taking advantage of the opportunities offered by the system of open spaces to provide room for all economic activities and improve connectivity.
- To plan with stronger and more macro ideas, throwing off the 'corset' of 'zoning' and ensuring flexible uses.
- To discriminate needs and set priorities.
- To identify industrial sectors and define a productive model to power economic activity.
- To maintain standards of urbanisation in the present economic context.
- To incorporate private investment as a motor for change, imagining formulas for public-private partnerships in critical projects.
- To support affordable housing.
- To adapt production spaces to needs.
- To improve the most deprived neighbourhoods.
- To incorporate new methodological instruments (evaluation, participation, information, the tempo of formalities, etc).
- Other measures, such as separating ownership and development, 'filtering' natural spaces from the edges on urban land, and integrating logistics into planning analysis.

HOW THE PDU SHOULD APPROACH IT

- By highlighting topics and proposals on a metropolitan scale.
- By defining the identification of spaces for metropolitan opportunity so that they can form a network of downtown areas.
- By drafting a document with a strategic outlook, with flexibility as an aid to management.
- By integrating transport and logistics as the backbone of metropolitan cohesion.
- With tax relief at a metropolitan scale, from the distribution of duties and benefits.
- By incorporating control mechanisms for the housing market (with debate).
- By incorporating mechanisms for environmental regulations and new instruments for dealing with areas in transformation.
- By contributing solutions for the current limitations of ageing or run-down areas.
- By setting a date for the revision/evaluation of certain decisions in the PDU
- By communicating the PDU to strengthen its outreach.

TAULA 4

ESPAIS D'OPORTUNITAT A LA METRÒPOLIS

REPTES

- Cohesionar l'àmbit metropolità, maximitzant les activitats més productives i incloent-hi interesclarietat, interfuncionalitat i equilibri social.
- Identificar àmbits i projectes clau de transformació a nivell de l'AMB, aprofitant oportunitats del sistema d'espais oberts, per proporcionar espai per a totes les activitats econòmiques i millorar la connectivitat.
- Planificar amb idees més macro i més fortes, alliberant-se del "corsé" del "zoning" i procurant la flexibilitat d'usos.
- Discriminar necessitats i marcar prioritats.
- Identificar sectors industrials i definir un model productiu, per impulsar l'activitat econòmica.
- Mantenir els estàndards d'urbanització en el context econòmic actual.
- Incorporar la inversió privada com a motor de transformació imaginant fórmules de col·laboració públicoprivada en projectes crítics.
- Afavorir l'habitatge a preu assequible.
- Adequar els espais productius a les necessitats.
- Millorar els barris més desfavorits.
- Incorporar nous instruments metodològics (avaluació, participació, informació, tempo de les tramitacions, etc.).
- Altres actuacions, com ara desvincular propietat i desenvolupament, "filtrar" els espais naturals des de les vores dins el sòl urbà, integrar la logística dins l'anàlisi de la planificació.

COM HO HA D'ABORDAR EL PDU

- Destacant els temes i propostes d'abast metropolità.
- Concretant la identificació dels espais d'oportunitat metropolitana perquè puguin esdevenir pols de centralitat fent xarxa.
- Elaborant un document d'àmbit estratègic, amb flexibilitat per poder gestionar.
- Integrant el transport i la logística com a eix vertebrador de la cohesió metropolitana.
- Amb compensació fiscal a escala metropolitana, del repartiment de càrregues i beneficis.
- Incorporant mecanismes de control del mercat de l'habitatge (amb debat).
- Incorporant mecanismes de regulació ambiental i nous instruments per a abordar els àmbits de transformació.
- Aportant solucions a les limitacions actuals per a la transformació de zones envellides o degradades.
- Posant data de revisió / avaluació a certes determinacions del PDU.
- Comunicant el PDU per reforçar la seva projecció

PARTICIPANTES

Agustí Jover / Economista
Aida Munsó Griful / Arquitecta - AMB
Alba Domínguez Ferrer / Arquitecta - Aj. Sta. Coloma G.
Albert Beltran Masdéu / Architecte - DIBA
Albert Cónsola Clavé / Investigador social - IERMB
Albert Cortina Ramos / Advocat
Albert de Pablo Ponte / Architecte
Albert Gassull Bustamante / AMB
Aleix Coral Alcolea / Enginyer CCP - BR
Alejandro Giménez Imirizaldu / Architecte
Àlex Masllorens Escubós / Aj. Barcelona
Álvaro Clúa Uceda / Architecte - UPC
Amadeu Iglesias Onzué / Architecte - IMPSOL - AMB
Amador Ferrer i Aixalà / Architecte - URL
Amèlia Mateos de la Higuera Martínez / Arquitecta- Aj. Barcelona
Ana Zahonero Xifré / Biòloga i paisatgista - UPC
Andreu Domingo Valls / Demògraf - CED
Anna Puiggròs Xirinachs / Geògrafa - BR
Annalisa Giocoli / Arquitecta - AMB
Antoni Alarcón Puerto / Biòleg - Consorci del Besòs
Antoni Farrero Compte / Enginyer de forests - AMB
Antoni Nogués Olive / Advocat - Aj. l'Hospitalet
Antoni Novel Cabré / Enginyer informàtic - AMB
Antoni Rodríguez Porcel / Architecte - Aj. l'Hospitalet
Antoni Terrisse Portella / Architecte - AMB
Antonio Font Arellano / Architecte - UPC
Antonio López Gay / Investigador - CED
Armand Blanes Llorens / Demògraf - CED
Bet Marrugat Garcia / O-governance - AMB
Carles Castells Oliveres / Economista
Carles Conill Vergés / Enginyer CCP - AMB
Carles Crosas Armengol / Architecte - UPC
Carles Donat Muñoz / Geògraf - IERMB
Carles Rivera Molins / Economista
Carlos Delclós Gómez-Moran / Sociòleg - UPF
Carlos González Murciano / Tècnic investigador - IERMB
Cristian Gómez García / Architecte - AMB
Cristina Jiménez Roig / Economista - BR
Cristina Recasens / Aj. Sant Cugat
Eduard Saurina Maspoch / Advocat - AMB
Elisabet Queralt Blanch / IERMB
Elisenda Brugada Bonet / Arquitecta - Aj. Sta. Coloma G.
Emili Galisteo Rodríguez / Architecte - Aj. Viladecans
Enric Batlle Durany / Architecte
Enric Ibáñez Vilanova / Architecte tècnic - AMB
Enric Lambies Ortín / Advocat - Aj. Barcelona
Enric Mir Teixidor / Architecte
Enric Serra Riera / Architecte - UPC
Erick Valdez Valderrama / Architecte - BR
Ernest Ruiz Almar / Geògraf - AMB
Esperança Aragay Benería / Architecte - AMB
Eulalia Gómez Escoda / Arquitecta - UPC
Eva Giménez / Advocada

PARTICIPANTS

Fco. Javier Pérez Medina / Economista
Fidel Vázquez Alarcón / Architecte - Aj. Gavà
Francesc Baqué Ramis / Architecte
Francesc Castellana Aregall
Francesc Magrinyà Torner / Enginyer CCP - UPC
Francesc Sutrias Grau / Advocat
Francesc Tobella Escofet / Architecte - AMB
Gema Mur Campodarve / Arquitecta - AMB
Gemma Conde Cros / Ambientòloga - BR
Guillem Espriu / Aj. Barcelona
Guillermo Basso Ros / Consultor
Héctor Santcovsky Grinberg / Sociòleg i polític - AMB
Helena Sanz Palau / Arquitecta - AMB
Ignasi Ragàs Prat / Economista
Inés Puertas Pujadas / Arquitecta - AMB
Isabel Castiñeira Palou / Arquitecta - UPC
Isabel Salvà Roselló / Arquitecta - Aj. Badalona
Isabel Tomé Prieto / Arquitecta - AMB
Itzel Sanromà Moncunill / Ambientòloga - BR
Jaume Vendrell i Amat / Architecte - CC Barcelonès
Jenniffer Thiers Quintana / Geògrafa - IERMB
Joan Borràs Alborch / Tèc. sup. projs. edificació - Aj. el Papiol
Joan Busquets i Grau / Architecte
Joan Canyameres Tomàs / Economista - CC Barcelonès
Joan Giordani Guiu / Architecte - Aj. Sant Cugat
Joan Güell Roca / Architecte
Joan Ràfols i Esteve / Economista
Joan Rodríguez Serrat / Aj. el Prat
Joan Sansa Hurtado / Architecte - Consorci del Besòs
Joan Trullén Thomàs / IERMB
Joan Miquel Roca Cueto / Economista - AMB
Joan Miquel Trullols Casas / Enginyer CCP - AMB
Joaquim Calafi Rius / Architecte - Consorci del Besòs
Jordi Bordanove Richart / Biòleg - AMB
Jordi Duatis Puigdollers / Architecte - UPC
Jordi Ferrer Pumareta / Geògraf - Aj. l'Hospitalet
Jordi Foz Dalmau / Advocat - DTES-Gencat
Jordi Fuster Colomer / Enginyer CCP - BR
Jordi Julià Sort / Enginyer CCP
Jordi Lahora Cruz / MBA - AMB
Jordi Marsal Álvarez / Architecte tècnic - AMB
Jordi Moix Latas / Economista
Jordi Peralta Fernández / Architecte - AMB
Jordi Vila Torren / Architecte - AMB
José Alonso López / Architecte - AMB
José Antonio Artímez Álvarez / Consorci Metropolità de l'Habitatge
José García Pérez / Aj. el Prat
José Luis Haro García / Polític - AMB
Josep Armengol Tatjé / DTES-Gencat
Josep Buhigas i Arnau / Architecte
Josep Castellà Cabeza / Architecte - DIBA
Josep Gomis Novell / Architecte - Aj. Montcada i Reixac
Josep Parcerisa i Bundó / Architecte - UPC

PARTICIPANTS WORKSHOP-3

Josep Ramon Ferragut Muxí / Arquitecte – DTES-Gencat

Josep Serra Batiste / Arquitecte - AMB

Josep Tarragó Pampalona / Arquitecte - Aj. Sant Cugat

Josep Antoni Megías Grau / Arquitecte - AMB

Josep Maria Carrera Alpuente / Arquitecte

Josep Maria Carreras i Quilis / Arquitecte - AMB

Josep Maria Solé Gras / Arquitecte - UPC

Juan Barba Encarnación / Arquitecte

Juan Carlos Migoya Martínez / IERMB

Juan Echániz Sans / Arquitecte - DIBA

Juan Galeano Reguera / CED

Juli Esteban Noguera / Arquitecte

Julia Goula Mejón / Arquitecta

Karmele Rekondo Ferrero / Arquitecta - AMB

Laia Thaïs Soriano-Montagut Jené / Advocada - AMB

Lara Navarro Varas / Sociòloga - IERMB

Laura Martín i Martínez / Arquitecta - Aj. Sant Cugat

Lígia Espejo Arenas / Arquitecta – DIBA

Lluís Brau / Arquitecte

Lluís Cases / Advocat

Lluís Hosta Privat / Arquitecte

Lluís Torrens Mèlich / Economista - IESE

Luis Benavides Marín / Periodista

Loles Herrero Canela / Arquitecta - AMB

M. Dolors Besa Roca / Geògrafa i historiadora - AMB

Manel de Torres i Capell / Arquitecte

Manel Villalante Llauradó / Enginyer industrial - BR

Manuel Ruisánchez Capelastegui / Arquitecte

Marc Ajenjo Cosp / Investigador - CED

Marc Fíguls Sierra / Economista - IERMB

Marc Montlleó Balsebre / Biòleg - BR

Marc San José Solano / Enginyer industrial - AMB

Marc Verbón Brunet / Periodista - AMB

Marcela Balliano Ghiglione / Arquitecta - AMB

Maria Cortada de la Peña / Consultora

Maria Herrero Canela / Geògrafa - DIBA

Maria Rosa Vilella Gassiot / Arquitecte – DTES-Gencat

Maria Salinas Salinas / Arquitecta - Aj. Sant Boi

Mariona Figueras Nart / Arquitecta - AMB

Mariona Tomàs Fornés / Professora i investigadora - UB

Marta Bunyesch Martimpé / Arquitecta - Aj. Montcada i Reixac

Martí Domènech Montagut / Arquitecte - DIBA

Martín Gullón Santos / Enginyer CCP - AMB

Miquel Corominas i Ayala / Arquitecte - UPC

Miquel Morell / Economista

Miquel Pybus Oliveras / Geògraf - BR

Miquel Roa López / Arquitecte - UPC

Miquel Sodupe i Roure / Arquitecte

Mònica Beguer Jornet / Arquitecta

Montse Hosta Privat / Arquitecta - Aj. Mataró

Montserrat Monteagudo Gómez / Eng. tèc. topografia - AMB

Montserrat Otero Vidal / Investigadora social - AMB

Nacho Guilera Vella / Geògraf

Néstor Duch / Economista - UB

Nico Villena Córdoba / Aj. Sta. Coloma G.

Noemí Martínez Garcia / Arquitecta - AMB

Núria García Soto / Arquitecta

Núria Miró Genovart / Sociòloga

Núria Moras Comellas / Arquitecta - AMB

Núria Piè Josa / Arquitecta - BR

Oriol Balaguer Julià / Consultor

Oriol Ribera Cabestany / Arquitecte - AMB

Pablo Molina Alegre / Advocat

Pau Miret Gamundi / Investigador - CED

Pelayo Martínez Bauluz / Enginyer CCP - AMB

Pere Soler Artalejo / Geògraf - AMB

Pilar Vicente Vara / Advocada - AMB

Rafael Argelich Gironès / Arquitecte - Aj. Badalona

Rafael Fernández Bautista / Advocat

Ramon M. Torra Xicoy / Arquitecte - AMB

Ramon Vázquez López / Arquitecte - Aj. Gavà

Raúl Retuerta Martínez / Arquitecte - AMB

Rhona Okafor Wright / Arquitecta - AMB

Richard Burdett / Urbanista - London School of Economics

Robert Juvé i Morillo / Arquitecte - Aj. Molins de Rei

Rocío Treviño Marurí / Demògrafa - CED

Sandra Aguilera Moyano / Investigadora - IERMB

Santiago Juan Lluís / Arquitecte - AMB

Sara Dauge / Arquitecta

Sebastià Grau Àvila / Advocat - AMB

Sebastià Jornet Forner / Arquitecte - UPC

Sebastià Sarasa / Sociòleg - UPF

Serafín Presmanes Rivas / Arquitecte

Sergio Porcel López / Sociòleg - IERMB

Tamyko Ysa Figueras / ESADE

Teresa Rey Sendón / Enginyera industrial - Gencat

Tomás Gil Márquez / Aj. Sant Adrià

Ton Padullés Ciuro / Arquitecte - AMB

Vicente Guallart Furió / Arquitecte - Aj. Barcelona

Víctor Puntas Alvarado / Geògraf - CC Baix Llobregat

Víctor Ténez Ybern / Arquitecte - AMB

Vittorio Galletto / Economista - IERMB

Willy Müller / Arquitecte - BR

Xavier Alarcón Carbó / Arquitecte - AMB

Xavier Boneta Lorente / DIBA

Xavier Mariño Bermúdez / Arquitecte - AMB

Xavier Mayor Farguell / Biòleg

Xavier Roig / Consultor

Xavier Salvà Pagès / Arquitecte - Aj. Badalona

Xavier Segura Grau / Arquitecte - AMB

Yolanda Riera Fernández / Tècnica social - Aj. l'Hospitalet

Zaida Muxí Martínez / Arquitecta - UPC

RECOMENDACIONES

— Hay que reforzar la fuerza cívica y aglutinadora de los barrios, que tienen un tejido de servicios sociales –mercados, equipamientos de barrio y plazas– que dan una estructura espacial y social única. En su conjunto, tienen una buena distribución en el seno de la metrópoli, con más de un centenar de espacios y pequeñas redes de calles, que pueden ser reforzadas, configurando unos espacios públicos que, como bien formulaba Hannah Arendt, sean “the place where we encounter the stranger, a space of friction that breeds tolerance through encountering differences in opinion, social standing, ethnicity, economic background, etc.”

— Es necesario que el urbanismo tenga muy en cuenta la sustitución y la transformación de las tramas urbanas existentes, así como la mejora y puesta al día de las viviendas, para responder a las necesidades de sus habitantes. Hacer las viviendas más confortables para hacer mejor la vida de las personas, que cada vez están más preparadas para hacer de ella un uso smart y que piden soluciones inteligentes. Es necesaria una imbricación entre la “ciudad inteligente” y la “ciudad social”, teniendo en cuenta tanto las fuerzas de la innovación como las de la inclusión social.

— Hay que completar y reciclar los espacios de actividad económica ya obsoletos, tratando de dirigirlos a los usos contemporáneos. El sector industrial está en fuerte evolución, hacia estructuras más abiertas y complejas, con algunas empresas grandes y multitud de empresas pequeñas relacionadas. Hay que estar atento a soluciones híbridas de residencia y actividad económica que puedan ser compatibles y pensar en el sector de usos no residenciales como “campus de actividad”, para que dispongan de servicios y de condiciones urbanas que resulten atractivas para las nuevas demandas productivas.

— Existen espacios y oportunidades metropolitanas que hay que predisponer adecuadamente para que su despliegue sea posible. Hay que tener presente la conveniencia de conseguir una buena redistribución del desarrollo entre las partes del territorio, ya sea por la vía de la localización de las acciones o de los mecanismos de reparto que lo hagan más justo (reequilibrado). La referencia de algunas acciones presentadas en la ponencia de Londres es un buen ejemplo de ello.

— Cuando relacionamos la perspectiva de las personas con la innovación, podemos concluir que la “ciudad” metropolitana es en sí misma una verdadera interface que permite ligar y conectar las necesidades y ambiciones de las personas con las de los grupos imbricados en su desarrollo. En este marco, la metrópoli puede ser entendida como el lugar de las oportunidades donde son posibles los múltiples futuros.

RECOMMENDATIONS

— We must strengthen the civic and unifying force of the neighbourhoods, which have a fabric of local services (markets, neighborhood facilities and squares) that provide a unique social and spatial structure. Taken together, they have a good distribution within the metropolis, with more than a hundred spaces and small networks of streets. These can be reinforced, forming public spaces which, as Hannah Arendt stated, are “the place where we encounter the stranger, a space of friction that breeds tolerance through encountering differences in opinion, social standing, ethnicity, economic background, etc.”

— Urbanism must take into account the substitution and transformation of the existing urban fabrics, and the improvement and renovation of housing to meet the needs of the inhabitants. Dwellings must be made more comfortable to make people's lives better, and they must be increasingly prepared for a smart use through intelligent solutions. The “smart city” and the “social city” must be interlinked, taking into account the forces of innovation and of social inclusion.

— Obsolete areas of economic activity must be completed and recycled in order to adapt them to contemporary uses. The industrial sector is evolving strongly towards more open and complex structures, with some large companies and many related small ones. We must be attentive to hybrid solutions for housing and economic activity that can be compatible. We must consider the sector of non-residential uses as a “campus of activities”, providing them with services and urban conditions that are attractive to new demands of industry.

— There are metropolitan areas and opportunities that must be suitably prepared to allow their development. We must bear in mind the desirability of achieving a good redistribution of development among the parts of the region, either through the location of actions or through fairer (rebalanced) distribution mechanisms. Some of the actions presented in the paper on London provide a good reference.

— When we consider the perspective of people in relation to innovation, we can conclude that the metropolitan “city” itself is a true interface that allows the needs and ambitions of people to be connected with the groups involved in their development. In this context, the metropolis can be understood as a place of opportunities where the multiple futures are possible.

RECOMANACIONS

- S’ha de reforçar la força cívica i aglutinadora dels barris, els quals tenen un teixit de serveis locals —mercats, equipaments de barri i places— que donen una estructura espacial i social única. En el seu conjunt, tenen una bona distribució en el si de la metròpolis, amb més d’un centenar d’espais i petites xarxes de carrers, que poden ser reforçades, configurant uns espais públics que, com bé formulava Hannah Arendt, siguin “the place where we encounter the stranger, a space of friction that breeds tolerance through encountering differences in opinion, social standing, ethnicity, economic background, etc”.
- Cal que l’urbanisme tingui molt en compte la substitució i la transformació de les trames urbanes existents, així com la millora i posada al dia dels habitatges, per respondre a les necessitats dels seus habitants. Fer els habitatges més confortables per fer millor la vida de les persones, cada vegada més preparades per a fer-ne un ús *smart* i que demanen solucions intel·ligents. Cal una imbricació entre la “ciutat intel·ligent” i la “ciutat social”, tenint en compte tant les forces de la innovació com les de la inclusió social.
- S’han de completar i reciclar els espais d’activitat econòmica ja obsolets, tractant d’adreçar-los als usos contemporanis. El sector industrial està en forta evolució, cap a estructures més obertes i complexes, amb algunes empreses grans i multitud de petites de relacionades. Cal estar atent a solucions híbrides de residència i activitat econòmica que puguin ser compatibles i pensar en el sector d’usos no residencials com a “campus d’activitat”, perquè disposin de serveis i de condicions urbanes que resultin atractives a les noves demandes productives.
- Hi ha espais i oportunitats metropolitanas que cal predisposar adequadament perquè el seu desplegament sigui possible. Cal tenir present la conveniència d’aconseguir una bona redistribució del desenvolupament entre les parts del territori, tant per la via de la localització de les accions com dels mecanismes de repartiment que el facin més just (reequilibrat). La referència d’algunes accions presentades a la ponència de Londres en són un bon exemple.
- Quan relacionem la perspectiva de les persones amb la innovació, podem concloure que la “ciutat” metropolitana és en si mateixa una verdadera *interface* que permet lligar i connectar les necessitats i ambicions de les persones amb les dels grups imbricats en el seu desenvolupament. En aquest marc, la metròpolis pot ser entesa com el lloc de les oportunitats on són possibles els múltiples futurs.

The AMB articulates the technical discussions required for the drafting of the Metropolitan Urban Master Plan (PDU) through two different channels of theoretical reflection.

First, it organizes a series of workshops that offer ideas and deal with problems of the metropolitan city and, second, it has numerous urban and regional studies. Both items will be useful for gathering new ideas and articulating the contents of the metropolitan PDU, but all the knowledge that has been accumulated through workshops and studies needs to be disseminated.

The collection ***Quaderns PDU metropolità*** is a platform for disseminating these ideas, expert discussions and studies, which provide data and new insights to the understanding of the metropolitan city. These are publications on paper that will also have the full version online, through the website of the Barcelona Metropolitan Area, www.amb.cat.

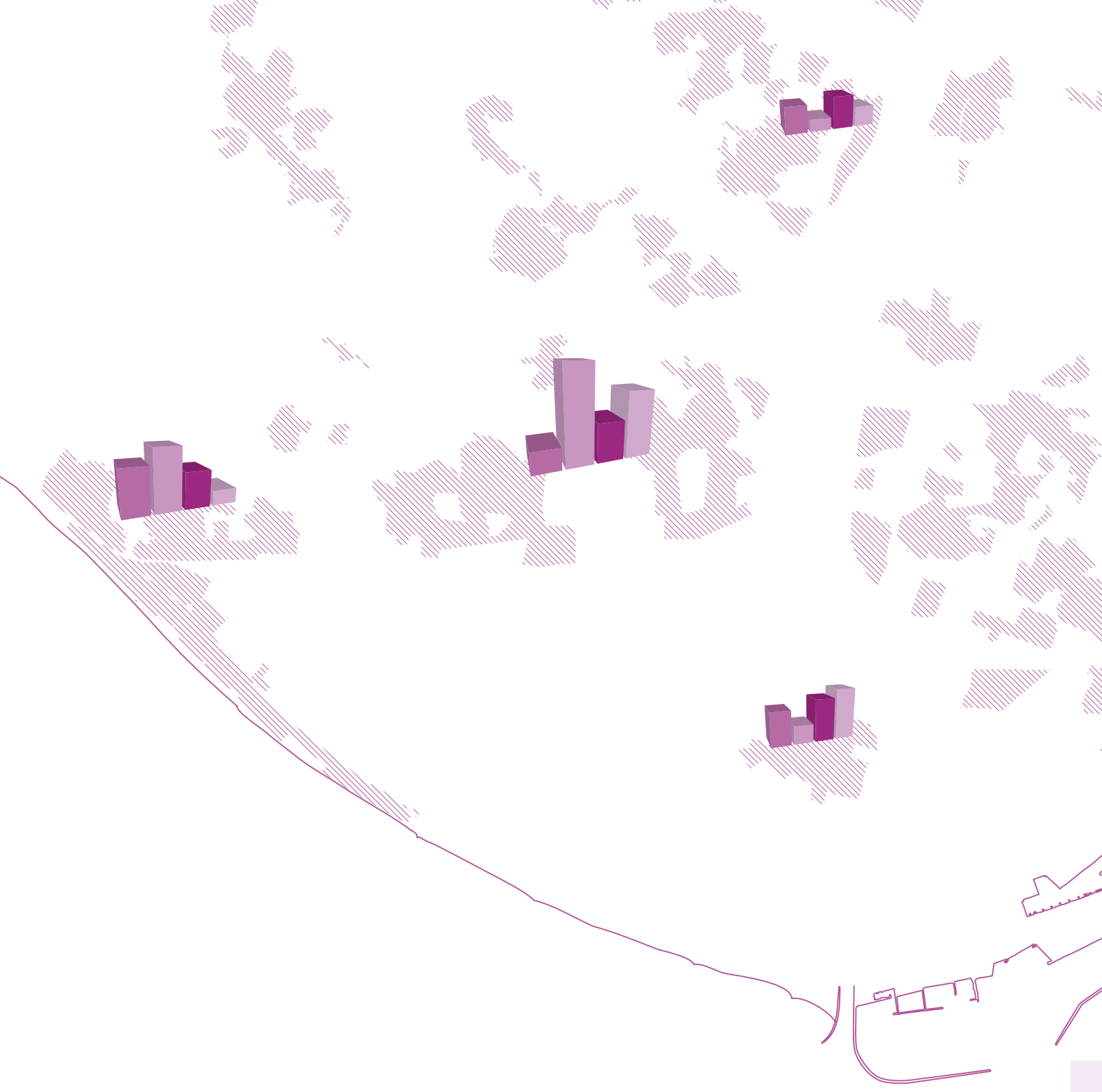
El AMB articula el debate técnico necesario en torno al proceso de redacción del Plan Director Urbanístico (PDU) metropolitano mediante dos ámbitos de reflexión teórica de distinto orden. Por un lado, organiza una serie de jornadas técnicas de debate —*workshops*— que ofrecen reflexiones y tratan las problemáticas de la ciudad metropolitana, y por otro lado, la institución dispone de numerosos estudios urbanísticos y territoriales.

Ambos elementos serán de utilidad para extraer nuevas ideas y para la articulación de los contenidos del PDU metropolitano; pero, en cualquier caso, se hace necesaria la difusión de todo este conocimiento que se va acumulando con las jornadas y los estudios.

La colección ***Quaderns PDU metropolità*** es la plataforma de difusión de estas ideas, intercambios expertos y estudios, que aportan datos y nuevas perspectivas al conocimiento de la ciudad metropolitana de Barcelona. Se trata de unas publicaciones en formato papel que también contarán con su versión completa en la red, mediante la web del Área Metropolitana de Barcelona, www.amb.cat.

www.amb.cat

04

QUADERNS
— PDU metropolità